

B I B L I O T H E C A
S C R I P T O R V M G R A E C O R V M E T R O M A N O R V M
T E V B N E R I A N A

AMBROSII THEODOSII MACROBII
COMMENTARII
IN SOMNIVM SCIPIONIS

EDIDIT

IACOBVS WILLIS

ACCEDVNT QVATVOR TABVLAE

EDITIO STEREOTYPA
EDITIONIS SECVNDAE (MCMLXX)

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCIV

Die Deutsche Bibliothek — CIP-Einheitsaufnahme

Macrobius, Ambrosius Theodosius:

Macrobius / ed. J. Willis. — Nachdr. —

Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner.

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

NE: Willis, James A. [Hrsg.]; Macrobius, Ambrosius Theodosius:
[Sammlung]

Nachdr. Vol. 2. Macrobius, Ambrosius Theodosius:

[Commentarii in somnium Scipionis]. —

Ed. stereotypa ed. 2. (1970). — 1994

Macrobius, Ambrosius Theodosius:

[Commentarii in somnium Scipionis]

Ambrosii Theodosii Macrobiani Commentarii in somnium Scipionis :

4 tabulae / ed. Iacobus Willis. — Ed. stereotypa ed. 2. (1970). —

Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner, 1994

(Macrobius ; Vol. 2)

(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)

ISBN 3-8154-1526-8

NE: Willis, James A. [Hrsg.]

Das Werk einschließlich aller seiner Teile ist urheberrechtlich geschützt. Jede Verwertung außerhalb der engen Grenzen des Urheberrechtsgesetzes ist ohne Zustimmung des Verlages unzulässig und strafbar. Das gilt besonders für Vervielfältigungen, Übersetzungen, Mikroverfilmungen und die Einspeicherung und Verarbeitung in elektronischen Systemen.

© B. G. Teubner Stuttgart und Leipzig 1994

Printed in Germany

Druck: Druckhaus Köthen GmbH

Buchbinderei: Verlagsbuchbinderei D. Mikolai, Berlin

AMBROSII THEODOSII MACROBII
VIRI CLARISSIMI ET ILLVSTRIS
COMMENTARIORVM IN SOMNIVM SCIPIONIS
LIBER PRIMVS

Inter Platonis et Ciceronis libros, quos de re publica 1
uterque constituit, Eustachi fili, vitae mihi dulcedo pa-
riter et gloria, hoc interesse prima fronte perspeximus,
quod ille rem publicam ordinavit, hic rettulit; alter qualis
5 esse deberet, alter qualis esset a maioribus instituta disse-
ruit. in hoc tamen vel maxime operis similitudinem ser- 2
vavit imitatio quod, cum Plato in voluminis conclusione
a quodam vitae reddito, quam reliquisse videbatur, indi-
cari faciat qui sit exutarum corporibus status animarum,
10 adiecta quadam sphaerarum vel siderum non otiosa de-
scriptione, rerum facies non dissimilia significans a Tul-
liano Scipione per quietem sibi ingesta narratur. sed quid 3
vel illi commento tali vel huic tali somnio in his potissi-

7 Resp. 614 B ss.

[SPDBC] *nil inscriptum in S, MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & INL. COMMENT. EX CICERONE IN SOMNIVM SCIPIONIS P, INCIPIT COMMENTVM MACROBII AMBROSII IN SOMNIVM SCIPIONIS D, MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. ET ILL. COM. IN SOMNIO SCIPIONIS INCIPIT B, in C ipsum somnium praeponitur, deinde EXPLICIT SOMNIVM. INCIPIT MACROBII AMBROSII THEODOSII V. C. & ILL. EXPOSITIO C || 1 utrumque constituisse constat P || 2 eustathi S | pariter dulcedo P || 3 hoc om. S' || 4 ad ille legitur plato ss. in S, sc. liber platonis ss. in PD | ad hic legitur cicero ss. in S, sc. liber ciceronis in PD: alia inepta in h. l. glossemata taceo || 5 deservit C || 7 imitatio] intencio D' e || 8 quodam] quo C' | reditu C || 9 corporibus om. B | animarum status S'*

mum libris opus fuerit, in quibus de rerum publicarum statu loquebantur, quove attinuerit inter gubernandarum urbium constituta circulos orbes globosque describere, de stellarum motu, de caeli conversione tractare, quaesitu dignum et mihi visum est et aliis fortasse videatur, ne viros sapientia praecellentes nihilque in investigatione veri nisi divinum sentire solitos aliquid castigato operi adiecisse superfluum suspicemur. de hoc ergo prius pauca dicenda sunt, ut liquido mens operis de quo loquimur 4 innotescat. rerum omnium Plato et actuum naturam penitus inspiciens advertit in omni sermone de rei publicae institutione proposito infundendum animis iustitiae amorem, sine qua non solum res publica sed nec exiguus hominum coetus, ne domus quidem parva constabit. ad hunc porro iustitiae affectum pectoribus inoculandum nihil aequae patrocinatorum vidit quam si fructus eius non videretur cum vita hominis terminari. hunc vero superstitem durare post hominem qui poterat ostendi nisi prius de animae immortalitate constaret? fide autem facta perpetuitatis animarum, consequens esse animadvertit ut certa illis loca nexu corporis absolutis pro contemplatu 6 probi improbe meriti deputata sint. sic in Phaedone inexpugnabilium luce rationum anima in veram dignitatem propriae immortalitatis adserta, sequitur distinctio locorum quae hanc vitam relinquentibus ea lege debentur, quam sibi quisque vivendo sanxerunt. sic in Gorgia post peractam pro iustitia disputationem, de habitu post corpus animarum morali gravitate Socraticae dulcedinis ad-

22 110 B—114 C || 26 523 A ss.

[SDPBC] 2 loquebatur P || 3 orbi B || 4 motu Zeuni^{us}, modo *codd.* || 5 ne] nec P || 6 nihil C || 7 veritatis B | *ad castigato adduntur glossemata* adbreuiato vel emendato S, fini^{endo} D, angusto C || 8 suspiceremur C | ergo] igitur B || 9 loquitur sD'C || 10 rerum omnium Plato *rubricata in* P || 10.11 inspiciens penitus S | sermone suo Pd || 12 infundendo P' | amore B || 13 nec *prius*] ne S' || 14 nec domus PD, nedum domus *satis turpiter* e || 15 inculcandum S^mDC || 16 patronatum B' || 22 phaedrone *codd.*, hoc lecto theoprotus libro praecipitem se dedit e muro *ss. in* PD || 26 sanxerit B || 27 habita P'

monemur. idem igitur observanter secutus est in illis prae- 7
cipue voluminibus, quibus statum rei publicae forman-
dum recepit. nam postquam principatum iustitiae dedit,
docuitque animam post animal non perire, per illam de-
5 mum fabulam — sic enim quidam vocant — quo anima
post corpus evadat, vel unde ad corpus veniat, in fine
operis adseruit, ut iustitiae vel cultae praemium vel spre-
tae poenam animis quippe immortalibus subiturisque iudi-
cium servari doceret. hunc ordinem Tullius non minore 8
10 iudicio reservans quam ingenio repertus est: postquam
in omni rei publicae otio ac negotio palmam iustitiae dis-
putando dedit, sacras immortalium animarum sedes et
caelestium arcana regionum in ipso consummati operis
fastigio locavit, indicans quo his perveniendum vel po-
15 tius revertendum sit, qui rem publicam cum prudentia,
iustitia, fortitudine ac moderatione tractaverint. sed ille 9
Platonius secretorum relator Er quidam nomine fuit,
natione Pamphylus, miles officio, qui cum vulneribus in
proelio acceptis vitam effudisse visus, duodecimo demum
20 die inter ceteros una peremptos ultimo esset honorandus
igne, subito seu recepta anima seu retenta, quicquid emen-
sis inter utramque vitam diebus egerat videratve, tam-
quam publicum professus indicium humano generi enun-
tiavit. hanc fabulam Cicero licet ab indoctis quasi ipse
25 veri conscius doleat irrisam, exemplum tamen stolidae
reprehensionis vitans excitari narraturum quam revivi-
scere maluit.

Ac priusquam somnii verba consulimus, enodandum 2
nobis est a quo genere hominum Tullius memoret vel irri-
30 sam Platonis fabulam vel ne sibi idem eveniat non vereri.
nec enim his verbis vult imperitum vulgus intellegi, sed

17 614 B

[SPDBC] 3 praecepit P || 6 vel] et P' || 7 culpa B || 10 iudi-
cium B', indicio C' || 16 tractaverunt P, tractaverit B' || 20 ulti-
mus PdB || 21 seu recepta seu retenta anima S' | demensis P ||
22.23 tanquam in publicum B || 24 hanc fabulam] *his verbis in-*
cipit liber E || 26 vitans *codd.*, malim evitans *propter clausulam* ||
28 consulamus ePd || 29 a nobis B' | gens B

genus hominum veri ignarum sub peritiae ostentatione,
quippe quos et legisse talia et ad reprehendendum con-
2 staret animatos. dicemus igitur et quos in tantum philo-
sophum referat quandam censurae exercuisse levitatem,
quisve eorum etiam scriptam reliquerit accusationem, et 5
postremo quid pro ea dumtaxat parte quae huic operi ne-
cessaria est responderi conveniat obiectis. quibus, quod
factu facile est, enervatis iam quicquid vel contra Cice-
ronis opinionem etiam in Scipionis somnium seu iaculat-
tus est umquam morsus livoris seu forte iaculabitur disso- 10
3 lutum erit. Epicureorum tota factio aequo semper errore
a vero devia et illa aestimans ridenda quae nesciat, sacrum
volumen et augustissima irrisit naturae seria. Colotes vero,
inter Epicuri auditores loquacitate notabilior, etiam in
librum rettulit quae de hoc amarius cavillatus est. sed 15
cetera quae iniuria notavit—si quidem ad somnium de quo
hic procedit sermo non attinent — hoc loco nobis omit-
tenda sunt: illam calumniam persequemur quae, nisi sup-
4 plodetur, manebit Ciceroni cum Platone communis. ait
a philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam 20
nullum figmenti genus veri professoribus conveniret. ‘cur
enim’, inquit, ‘si rerum caelestium notionem, si habitum
nos animarum docere voluisti, non simplici et absoluta
hoc insinuatione curatum est, sed quaesita persona casus-
que excogitata novitas, et composita advocati scaena fig- 25
menti, ipsam quaerendi veri ianuam mendacio pollue-
5 runt? haec quoniam, dum de Platonico Ere iactantur,

13 cf. Plut. adv. Colotem 1 || 21ss. ibid. 30

[SEPDBC] 1 ostentationem B' || 2 reprehendum D' B || 3 ani-
matos constaret P | quos in] qui P' || 4 referant P' | levitatem
exercuisse C || 8 enervatis] defectis P' d || 12 illa semper existi-
mans P | deridenda B || 14 auditores famosior et loquacitate P',
famosior et loquacitate notabilior p d, cum prius in D haec recte
scripta essent || 15 cavillatus est] calumniatus ss. in S, reprehendit P || 16 ad hoc somnium B || 18 supplodatur P || 19 ciceronis B |
ait om. S' || 20 configi B' || 23 docere animarum B | simplici hoc
et absoluta S' B || 24 ad casusque leguntur ut mortuus resuscita-
tus loqueretur ss. in S, eventus ss. in D, i. mortis ss. in C |
casusque e P || 27 iactanter P', tractantur D, notantur B

etiam quietem Africani nostri somniantis accusant — utraque enim sub adposito argumento electa persona est quae accommoda enuntiandis haberetur — resistamus urgenti et frustra arguens refellatur, ut una calumnia dissoluta
 5 utriusque factum incolumem, ut fas est, retineat dignitatem. nec omnibus fabulis philosophia repugnat, nec omnibus acquiescit; et ut facile secerni possit quae ex his a se abdicet ac velut profana ab ipso vestibulo sacrae disputationis excludat, quae vero etiam saepe ac libenter ad-
 10 mittat, divisionum gradibus explicandum est.

Fabulae, quarum nomen indicat falsi professionem, aut 7 tantum conciliandae auribus voluptatis, aut adhortationis quoque in bonam frugem gratia repertae sunt. auditum mulcent vel comoediae, quales Menander eiusve imi-
 15 tatores agendas dederunt, vel argumenta fictis casibus amatorum referta, quibus vel multum se Arbiter exercuit vel Apuleium non numquam luisse miramur. hoc totum fabularum genus, quod solas aurium delicias profitetur, e sacrario suo in nutricum cunas sapientiae tractatus
 20 eliminat. ex his autem quae ad quandam virtutum speciem intellectum legentis hortantur fit secunda discretio. in quibusdam enim et argumentum ex ficto locatur et per mendacia ipse relationis ordo contextitur, ut sunt illae Aesopi fabulae elegantia fictionis illustres, at in aliis argu-
 25 mentum quidem fundatur veri soliditate sed haec ipsa veritas per quaedam composita et ficta profertur, et hoc iam vocatur narratio fabulosa, non fabula, ut sunt ceremoniarum sacra, ut Hesiodi et Orphei quae de deorum progenie actuve narrantur, ut mystica Pythagoreorum

17 cf. noster Sat. 7. 3, 23

[SEPDBC] 1 incusant P, accusantur B' || 4 argues B' || 5 incolumem E, incolume PdC || 8 abducat *corr.* abdicet P | isto vestibulo P || 12 hortationis D || 14 vel] velut S' E' B, ut C | menander B || 15 *ad* argumenta *add.* i. materia vel narratio s, *quod genus glossematis deinceps tacebo* || 16 exercuit *om.* P || 17 velut D | apulegium B, appuleium C || 21 hortatur B | fit saecula secunda B' || 22 et alterum *om.* B || 24 aesophi E, esophy P || 27 fabulam B || 29 pythagoreorum S' P, phythagoreorum E, phitagoreorum B, pithagoreorum C, *sed monachalem hanc insulsitatem deinceps non exhibebo*

- 10 sensa referuntur. ergo ex hac secunda divisione quam diximus, a philosophiae libris prior species, quae concepta de falso per falsum narratur, aliena est. sequens in aliam rursum discretionem scissa dividitur: nam cum veritas argumento subest solaque fit narratio fabulosa, non unus 5
- 11 reperitur modus per figmentum vera referendi. aut enim contextio narrationis per turpia et indigna numinibus ac monstro similia componitur ut di adulteri, Saturnus pudenda Caeli patris abscidens et ipse rursus a filio regni potito in vincla coniectus, quod genus totum philosophi 10 nescire malunt — aut sacrarum rerum notio sub pio figmentorum velamine honestis et tecta rebus et vestita nominibus enuntiatur: et hoc est solum figmenti genus quod
- 12 cautio de divinis rebus philosophantis admittit. cum igitur nullam disputationi pariat iniuriam vel Er index vel som- 15 nians Africanus, sed rerum sacrarum enuntiatio integra sui dignitate his sit tecta nominibus, accusator tandem
- 13 edoctus a fabulis fabulosa secernere conquiescat. sciendum est tamen non in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa vel licita; sed his uti solent cum vel de 20 anima vel de aeriis aetheriisve potestatibus vel de ceteris
- 14 dis loquuntur. ceterum cum ad summum et principem omnium deum, qui apud Graecos τὰγαθόν, qui πρῶτον αἰτιον nuncupatur, tractatus se audet attollere, vel ad mentem, quem Graeci νοῦν appellant, originales rerum species, 25 quae ἰδέαι dictae sunt, continentem, ex summo natam et profectam deo: cum de his inquam loquuntur summo deo

23 cf. Plat. Resp. 379 C; Phaedon. 97 C

[SEPDBC] 1 ex hac ergo PD || 3.4 in aliam rursum SP, in aliam rursus EDC, rursus in aliam B || 7 connexio P, contextio C || 8 adulteri] adulteri sunt C || 9 caelii BC | abscidens d | regno SPD, regno B || 10 vincula DC || 11 maluerunt P || 13 enumeratur B, om. C || 15 nulla B | disputationis B || 21 vel cum de aeriis D || 22 summum deum et principem omnium qui D || 23 τὰγαθόν] TAT*ECON E, TATAΘON P, ATAGΘON D, TATEON C | qui om. PDB | πρῶτον] ΠΡΩΤΟ P, ΠΡΟΝ. ΠΑΝ C, dein pro αἰτιον legitur ΠΑΝΤΟΝ in P, ΑΙΗΟΝ in DC (sed ΠΑΝΤΩΝ add. D^m), ΑΙ tantum in B: Ianus suspicatur qui πάντων αἰτιον esse legendum, sane probabiliter || 25 ΝΟΙΝ EPDC || 26 idaeae E, ΙΑΗΙ D, ΙΔΕΑΙ B. idai C

et mente, nihil fabulosum penitus attingunt, sed siquid de his adsignare conantur quae non sermonem tantum modo sed cogitationem quoque humanam superant, ad similitudines et exempla confugiunt. sic Plato cum de τάρταρῳ 15
5 loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sciens, quod sciri quale sit ab homine non possit, solum vero ei simillimum de visibilibus solem repperit, et per eius similitudinem viam sermoni suo attol-
lendi se ad non comprehendenda patefecit. ideo et nullum 16
10 ei simulacrum, cum dis aliis constituerentur, finxit anti-
quitas, quia summus deus nataque ex eo mens sicut ultra animam ita supra naturam sunt, quo nihil fas est de fa-
bulis pervenire. de dis autem (ut dixi) ceteris et de anima 17
non frustra se nec ut oblectent ad fabulosa convertunt,
15 sed quia sciunt inimicam esse naturae apertam nudamque expositionem sui, quae sicut vulgaribus hominum sensi-
bus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabu-
losa tractari. sic ipsa mysteria figurarum cuniculis ope- 18
20 riuntur ne vel haec adeptis nudam rerum talium natura se
praebeat, sed summatibus tantum viris sapientia interprete
veri arcani consciis, contenti sint reliqui ad venerationem
figuris defendentibus a vilitate secretum. Numenio denique 19
inter philosophos occultorum curiosiori offensam numi-
25 num, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, som-
nia prodiderunt, viso sibi ipsas Eleusinas deas habitu
meretricio ante apertum lupanar videre prostantes, ad-

4 cf. Resp. 508 B—C; Plot. 1. 7, 1 fin.; 5. 1, 6 med. etc. || 15 cf. Strab. 9, p. 467; Iulian. orat. 7, 216 || 23ss. cf. Paus. 1. 38, 6

[SEPD BC] 1 attingunt B | si quos B || 2 asignare C, facere B || 4 de tagatho S, de agatho E, de TATAO P, de ATAΩ D, rara Ω B, de TATAEO C || 6 ab hominibus D || 7 potest P', posit C || 10 ei] eius SE non absurde || 12 sunt om. D', ante supra inserere vult d | est fas D || 13 diximus C || 14 oblectant E', oblectet B' | convertitur B, convertuntur C || 15 inimicam E', inimica B || 19 misterio B || 20 nature se B, se natura vulgo edunt, nescio quare || 22 contenti sunt E', contempti sint P, contentis B' || 25 eleusinia] dextula ut vid. D || 26 visas Pd B, i. videnti ss. in C | eleusinas B' || 27 videre] ludere P, quod et in E ut v. l. ascriptum est | prostantes E' PD

- mirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas ab ipso se de adyto pudicitiae suae vi abstractas et passim adeuntibus protitutas. adeo semper ita se et sciri et coli numina maluerunt qualiter in vulgus antiquitas fabulata est, quae et imagines et simulacra formarum talium prorsus alienis, et aetates tam incrementi quam diminutionis ignaris, et amictus ornatusque varios corpus non habentibus adsignavit.
- 21 secundum haec Pythagoras ipse atque Empedocles, Parmenides quoque et Heraclitus de dis fabulati sunt, nec secus Timaeus qui progenies eorum sicut traditum fuerat exsecutus est.
- 8 His praelibatis antequam ipsa somni verba tractemus, prius quot somniandi modos observatio deprehenderit, cum licentiam figurarum, quae passim quiescentibus ingeruntur, sub definitionem ac regulam vetustas mitteret, edisseramus, ut cui eorum generi somnium quo de agimus
- 2 adplicandum sit innotescat. omnium quae videre sibi dormientes videntur quinque sunt principales et diversitates et nomina. aut enim est *δνειρος* secundum Graecos quod Latini somnium vocant, aut est *δραμα* quod visio recte appellatur, aut est *χηματισμός* quod oraculum nuncupatur, aut est *ἐνύπνιον* quod insomnium dicitur, aut est *φάντασμα* quod Cicero, quotiens opus hoc nomine fuit,
- 3 visum vocavit. ultima ex his duo cum videntur, cura interpretationis indigna sunt, quia nihil divinationis ad-

[SEPDBC] 2 de] ab D, *omittunt E' P, fort. recte* || 3 passim ab euntibus Pb || 4 se *deletum vult e, ante semper collocat D* | scire S' | numini B' || 7 incremen B' || 9 empedodes E', empodocles PD' C || 10 fabulata S' || 14 ad observatio est antiquorum ss. in S | deprehenderint B' || 17 quod egimus S', quod eagimus E, de quo agimus PC || 18 ignotescat P || 20 oneipoc S, ONEIPQC DP, ONEYPOC C || 21 OPΩMA sePD, OPOMA B || 22 *χηματισμός vulgo edunt*, XPHMATismoc S, XPHMATICMOC E, XPHMATISMOC (sic!) P, XPHMAΘICMOC D, XPHMYICMOC B, XPHNATYOMOC C || 23 *ἐνύπνιον vulgo edunt*, enYPIInion S, enYIINION E, ENYIINTON P, HNYIINIΩN D, ENINNTON B, ENINNION C || 24 *fantasma SE, ΦANΘACMA D, fantasia C*

portant, ἐνύπνιον dico et φάντασμα. est enim ἐνύπνιον 4
 quotiens cura oppressi animi corporisve sive fortunae,
 qualis vigilantem fatigaverat, talem se ingerit dormienti:
 animi, si amator deliciis suis aut fruentem se videat aut
 5 carentem, si metuens quis imminensem sibi vel insidiis
 vel potestate personam aut incurrisse hanc ex imagine
 cogitationum suarum aut effugisse videatur: corporis, si
 temeto ingurgitatus aut distentus cibo vel abundantia
 praefocari se aestimet vel gravantibus exonerari, aut con-
 10 tra si esuriens cibum aut potum sitiens desiderare, quae-
 rere, vel etiam invenisse videatur: fortunae cum se quis
 aestimat vel potentia vel magistratu aut augeri pro desi-
 derio aut exui pro timore. haec et his similia, quoniam ex 5
 habitu mentis quietem sicut praeveniant ita et turba-
 15 verant dormientis, una cum somno avolant et pariter
 evanescent. hinc et insomnio nomen est non quia per
 somnium videtur — hoc enim est huic generi commune
 cum ceteris — sed quia in ipso somnio tantum modo esse
 creditur dum videtur, post somnium nullam sui utilitatem
 20 vel significationem relinquit. falsa esse insomnia nec Maro 6
 tacuit:

sed falsa ad caelum mittunt insomnia manes,
 caelum hic vivorum regionem vocans quia sicut di nobis,
 ita nos defunctis superi habemur. amorem quoque de-
 25 scribens, cuius curam semper sequuntur insomnia, ait:

... haerent infixi pectore vultus
 verbaque, nec placidam membris dat cura quietem,
 et post haec:

18 cf. Artemid. 4 prooem. (199, 16 Herch.) || 22 Verg. Aen. 6.
 897 || 26 Verg. Aen. 4. 4

[SEPDBC] 1 scribarum in voce ἐνύπνιον ineptias taceo | fantasma S,
 ΦΑΤΑCMA P, ΦΑΝΘΑCMA D, ΟΑΝΤΑCMA B || 6 vel pro po-
 testate SDBc || 7 defuisse E', effuisse B' || 9 existimet P ||
 12 aestimet DC || 16 nomen est non SP || 17 somnium spB ||
 18 somno p || 19 somnum p || 20 nec mora B' || 24 ad defunctis
 add. secundum illos qui in infernum sub terra esse dicuntur ut lu-
 canus regit idem spiritus artus orbe alio. Quantum enim ad nos
 constat illis superi sumus, quantum ad illos inferi. Vnde et Ty-
 berianus ait esse epistolam allatam a vento ab antipodibus quae
 haberet Superi inferis salutem P^m

- Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent?
- 7 φάντασμα vero, hoc est visum, cum inter vigiliam et adul-
tam quietem in quadam, ut aiunt, prima somni nebula
adhuc se vigilare aestimans, qui dormire vix coepit, aspi-
cere videtur irruentes in se vel passim vagantes formas a 5
natura seu magnitudine seu specie discrepantes variasque
tempestates rerum vel laetas vel turbulentas. in hoc ge-
nere est et ἐπιάλτης quem publica persuasio quiescentes
opinatur invadere, et pondere suo pressos ac sentientes
8 gravare. his duobus modis ad nullam noscendi futuri 10
opem receptis, tribus ceteris in ingenium divinationis in-
struimur. et est oraculum quidem cum in somnis parens
vel alia sancta gravisve persona seu sacerdos vel etiam
deus aperte eventurum quid aut non eventurum, facien-
9 dum vitandumve denuntiat. visio est autem cum id quis 15
videt quod eodem modo quo apparuerat eveniet. amicum
peregre commorantem quem non cogitabat visus sibi est
reversum videre, et procedenti obvius quem viderat venit
in amplexus. depositum in quiete suscepit et matutinus
ei precator occurrit mandans pecuniae tutelam et fidae 20
custodiae celanda committens. somnium proprie vocatur
quod tegit figuris et velat ambagibus non nisi interpreta-
tione intellegendam significationem rei quae demonstra-
tur, quod quale sit non a nobis exponendum est, cum hoc
unus quisque ex usu quid sit agnoscat. huius quinque 25
sunt species. aut enim proprium aut alienum aut com-
11 mune aut publicum aut generale est. proprium est cum se
quis facientem patientemve aliquid somniat, alienum cum
alium, commune cum se una cum alio, publicum est cum
civitati forove vel theatro seu quibuslibet publicis moeni- 30
bus actibusve triste vel laetum quid aestimat accidisse, ge-

1 Verg. Aen. 4. 9 || 12ss. cf. Porph. De abstin. 2, 53 || 25 cf. Artemid. 1, 2

[SEPDBC] 1 suspensa P || 3 prima om. C || 8 et om. D | EΠI-
BATHC corr. EΠIΔATHC E, EΠIΔAΘHC D, EΠIATHC B,
EΠIYaltes C || 9 sentientes B || 10 furtur corr. furturi S ||
14 quid — eventurum om. D || 14.15 faciendum vitandumque B,
vitandum faciendumve C || 16 apparuerit D || 17 est sibi B ||
18 procedente E' B, om. D' || 19 suscipit P || 20 commendans b ||
24 quod] qui B', quid C | a nobis non P || 31 quid] aliquid P

nerale est cum circa solis orbem lunaremve globum seu alia sidera vel caelum omnesve terras aliquid somniat innovatum. hoc ergo quod Scipio vidisse se rettulit et tria 12 illa quae sola probabilia sunt genera principalitatis amplectitur, et omnes ipsius somnii species attingit. est enim oraculum quia Paulus et Africanus uterque parens, sancti gravesque ambo nec alieni a sacerdotio, quid illi even-
 5 turum esset denuntiaverunt; est visio quia loca ipsa in quibus post corpus vel qualis futurus esset aspexit; est
 10 somnium quia rerum quae illi narratae sunt altitudo tecta profunditate prudentiae non potest nobis nisi scientia interpretationis aperiri. ad ipsius quoque somnii species 13 omnes refertur. est proprium quia ad supera ipse perductus est et de se futura cognovit; est alienum quod quem
 15 statum aliorum animae sortitae sint deprehendit; commune quod eadem loca tam sibi quam ceteris eiusdem meriti didicit praeparari; publicum quod victoriam patriae et Carthaginis interitum et Capitolinum triumphum ac sollicitudinem futurae seditionis agnovit; generale
 20 quod caelum caelique circulos conversionisque concentum, vivo adhuc homini nova et incognita, stellarum etiam ac luminum motus terraeque omnis situm suspi-
 ciendo vel despiciendo concepit. nec dici potest non ap- 14-
 25 tum fuisse Scipionis personae somnium quod et generale esset et publicum quia necdum illi contigisset amplissimus magistratus, immo cum adhuc ut ipse dicit paene miles haberetur. aiunt enim non habenda pro veris de statu civi-
 tatis somnia nisi quae rector eius magistratusve vidisset aut quae de plebe non unus sed multi similia somniassent.
 30 ideo apud Homerum cum in concilio Graecorum Agamem- 15-
 non somnium quod de instruendo proelio viderat publicaret, Nestor qui non minus ipse prudentia quam omnis iuventa viribus iuvit exercitum, concilians fidem relatis.
de statu, inquit, publico credendum regio somnio, quod si

30 IL. B 56-83

[SEPDBC] 7 ambo om. P | a om. P || 9 futurum C || 13 referuntur EPB || 15 aliorum] malorum EP' b, maliorum B' | sunt E' B || 17 meritis B || 22 suscipiendo E' B || 28 eorum P || 29 somniasset B'

- 16 *alter vidisset, repudiaremus ut futile.* sed non ab re erat ut Scipio, etsi necdum adeptus tunc fuerat consulatum nec erat rector exercitus, Carthaginis somniaret interitum cuius erat auctor futurus, audiretque victoriam beneficio suo publicam, videret etiam secreta naturae vir non
17 minus philosophia quam virtute praecllens. his adsertis quia superius falsitatis insomniorum Vergilium testem citantes, versus fecimus mentionem eruti de geminarum somnii descriptione portarum, siquis forte quaerere velit cur porta ex ebore falsis et e cornu veris sit deputata, in-
18 scriptum: *latet, inquit, omne verum. hoc tamen anima cum ab officiis corporis somno eius paululum libera est interdum aspicit, non numquam tendit aciem nec tamen pervenit, et cum aspicit tamen non libero et directo lumine videt sed interiecto velamine, quod nexus naturae caligantis obducit.*
19 et hoc in natura esse idem Vergilius asserit dicens,

aspice, namque omnem quae nunc obducta tuenti
mortales hebetat visus tibi et umida circum
caligat nubem eripiam. . . .

- 20 hoc velamen cum in quiete ad verum usque aciem animae introsipientis admittit, de cornu creditur, cuius ista natura est ut tenuatum visui pervium sit; cum autem a vero hebetat ac repellit optutum, ebur putatur, cuius corpus
21 ita natura densatum est ut ad quamvis extremitatem tenuitatis erasum, nullo visu ad ulteriora tendente penetretur.
4 Tractatis generibus et modis ad quos somnium Scipionis refertur, nunc ipsam eiusdem somnii mentem ipsumque
22 propositum, quem Graeci σκοπόν vocant, antequam verba

11 cf. H. Schrader, Porph. quaest. Hom. fr., Lips. 1880 ||
19 Verg. Aen. 2. 604

[SEPDBC] 1 futile P || 4 audiret P', audieretque B' || 8 incitantes E' C | citantes eius versus sPd | eruditi E' C || 10 deportata E', deputatam B || 11' hoc BC || 24 sit] fiat D || 26 ita natura] sic a natura E (natura om. Ian. Eyss.) | densatum E' PBC || 29 quo P || 31 quem] ut quem que ut videtur B, quē (ē in ras.) S, quod E

inspiciantur, temptemus aperire et eo pertinere propositum praesentis operis asseramus, sicut iam in principio huius sermonis adstruximus, ut animas bene de re publica meritorum post corpora caelo reddi et illic frui beatitudinis perpetuitate nos doceat. nam Scipionem ipsum haec 2 occasio ad narrandum somnium provocavit, quod longo tempore se testatus est silentio condidisse. cum enim Laelius quereretur nullas Nasicae statuas in publico in interfecti tyranni remunerationem locatas, respondit Scipio 10 post alia in haec verba: *sed quamquam sapientibus conscientia ipsa factorum egregiorum amplissimum virtutis est praemium, tamen illa divina virtus non statuas plumbo inhaerentes nec triumphos arescentibus laureis, sed stabiliora quaedam et viridiora praemiorum genera desiderat. quae* 15 *tamen ista sunt?* inquit Laelius. tum Scipio, *patimini me, quoniam tertium diem iam feriati sumus*, et cetera quibus ad narrationem somnii venit, docens illa esse stabiliora et viridiora praemiorum genera quae ipse vidisset in caelo bonis rerum publicarum servata rectoribus. sicut 20 his verbis eius ostenditur: *sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus qui patriam conservaverint adjuverint auxerint, certum esse in caelo definitum locum ubi beati aevo sempiterno fruuntur*. et paulo post hunc certum locum qui sit designans ait: *sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole et pietatem quae cum magna in parentibus et propinquis tum in patria maxima est. ea vita via est in caelum et in hunc coetum eorum qui iam vivere et corpore laxati illum incolunt locum quem vides*, significans γαλαξίαν. sciendum est enim 5 30 quod locus in quo sibi videtur esse Scipio per quietem, lacteus circulus est, qui γαλαξίας vocatur, si quidem his verbis in principio utitur: *ostendebat autem Carthaginem*

20 Cic. De re p. 6, 13 (Som. 3, 1) || 24 Som. 3, 5

[SEPDBC] 9 remunerationem B, adremunerationem C || 15 patimini me inquit quoniam SPD || 16 quoniam iam tertium diem feriati B || 22 conservaverint BC | adjuverint om. E', adiuverint C || 25 et ego B || 29 γαλαξίαν vulgo edunt, galaxian SEP, galaxiam DB, galaxen C || 31 galaxeas C, galaxias cett.

de excelso et pleno stellarum illustri et claro quodam loco. et paulo post apertius dicit: erat autem is splendidissimo candore inter flammās circus elucens, quem vos ut a Graiis accepistis orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti praeclara et mirabilia videbantur. et de hoc quidem γαλαξία cum de circulis loquemur plenius disse-

- 5 Sed iam quoniam inter libros quos de re publica Cicero quosque prius Plato scripserat, quae differentia quae similitudo habeatur expressimus, et cur operi suo vel Plato 10 Eris indicium vel Cicero somnium Scipionis adsciverit, quidve sit ab Epicureis obiectum Platoni vel quem ad modum debilis calumnia refellatur, et quibus tractatibus philosophi admisceant vel a quibus penitus excludant fabulosa rettulimus, adiecimusque post haec necessario genera 15 omniū imaginum quae falso quaeque vero videntur in somnis, ipsasque distinximus species somniorum ad quas Africanus somnium constaret referri, et si Scipioni convenerit talia somniare, et de geminis somni portis quae fuerit a veteribus expressa sententia, super his omnibus 20 ipsius somni de quo loquimur mentem propositumque signavimus et partem caeli evidenter expressimus in qua sibi Scipio per quietem haec vel vidisse visus est vel audisse quae rettulit: nunc iam discutienda nobis sunt ipsius somni verba, non omnia sed ut quaeque videbuntur 25 tur digna quaesito. ac prima nobis tractandam se ingerit pars illa de numeris in qua sic ait: nam cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in 30 te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas: te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris

27 Som. 2, 2

[SEPDBC] 2 is om. E', his P || 3 circulus SePD' BC | gragis B, graiis C || 5 contemplandi B || 6 galaxea C, galaxia cett. || 14 philosophi vel admisceant B || 17 ipsosque E', ipsisque B || 18 si om. P, post Scipioni collocat D || 19 somniaret B | gemini B || 25 ut quaeque] quae E, utcunque C

unus in quo nitatur civitatis salus, ac ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. plenitudinem hic non frustra numeris ad-
signat: plenitudo enim proprie nisi divinis rebus super-
nisque non convenit. neque enim corpus proprie plenum
dixeris quod cum sui sit impatiens effluendo, alieni est
appetens hauriendo. quæ si metallicis corporibus non
usu veniunt. non tamen plena illa sed vasta dicenda sunt.
haec est igitur communis numerorum omnium plenitudo,
quod cogitationi a nobis ad superos meanti occurrit prima
perfectio incorporalitatis in numeris, inter ipsos tamen
proprie pleni vocantur secundum hos modos, qui prae-
senti tractatui necessarij sunt, qui aut vim obtinent vin-
culorum aut corpora rursus efficiuntur aut corpus effi-
ciunt, sed corpus quod intellegendo, non sentiendo concipias.
totum hoc ut obscuritatis deprecetur offensam,
paulo altius repetita rerum luce pandendum est.

Omnia corpora superficie finiuntur et in ipsam eorum
pars ultima terminatur. hi autem termini cum sint sem-
per circa corpora quorum termini sunt, incorporei tamen
intelleguntur. nam quousque corpus esse dicetur necdum
terminus intellegitur: cogitatio quæ conceperit terminum
corpus reliquit. ergo primus a corporibus ad incorporea
transitus offendit corporum terminos, et haec est prima
incorporea natura post corpora; sed non pure nec ad inte-
grum carens corpore, nam licet extra corpus natura eius
sit, tamen non nisi circa corpus apparet. cum totum deni-
que corpus nominas, etiam superficies hoc vocabulo con-
tinetur: de corporibus eam tamen etsi non res sed intel-
lectus sequestrat. haec superficies, sicut est corporum ter-
minus, ita lineis terminatur, quas suo nomine γραμμάς

19ss. cf. Boeth. In Isag. Porph. comm., CSEL 48, 31

[SEPDBC] 1 civitas B | ac — 3 effugeris] et reliqua usque effu-
geris C || 8 vasta] vastά Bentleius RhM 36. 325 || 9 est om. B' ||
11 incorpuralitatis B || 13 tractui DB || 14 aut usque ad effici-
untur om. S' D', rursus om. et d || 15 intelligendum non concipi-
endum E || 18 finientur S' | ipsa B || 23 relinquit Pd | incorpo-
reis E', incorporibus B || 24 ostendit P' | terminum B' || 29 eam
tamen] tamen ea B, tamen eam ut vid. C || 31 grammas codd.

Graecia nominavit: punctis lineae finiuntur. et haec sunt corpora quae mathematica vocantur, de quibus sollerti
 8 industria geometriae disputatur. ergo haec superficies cum ex aliqua parte corporis cogitatur, pro forma subiecti corporis accipit numerum linearum. nam seu trium
 5 ut trigonum, seu quattuor ut quadratum, seu plurium sit angulorum, totidem lineis sese ad extrema tangentibus
 9 planities eius includitur. hoc loco admonendi sumus quod omne corpus longitudinis, latitudinis et altitudinis dimensionibus constat. ex his tribus in lineae ductu una di-
 10 mensio est — longitudo est enim sine latitudine — planities vero quam Graeci ἐπιφάνειαν vocant, longo latoque distenditur, alto caret, et haec planities quantis lineis continetur expressimus, soliditas autem corporum constat cum his duabus additur altitudo; fit enim tribus dimensio-
 15 nibus impletis corpus solidum quod στερεόν vocant, quahis est tessera quae κύβος vocatur. si vero non unius partis sed totius velis corporis superficiem cogitare, quod proponamus esse quadratum, ut de uno quod exemplo sufficiet
 20 disputemus, iam non quattuor sed octo anguli colliguntur. quod animadvertis si super unum quadratum quale prius diximus alterum tale altius impositum mente conspicias ut altitudo quae illi plano deerat adiciatur fiatque tribus dimensionibus impletis corpus solidum quod στερεόν
 11 vocant ad imitationem tesserae quae κύβος vocatur. ex
 25 his apparet octonarium numerum solidum corpus et esse et haberi. si quidem unum apud geometras puncti locum obtinet, duo lineae ductum faciunt quae duobus punctis

[SEPDBC] 2 solerti E, sollerti B' || 3 geometria E, geometri-
 cae PdBC | disputat p || 4 alia EB || 6 plurimum B || 7 tam
 gentibus B, tanguentibus C || 9 latitudinis et altitudinis om. B ||
 11 sine] fine B || 12 epiphaniam SPD, ephifaniam E, epyfaniam B,
 eIIiphaNIAM C || 16 strereon B', stereon cett. || 17 cybos SE, cu-
 bos PB, cubus DC | si vero — 25 vocatur om. S', supplet S^m ||
 18 corporis velis B | ponamus B || 21 qui animadvertis B | super
 vulgo edunt, per codd. || 24 στερεόν S, CTEPON E, stereon PB,
 CTHPHQN D, stereon C || 25 imitationem PB | cybos SE,
 cubos P, cubus D, cubs in ras. C || 28 punctis] faciunt B

ut supra diximus coercetur, quattuor vero puncta ad-
versum se in duobus ordinibus bina per ordinem posita
exprimunt quadri speciem, a singulis punctis in adver-
sum punctum eiecta linea. haec quattuor ut diximus,
5 duplicata et octo facta, duo quadra similia describunt,
quae sibi superposita additaque altitudine formam cybi
quod est solidum corpus efficiunt. ex his apparet anti- 12
quorem esse numerum superficie et lineis ex quibus illam
constare memoravimus formisque omnibus. a lineis enim
10 ascenditur ad numerum tamquam ad priorem, ut intellegatur
ex diversis numeris linearum, quae formae geometricae
describantur. ipsam vero superficiem cum lineis 13
suis primam post corpora diximus incorpoream esse naturam,
nec tamen sequestrandam propter perpetuam cum
15 corporibus societatem. ergo quod ab hac rursus recedit,
iam pure incorporeum est, numeros autem hac superiores
praecedens sermo patefecit, prima est igitur perfectio incorpore-
alitatatis in numeris; et haec est ut diximus numero-
rum omnium plenitudo. seorsum illa, ut supra admonui- 14
20 mus, plenitudo est eorum qui aut corpus efficiant aut vim
obtineant vinculorum, licet alias quoque causas quibus
pleni numeri efficiantur esse non ambigam. qualiter autem 15
octonarius numerus solidum corpus efficiat ante latis probatum
est. ergo singulariter quoque plenus iure dicetur
25 propter corporeae soliditatis effectum, sed et ad ipsam caeli
harmoniam, id est concinentiam, hunc numerum magis
aptum esse non dubium est, cum sphaerae ipsae octo sint
quae moventur, de quibus secuturus sermo procedet. om- 16
nes quoque partes, de quibus constat hic numerus, tales
30 sunt ut ex earum compage plenitudo nascatur. est enim
aut de his quae neque generantur neque generant, de
monade et septem, quae qualia sint suo loco plenius expli-

[SEPDBC] 6 sibi om. S'EBC | superposita om. S' | additaque]
quae addita E', addita eC, om. D | cibi P, cubi DC, sibi B ||
13 diximus non incorpoream B || 15 sursum SEPDB, rursus vulg. ||
23 numerus om. D || 24 est om. S' || 31 his - de om. S' | genera-
tur B | neque generant vulgo supplent, om. codd. || 32 sunt P

- cabitur, aut de duplicato eo qui et generatur et generat id est quattuor — nam hic numerus quattuor et nascitur de duobus et octo generat — aut componitur de tribus et quinque, quorum alter primus omnium numerorum impar apparuit, quinarium autem potentiam sequens tractatus 5
- 17 attinget. Pythagorici vero hunc numerum iustitiam vocaverunt, quia primus omnium ita solvitur in numeros pariter pares, hoc est in bis quaterna, ut nihilo minus in numeros aequae pariter pares divisio quoque ipsa solvatur, id est in bis bina. eadem quoque qualitate contextitur 10
- 18 id est bis bina bis. cum ergo et contextio ipsius pari aequalitate procedat, et resolutio aequaliter redeat usque ad monadem, quae divisionem arithmetica ratione non recipit, merito propter aequalem divisionem iustitiae nomen accepit, et quia ex supra dictis omnibus apparet 15 quanta et partium suarum et seorsum sua plenitudine nitatur, iure plenus vocatur.
- 6 Superest ut septenarium quoque numerum plenum iure vocitandum ratio in medio constituta persuadeat. ac primum hoc transire sine admiratione non possumus, quod 20 duo numeri qui in se multiplicati vitale spatium viri fortis includerent ex pari et impari constiterunt. hoc enim vere perfectum est quod ex horum numerorum permixtione generatur. nam impar numerus mas et par femina vocatur, item arithmetici imparem patris et parem matris appella- 25
- 2 tione venerantur. hinc et Timaeus Platonis fabricatorem mundanae animae deum partes eius ex pari et impari, id est duplari et triplari numero, intertexuisse memoravit; ita ut a duplari usque ad octo, a triplari usque ad viginti
- 3 septem staret alternatio mutuandi. hi enim primi cybi 30 utrimque nascuntur; si quidem a paribus bis bina, quae sunt quattuor, superficiem faciunt; bis bina bis, quae sunt

26 Tim. 35 C ss.

[SEPDBC] 1 eo om. B | generantur B || 10 bona B || 11 contextio eP'BC || 13 rationem B || 16 deorsum B || 23 permixtionem B, permixtione C || 25 appellationem B || 26 fabricatorem S || 27 mundanae] humanae B' || 30 cibi P', cubi pDB || 31 bis bini codd. mira constantia

octo, corpus solidum fingunt; a dispari vero ter terna,
 quae sunt novem, superficiem reddunt, et ter terna
 ter, id est ter novena quae sunt viginti septem, primum
 aequae cybum alterius partis efficiunt. unde intellegi datur
 5 hos duos numeros, octo dico et septem, qui ad multiplica-
 tionem annorum perfecti in re publica viri convenerunt,
 solos idoneos ad efficiendam mundi animam iudicatos qua
 nihil post auctorem potest esse perfectius. hoc quoque no- 4
 tandum est, quod superius adserentes communem nume-
 10 rorum omnium dignitatem, antiquiores eos superficie et
 lineis eius omnibusque corporibus ostendimus, procedens
 autem tractatus invenit numeros et ante animam mundi
 fuisse, quibus illam contextam augustissima Timaei ratio
 naturae ipsius conscia testis expressit. hinc est quod pro- 5
 15 nuntiare non dubitavere sapientes animam esse numerum
 se moventem. nunc videamus cur septenarius numerus
 suo seorsum merito plenus habeatur. cuius ut expressius
 plenitudo noscatur, primum merita partium de quibus
 constat, tum demum quid ipse possit investigemus. con- 6
 20 stat septenarius numerus vel ex uno et sex, vel ex duo-
 bus et quinque, vel ex tribus et quattuor. singularum
 compagum membra tractemus, ex quibus fatebimur
 nullum alium numerum tam varia esse maiestate fecun-
 dum. ex uno et sex compago prima componitur. unum 7
 25 autem quod μονάς id est unitas dicitur et mas idem et fe-
 mina est, par idem atque impar, ipse non numerus sed
 fons et origo numerorum. haec monas initium finisque 8
 omnium, neque ipsa principii aut finis sciens, ad sum-
 mum refertur deum eiusque intellectum a sequentium
 30 numero rerum et potestatum sequestrat, nec in inferiore
 post deum gradu frustra eam desideraveris. haec illa est
 mens ex summo enata deo, quae vices temporum nesciens

11 cf. Plot. 6. 6, 9 || 16 cf. Gell. 3. 10, 1ss. || 25 cf. Porph. Vit.
 Pyth. 49

[SEPDBC] 2 reddunt om. S'B, faciunt EC || 4 cibum EP, cu-
 bum DBC | efficiuntur B | intelligendi B' || 7 qua E'B, que C,
 quia ceteri || 11 praecedens P || 13 augustissimi P' | timei SEDBC,
 thimei P || 23 fecundum. i. ex B || 25 monas EPC || 31 eam fru-
 stra P || 32 nata SeB

in uno semper quod adest consistit aevo, cumque ut-
 pote una non sit ipsa numerabilis, innumeras tamen ge-
 9 nerum species et de se creat et intra se continet. inde
 quoque aciem paululum cogitationis inclinans hanc mona-
 da reperies ad animam referri. anima enim aliena a sil- 5
 vestris contagione materiae, tantum se auctori suo ac sibi
 debens, simplicem sortita naturam, cum se animandae
 immensitati universitatis infundat, nullum init tamen
 cum sua unitate divortium. vides ut haec monas orta a
 prima rerum causa usque ad animam ubique integra et 10
 semper individua continuationem potestatis obtineat.
 10 haec de monade castigatius quam se copia suggerebat. nec
 te remordeat quod cum omni numero praeesse videatur,
 in coniunctione praecipue septenarii praedicetur: nulli
 11 enim aptius iungitur monas incorrupta quam virgini. huic 15
 autem numero id est septenario adeo opinio virginitatis
 inolevit ut Pallas quoque vocitetur. nam virgo creditur,
 quia nullum ex se parit numerum duplicatus qui intra
 denarium coartetur, quem primum limitem constat esse
 numerorum: Pallas ideo quia ex solius monadis fetu et 20
 multiplicatione processit, sicut Minerva sola ex uno pa-
 12 rente nata perhibetur. senarius vero qui cum uno con-
 iunctus septenarium facit, variae ac multiplicis religio-
 nis et potentiae est. primum quod solus ex omnibus nume-
 ris qui intra decem sunt de suis partibus constat. habet 25
 enim medietatem et tertiam partem et sextam partem, et
 est medietas tria, tertia pars duo, sexta pars unum, quae
 omnia simul sex faciunt. habet et alia suae venerationis
 indicia, sed ne longior faciat sermo fastidium, unum ex
 omnibus eius officium persequemur, quod ideo praetu- 30
 limus quia hoc commemorato non senarii tantum sed et
 14 septenarii pariter dignitas adstruetur. humano partui

5ss. cf. Plot. 1. 1, 8; Porph. Sent. 33 et 37

[SEPDBC] 2 innumerabiles D || 3 contineat P' || 4 monada S,
 monadam EC, monadem P, monadēm (ē in ras.) D, mona B ||
 5 ad animam posse referri P || 12 copiam B || 14 coniunctione E',
 iunctione B' || 18 ex se parat E' et fortasse S' (it enim in rasura
 est), ex parte B || 20 foetu eC, fetu B || 26 medietatem B

frequentiorem usum novem mensium certo numerorum
 modulamine natura constituit, sed ratio sub adsciti senarii
 numeri multiplicatione procedens etiam septem menses
 compulsi usurpari. quam breviter absoluteque dicemus. 15
 5 duos esse primos omnium numerorum cybos, id est a pari
 octo, ab impari viginti septem, et esse imparem marem,
 parem feminam superius expressimus. horum uterque,
 si per senarium numerum multiplicetur, efficiunt dierum
 numerum qui septem mensibus explicantur. coeant enim 16
 10 numeri, mas ille qui memoratur et femina, octo scilicet et
 viginti septem, pariunt ex se quinque et triginta: haec
 sexies multiplicata creant decem et ducentos, qui nume-
 rus dierum mensem septimum claudit. ita est ergo natura
 fecundus hic numerus, ut primam humani partus perfec-
 15 tionem quasi arbiter quidam maturitatis absolvat. discre- 17
 tio vero sexus futuri, sicut Hippocrates refert, sic in utero
 dinoscitur. aut enim septuagesimo aut nonagesimo die
 conceptus movetur. dies ergo motus quicumque fuerit de
 duobus ter multiplicatus aut septimum aut nonum expli-
 20 cat mensem. haec de prima septenarii copulatione libata 18
 sint. secunda de duobus et quinque est. ex his dyas quia
 post monada prima est, primus est numerus. haec ab illa
 omnipotentia solitaria in corporis intellegibilis lineam
 prima defluxit, ideo et ad vagas stellarum et luminum
 25 sphaeras refertur quia hae quoque ab illa quae ἀπλανής
 dicitur in numerum scissae et in varii motus contrarie-
 tatem retortae sunt. hic ergo numerus cum quinario ap-
 tissime iungitur, cum hic ad errantes ut diximus, ad caeli
 zonas ille referatur, sed ille ratione scissionis, hic numero.
 30 illa vero quinario numero proprietates exceptae potentiae 19
 ultra ceteras eminentis evenit quod solus omnia quaeque
 sunt quaeque videntur esse complexus est. esse autem di-

16 somniat noster: cf. Hippoc. De nat. pueri p. 510 Littré

[SEPDBC] 5 cibos S', cubos DBC || 12 numeris B || 16 hippo-
 crates S, hypocrates ED, hipochrates P, hipocrates C, ypocra-
 tes B *appropinquare monachaliter* || 18 fuerit om. P || 22 monadade E,
 monadem P || 25 aplanas codd. || 27 hic ergo dyas numerus B (et
 in S *super* hic est dyas ss.)

cimus intellegibilia, videri esse corporalia omnia seu divinum corpus habeant seu caducum. hic ergo numerus
 20 simul omnia et supera et subiecta designat. aut enim deus summus est aut mens ex eo nata in qua rerum species continentur, aut mundi anima quae animarum omnium fons
 5 est, aut caelestia sunt usque ad nos, aut terrena natura est, et sic quinarium rerum omnium numerus impletur. de secunda septenarii numeri coniunctione dicta haec pro affectatae brevitatis necessitate sufficiant, tertia est de tribus et quattuor, quae quantum valeat revolvamus.
 10 22 geometrici corporis ab impari prima planities in tribus lineis constat, his enim trigonalis forma concluditur, a pari vero prima in quattuor invenitur. item scimus secundum Platonem, id est secundum ipsius veritatis arcanum, illa forti inter se vinculo conligari, quibus interiecta medietas
 15 praestat vinculi firmitatem. cum vero medietas ipsa geminatur, ea quae extima sunt non tenaciter tantum, sed etiam insolubiliter vinciuntur. primo ergo ternario contigit numero, ut inter duo summa medium quo vinciretur acciperet, quaternarius vero duas medietates pri-
 20 24 mus omnium nactus est. quas ab hoc numero deus mundanae molis artifex conditorque mutuatus, insolubili inter se vinculo elementa devinxit, sicut in Timaeo Platonis adsertum est, non aliter tam controversa sibi ac repugnancia et naturae communionem abnuentia permisceri — ter-
 25 ram dico et ignem — potuisse et per tam iugabilem competentiam foederari, nisi duobus mediis aeris et aquae
 25 nexibus vincirentur. ita enim elementa inter se diversissima opifex tamen deus ordinis opportunitate conexuit, ut facile iungerentur. nam cum binae essent in singulis qualitates, talem uni cuique de duabus alteram dedit, ut in eo

1 cf. Plot. 3. 6, 7 || 5 cf. Porph. sent. 37; Plot. 3. 9, 1 fin. || 14 cf. Tim. 32 A—B

[SEPDBC] 3 simul et omnia P' || 9 sufficiant SEp, sufficiunt cett. || 16 ante medietas add. una S^m || 18 solubiliter P || 19 contingit EDBC || 23 timeo PDBC || 25 permisceri sPDC et secunda correctrix manus in B, promisci S, promiscit corr. permiscet E, promisciri corr. promisceri B || 26 et² om. P || 31 duobus PDBC | altera B

cui adhaereret cognatam sibi et similem reperiret. terra 26
 est sicca et frigida, aqua vero frigida et umecta est. haec
 duo elementa, licet sibi per siccum umectumque contra-
 ria sint, per frigidum tamen commune iunguntur. aer
 5 umectus et calidus est, et cum aquae frigidae contrarius
 sit calore, conciliatione tamen socii copulatur umoris.
 super hunc ignis cum sit calidus et siccus, umorem qui-
 dem aeris respuit siccitate, sed conecitur per societatem
 caloris. et ita fit ut singula quaeque elementorum duo 27
 10 sibi hinc inde vicina singulis qualitatibus velut quibus-
 dam amplectantur ulnis, aqua terram frigore, aerem sibi
 nectit umore; aer aquae umecto simili et igni calore socia-
 tur; ignis aeri miscetur ut calido, terrae iungitur siccitate;
 terra ignem sicco patitur, aquam frigore non respuit. haec 28
 15 tamen varietas vinculorum, si elementa duo forent, nihil
 inter ipsa firmitatis habuisset; si tria, minus quidem va-
 lido aliquo tamen nexu vincienda nodaret, inter quattuor
 vero insolubilis conligatio est cum duae summitates dua-
 bus interiectionibus vinciuntur, quod erit manifestius si
 20 in medio posuerimus ipsam continentiam sensus de Ti-
 maeo Platonis excerptam. *divini decoris, inquit, ratio po-* 29
stulabat talem fieri mundum qui et visum pateretur et tac-
tum. constabat autem neque videri aliquid posse sine ignis
beneficio neque tangi sine solido et solidum nihil esse sine
 25 *terra. unde omne mundi corpus de igne et terra instituere* 30
fabricator incipiens vidit duo convenire sine medio colligante
non posse, et hoc esse optimum vinculum quod et se pariter
et a se liganda devinciat: unam vero interiectionem tunc so-
 30 *lum posse sufficere cum superficies sine altitudine vin-*
cienda est, at ubi artanda vinculis est alta dimensio, no-
dum nisi gemina interiectione non necti. inde aerem et 31

23 Tim. 31 B

[SEPDBC] 1 adhaereret EP, haereat C, haereret cett. || 5 calli-
 dus P || 12 humectos B (humore ut v. l. in EP) | similiter B ||
 15 si] sic B || 16 habuissent D, haberent B || 18 conligatiest P',
 colligationem B || 19 vincuntur B' | quod] qui B' || 20 timeo
 EPDBC, quod amplius non notabo || 21 exceptam SE'PD'C ||
 25 mundi omne P || 26 duos B || 30 nondum pE'D' | non necti]
 connecti E', non coneciti P

aquam inter ignem terramque contexuit et ita per omnia una et sibi conveniens iugabilis competentia cucurrit, elementorum diversitatem ipsa differentiarum aequalitate consocians.

- 32 nam quantum interest inter aquam et aerem causa densitatis et ponderis, tantundem inter aerem et ignem est; 5
et rursus quod interest inter aerem et aquam causa levitatis et raritatis, hoc interest inter aquam et terram; item quod interest inter terram et aquam causa densitatis et ponderis, hoc interest inter aquam et aerem; et quod inter aquam et aerem, hoc inter aerem et ignem; et contra quod 10
interest inter ignem et aerem tenuitatis levitatisque causa, hoc inter aerem et aquam est; et quod est inter aerem
33 et aquam, hoc inter aquam intellegitur et terram. nec solum sibi vicina et cohaerentia comparantur sed eadem alternis saltibus custoditur aequalitas; nam quod est 15
terra ad aerem, hoc est aqua ad ignem, et quotiens verteris, eandem reperies iugabilem competentiam: ita ex
34 ipso quo inter se sunt aequabiliter diversa sociantur. haec eo dicta sint ut aperta ratione constaret neque planitiem sine tribus neque soliditatem sine quattuor posse vinciri. 20
ergo septenarius numerus geminam vim obtinet vincendi, quia ambae partes eius vincula prima sortitae sunt, ternarius cum una medietate, quaternarius cum duabus. hinc in alio loco eiusdem somnii Cicero de septenario dicit,
35 *qui numerus rerum omnium fere nodus est.* item omnia 25
corpora aut mathematica sunt alumna geometriae aut talia quae visum tactumve patiantur. horum priora tribus incrementorum gradibus constant. aut enim linea eicitur ex puncto, aut ex linea superficies, aut ex planitie soliditas. altera vero corpora quattuor elementorum conlato 30
tenore in robur substantiae corpulentae concordii concre-
36 tione coalescunt. nec non omnium corporum tres sunt dimensiones, longitudo latitudo profunditas. termini ad-

24 Som. 5, 2

[SEPDBC] 2 occurrit Pd || 5 tantum item E', tandundem BC ||
10 econtra C || 18 aequaliter EPB || 19 sunt EB | planitie B ||
27 patiuntur B' || 31 tenore p d, fonore E', foenore e C, fenore cett.

numerato effectu ultimo quattuor, punctum linea superficies et ipsa soliditas. item cum quattuor sint elementa ex quibus constant corpora: terra aqua aer et ignis, tribus sine dubio interstitiis separantur. quorum unum est a terra
 5 usque ad aquam, ab aqua usque ad aerem sequens, tertium ab aere usque ad ignem. et a terra quidem usque ad 37
 aquam spatium Necessitas a physicis dicitur quia vincere et solidare creditur quod est in corporibus lutulentum, unde Homericus censor cum Graecis imprecaretur, *vos*
 10 *omnes*, inquit, *in terram et aquam resolvamini*, in id dicens quod est in natura humana turbidum, quo facta est homini prima concretio. illud vero quod est inter aquam et 38
 aerem Harmonia dicitur, id est apta et consonans convenientia, quia hoc spatium est quod superioribus inferiora conciliat et facit dissona convenire. inter aerem 39
 vero et ignem Oboedientia dicitur quia, sicut lutulenta et gravia superioribus necessitate iunguntur, ita superiora lutulentis oboedientia copulantur, harmonia media conjunctionem utrisque praestante. ex quattuor igitur ele- 40
 20 mentis et tribus eorum interstitiis absolutionem corporum constare manifestum est. ergo hi duo numeri, tria dico et quattuor, tam multiplici inter se cognationis necessitate sociati, efficiendis utrisque corporibus consensu ministri foederis obsequuntur. nec solum explicandis corporibus 41
 25 hi duo numeri conlativum praestant favorem, sed quaternarium quidem Pythagorei, quem τετρακτὸν vocant, adeo quasi ad perfectionem animae pertinentem inter arcana venerantur, ut ex eo et iuris iurandi religionem sibi fecerint:

30 οὐ μὰ τὸν ἀμετέρα ψυχῇ παραδόντα τετρακτὸν.

per qui nostrae animae numerum dedit ipse quaternum.

9 Il. Z 99 || 30 Carm. aur. 47; cf. Sex. Emp. Adv. math. 4, 3

[SEPD CB] 1 quattuor et punctum B || 7 vincere C || 11 quo SeD, quod cett. || 14 quod om. B || 19 utriusque BC || 26 tetractyn S, tetractim E, ΤΕΤΡΑΚΤΥΗ PD, ΤΕΤΡΑΚΤΙΝ B, tetractin C || 30 AMETHPA D, AMETEP A B | ΥΥΧΑΝ E, ΨΙΧΑΙ D | ΤΙΑΠΑΤΟΝΤΑ P, ΠΑΡΑΑΟΝΤΑ BC | ΤΗΤΡΑΚΤΥΝ D, ΤΗΤΡΑΚΤΥΝ B, ΤΕΤΡΥΡΕΤΙΝ C || 31 ipse] esse P

- 42 ternarius vero adsignat animam tribus suis partibus absolutam, quarum prima est ratio quam λογιστικόν appellant, secunda animositas quam θυμικόν vocant, tertia
 43 cupiditas quae ἐπιθυμητικόν nuncupatur. item nullus sapientum animam ex symphoniis quoque musicis constituisse dubitavit. inter has non parvae potentiae est quae dicitur διὰ πασῶν. haec constat ex duabus id est διὰ τεσσάρων et διὰ πέντε, fit autem διὰ πέντε ex hemiolio et fit διὰ τεσσάρων ex epitrito, et est primus hemiolius tria et primus epitritus quattuor. quod quale sit suo loco planius
 44 exsequemur. ergo ex his duobus numeris constat διὰ τεσσάρων et διὰ πέντε. ex quibus διὰ πασῶν symphonia generatur, unde Vergilius nullius disciplinae expers plene et per omnia beatos exprimere volens ait,

... o terque quaterque beati. 15

- 45 haec de partibus septenarii numeri sectantes compendia diximus. de ipso quoque pauca dicemus. hic numerus ἐπτὰς nunc vocatur, antiquato usu primae litterae, apud veteres enim σεπτὰς vocitabatur, quod Graeco nomine testabatur venerationem debitam numero. nam primo
 46 Timaeus Platonis edocuit. monade enim in vertice locata, terni numeri ab eadem ex utraque parte fluxerunt, ab hac pares, ab illa impares; id est post monadem a parte altera duo, inde quattuor, deinde octo, ab altera
 47 vero parte tria, deinde novem, et inde viginti septem, et ex his numeris facta contextio generationem animae imperio creatoris effecit. non parva ergo hinc potentia nu-

1ss. cf. Plat. 435 B; 77 B; Chalc. in Tim. 229–233 || 15 Verg. Aen. 1. 94 || 22 35 B

[SEPDBC] 2 logisticon *libri* || 3 thymicon S E, thimicon P B C, timicon D || 4 ephythymeticon S, ephytimeticon E, epythymeticon P, epitimeticon D, epytimetiō B, epytymeticon C || 7 diapason *libri* | diatesaron S P', diatassaron E', diatesseron e D, diatessaron p, diatessiros *corr.* diatessiron B, diatessā C || 8 diapente *libri* | diapente *libri* || 9 diatessaKON *corr.* diatessarON S, diatesseron B, diatessaron *cett.* || 11 diatesarum E, diatessesarum B, diatessaron *cett.* || 12 diapente *libri* | diapason *libri* || 16 *post* haec *add.* cum B || 17 dixerimus S B C | quoque *deletum* vult b || 18 eptas *libri* || 19 septas *libri* || 22 platonis timeus B

meri huius ostenditur quia mundanae animae origo septem finibus continetur, septem quoque vagantium sphaerarum ordinem illi stelliferae et omnes continenti subiecit artifex fabricatoris providentia, quae et superioris
 5 rapidis motibus obviarent et inferiora omnia gubernarent. lunam quoque quasi ex illis septimam numerus septenarius movet cursumque eius ipse dispensat. quod cum multis modis probetur ab hoc incipiat ostendi. luna octo et
 49 viginti prope diebus totius zodiaci ambitum conficit. nam
 10 etsi per triginta dies ad solem a quo profecta est remeat, solos tamen fere viginti octo in tota zodiaci circumitione consumit, reliquis solem qui de loco in quo eum reliquit accesserat comprehendit. sol enim unum de duodecim
 50 signis integro mense metitur. ponamus ergo, sole in prima
 15 parte Arietis constituto, ab ipsius ut ita dicam orbe emer-
 sisse lunam, quod eam nasci vocamus: haec post viginti septem dies et horas fere octo ad primam partem Arietis redit. sed illic non invenit solem; interea enim et ipse progressionis suae lege ulterius accessit et ideo ipsa necdum
 20 putatur eo unde profecta fuerat revertisse, quia oculi nostri tunc non a prima parte Arietis, sed a sole eam senserant processisse: hunc ergo diebus reliquis, id est duobus plus minusve, consequitur; et tunc orbi eius denuo succedens ac denuo inde procedens rursus dicitur nasci.
 25 inde fere numquam in eodem signo bis continuo nascitur 51
 nisi in Geminis, ubi hoc non numquam evenit, quia dies in eo sol duos supra triginta altitudine signi morante consumit; rarissimo in aliis si circa primam signi partem a sole procedat. huius ergo viginti octo dierum numeri sep-
 52
 30 tenarius origo est. nam si ab uno usque ad septem quantum singuli numeri exprimunt tantum antecedentibus

[SEPDBC] 4 superiori p || 6 numeris B || 11 XXVIII DBC ||
 14 solem E'DB || 15 arieti P | constitutum dB | orbem DB ||
 16.17 viginti septem dies E^m et sic vulgo edunt, viginti octo dies
 SE'PDC, viginti dies octo B || 17 horas fere octo vulgo edunt,
 octo fere horas E^m, horas fere septem cell. || 18 invenies B ||
 20 fuerit B || 21 senserat B || 22 hunc] haec B

- addendo procedas, invenies viginti octo nata de septem.
- 53 hunc etiam numerum, qui in quater septenos aequa sorte digeritur, ad totam zodiaci latitudinem emetiendam remetiendamque consumit. nam septem diebus ab extremitate septemtrionalis orae oblique per latum meando ad medietatem latitudinis pervenit, qui locus appellatur eclipticus, septem sequentibus a medio ad imum australe delabitur, septem aliis rursus ad medium obliquata conscendit, ultimis septem septentrionali redditur summitati. ita isdem quater septenis diebus omnem zodiaci et longi-
 54 tudinem et latitudinem circum perque discurrit. similibus quoque dispensationibus hebdomadam luminis sui vices sempiterna lege variando disponit. primis enim septem usque ad medietatem velut divisi orbis excrescit, et διχότομος tunc vocatur; secundis orbem totum renascentes
 55 ignes colligendo iam complet, et plena tunc dicitur; tertiis διχότομος rursus efficitur cum ad medietatem decrescendo contrahitur; quartis ultima luminis sui diminutione tenuatur. septem quoque permutationibus, quas φάσεις vocant, toto mense distinguitur: cum nascitur,
 56 cum fit διχότομος, et cum fit ἀμφικυρτος, cum plena, et rursus ἀμφικυρτος, ac denuo διχότομος, et cum ad nos
 57 luminis universitate privatur. ἀμφικυρτος est autem cum supra diametrum dichotomi antequam orbis conclusione cingatur vel de orbe iam minuens inter medietatem ac plenitudinem insuper mediam luminis curvat eminentiam.

[SEPDBC] 1 nata] natos E, na corr. nasci P, natam B' || 6 loco B || 8 post septem add. et B || 10 zodaici P || 12 ebdomadam sEPDC, epdomadam B || 14 dichotomos SPDBc, dicotamus corr. dyatomus E, dicotomos C' || 17 dicothomus corr. dicathomus E, dichotomos cett. || 18 imminutione p, dimmunitione B' || 20 φάσεις vulgo edunt, passis C, fasis cett. || 21 dicthomosen (sic!) E, dichotomos cett. | post dichotomos add. et EDC | ἀμφικυρτος vulgo edunt, amphicyrtos S, ampicyrtos E, AMphiCYPtos P, amphicirtos D, AMΦYCPTOC B, amphicircos C || 22 ἀμφικυρτος vulg., amphycyrtos S, amphycirtos ED, AMphiCYPtos P, AMΦYCPTOC B, amphicircos C || 22 dictotomos E, dicotomos C', dichotomos cett. | ad nos] annos B' || 23 amphicyrtos SPD, amphycirtus E, Amphisirtos B, amphicircos C | autem om. C || 25 vel om. P

sol quoque ipse de quo vitam omnia mutuuntur septimo 57
 signo vices suas variat. nam a solstitio hiemali ad aesti-
 vum solstitium septimo pervenit signo, et a tropico verno
 usque ad auctumnale tropicum septimi signi peragra-
 5 tione perducitur. tres quoque conversiones lucis aetheriae 58
 per hunc numerum constant. est autem prima maxima,
 secunda media, minima est tertia. et maxima est anni se-
 cundum solem, media mensis secundum lunam, minima
 diei secundum ortum et occasum. est vero una quaeque 59
 10 conversio quadripartita, et ita constat septenarius nume-
 rus, id est ex tribus generibus conversionum et ex quat-
 tuor modis quibus una quaeque convertitur. hi sunt autem
 quattuor modi: fit enim prima umida, deinde calida, inde
 sicca et ad ultimum frigida. et maxima conversio, id est 60
 15 anni, umida est verno tempore, calida aestivo, sicca au-
 tumno, frigida per hiemem. media autem conversio mensis
 per lunam ita fit ut prima sit hebdomas umida, quia nas-
 cens luna umorem adsolet concitare; secunda calida,
 adolescente in eadem luce de solis aspectu; tertia sicca
 20 quasi plus ab ortu remota; quarta frigida deficiente iam
 lumine. tertia vero conversio, quae est diei secundum
 ortum et occasum, ita disponitur quod umida sit usque
 ad primam de quattuor partibus partem diei, calida usque
 ad secundam, sicca usque ad tertiam, quarta iam frigida.
 25 oceanus quoque in incremento suo hunc numerum tenet. 61
 nam primo nascentis lunae die fit copiosior solito, minui-
 tur paulisper secundo, minoremque eum videt tertius
 quam secundus et ita decrescendo ad diem septimum per-
 venit. rursus octavus dies manet septimo par et nonus fit
 30 similis sexto, decimus quinto et undecimus fit quarto par
 tertioque duodecimus, et tertius decimus similis fit se-
 cundo, quartus decimus primo. tertia vero hebdomas ea-

[SEPDBC] 3 solstitium *om.* P || 4 signi *om.* P || 7 media *om.* P' ||
 10 septenus - EPC || 11 generibus conversionum] conversionum P,
 conversionibus D || 19 eadem] ea E, ea iam P | sole B || 20 orto E ||
 29 rusus P' || 31 et *om.* B || 32 ebdomoda C (ebdomas *non enoto*)

- 62 dem facit quae prima, quarta eadem quae secunda. hic
denique est numerus qui hominem concipi, formari, edi,
vivere, ali ac per omnes aetatum gradus tradi senectae
atque omnino constare facit. nam ut illud taceamus quod
uterum nulla vi seminis occupatum hoc dierum numero 5
natura constituit velut decreto exonerandae mulieris
vectigali mense redeunte purgari, hoc tamen praetereun-
dum non est quia semen quod post iactum sui intra horas
septem non fuerit in effusionem relapsum haesisse in
63 vitam pronuntiatur. verum semine semel intra formandi 10
hominis monetam locato hoc primum artifex natura moli-
tur ut die septimo folliculum genuinum circumdet umori
ex membrana tam tenui qualis in ovo ab exteriori testa
64 clauditur et intra se claudit liquorem. hoc cum a physicis
deprehensum sit, Hippocrates quoque ipse qui tam fallere 15
quam falli nescit experimenti certus adseruit, referens in
libro qui De natura pueri inscribitur tale seminis recep-
taculum de utero eius eiectum quam septimo post con-
ceptum die intellexerat. mulierem enim semine non effuso
ne gravida maneret orantem imperaverat saltibus con- 20
citari aitque septimo die saltum septimum eiciendo cum
tali folliculo qualem supra rettulimus suffecisse conceptui.
65 haec Hippocrates. Straton Peripateticus et Diocles Ca-
rystius per septenos dies concepti corporis fabricam hac
observatione dispensant, ut hebdomade secunda credant 25
guttas sanguinis in superficie folliculi de quo diximus ap-
parere, tertia demergi eas introrsum ad ipsum concep-
tionis umorem, quarta umorem ipsum coagulari, ut quid-
dam velut inter carnem ac sanguinem liquida adhuc solidi-
tate conveniat, quinta vero interdum fingi in ipsa sub- 30
stantia umoris humanam figuram, magnitudine quidem
apis, sed ut in illa brevitate membra omnia et designata

16 1. 386 Kühn (7, 490 Littré) || 23 Diocles, fr. 177 (Wellmann)

[SEPDBC] 1 facit *om.* P || 2 numerus est PC || 5 numero]
nuorum B || 12 genuino SE', genuum C || 15 hipocrates EBC,
hypocrates P, hypocrates D, *quas varietates deinceps tacebo* ||
18 quam] quale spB || 19 intellexerat] *suspicio* praegnatem *exci-*
disse || 23 sraton B | caristius EDBC || 26 gutta E', guttam B' ||
27 dimergi DB || 31 magnitudinem B || 32 et *om.* C

totius corporis liniamenta consistent. ideo autem adieci- 66
mus interdum quia constat quotiens quinta hebdomade
fingitur designatio ista membrorum, mense septimo ma-
tulari partum. cum autem nono mense absolutio fu-
6 tura est, si quidem femina fabricatur, sexta hebdomade
membra iam dividi: si masculus, septima. post partum 67
vero utrum victurum sit quod effusum est, an in utero sic
praemortuum ut tantum modo spirans nascatur, septima
hora discernit. ultra hunc enim horarum numerum, quae
10 praemortua nascuntur aeris halitum ferre non possunt:
quem quisquis ultra septem horas sustinuerit, intellegitur
ad vitam creatus, nisi alter forte, qualis perfectum potest,
casus eripiat. item post dies septem iactat reliquias um- 68
bilici, et post bis septem incipit ad lumen visus eius moveri
15 et post septies septem libere iam et pupulas et totam faciem
vertit ad motus singulos videndorum. post septem vero 69
menses dentes incipiunt mandibulis emergere, et post bis
septem sedet sine casus timore: post ter septem sonus eius
in verba prorumpit, et post quater septem non solum stat
20 firmiter sed et incedit: post quinquies septem incipit lac
nutricis horrescere, nisi forte ad patientiam longioris usus
continuata consuetudine protrahatur. post annos septem 70
dentes qui primi emergerant aliis aptioribus ad cibum soli-
dum nascentibus cedunt, eodemque anno, id est septimo,
25 plene absolvitur integritas loquendi: unde et septem vo-
cales literae a natura dicuntur inventae, licet Latinitas
easdem modo longas modo breves pronuntiando quinque
pro septem tenere maluerit, apud quos tamen, si sonos vo-
calium, non apices numeraveris, similiter septem sunt.
80 post annos autem bis septem ipsa aetatis necessitate pu- 71
bescit. tunc enim moveri incipit vis generationis in mascu-
lis et purgatio feminarum. ideo et tutela puerili quasi

1ss. cf. Hippocr. De carnibus p. 610ss. Littré

[SEPDBC] 1 autem om. D | adiecimus om. C || 3 designatio
ista fingitur C || 6 iam om. P || 7 victurum] vitu P' || 13 iactat in
reliquias B' || 20 infirmiter B' || 24 id est septimo *delet Eyss.*,
Macrobio minus loquax || 26 licet nativitas B || 28 malluerit E',
maluerunt B | tametsi B | sonus P || 32 pueri EdC, pueribus B

- virile iam robur absolvitur: de qua tamen feminae propter votorum festinationem maturius biennio legibus liberantur. post ter septenos annos genas flore vestit iuventa, idemque annus finem in longum crescendi facit: et quarta annorum hebdomas impleta in latum quoque crescere ultra 5
- 73 iam prohibet. quinta omne virium, quantae inesse uni cuique possunt, complet augmentum, nulloque modo iam potest quisquam se fortior fieri. inter pugiles denique haec consuetudo servatur, ut quos iam coronavere victoriae nihil de se amplius in incremento virium sperent, qui vero 10 expertes huius gloriae usque illo manserunt, a professione
- 74 discedant. sexies vero septeni anni servant vires ante collectas, nec diminutionem nisi ex accidenti evenire patiuntur. sed a sexta usque ad septimam septimanam fit quidem diminutio sed occulta et quae detrimentum suum 15 aperta defectione non prodat. ideo non nullarum rerum publicarum hic mos est, ut post sextam ad militiam nemo cogatur, in pluribus datur remissio iusta post septimam.
- 75 notandum vero quod, cum numerus septem se multiplicat, facit aetatem quae proprie perfecta et habetur et dicitur, 20 adeo ut illius aetatis homo — utpote qui perfectionem et attigerit iam et necdum praeterierit — et consilio aptus
- 76 sit nec ab exercitio virium alienus habeatur. cum vero decas, qui et ipse perfectissimus numerus est, perfecto numero id est ἐπτὰδι iungitur ut aut decies septeni aut 25 septies deni computentur anni, haec a physicis creditur meta vivendi, et hoc vitae humanae perfectum spatium terminatur. quod si quis excesserit, ab omni officio vacuus, soli exercitio sapientiae vacat, et omnem usum sui in suadendo habet, aliorum munerum vacatione reverendus: 30 a septima enim usque ad decimam septimanam pro captu

1ss. cf. Hippocr. l. c.

[SEPDBC] 3 genas om. C | flore genis P || 10 de se omnes mei, in se vulgo edunt || 11 usque illo professione manserunt discedant C || 12 septeni] septem EPD | servans B || 13 venire S' || 15 diminutio] demunitis B (dem- non enoto) || 16.17 republicarum B || 19 multiplicat] multiplicati sunt P' || 22 attingerit B || 25 eptadi libri || 28 quod si quis E'PD, quod quisquis E^m, quisquis SBC || 29 sapientia B || 30 numerum DBC

virium quae adhuc singulis perseverant variantur officia.
idem numerus totius corporis membra disponit. septem 77
sunt enim intra hominem quae a Graecis nigra membra
vocitantur: lingua, cor, pulmo, iecur, lien, renes duo; et
5 septem alia cum venis ac meatibus quae adiacent singulis
ad cibum et spiritum accipiendum reddendumque sunt
deputata: guttur, stomachus, alvus, vesica et intestina
principalia tria: quorum unum dissipatum vocatur, quod
ventrem et cetera intestina secernit: alterum medium,
10 quod Graeci μεσέντερον dicunt: tertium, quod veteres
hiram vocarunt habeturque praecipuum intestinorum
omnium, et cibi retrimenta deducit. de spiritu autem et 78
cibo, quibus accipiendis, ut relatum est, atque reddendis
membra quae diximus cum meatibus sibi adiacentibus
15 obsequuntur, hoc observatum est, quod sine haustu spiri-
tus ultra horas septem, sine cibi ultra totidem dies vita
non durat. septem sunt quoque gradus in corpore qui 79
dimensionem altitudinis ab imo in superficiem complent,
medulla os nervus vena arteria caro cutis. haec de interio-
20 ribus. in aperto quoque septem sunt corporis partes, 80
caput, pectus, manus pedesque et pudendum. item quae
dividuntur non nisi septem compagibus iuncta sunt: ut
in manibus est umerus, brachium, cubitus, vola et digi-
torum nodi terni, in pedibus vero femur, genu, tibia, pes
25 ipse, sub quo vola est, et digitorum similiter nodi terni.
et quia sensus eorumque ministeria natura in capite velut 81
in arce constituit, septem foraminibus sensuum celebran-
tur officia, id est oris ac deinde oculorum, narium et
aurium binis, unde non immerito hic numerus, totius
30 fabricae dispensator et dominus, aegris quoque corporibus
periculum sanitatemve denuntiat. immo ideo et septem
motibus omne corpus agitur: aut enim accessio est aut

26 cf. Min. Fel. 17 || 31 cf. noster Sat. 7. 9, 3; Lyd. mens. p. 35, 18 W.

[SEPDBC] 7 vessica EB || 8 unus B | dissipatum E', dissep-
tum C || 9 ventre B || 10 Graeci — quod *om.* S' | mesenteron libri ||
11 vocant BC || 12 detrimenta E || 16 cibo e et sic vulgo edunt ||
17 quoque sunt DBC || 23 numerus B (humerus taceo) || 27 sen-
suum *om.* C || 32 omnem B

- recessio, aut in laevam dextramve deflexio, aut sursum
 82 quis seu deorsum movetur, aut in orbem rotatur. tot vir-
 tutibus insignitus septenarius, quas vel de partibus suis
 mutuatur vel totus exercet, iure plenus et habetur et dici-
 tur. et absoluta, ut arbitror, ratione iam constitit cur di- 5
 83 versis ex causis octo et septem pleni vocentur. sensus
 autem hic est: cum aetas tua quinquagesimum et sextum
 annum compleverit, quae summa tibi fatalis erit, spes
 quidem salutis publicae te videbit, et pro remediis com-
 munitatis bonorum omnium status virtutibus tuis dictatura 10
 debetur, sed si evaseris insidias propinquorum. nam per
 septenos octies solis anfractus reditusque quinquaginta
 et sex significat annos, anfractum solis et reditum annum
 vocans: anfractum propter zodiaci ambitum, reditum
 quia eadem signa per annos singulos certa lege metitur. 15
 7 Hic quidam mirantur quid sibi velit ista dubitatio,
si effugeris, quasi potuerit divina anima et olim caelo red-
 dita atque hic maxime scientiam futuri professa nescire,
 possitne nepos suus an non possit evadere: sed non adver-
 tunt hanc habere legem omnia vel signa vel somnia, ut de 20
 adversis oblique aut denuntient aut minentur aut moneant.
 2 et ideo quaedam cavendo transimus, alia exorando et
 litando vitantur: sunt ineluctabilia, quae nulla arte, nullo
 avertuntur ingenio. nam ubi admonitio est, vigilantia cau-
 tionis evaditur: quod adportant minae, litatio propitia- 25
 3 tionis avertit: numquam denuntiata vanescunt. hic subi-
 cies: unde igitur ista discernimus, ut possit cavendumne
 an exorandum an vero patiendum sit deprehendi? sed
 praesentis operis fuerit insinuare qualis soleat in divina-
 tionibus esse affectata confusio, ut desinas de inserta velut 30
 dubitatione mirari: ceterum in suo quoque opere artificis
 erit signa quaerere, quibus ista discernat, si hoc vis divina
 non impedit; nam illud:

1 ss. cf. Plat. Tim. 43 B || 31 cf. Cic. De div. 1, 118

[SEPDBC] 1 rursum B || 3 insignibus C || 4 mutatur P' ||
 11 evaserit P' C' || 14 vocans tum anfractum C || 19 avertunt B' ||
 20 signa vel omnia S || 21 aversis P' || 22 cavenda P' || 23 ante sunt
 add. alia P^m d, post sunt add. s, et sunt C || 26 denuntiata om. P' ||
 29 fuit DB | quale B || 31 artificialis s

... prohibent nam cetera Parcae

scire ...

Maronis est ex intima disciplinae profunditate sententia. 4
divulgatis etiam docemur exemplis, quam paene semper,
5 cum praedicuntur futura, ita dubiis obserantur, ut tamen
diligens — nisi divinitus, ut diximus, impeditur — subesse
reperiat apprehendendae vestigia veritatis, ut ecce Ho-
mericum somnium a Iove, ut dicitur, missum ad conse-
rendam futuro die cum hostibus manum sub aperta pro-
10 missione victoriae spem regis animavit: ille, velut divinum
secutus oraculum commisso proelio amissis suorum pluri-
mis vix aegreque in castra remeavit. num dicendum est 5
deum mandasse mendacium? non ita est, sed quia illum
casum Graecis fata decreverant, latuit in verbis somnii,
15 quod animadversum vel ad vere vincendum vel ad ca-
vendum saltem potuisset instruere. habuit enim prae- 6
ceptio ut universus produceretur exercitus, at ille sola
pugnandi hortatione contentus non vidit quid de produ-
cenda universitate praeceptum sit, praetermissoque
20 Achille, qui tunc recenti laceratus iniuria ab armis cum
suo milite feriabatur, rex progressus in proelium et ca-
sum qui debebatur excepit, et absolvit somnium invidia
mentiendi non omnia de imperatis sequendo. parem ob- 7
servantiae diligentiam Homericam per omnia perfectionis
25 imitator Maro in talibus quoque rebus obtinuit. nam apud
illum Aeneas ad regionem instruendo regno fataliter eli-
gendam satis abundeque Delio instructus oraculo, in
errorem tamen unius verbi negligentia relapsus est. non 8
quidem fuerat locorum quae petere deberet nomen inser-
30 tum, sed cum origo vetus parentum sequenda diceretur,
fuit in verbis, quod inter Cretam et Italiam, quae ipsius
gentis auctores utraque produxerant, magis ostenderet et,

1 Aen. 3. 379 || 7 Il. B 5sqq.

[SEDPBC] 7 deprehendendae E, apprehendendum P' | ut
om. P' || 9 dierum B' || 11 suorum SE, servorum cett. || 13 est om. P ||
16 ante praeceptio addunt illa SEC || 18 hortatione E, horatione P' ||
21 feriabatur E'P' || 31 quae] quem B' || 32 auctorem B

quod aiunt, digito demonstraret Italiam. nam cum fuissent inde Teucer, hinc Dardanus, vox sacra sic adloquendo: *Dardanidae duri*, aperte consulentibus Italiam, de qua Dardanus profectus esset, obiecit appellando eos parentis illius nomine, cuius erat origo rectius eligenda. et hic certae quidem denuntiationis est quod de Scipionis fine praedicatur, sed gratia conciliandae obscuritatis inserta dubitatio dicto tamen quod initio somnii continetur absoluitur. nam cum dicitur *circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint* vitari hunc finem non posse pronuntiat. quod autem Scipioni reliquos vitae actus sine offensa dubitandi per ordinem rettulit et de sola morte similis visus est ambigenti, haec ratio est quod, sive dum humano vel maerori parcitur vel timori, seu quia utile est hoc maxime latere, pronius cetera oraculis quam vitae finis exprimitur, aut cum dicitur, non sine aliqua obscuritate profertur.

His aliqua ex parte tractatis progrediamur ad reliqua. *sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto, omnibus, qui patriam conservarint adiuverint auxerint, certum esse in caelo definitum locum ubi beati aeo sempiterno fruuntur. nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur. earum rectores et servatores hinc profecti huc revertuntur.* bene et opportune, postquam de morte praedixit, mox praemia bonis post obitum speranda subiecit: quibus adeo a metu praedicti interitus cogitatio viventis erepta est ut ad moriendi desiderium ultro animaretur maiestate promissae beatitudinis et caelestis habitaculi. sed de beatitate quae debetur conservatoribus patriae pauca

3 Aen. 3. 94 || 19 Som. 3, 1

[SEPDBC] 1 fuisset B' C || 2 ad loquenda P || 3 absoluitur P || 9 nam] illam B | circuitus E | naturalis EP || 10 confecerit EP || 11 ostensa B || 12 soluta morte similiter C || 13 est om. C || 14 vel memori B || 15 oraculi e || 19 tutandum S || 20 habete P | conservaverint C || 23 acceptius] aptius C || 27 praediximus B necnon e nisi fallor | boni P || 28 quibus om. P' | interius P' || 30 habitaculis B' || 31 patriae om. C

dicenda sunt. ut postea locum omnem, quem hic tractan-
 dum recepimus, resolvamus. solae faciunt virtutes bea- 3
 tum, nullaue alia quisquam via hoc nomen adipiscitur.
 unde qui aestimant nullis nisi philosophantibus inesse
 5 virtutes, nullos praeter philosophos beatos esse pronun-
 tiant. agnitionem enim rerum divinarum sapientiam
 proprie vocantes eos tantum modo dicunt esse sapientes,
 qui superna et acie mentis requirunt et quaerendi sagaci
 diligentia comprehendunt et, quantum vivendi perspi-
 10 cuitas praestat, imitantur: et in hoc solo esse aiunt exer-
 citia virtutum, quarum sic officia dispensant. prudentiae 4
 esse mundum istum et omnia quae mundo insunt divi-
 norum contemplatione despicere, omnemque animae cogi-
 tationem in sola divina dirigere: temperantiae omnia
 15 relinquere, in quantum natura patitur, quae corporis usus
 requirit: fortitudinis non terreri animam a corpore quo-
 dam modo ductu philosophiae recedentem, nec altitu-
 dinem perfectae ad superna ascensionis horrere: iustitiae
 ad unam sibi huius propositi consentire viam unius cuius-
 20 que virtutis obsequium. atque ita fit ut secundum hoc tam
 rigidae definitionis abruptum rerum publicarum rectores
 beati esse non possint. sed Plotinus inter philosophiae 5
 professores cum Platone princeps libro De virtutibus gra-
 dus earum vera et naturali divisionis ratione compositos
 25 per ordinem digerit. quattuor sunt inquit quaternarum
 genera virtutum. ex his primae politicae vocantur, se-
 cundae purgatoriae, tertiae animi iam purgati, quartae
 exemplares. et sunt politicae hominis, qua sociale animal 6
 est. his boni viri rei publicae consulunt, urbes tuentur: his
 30 parentes venerantur, liberos amant, proximos diligunt:
 his civium salutem gubernant: his socios circumspecta
 providentia protegent, iusta liberalitate devinciunt: hisque

. . . sui memores alios fecere merendo.

11ss. cf. Plot. 1. 2, 3 med.; Porph. sent. 32, 3 || 23 Enn. 1. 2. ||
 26 ibid. 1. 2, 1-2 || 33 Verg. Aen. 6. 664

[SEPDBC] 4 qui] quia S' E' P || 12 esse] est B' | quae in mundo
 PBC | sunt C || 15 reliquit B *et fortasse* E' || 16 terreni B || 21 re-
 publicarum b || 24 cum positos P || 28 qua SE, quia *cett.* || 33 fa-
 cere P'

- 7 et est politici prudentiae ad rationis normam quae cogitat quaeque agit universa dirigere ac nihil praeter rectum velle vel facere, humanisque actibus tamquam divinis arbitris providere; prudentiae insunt ratio, intellectus, circumspectio, providentia, docilitas, cautio: fortitudinis 5 animum supra periculi metum agere nihilque nisi turpia timere, tolerare fortiter vel adversa vel prospera: fortitudo praestat magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, firmitatem: temperantiae nihil adpetere paenitendum, in nullo legem 10 moderationis excedere, sub iugum rationis cupiditatem domare; temperantiam sequuntur modestia, verecundia, abstinencia, castitas, honestas, moderatio, parcitas, sobrietas, pudicitia: iustitiae servare uni cuique quod suum est. de iustitia veniunt innocentia, amicitia, con- 15 cordia, pietas, religio, affectus, humanitas. his virtutibus vir bonus primum sui atque inde rei publicae rector efficitur, iuste ac provide gubernans, humana non deserens. secundae, quas purgatorias vocant, hominis sunt qua divini capax est, solumque animum eius expediunt qui 20 decrevit se a corporis contagione purgare et quadam humanorum fuga solis se inserere divinis. hae sunt otiosorum qui a rerum publicarum actibus se sequestrant. harum quid singulae velint superius expressimus, cum de virtutibus philosophantium diceremus, quas solas quidem 25 aestimaverunt esse virtutes. tertiae sunt purgati iam defaecatique animi et ab omni mundi huius aspergine presse pureque detersti. illic prudentiae est divina non quasi in electione praeferre, sed sola nosse, et haec tamquam nihil sit aliud intueri: temperantiae terrenas cupiditates non 30 reprimere, sed penitus oblivisci: fortitudinis passiones ignorare, non vincere, ut *nesciat irasci, cupiat nihil*: iusti-

19ss. cf. Plot. et Porph. ll. cc. || 28ss. cf. Plot. 1. 2, 4-5 || 32 Iuv. 10. 360

[SEPDBC] 1 prudentiae *vulgo edunt*, pudentia-B, prudentia *cell.* || 2 recte P || 3 vel *om.* E' P' || 4 arbitris *sed* BC || 19 qua S, quia E', qui *cell.* || 21 contagione SE, contagitatione P, cogitatione *cell.* || 22 haec P || 23 se sequestrant - 25 virtutibus *om.* E', *supplet* E^m | se *om.* B' || 27 presse] depressi P || 29 lectione P | tamquam] tamen B

tiae ita cum supera et divina mente sociari ut servet perpetuum cum ea foedus imitando. quartae sunt quae in ipsa divina mente consistunt, quam diximus *voũv* vocari, a quarum exemplo reliquae omnes per ordinem defluunt. 5 nam si rerum aliarum, multo magis virtutum ideas esse in mente credendum est. illic prudentia est mens ipsa divina, temperantia quod in se perpetua intentione conversa est, fortitudo quod semper idem est nec aliquando mutatur, iustitia quod perenni lege a sempiterna operis sui 10 nuatione non flectitur. haec sunt quaternarum quattuor 11 genera virtutum, quae praeter cetera maximam in passionibus habent differentiam sui. passiones autem ut scimus vocantur quod homines

. . . metuunt cupiuntque, dolent gaudentque . . . 15 has primae molliunt, secundae auferunt, tertiae obliviscuntur, in quartis nefas est nominari. si ergo hoc est officium et effectus virtutum, beare, constat autem et politicas esse virtutes: igitur et politicis efficiuntur beati. iure ergo Tullius de rerum publicarum rectoribus dixit: *ubi 20 beati aevo sempiterno fruuntur*: qui ut ostenderet alios otiosis, alios negotiosis virtutibus fieri beatos, non dixit absolute nihil esse illi principi deo acceptius quam civitates, sed adiecit, *quod quidem in terris fiat*, ut eos qui ab ipsis caelestibus incipiunt discerneret a rectoribus civitatum, quibus per terrenos actus iter paratur ad caelum. 25 illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cautius de nomine civitatum? *quam concilia*, inquit, *coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur*. nam et servilis quondam et gladiatoria manus *concilia hominum 30 et coetus* fuerunt, sed non *iure sociati*. illa autem sola iusta est multitudo, cuius universitas in legum consentit obsequium.

2ss. cf. Plot. 1. 2, 6-7; Porph. sent. 32, 5 || 14 Verg. Aen. 6. 733

[SEPDBC] 3 diximus non vocari E' || 7 est om. P' || 12 sui differentiam D | ut scimus om. D', ut sciemus E' || 13 quod omnes B || 14 dolentque gaudentque eD, gaudentque dolent P, dolent gaudent C || 19 dicit B, *omnino legi nequit* in D || 20.21 alios otiosis om. B || 21 fieri beatos E', esse beandos D' || 22 esse om. D', est B || 26 pressione P' | esse om. B'

- 9 Quod vero ait, *harum rectores et servatores hinc projecti huc revertuntur*, hoc modo accipiendum est. animarum originem manare de caelo inter recte philosophantes indubitatae constat esse sententiae: et animae, dum corpore utitur, haec est perfecta sapientia ut, unde orta sit, de
2 quo fonte venerit, recognoscat. hinc illud a quodam inter alia seu festiva sive mordacia serio tamen usurpatum est

de caelo descendit γῶδι σεαυτόν.

- nam et Delphici vox haec fertur oraculi. consulenti ad beatitatem quo itinere perveniret: si te, inquit, agnoveris. 10
sed et ipsius fronti templi haec inscripta sententia est.
3 homini autem, ut diximus, una est agnitio sui, si originis natalisque principii exordia prima respexerit, nec se quaesiverit extra. sic enim anima virtutes ipsas conscientia nobilitatis induitur, quibus post corpus evecta eo unde de- 15
scenderat reportatur, quia nec corporea sordescit vel oneratur eluvie, quae puro ac levi fomite virtutum rigatur, nec deseruisse umquam caelum videtur, quod respectu et
4 cogitationibus possidebat. hinc anima, quam in se pro- nam corporis usus effecit atque in pecudem quodam modo 20
reformavit ex homine, et absolutionem corporis perhorrescit et cum necesse est, non nisi *cum gemitu fugit indignata*
5 *sub umbras*. sed nec post mortem facile corpus relinquit, quia *non funditus corporeae excedunt pestes*, sed aut suum oberrat cadaver aut novi corporis ambit habitaculum, 25
non humani tantum modo, sed ferini quoque electo genere moribus congruo quos in homine libenter exercuit, mavultque omnia perpeti, ut caelum, quod vel ignorando vel dissimulando vel potius prodendo deseruit, evadat.
6 civitatum vero rectores ceterique sapientes caelum re- 30
spectu, vel cum adhuc corpore tenentur, habitantes, facile post corpus caelestem, quam paene non reliquerant, se-

4.5 cf. Plot. 1. 1, 3; 6. 6, 9 etc. || 8 Iuv. 11. 27 || 12 cf. Porph. sent. 32, 8 || 15 cf. Plot. 1. 6, 8 || 22 Aen. 12. 952 || 23 Aen. 6. 736 || 26 cf. Plat. Phaed. 81 E

[SEPDBC] 1 quod] qui B' || 7 seu mordacia *vulgo edunt, nescio quare* || 8 ΝΩΙ S', ΓΝΩΙ E, ΤΝΩΙ P, ΓΗΟΤΙ D || 10 beatitudinem DBC | pervenerit P || 13 quaesierit P || 17 ac] et P | leve E', leni C || 20 efficit sE'D'BC || 22 fuit B || 23 relinquet E, relinquit P || 27 omine P'

dem repossunt. nec enim de nihilo aut de vana adulatione
veniebat, quod quosdam urbium conditores aut claros
in re publica viros in numerum deorum consecravit anti-
quitas; sed Hesiodus quoque divinae subolis adsertor pris-
5 cos reges cum dis aliis enumerat, hisque exemplo veteris
potestatis etiam in caelo regendi res humanas adsignat
officium. et ne cui fastidiosum sit si versus ipsos ut poeta 7
Graecus protulit inseramus, referemus eos ut ex verbis
suis in Latina verba conversi sunt:

10 Indigetes divi fato summi Iovis hi sunt:
quondam homines, modo cum superis humana tuentes,
largi ac munifici, ius regum nunc quoque nacti.

hoc et Vergilius non ignorat, qui, licet argumento suo 8
serviens heroas in inferos relegaverit, non tamen eos ab-
15 ducit a caelo, sed aethera his deputat largiorem, et nosse
eos solem suum ac sua sidera profitetur, ut geminae doc-
trinae observatione praestiterit et poeticae figmentum et
philosophiae veritatem. et si secundum illum res quoque 9
leviores quas vivi exercuerant, etiam post corpus exer-
20 cent —

... quae gratia currum
armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
pascere equos, eadem sequitur tellure repositos,

multo magis rectores quondam urbium recepti in caelum
25 curam regendorum hominum non relinquunt. hae autem 10
animae in ultimam sphaeram recipi creduntur quae ἀπλα-
νῆς vocatur, nec frustra hoc usurpatum est, si quidem
inde profectae sunt. animis enim necdum desiderio cor-
poris inretitis siderea pars mundi praestat habitaculum,
30 et inde labuntur in corpora: ideo his illo est reditio, qui
merentur. rectissime ergo dictum est, cum in γαλαξία,

10 Hesiod. ἔ. κ. ῆ. 1. 121 || 21 Verg. Aen. 6. 653 || 28 cf. Plot. 3.
4, 6; Porph. sent. 29

[SEPDBC] 1 respocunt B' | enim om. B' || 7 ne cui] neu B' |
fastidium B' || 10 superi iovis C || 12 nunc] non P' || 13 suo om. B ||
15 aetherem B || 17 observatione S', observationem E', observa-
tiones cett. || 21 currum sePDB || 22 nitentes sPDe || 23 sequitur
in tellure P || 25 haec P' || 26 aplanes libri || 31 galaxia libri

quem ἀπλανής continet, sermo iste procedat: *hinc pro-*
fecti huc revertuntur.

- 10 Ad sequentia transeamus: *hic ego etsi eram perterritus,*
non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi
tamen viveretne ipse et Paulus pater et alii quos nos ex- 5
2 *tinctos esse arbitraremur.* vel fortuitis et inter fabulas elu-
cent semina infixata virtutum, quae nunc videas licet ut e
pectore Scipionis vel somniantis emineant. in re enim
una politicarum virtutum omnium pariter exercet offi-
3 cium. quod non labitur animo praedicta morte perterri- 10
tus, fortitudo est; quod suorum terretur insidiis magisque
alienum facinus quam suum horrescit exitium, de pietate
et nimio in suos amore procedit: haec autem diximus ad
iustitiam referri, quae servat uni cuique quod suum est.
quod ea quae arbitratur non pro compertis habet sed 15
spreta opinione, quae minus cautis animis pro vero in-
olescit, quaerit discere certiora, indubitata prudentia est.
4 quod cum perfecta beatitas et caelestis habitatio humanae
naturae, in qua se noverat esse, promittitur, audiendi ta-
men talia desiderium frenat temperat et sequestrat, ut 20
de vita avi et patris interroget, quid nisi temperantia est?
ut iam tum liqueret Africanum per quietem ad ea loca
5 quae sibi deberentur abductum. in hac autem interroga-
tione de animae immortalitate tractatur. ipsius enim
consultationis hic sensus est: nos, inquit, arbitramur ani- 25
mam cum fine morientis extinguere nec ulterius esse post
hominem. ait enim *quos extinctos esse arbitraremur*: quod
autem extinguitur, esse iam desinit. ergo velim dicas,
6 inquit, si et pater Paulus tecum et alii supersunt. ad hanc
interrogationem, quae et de parentibus ut a pio filio, et de 30
ceteris ut a sapiente ac naturam ipsam discutiente pro-

3 Som. 3, 2

[SEPDBC] 1 apanes E', aplanes cett. || 4 tam] tamen PBC |
a om. P || 11 quod] qui B' || 12 aliorum P' || 13 autem] enim S' ||
14 qui ea B' || 18 qui cum B' | perfecta est beatitas B || 23 ad-
ductum sEb || 24 tractaturus E, tractantur B || 25 arbitrabamur
Ed, fort. recte || 26 post mortem C || 28 ergo — 30 interrogationem
om. E', supplet E^m

cessit, quid ille respondit? *immo vero*, inquit, *hi vivunt*,
qui e corporum vinclis tamquam e carcere, evolaverunt;
vestra vero quae dicitur esse vita mors est. si ad inferos 7
meare mors est, et vita est esse cum superis, facile dis-
cernis quae mors animae, quae vita credenda sit, si consti-
terit qui locus habendus sit inferorum, ut anima dum ad
hunc truditur, mori, cum ab hoc procul est, vita frui et
vere superesse credatur. et quia totum tractatum, quem 8
veterum sapientia de investigatione huius quaestionis
agitavit, in hac latentem verborum paucitate reperies, ex
omnibus aliqua, quibus nos de rei quam quaerimus abso-
lutione sufficiet admoneri amore brevitatis excerpimus.
antequam studium philosophiae circa naturae inquisi- 9
tionem ad tantum vigoris adolesceret, qui per diversas
gentes auctores constituendis sacris caerimoniarum fue-
runt, aliud esse inferos negaverunt quam ipsa corpora,
quibus inclusae animae carcerem foedum tenebris, horri-
dum sordibus et cruore patiuntur. hoc animae sepulcrum, 10
hoc Ditis concava, hoc inferos vocaverunt, et omnia,
quae illic esse credidit fabulosa persuasio, in nobismet
ipsis et in ipsis humanis corporibus adsignare conati sunt:
oblivionis fluvium aliud non esse adserentes quam erro-
rem animae obliviscentis maiestatem vitae prioris, qua
antequam in corpus truderetur potita est, solamque esse
in corpore vitam putantis. pari interpretatione Phlege- 11
thontem ardores irarum et cupiditatum putarunt, Ache-
rontem quicquid fecisse dixisseve usque ad tristitiam
humanae varietatis more nos paenitet, Cocytum quicquid
homines in luctum lacrimasque compellit, Stygem quic-
quid inter se humanos animos in gurgitem mergit odio- 12
rum. ipsam quoque poenarum descriptionem de ipso usu
conversationis humanae sumptam crediderunt, vultu-
rem *iecur immortale tondentem* nihil aliud intellegi vo-

22ss. cf. Plot. 4. 3, 26 fin. || 25 cf. Stob. Ecl. 1, 1006 || 32 Aen. 6. 598

[SEPDBC] 3 vita esse C || 4 discernit B || 9 sapientiae P' C' |
quaestionis agitabat E', quaestiones agitatur P' || 12 sufficiat B' ||
14 ad] ac S' DBC || 15 caerimoniis arum P' || 24 sortita est C ||
25 putantes E', potantis B || 32 vulture B, ultorem C || 33 ton-
dentem] tenentem vel tondentem D, rodentem B

lentes quam tormenta conscientiae, obnoxia flagitio vis-
cera interiora rimantis, et ipsa vitalia indefessa admissi
sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si re-
quiescere forte temptaverint, excitantis tamquam fibris
renascentibus inhaerendo, nec ulla sibi miseratione par- 5
centis lege hac qua *se iudice nemo nocens absolvitur* nec de
13 se suam potest vitare sententiam. illos aiunt epulis ante
ora positis excruciaci fame et inedia tabescere, quos magis
magisque acquirendi desiderium cogit praesentem co-
piam non videre; et in affluentia inopes, egestatis mala in 10
ubertate patiuntur, nescientes parta respicere, dum egent
14 habendis: illos radiis rotarum pendere districtos qui nihil
consilio praevidentes, nihil ratione moderantes, nihil vir-
tutibus explicantes, seque et actus omnes suos fortunae
15 permittentes, casibus et fortuitis semper rotantur; saxum 15
ingens volvere inefficacibus laboriosisque conatibus vitam
terentes; atram silicem lapsuram semper et cadenti simi-
lem illorum capitibus imminere qui arduas potestates et
infaustam ambiunt tyrannidem numquam sine timore
victuri, et cogentes subiectum vulgus odisse dum me- 20
tuat, semper sibi videntur exitium quod merentur ex-
16 cipere. nec frustra hoc theologi suspicati sunt. nam et
Dionysius, aulae Siculae inclementissimus incubator,
familiari quondam suo solam beatam existimanti vitam
tyranni volens, quam perpetuo metu misera quamque 25
impendentium semper periculorum plena esset, ostendere,
gladium vagina raptum et a capulo de filo tenui penden-
tem mucrone demisso iussit familiaris illius capiti inter
epulas imminere, cumque ille et Siculas et tyrannicas co-
pias praesentis mortis periculo gravaretur, 'talís est', 30
inquit Dionysius, 'vita quam beatam putabas: sic semper
mortem nobis imminemem videmus. aestima quando esse

6 Iuv. 13. 3. || 20 cf. Cic. off. 1, 97 etc. || 23 Cic. Tusc. 5, 59;
off. 2. 25

[SEPDBC] 3 celeris B' | admonitionem B' || 4 temptaverit D',
temptaverunt B' | fribris B || 8 hora S' P || 9 magisque om. E' B ||
11 partem P || 17 atram scilicet B || 18 imminere] inherere vel
imminere D || 26 esse E' B || 27 filio B || 29 et Siculas] et inter
siculas s, inter siculas e || 32 nobis mortem P

felix poterit qui timere non desinit.' secundum haec igitur 17
quae a theologis adseruntur, si vere *quisque suos patimur*
manes et inferos in his corporibus esse credimus, quid aliud
intellegendum est quam mori animam cum ad corporis
5 inferna demergitur, vivere autem cum ad supera post
corpus evadit?

Dicendum est quid his postea veri sollicitior inquisitor 11
philosophiae cultus adiecerit. nam et qui primum Pytha-
goram et qui postea Platonem secuti sunt, duas esse
10 mortes, unam animae, animalis alteram prodiderunt,
mori animal cum anima discedit e corpore, ipsam vero
animam mori adserentes cum a simplici et individuo fonte
naturae in membra corporea dissipatur. et quia una ex 2
his manifesta et omnibus nota est, altera non nisi a sa-
15 pientibus deprehensa, ceteris eam vitam esse credentibus:
ideo hoc ignoratur a plurimis cur eundem mortis deum
modo Ditem modo immitem vocemus, cum per alteram
id est animalis, mortem absolvi animam et ad veras na-
turae divitias atque ad propriam libertatem remitti fau-
20 stum nomen indicio sit, per alteram vero, quae vulgo vita
existimatur, animam de immortalitatis suae luce ad quas-
dam tenebras mortis impelli vocabuli testemur horrore.
nam ut constet animal, necesse est ut in corpore anima 3
vinciatur: ideo corpus δέμας hoc est vinculum nuncupa-
25 tur, et σῶμα quasi quoddam σήμα id est animae sepulcrum:
unde Cicero pariter utrumque significans, corpus esse
vinculum, corpus esse sepulcrum, quod carcer est sepul-
torum ait, *qui e corporum vinculis tamquam e carcere evola-*
verunt. inferos autem Platonici non in corporibus esse id 4
30 est non a corporibus incipere dixerunt, sed certam mundi
istius partem Ditis sedem id est inferos vocaverunt: de
loci vero ipsius finibus inter se dissona publicarunt et in

2 Aen. 6. 743 || 9ss. cf. Porph. sent. 9; Plot. 1. 8, 13 || 24ss. cf.
Plat. Crat. 400 C

[SEPDBC] 2 quisquis B || 5 demergitur DBC' || 8 cultor B ||
14 a om. S' non male || 15 eam] etiam B' || 18 anima B || 22 im-
pellit B' | horrore] honore vel horrore D || 23 ut¹ om. B || 24 de-
mas vel semas D, semas cett. || 25 siuma C | sema S, cuma C ||
26 esse om. SB || 27 esse om. EDC || 28 e om. P' || 29 esse — 30 cor-
poribus om. P'

5 tres sectas divisa sententia est. alii enim mundum in duo
diviserunt, quorum alterum facit, alterum patitur: et
illud facere dixerunt quod cum sit immutabile alteri cau-
sas et necessitatem permutationis imponit: hoc pati quod
6 permutatione variatur. et immutabilem quidem mundi 5
partem a sphaera, quae ἀπλανής dicitur, usque ad globi
lunaris exordium, mutabilem vero a luna ad terras usque
dixerunt: et vivere animas dum in immutabili parte con-
sistunt, mori autem cum ad partem ceciderint permutatio-
nis capacem, atque ideo inter lunam terrasque locum 10
mortis et inferorum vocari: ipsamque lunam vitae esse
mortisque confinium; et animas inde in terram fluen-
tes mori, inde ad supera meantes in vitam reverti nec
immerito aestimatum est. a luna enim deorsum natura
incipit caducorum: ab hac animae sub numerum dierum 15
7 cadere et sub tempus incipiunt. denique illam aetheriam
terram physici vocaverunt, et habitatores eius lunares
populos nuncuparunt, quod ita esse plurimis argumentis,
quae nunc longum est enumerare, docuerunt. nec dubium
est quin ipsa sit mortalium corporum et auctor et condi- 20
trix, adeo ut non nulla corpora sub luminis eius accessu
patiantur augmenta et hoc decrescente minuantur. sed
ne de re manifesta fastidium prolixa adsertione genere-
tur, ad ea quae de inferorum loco alii definiunt trans-
8 eamus. maluerunt enim mundum alii in elementa ter qua- 25
terna dividere, ut in primo numerentur ordine terra,
aqua, aer, ignis, qui est pars liquidior aeris vicina lunae:
supra haec rursum totidem numero, sed naturae purioris
elementa, ut sit luna pro terra, quam aetheriam terram
a physicis diximus nominatam, aqua sit sphaera Mercurii, 30
aer Veneris, ignis in sole, tertius vero elementorum ordo
ita ad nos conversus habeatur ut terram ultimam faciat,

16ss. cf. Procl. in Tim. 45 D et 292 B || 28 cf. id. in Tim. 154 A

[SEPDBC] 5 per mutationes sePDBC || 5.6 partem mundi S' D |
aplanes libri || 8 in immutabili] inmutabili E', immitabili B ||
9 autem om. S' || 12 inde om. B || 18 quod] qui B' | esse] est B' ||
21 non ulla E' B || 22 patiantur — minuantur om. E', supplet E^m |
hac d et sic vulgo edunt, putide tamen

et ceteris in medium redactis in terras desinat tam ima
 quam summa postremitas: igitur sphaera Martia ignis
 habeatur, aer Iovis, Saturni aqua, terra vero ἀπλανής, in
 qua Elysios esse campos puris animis deputatos antiqui-
 5 tas nobis intellegendum reliquit. de his campis anima, 9
 cum in corpus emittitur, per tres elementorum ordines
 trina morte ad corpus usque descendit. haec est inter
 Platonicos de morte animae, cum in corpus truditur, se-
 cunda sententia. alii vero — nam tres esse inter eos sen- 10
 10 tentiarum diversitates ante signavimus — in duas quidem
 et ipsi partes sicut primi faciunt, sed non isdem terminis
 dividunt mundum. hi enim caelum quod ἀπλανής sphaera
 vocitatur partem unam, septem vero sphaeras quae vagae
 vocantur et quod inter illas ac terram est terramque ipsam
 15 alteram partem esse voluerunt. secundum hos ergo, quo- 11
 rum sectae amicior est ratio, animae beatæ ab omni
 cuiuscumque contagione corporis liberæ caelum possident,
 quæ vero appetentiam corporis et huius quam in terris
 vitam vocamus ab illa specula altissima et perpetua luce
 20 despiciens desiderio latenti cogitaverit, pondere ipso ter-
 renæ cogitationis paulatim in inferiora delabitur. nec 12
 subito a perfecta incorporalitate luteum corpus induitur
 sed sensim per tacita detrimenta et longiorem simplicis
 et absolutissimæ puritatis recessum in quaedam siderei
 25 corporis incrementa turgescit: in singulis enim sphaeris
 quæ caelo subiectæ sunt ætheria obvolutione vestitur,
 ut per eas gradatim societati huius indumenti testei con-
 cilietur et ideo totidem mortibus quot sphaeras transit,
 ad hanc pervenit quæ in terris vita vocitatur.

30 Descensus vero ipsius, quo anima de caelo in huius vitæ 12
 inferna delabitur, sic ordo digeritur. zodiacum ita lacteus
 circulus obliquæ circumflexionis occurso ambiendo com-

20ss. cf. Porph. sent. 19; Plot. 4. 3, 12; 1. 8, 4 || 25ss. cf. Porph.
 sent. 29; Procl. in Tim. 164 D; 311 B; 321 B || 30ss. cf. Porph.
 antr. nymph. 22 et 28

[SEPDBC] 3 aplanes libri || 8 in om. P' || 10 signamus P' ||
 12 caelum om. B | quod] qui B | aplanes libri || 13 vocitetur
 PD' C | quæ] quam B' || 14 quod] qui B' || 16 amicior eDBC' ||
 21 contagionis SpbC || 24 recessit P' || 27 teste B || 30 descen-
 det B' || 32 cursu B

plectitur, ut eum qua duo tropica signa Capricornus et
 Cancer feruntur intersecet. has solis portas physici voca-
 verunt, quia in utraque obviante solstitio ulterius solis
 inhibetur accessio, et fit ei regressus ad zonae viam cuius
 2 terminos numquam relinquit. per has portas animae de 8
 caelo in terras meare et de terris in caelum remeare cre-
 duntur. ideo hominum una, altera deorum vocatur: ho-
 minum Cancer quia per hunc in inferiora descensus est,
 Capricornus deorum quia per illum animae in propriae
 immortalitatis sedem et in deorum numerum rever- 10
 3 tuntur. et hoc est quod Homeri divina prudentia in antri
 Ithacensis descriptione significat. hinc et Pythagoras
 putat a lacteo circulo deorsum incipere Ditis imperium,
 quia animae inde lapsae videntur iam a superis recessisse.
 ideo primam nascentibus offerri ait lactis alimoniam, quia 15
 primus eis motus a lacteo incipit in corpora terrena la-
 bentibus. unde et Scipioni de animis beatorum ostenso
 4 lacteo dictum est, *hinc projecti huc revertuntur*. ergo
 descensurae cum adhuc in Cancro sunt, quoniam illic
 positae necdum lacteum reliquerunt, adhuc in numero 20
 sunt deorum. cum vero ad Leonem labendo pervenerint,
 illic condicionis futurae auspicantur exordium. et quia in
 Leone sunt rudimenta nascendi et quaedam humanae na-
 turae tirocinia, Aquarius autem adversus Leoni est et illo
 oriente mox occidit, ideo cum sol Aquarium tenet, Mani- 25
 bus parentatur, utpote in signo quod humanae vitae con-
 5 trarium vel adversum feratur. illinc ergo id est a confinio
 quo se zodiacus lacteusque contingunt, anima descendens
 a tereti, quae sola forma divina est, in conum defluendo
 producitur, sicut a puncto nascitur linea et in longum ex 30
 individuo procedit; ibique a puncto suo, quod est monas,
 6 venit in dyadem, quae est prima protractio. et haec est

11 Od. v 102–112; cf. Porph. antr. Nymph. passim || 27ss. cf.
 Plot. 4. 3, 15

[SEPDBC] 3 obviantes B, obiante C || 12 ithacensis e, itha-
 cesis S, ithacensis E'P, ithacensis corr. ithacensis D, ithacensis
 corr. ithacensis B, ithaci C || 15 ait om. E' C' non male || 20 posi-
 tae om. B || 25 aquarum P' || 25, 26 manibus leo parentatur D ||
 29 defluente P' || 31 punctu S

essentia quam individuum eandemque dividuum Plato in Timaeo cum de mundanae animae fabrica loqueretur expressit. animae enim, sicut mundi, ita et hominis unius, modo divisionis reperientur ignarae, si divinae naturae
 5 simplicitas cogitetur, modo capaces, cum illa per mundi, haec per hominis membra diffunditur. anima ergo cum 7 trahitur ad corpus, in hac prima sui productione silvestrem tumultum id est ὕλην influentem sibi incipit experiri. et hoc est quod Plato notavit in Phaedone animam
 10 in corpus trahi nova ebrietate trepidantem, volens novum potum materialis alluvionis intellegi, quo delibuta et gravata deducitur. arcani huius indicium est et Crater Liberi 8 patris ille sidereus in regione quae inter Cancrum est et Leonem locatus, ebrietatem illic primum descensuris animis
 15 evenire silva influente significans, unde et comes ebrietatis oblivio illic animis incipit iam latenter obrepere. nam si animae memoriam rerum divinarum, quarum in 9 caelo erant consciae, ad corpora usque deferrent, nulla inter homines foret de divinitate dissensio: sed oblivio-
 20 nem quidem omnes descendendo hauriunt, aliae vero magis, minus aliae. et ideo in terris verum cum non omnibus liqueat, tamen opinantur omnes, quia opinionis ortus est memoriae defectus. hi tamen hoc magis inveniunt qui 10 minus oblivionis hauserunt, quia facile reminiscuntur
 25 quod illic ante cognoverint. hinc est quod quae apud Latinos lectio, apud Graecos vocatur repetita cognitio, quia, cum vera discimus, ea recognoscimus quae naturaliter
 noveramus, prius quam materialis influxio in corpus venientes animas ebriaret. haec est autem hyle, quae 11
 30 omne corpus mundi quod ubicumque cernimus ideis impressa formavit. sed altissima et purissima pars eius, qua vel sustentantur divina vel constant, nectar vocatur

1 Tim. 35 A || 3ss. cf. Plot. 1. 1, 8; Porph. sent. 5 || 7ss. cf. Plot. 1. 6, 5 || 9 Phaed. 79 C || 15 cf. Porph. sent. 29

[SEPBDC] 7 productiones P || 8 hylēn SEP, hilen CD, ylen B || 9 phaedone S'E', phaedrone cett. || 11 obluvisionis s, aluvionis E', abluvisionis B' || 14 locatus om. D' || 16 obripere BC || 18 conscientiae B, dein ad — deferrent om. B || 19 dinitati corr. divinitati P || dissensio B, dissentio C || 22 opionis S

- et creditur esse potus deorum, inferior vero atque turbidior potus animarum. et hoc est quod veteres Lethaeum
 12 fluvium vocaverunt. ipsum autem Liberum patrem Orphaici νοῦν ὕλικόν suspicantur intellegi, qui ab illo individuo natus in singulos ipse dividitur. ideo in illorum 5
 sacris traditur Titanio furore in membra discerptus et frustis sepultis, rursus unus et integer emersisse, quia νοῦς, quem diximus mentem vocari, ex individuo praebendo se dividendum, et rursus ex diviso ad individuum revertendo et mundi implet officia et naturae suae arcana non 10
 13 deserit. hoc ergo primo pondere de zodiaco et lacteo ad subiectas usque sphaeras anima delapsa dum et per illas labitur, in singulis non solum, ut iam diximus, luminosi corporis amicitur accessu, sed et singulos motus, quos in
 14 exercitio est habitura, producit: in Saturni ratiocinationem et intellegentiam, quod λογιστικόν et θεωρητικόν 15
 vocant: in Iovis vim agendi, quod πρακτικόν dicitur: in Martis animositatis ardorem, quod θυμικόν nuncupatur: in solis sentiendi opinandique naturam, quod αἰσθητικόν et φανταστικόν appellant: desiderii vero motum, quod 20
 ἐπιθυμητικόν vocatur, in Veneris: pronuntiandi et interpretandi quae sentiat quod ἐρμηνευτικόν dicitur in orbe Mercurii: φωτικόν vero, id est naturam plantandi et
 15 augendi corpora, in ingressu globi lunaris exercet. et est haec sicut a divinis ultima ita in nostris terrenisque omni- 25

11ss. cf. Plot. 4. 8, 1ss.

[SEPDBC] 1 deorum potus S', positus deorum E' | atque et P || 3 orphaici E, orphici C || 4 ΝΟΥΑΥΚΟΝ E, ΝΟΥΙΝ-ΚΟΝ C || 13 limosi *ut v. l. add.* p || 16 legisticon P', longisticon B, logisticon *cell.* | thoriticon E', theorethicon *corr.* teorethicon P, thereticon B', theoreticon *cell.* || 17 paraeticon P, praeticon *cell.* || 18 tymicon *corr.* thymicon S, tymmicon P, thirmicon C, thimicon *cell.* || 19 natura B | aesteticon E, aestheticon *cell.* || 20 et φανταστικόν *om.* D | phantasticon S, fantasticon E, pantasticon *cell.* | vocant D | motum *om.* B' || 21 epithymeticon SEp, epitymeticon P', epithimeticon DC, epythimeticon B || 22 sententias *corr.* sententiat B | (h)ermeneuticon *libri* | vocatur BC || 23 phiticon SP, fiticon E, pyrticon D, phyticon B, phisticon C | *post* φωτικόν *omnia usque ad 77, 25 refertur om. B, cuius tamen auxilium non multum desideramus* | vero *om.* P

bus prima: corpus enim hoc, sicut faex rerum divinarum
est, ita animalis est prima substantia. et haec est diffe- 16
rentia inter terrena corpora et supera, caeli dico et side-
rum aliorumque elementorum, quod illa quidem sursum
5 arcessita sunt ad animae sedem et immortalitatem ex ipsa
natura regionis et sublimitatis imitatione meruerunt:
ad haec vero terrena corpora anima ipsa deducitur et ideo
mori creditur cum in caducam regionem et in sedem mor-
talitatis includitur. nec te moveat quod de anima, quam 17
10 esse immortalem dicimus, mortem totiens nominamus.
et enim sua morte anima non extinguitur sed ad tempus
obruitur, nec temporali demersione beneficium perpetui-
tatis eximitur, cum rursus e corpore, ubi meruerit conta-
gione vitiorum penitus eliminata purgari, ad perennis vitae
15 lucem restituta in integrum revertatur. plene ut arbitror 18
de vita et morte animae definitio liquet, quam de adytis
philosophiae doctrina et sapientia Ciceronis elicit.

Sed Scipio per quietem et caelo, quod in praemium 13
cedit beatiss, et promissione immortalitatis animatus tam
20 gloriosam spem tamque inclitam magis magisque firmavit
viso patre, de quo utrum viveret, cum adhuc videretur
dubitare, quaesiverat. mortem igitur malle coepit, ut 2
viveret: nec flesse contentus viso parente quem crediderat
extinctum, ubi loqui posse coepit, hoc primum probare
25 voluit, nihil se magis desiderare quam ut cum eo iam
moraretur. nec tamen apud se quae desiderabat facienda
constituit ante quam consuleret: quorum unum pruden-
tiae, alterum pietatis adsertio est. nunc ipsa vel consu-
lantis vel praecipientis verba tractemus. *quaeso, inquam,* 3
30 *pater sanctissime atque optime, quoniam haec est vita, ut*
Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc
ad vos venire propero? non est ita, inquit ille. nisi enim cum
deus is, cuius hoc templum est omne quod conspicias, istis te

29 Som. 3, 3

[SEPCD] 7 ducitur P' || 9 te om. P || 16 adytis S, abditis E',
abdytis P, aditis cett. || 20 firmavit om. D' || 21 viso parente E ||
23 viso patre D' || 25 iam om. P || 27 ante quam sD, quam ante
cett. || 32 ille om. P || 33 is vulgo edunt, hic codd. ineleganter

corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non
 4 potest. homines enim sunt hac lege generati qui tuerentur
 illum globum, quem in templo hoc medium vides, quae terra
 dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus,
 quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, 5
 divinis animatae mentibus, circos suos orbesque conficiunt
 celeritate mirabili. quare et tibi, Publi, et piis omnibus reti-
 nendus animus est in custodia corporis nec iniussu eius,
 a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est,
 5 ne munus adsignatum a deo defugisse videamini. haec secta 10
 et praeceptio Platonis est qui in Phaedone definit homini
 non esse sua sponte moriendum. sed in eodem tamen dia-
 logo idem dicit mortem philosophantibus adpetendam et
 ipsam philosophiam meditationem esse moriendi. haec
 sibi ergo contraria videntur, sed non ita est. nam Plato 15
 duas mortes hominis novit. nec hoc nunc repeto, quod su-
 perius dictum est duas esse mortes, unam animae, ani-
 malis alteram: sed ipsius quoque animalis, hoc est homi-
 nis, duas adserit mortes, quarum unam natura, virtutes
 6 alteram praestant. homo enim moritur cum anima cor- 20
 pus relinquit solutum lege naturae: mori etiam dicitur
 cum anima adhuc in corpore constituta corporeas inlece-
 bras philosophia docente contemnit, et cupiditatum dul-
 ces insidias reliquasque omnes exuitur passionibus. et hoc
 est quod superius ex secundo virtutum ordine, quae solis 25
 7 philosophantibus aptae sunt, evenire signavimus. hanc
 ergo mortem dicit Plato sapientibus esse adpetendam,
 illam vero quam omnibus natura constituit cogi vel in-
 ferri vel accersiri vetat, docens expectandam esse natu-
 ram, et has causas huius aperiens sanctionis quas ex 30
 usu rerum quae in cotidiana conversatione sunt mutuatur.
 8 ait enim eos qui potestatis imperio trudentur in carcerem
 non oportere inde defugere prius quam potestas ipsa
 quae clausit abire permiserit. non enim vitari poenam

11 Phaed. 64 A et 67 D

[SEPDC] 10 defugisse C, effugisse E, diffugisse cett. || 11 fedone
 corr. fedrone E, phaedrone cett. | hominem D || 27 appetendam —
 28 omnibus om. S' || 33 defugere C, fugere E, diffugere cett.

furtiva discessione, sed crescere. hoc quoque addit, nos
 esse in dominio deorum, quorum tutela et providentia
 gubernamur; nihil autem esse invito domino de his quae
 possidet ex eo loco in quo suum constituerat auferendum:
 5 et sicut qui vitam mancipio extorquet alieno, crimine non
 carebit, ita eum qui finem sibi domino necdum iubente
 quaesiverit, non absolutionem consequi sed reatum. haec 9
 Platonicae sectae semina altius Plotinus exsequitur.
 oportet, inquit, animam post hominem liberam corporeis
 10 passionibus inveniri. quam qui de corpore violenter ex-
 trudit, liberam esse non patitur. qui enim sibi sua sponte
 necem comparat, aut pertaesus necessitatis aut metu
 cuiusquam ad hoc descendit aut odio, quae omnia inter
 passiones habentur: ergo etsi ante fuit his sordibus pura,
 15 hoc ipso tamen, quod exit extorta, sordescit. deinde mor-
 tem debere ait animae a corpore solutionem esse, non vin-
 culum, exitu autem coacto animam circa corpus magis
 magisque vinciri. et re vera ideo sic extortae animae diu 10
 circa corpus eiusve sepulturam vel locum in quo iniecta
 20 manus est pervagantur: cum contra illae animae, quae se
 in hac vita a vinculis corporis philosophiae morte dissol-
 vunt, adhuc extante corpore caelo et sideribus inserantur.
 et ideo illam solam de voluntariis mortibus significat esse
 laudabilem, quae comparatur ut diximus philosophiae
 25 ratione, non ferro; prudentia, non veneno. addit etiam 11
 illam solam esse naturalem mortem ubi corpus animam,
 non anima corpus relinquit. constat enim numerorum
 certam constitutamque rationem animas sociare corpori-
 bus. hi numeri dum supersunt, perseverat corpus ani-
 30 mari: cum vero deficiunt, mox arcana illa vis solvitur qua
 societas ipsa constabat, et hoc est quod fatum et fatalia
 vitae tempora vocamus. anima ergo ipsa non deficit, 12
 quippe quae immortalis atque perpetua est sed impletis
 numeris corpus fatiscit: nec anima lassatur animando sed
 35 officium suum deserit corpus cum iam non possit ani-
 mari. hinc illud est doctissimi vatis:

9sq. cf. Plot. Enn. 1. 9 || 18ss. cf. Porphy. De abst. 2, 47; Serv.
 ad Aen. 4. 386

[SEPDC] 15 quod exit *Eyss.*, quo exit *libri* | extorta] tota E'

... explebo numerum reddarque tenebris.

- 13 haec est igitur naturalis vere mors, cum finem corporis
solus numerorum suorum defectus adportat, non cum
extorquetur vita corpori adhuc idoneo ad continua-
tionem ferendi. nec levis est differentia vitam vel natura 5
14 vel sponte solvendi. anima enim cum a corpore deseritur,
potest in se nihil retinere corporeum, si se pure, cum in
hac vita esset, instituit: cum vero ipsa de corpore violen-
ter extruditur, quia exit rupto vinculo, non soluto fit ei
ipsa necessitas occasio passionis, et malis vinculi, dum 10
15 rumpit, inficitur. hanc quoque superioribus adicit ratio-
nem non sponte pereundi. cum constet, inquit, remune-
rationem animis illic essetribuendam pro modo perfec-
tionis ad quam in hac vita una quaeque pervenit, non est
praecipitandus vitae finis cum adhuc proficiendi esse pos- 15
16 sit accessio. nec frustra hoc dictum est. nam in arcanis de
animae reditu disputationibus fertur in hac vita delin-
quentes similes esse super aequale solum cadentibus, qui-
bus denuo sine difficultate praesto sit surgere; animas
vero ex hac vita cum delictorum sordibus recedentes 20
aequandas his qui in abruptum ex alto praecipitique de-
lapsi sint, unde numquam facultas sit resurgendi. ideo
ergo utendum concessis vitae spatiis ut sit perfectae
17 purgationis maior facultas. ergo, inquires, qui iam per-
fecte purgatus est, manum sibi debet inferre, cum non sit 25
ei causa remanendi; quia profectum ulterius non requirit
qui ad supera pervenit. sed hoc ipso quo sibi celerem
finem spe fruendae beatitatis arcessit, inretitur laqueo
passionis, quia spes, sicut timor, passio est, sed et cetera
18 quae superior ratio disseruit incurrit. et hoc est quod 30
Paulus filium spe vitae verioris ad se venire properantem
prohibet ac repellit, ne festinatum absolutionis ascensio-
nisque desiderium magis eum hac ipsa passione vinciat ac

1 Verg. Aen. 6. 545 || 6ss. cf. Plot. 1. 9, 1

[SEPDC] 4 idoneo] adeo D' || 7 nihil in se S' || 10 vinculis
sdC, vinculum P quod editoribus placuisse video || 22 sunt EP' | sit
omnes mei, fit vulgo edunt contra Latinitatem || 28 vulgo accersit
scribunt

retardet. nec dicit quod, nisi mors naturalis advenerit, emori non poteris, sed huc venire non poteris. *nisi enim* 19 *cum deus*, inquit, *istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest*, quia scit iam receptus in caelum nisi perfectae puritati caelestis habitaculi aditum non 5 patere. pari autem constantia mors nec veniens per naturam timenda est nec contra ordinem cogenda naturae. ex 20 his quae Platonem quaeque Plotinum de voluntaria morte pronuntiasse rettulimus, nihil in verbis Ciceronis quibus 10 hanc prohibet remanebit obscurum.

Sed illa verba quae praeter hoc sunt inserta repetamus. 14 *homines enim sunt hac lege generati qui tuerentur illum globum, quem in templo hoc medium vides, quae terra dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae* 15 *sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae divinis animatae mentibus circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili.* de terra cur globus dicatur in medio mundo positus, plenius disseremus cum de novem sphaeris loquemur. bene autem universus mundus dei templum vocatur 20 propter illos qui aestimant nihil esse aliud deum nisi caelum ipsum et caelestia ista quae cernimus. ideo ut summi omnipotentiam dei ostenderet posse vix intellegi, numquam videri, quicquid humano subicitur aspectui templum eius vocavit qui sola mente concipitur, ut qui haec 25 veneratur ut templa, cultum tamen maximum debeat conditori, sciatque quisquis in usum templi huius inducitur ritu sibi vivendum sacerdotis. unde et quasi quodam publico praeconio tantam humano generi divinitatem inesse testatur, ut universos siderei animi cognatione 30 nobilitet. notandum est quod hoc loco animum et ut proprie et ut abusive dicitur posuit. animus enim proprie mens est, quam diviniorem anima nemo dubitavit: sed non nunquam sic et animam usurpantes vocamus. cum ergo 4 dicit, *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus*, 35 mentem praestat intellegi, quae nobis proprie cum

19 cf. Porph. ad Marcell. 11 etc.; Plin. N. H. 2, § 1

[SEPDC] 2 non poteris om. E' || 16 animatis E' | circulos e || 27 sacerdotali C || 29 cogitatione E'

caelo sideribusque communis est; cum vero ait, *retinendus animus est in custodia corporis*, ipsam tunc animam nominat, quae vincitur custodia corporali, cui mens
 5 divina non subditur. nunc qualiter nobis animus, id est mens, cum sideribus communis sit secundum theologos
 6 disseramus. deus qui prima causa et est et vocatur, unus omnium quaeque sunt quaeque videntur esse princeps et origo est. hic superabundanti maiestatis fecunditate de se mentem creavit. haec mens, quae νοῦς vocatur, qua patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris, ani-
 7 mam vero de se creat posteriora respiciens. rursum anima patrem qua intuetur induitur, ac paulatim regrediente respectu in fabricam corporum incorporea ipsa degenerat. habet ergo et purissimam ex mente, de qua est nata, rationem quod λογικόν vocatur et ex sua natura accipit prae-
 15 bendi sensus praebendique incrementi seminarium, quorum unum αἰσθητικόν alterum φυτικόν nuncupatur. sed ex his primum id est λογικόν quod innatum sibi ex mente sumpsit, sicut vere divinum est, ita solis divinis aptum; reliqua duo, αἰσθητικόν et φυτικόν, ut a divinis recedunt,
 8 ita convenientia sunt caducis. anima ergo creans sibi condensque corpora — nam ideo ab anima natura incipit quam sapientes de deo et mente νοῦν nominant — ex illo mero ac purissimo fonte mentis, quem nascendo de originis suae hauserat copia, corpora illa divina vel supera, caeli dico
 25 et siderum, quae prima condebat, animavit, divinaeque mentes omnibus corporibus quae in formam teretem, id est in sphaerae modum, formabantur infusae sunt, et hoc est quod cum de stellis loqueretur ait, *quae divinis*
 9 *animatae mentibus*. in inferiora vero ac terrena degene- 30

6 cf. Porph. sent. 31; Plot. 1. 8, 2 || 11ss. cf. Plot. 3. 4, 2; 5. 2, 1 ||
 22 cf. Plot. 3. 8, 4 || 27 cf. Plat. Tim. 38 E; Plot. 2. 9, 5 etc.; Porph. sent. 30

[SEPDC] 8 superabundantis C || 12 partem quam intuetur P ||
 15 loicon E, logicon cett. | accepit E || 17 estethicon e, aestethicon D, aestheticon cett. | alterum φυτικόν om. P | phyticon SE, phiticon D, phithicon C || 18 loicon E, logicon cett. || 20 αἰσθητικόν et φυτικόν om. S | estethicon E, aestheticon D, aestheticon PC | fyticon corr. phyticon E, phiticon PD, phithicon C | a] ad P ||
 21 sibi om. P || 23 νοῦν] non corr. noyn S, om. E

rans, fragilitatem corporum caducorum deprehendit
 meram divinitatem mentis sustinere non posse, immo par-
 tem eius vix solis humanis corporibus convenire, quia et
 sola videntur erecta, tamquam ad supera ab imis rece-
 5 dant, et sola caelum facile tamquam semper erecta suspi-
 ciunt, solisque inest vel in capite sphaerae similitudo, quam
 formam diximus solam mentis capacem. soli ergo homini 10
 rationem, id est vim mentis, infudit cui sedes in capite est,
 sed et geminam illam sentiendi crescendique naturam,
 10 quia caducum est corpus, inseruit. et hinc est quod homo 11
 et rationis compos est et sentit et crescit solaque ratione
 meruit praestare ceteris animalibus, quae quia semper
 prona sunt et ex ipsa quoque suspiciendi difficultate a
 superis recesserunt nec ullam divinorum corporum simili-
 15 tudinem aliqua sui parte meruerunt, nihil ex mente sor-
 titi sunt et ideo ratione caruerunt: duo quoque tantum
 adepta sunt, sentire vel crescere, nam siquid in illis simili- 12
 tudinem rationis imitatur, non ratio sed memoria est, et
 memoria non illa ratione mixta, sed quae hebetudinem
 20 sensuum quinque comitatur: de qua plura nunc dicere,
 quoniam ad praesens opus non attinet, omitemus. terre- 13
 norum corporum tertius ordo in arboribus et herbis est,
 quae carent tam ratione quam sensu, et quia crescendi
 tantum modo usus in his viget, hac sola vivere parte dicun-
 25 tur. hunc rerum ordinem et Vergilius expressit. nam et 14
 mundo animam dedit et, ut puritati eius attestaretur,
 mentem vocavit. caelum enim, ait, et terras et maria et
 sidera *spiritus intus alit* id est anima, sicut alibi pro spira-
 mento animam dicit — *quantum ignes animaeque valent* — et
 30 ut illius mundanae animae adsereret dignitatem, mentem
 esse testatus est — *mens agitat molem* — nec non ut ostende-
 ret ex ipsa anima constare et animari universa quae vivunt,
 addidit, *inde hominum pecudumque genus* et cetera, utque
 adsereret eundem esse in anima semper vigorem, sed usum

21ss. of. Porph. De abstin. 1. 6, 18 || 27 Aen. 6. 724sq.

[SEPCD] 4 tamquam — 5 suspiciunt *om.* P' | *post* tamquam *add.*
 quae *vulgo, nescio quare* || 5 suscipiunt D' || 15 sui *om.* P' ||
 17 adepti P' | siquis D'

eius hebescere in animalibus corporis densitate, adiecit,
 15 *quantum non noxia corpora tardant* et reliqua. secundum
 haec ergo cum ex summo deo mens, ex mente anima fit,
 anima vero et condatur et vita compleat omnia quae sequun-
 tur, cunctaque hic unus fulgor illuminet et in universis 5
 appareat, ut in multis speculis per ordinem positus vultus
 unus, cumque omnia continuis successione se sequan-
 tur degenerantia per ordinem ad imum meandi: invenie-
 tur pressius intuenti a summo deo usque ad ultimam
 rerum faecem una mutuis se vinculis religans et nusquam 10
 interrupta conexio. et haec est Homeri catena aurea,
 quam pendere de caelo in terras deum iussisse comme-
 16 morat. his ergo dictis solum hominem constat ex terrenis
 omnibus mentis, id est animi, societatem cum caelo et
 sideribus habere communem. et hoc est quod ait, *hisque* 15
animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et
 17 *stellas vocatis*. nec tamen ex ipsis caelestibus et sempiternis
 ignibus nos dicit animatos — ignis enim licet divinum,
 tamen corpus est, nec ex corpore quamvis divino posse-
 mus animari — sed unde ipsa illa corpora quae divina et 20
 sunt et videntur animata sunt, id est ex ea mundanae
 18 animae parte quam diximus, de pura mente constare. et
 ideo postquam dixit, *hisque animus datus est ex illis sem-*
piternis ignibus quae sidera et stellas vocatis, mox adiecit,
quae divinis animatae mentibus, ut per sempiternos ignes 25
 corpus stellarum, per divinas vero mentes earum animas
 manifesta discretione significet, et ex illis in nostras ve-
 19 nire animas vim mentis ostendat. non ab re est ut haec
 de anima disputatio in fine sententias omnium qui de anima
 videntur pronuntiasse contineat. Platon dixit animam 30
 essentiam se moventem, Xenocrates numerum se moventem,
 Aristoteles ἐντελέχειαν, Pythagoras et Philolaus

2ss. cf. Plot. 4. 8, 3 fin. || 6ss. cf. Plot. 1. 1, 8 || 11 Il. H 19; cf.
 Plat. Theat. 153 A ss. || 30sq. cf. H. Diels, Doxogr. Gr.², p. 213/14

[SEPDC] 2 tardant corpora D non ita male || 5 in ante univer-
 sis om. PDC || 7 secuntur C || 15 commune P || 27 descriptione C ||
 29 de anima — omnium om. P' || 30 plato EC || 32 entelechiam
 SED, endelichiam P, endilichiam C

harmoniam, Posidonius ideam, Asclepiades quinque sensuum exercitium sibi consonum, Hippocrates spiritum tenuem per corpus omne dispersum, Heraclides Ponticus lucem, Heraclitus physicus scintillam stellaris essentiae, 5 Zenon concretum corpori spiritum, Democritus spiritum insertum atomis hac facilitate motus ut corpus illi omne sit pervium, Critolaus Peripateticus constare eam de 20 quinta essentia, Hipparchus ignem, Anaximenes aera, Empedocles et Critias sanguinem, Parmenides ex terra 10 et igne, Xenophanes ex terra et aqua, Boethos ex aere et igne, Epicurus speciem ex igne et aere et spiritu mixtam. obtinuit tamen non minus de incorporalitate eius quam de immortalitate sententia. nunc videamus quae 21 sint haec duo nomina quorum pariter meminit, cum dicit, 15 *quae sidera et stellas vocatis*. neque enim hic res una gemina appellatione monstratur ut ensis et gladius sed sunt stellae quidem singulares, ut erraticae quinque et ceterae quae non admixtae aliis solae feruntur, sidera vero quae in aliquod signum stellarum plurium compositione formantur, ut Aries, Taurus, ut Andromeda, Perseus vel Corona et quaecumque variarum genera formarum in caelum recepta creduntur. sic et apud Graecos 20 ἀστὴρ et ἀστρον diversa significant, et ἀστὴρ stella una est, ἀστρον signum stellis coactum, quod nos sidus vocamus. cum vero stellas globosas et rotundas dicat, non 22 singularium tantum exprimit speciem, sed et earum quae in signa formanda conveniunt. omnes enim stellae inter se etsi in magnitudine aliquam, nullam tamen habent in specie differentiam. per haec autem duo nomina solida

[SEPCD] 1 possidonius E', possidonius ePD | quinque] vero C || 2 hippocrates E, ipocrates D || 3 heraclides ponticus lucem om. E' | Heraclides Zeunius, heraclitus libri || 6 atomis C, athomis cett. || 8 hypparcus E || 9 enpedocles E, empodocles C || 10 Xenophanes vulgo edunt, xenophantes sD, xenofantes E' P, xenofanes e, xenophantes C | boetos S, boetios E || 11 et spiritu om. C || 12 amixtae P || 20 ut alterum om. PD || 23 aster et astron libri | aster libri || 24 astron libri | stellas P' || 26 singularum P' D' || 27 conveniant PD

- sphaera describitur, quae nec ex globo, si rotunditas desit, nec ex rotunditate, si globus desit, efficitur, cum alterum
 23 forma, alterum soliditate corporis deseratur. sphaeras autem hic dicimus ipsarum stellarum corpora, quae omnia hac specie formata sunt. dicuntur praeterea sphaerae 5 et ἀπλανής illa, quae maxima est, et subiectae septem, 24 per quas duo lumina et vagae quinque discurrunt. circi vero et orbis duarum sunt rerum duo nomina, et his nominibus quidem alibi aliter est usus. nam et orbem pro circulo posuit ut orbem lacteum et orbem pro sphaera ut 10 novem tibi orbibus vel potius globis. sed et circi vocantur qui sphaeram maximam cingunt, ut eos sequens tractatus inveniet, quorum unus est lacteus, de quo ait inter flam- 25 mas circus elucens. sed hic horum nihil neque circi neque orbis nomine voluit intellegi, sed est orbis in hoc loco 15 stellae una integra et peracta conversio, id est ab eodem loco post emensum sphaerae per quam movetur ambitum in eundem locum regressus; circus est autem hic linea ambiens sphaeram ac veluti semitam faciens per quam lumen utrumque discurrit, et intra quam vagantium stel- 20 larum error legitimus coercetur. quas ideo veteres errare dixerunt quia et cursu suo feruntur et contra sphaerae maximae, id est ipsius caeli, impetum contrario motu ad orientem ab occidente volvuntur; et omnium quidem par celeritas, motus similis, et idem est modus meandi: sed 25 non omnes eodem tempore circos suos orbisque confi- 27 ciunt, et ideo est celeritas ipsa mirabilis, quia cum sit eadem omnium nec ulla ex illis aut concitator esse possit aut segnior, non eodem tamen temporis spatio omnes ambitum suum peragunt. causam vero sub eadem celeri- 30 tate disparis spatii aptius nos sequentia docebunt.

[SEPDC] 3 formam E | alterum soliditatem E | deseratur
 sP, desiratur S', desiderat corr. desideret E, requiratur D (quod
 ut v. l. et in P additum est), deseretur C || 6 aplanēs libri || 8 et²
 om. EP || 14 lucens P || 18 hac P' || 25 motus E' P || 27 ipsa
 om. D' || 31 aptius libri, sane malletm apertius

His de siderum natura et siderea hominum mente narra- 15
tis, rursus filium pater ut in deos pius, ut in homines iustus
esset hortatus, praemium rursus adiecit, ostendens lac-
teum circum virtutibus debitum et beatorum coetu
5 refertum, cuius meminit his verbis: *erat autem is splendi-*
dissimo candore inter flammās circus elucens, quem vos
ut a Graīs accepistis orbem lacteum nuncupatis. orbis hic 2
idem quod circus in lactei appellatione significat. est
autem lacteus unus e circis qui ambiunt caelum: et sunt
10 praeter eum numero decem, de quibus quae dicenda sunt
proferemus, cum de hoc competens sermo processerit.
solus ex omnibus hic subiectus est oculis, ceteris circulis
magis cogitatione quam visu comprehendendis. de hoc 3
lacteo multi inter se diversa senserunt, causasque eius
15 alii fabulosas, naturales alii protulerunt: sed nos fabulosa
reticentes ea tantum quae ad naturam eius visa sunt per-
tinere dicemus. Theophrastus lacteum dixit esse com- 4
pagem qua de duobus hemisphaeriis caeli sphaera soli-
data est, et ideo ubi orae utrimque convenerant notabilem
20 claritatem videri; Diodorus ignem esse densetae concre- 5
taeque naturae in unam curvi limitis semitam discretione
mundanae fabricae coacervante concretum, et ideo visum
intuentis admittere, reliquo igne caelesti lucem suam
nimia subtilitate diffusam non subiciente conspectui;
25 Democritus innumeras stellas brevesque omnes, quae 6
spisso tractu in unum coactae, spatiis quae angustissima
interiacent opertis, vicinae sibi undique et ideo passim
diffusae lucis aspergine continuum iuncti luminis corpus
ostendunt: sed Posidonius, cuius definitioni plurium con- 7
30 sensus accessit, ait lacteum caloris esse siderei infusionem
quam ideo adversa zodiaco curvitas obliquavit, ut quo-
niam sol numquam zodiaci excedendo terminos expertem
fervoris sui partem caeli reliquam deserebat, hic circus

[SEPDG] 1 his naturam et omnium mentes narratis D' || 2 pa-
ter om. P' || 8 circulus P || 8 significans e || 11 proferamus PD ||
14 divisa P || 17 theophrastus Pd, teofrastus D' || 20 deoderus E' ||
29 possidonius sE, possessedonius DP || 30 coloris P'C | fusionem E

a via solis in obliquum recedens universitatem flexu calido temperaret. quibus autem partibus zodiacum inter-
 8 secet, superius iam relatum est. haec de lacteo. decem autem alii ut diximus circi sunt, quorum unus est ipse zodiacus, qui ex his decem solus potuit latitudinem hoc
 9 modo quem referemus adipisci. natura caelestium circulorum incorporalis est linea quae ita mente concipitur ut sola longitudine censeatur, latum habere non possit; sed in zodiaco latitudinem signorum capacitas exigebat.
 10 quantum igitur spatii lata dimensio porrectis sideribus 10 occupabat, duabus lineis limitatum est: et tertia ducta per medium ecliptica vocatur, quia cum cursum suum in eadem linea pariter sol et luna conficiunt, alterius eorum necesse est evenire defectum: solis si ei tunc luna
 11 succedat: lunae si tunc adversa sit soli. ideo nec sol um- 15 quam deficit nisi cum tricesimus lunae dies est et nisi quinto decimo cursus sui die nescit luna defectum. sic enim evenit ut aut lunae contra solem positae ad mutuandum ab eo solitum lumen sub eadem inventus linea terrae conus obsistat, aut soli ipsa succedens obiectu suo
 12 ab humano aspectu lumen eius repellat. in defectu ergo 20 sol ipse nil patitur sed noster fraudatur aspectus, luna vero circa proprium defectum laborat non accipiendo solis lumen, cuius beneficio noctem colorat. quod sciens Vergilius disciplinarum omnium peritissimus ait,

25

defectus solis varios lunaeque labores.

quamvis igitur trium linearum ductus zodiacum et claudat et dividat, unum tamen circum auctor vocabulorum dici voluit antiquitas. quinque alii circuli paralleli vocantur.
 13 horum medius et maximus est aequinoctialis, duo extre- 30 mitatibus vicini atque ideo breves, quorum unus septentrionalis dicitur, alter australis: inter hos et medium duo sunt tropici maiores ultimis, medio minores, et ipsi ex
 14 utraque parte zonae ustae terminum faciunt. praeter hos

26 Georg. 2. 478

[SEPDC] 1 fluxu P || 4 ut om. P' || 6 reperimus C || 17 diei P' ||
 18 enim om. P' || 20 obsistat P' || 22 frustratur C || 33 maioris P'

alii duo sunt coluri, quibus nomen dedit imperfecta con-
versio: ambientes enim septentrionalem verticem atque
inde in diversa diffusi, et se in summo intersecant et quin-
que parallelos in quaternas partes aequaliter dividunt,
5 zodiacum ita intersecantes ut unus eorum per Arietem
et Libram, alter per Cancrum atque Capricornum meando
decurrat; sed ad australem verticem non pervenire cre-
duntur. duo qui ad numerum praedictum supersunt, 15
meridianus et horizon, non scribuntur in sphaera, quia
10 certum locum habere non possunt, sed pro diversitate cir-
cumspicientis habitantisve variantur. meridianus est 16
enim quem sol cum super hominum verticem venerit
ipsum diem medium efficiendo designat: et quia globosi-
tas terrae habitationes omnium aequales sibi esse non
15 patitur, non eadem pars caeli omnium verticem despicit:
et ideo unus omnibus meridianus esse non poterit, sed
singulis gentibus super verticem suum proprius meri-
dianus efficitur. similiter sibi horizontem facit circum- 17
spectio singulorum. horizon est enim velut quodam circo
20 designatus terminus caeli quod super terram videtur: et
quia ad ipsum vere finem non potest humana acies per-
venire, quantum quisque oculos circumferendo conspexerit,
proprium sibi caeli quod super terram est terminum
facit. hic horizon, quem sibi unius cuiusque circumscribit 18
25 aspectus, ultra trecentos et sexaginta stadios longitu-
dinem intra se continere non poterit. centum enim et octo-
ginta stadios non excedit acies contra videntis: sed visus
cum ad hoc spatium venerit, accessu deficiens in rotundi-
tatem recurrendo curvatur; atque ita fit ut hic numerus
30 ex utraque parte geminatus trecentorum sexaginta stadio-
rum spatium quod intra horizontem suum continetur
efficiat semperque, quantum ex huius spatii parte postera
procedendo dimiseris, tantum tibi de anteriore sumetur,

1 cf. Mart. Cap. §§ 823; 832; Gemin. Isag. 4 || 25 cf. Sat. 7. 14, 15

[SEPCD] 1 coluri SEC, cosuli P', arcu ut v. l. add. p, circuli
corr. coruli D || 14 habitationes hominum P || 16 unus om. P' ||
24 hic] hinc PD | unus cuiusque P || 26 intra] in Pd || 27 viden-
tes P' || 33 dimiseris s DC, demisserit E'

- et ideo horizon semper quantacumque locorum trans-
 19 gressione mutatur. hunc autem, quem diximus, admittit
 aspectum aut in terris aequa planities aut pelagi tran-
 quilla libertas, qua nullam oculis obicit offensam. nec te
 moveat quod saepe in longissimo positum montem vide- 5
 mus aut quod ipsa caeli superna suspicimus: aliud est
 enim cum se oculis ingerit altitudo, aliud cum per planum
 se porrigit et extendit intuitus, in quo solo horizontis
 circus efficitur. haec de circis omnibus quibus caelum cin-
 gitur dicta sufficiant. 10
- 16 Tractatum ad sequentia transferamus: *ex quo mihi
 omnia contemplanti praeclara cetera et mirabilia videbantur.
 erant autem eae stellae quas numquam ex hoc loco vidimus
 et eae magnitudines omnium quas esse numquam suspicati
 sumus, ex quibus erat ea minima, quae ultima a caelo, 15
 citima terris luce lucebat aliena: stellarum autem globi terrae
 2 magnitudinem facile vincebant.* dicendo, *ex quo omnia mihi
 contemplanti*, id quod supra rettulimus adfirmat, in ipso
 lacteo Scipionis et parentum per somnium contigisse con-
 ventum. duo sunt autem praecipua quae in stellis se ad- 20
 miratum refert, aliquarum novitatem et omnium magni-
 tudinem. ac prius de novitate, post de magnitudine disse-
 3 remus. plene et docte adiciendo, *quas numquam ex hoc
 loco vidimus*, causam cur a nobis non videantur ostendit.
 locus enim nostrae habitationis ita positus est ut quae- 25
 dam stellae ex ipso numquam possint videri; quia ipsa
 pars caeli, in qua sunt, numquam potest hic habitantibus
 4 apparere. pars enim haec terrae, quae incolitur ab uni-
 versis hominibus quos in vicem scire nos possumus, ad
 septentrionalem verticem surgit, et sphaeralis convexitas 30
 australem nobis verticem in ima demergit. cum ergo sem-
 per circa terram ab ortu in occasum caeli sphaera volva-
 tur, vertex hic qui septentriones habet, quoquoersum

11 Som. 3, 7

[SEPDC] 4 obiecit C' || 10 sufficient E, sufficiunt P' || 13 eae P,
 hae cett. || 14 hae eD || 17 mihi omnia D || 20 praecipue C ||
 29 quos scripsi, qui codd. | qui nos invicem PD | scire nos possu-
 mus S, scire non possumus cett. || 30 verticem nobis surgit P

mundana volubilitate vertatur, quoniam super nos est,
semper a nobis videtur ac semper ostendit

arctos Oceani metuentes aequore tingui.

australis contra quasi semel nobis pro habitationis no- 5
strae positione demersus nec ipse nobis umquam videtur
nec sidera sua, quibus et ipse sine dubio insignitur, osten-
dit. et hoc est quod poeta naturae ipsius conscius dixit,

hic vertex nobis semper sublimis: at illum
sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.

10 sed cum hanc diversitatem caelestibus partibus vel sem- 6
per vel numquam apparenti terrae globositas habitanti-
bus faciat, ab eo qui in caelo est omne sine dubio caelum
videtur non impediante aliqua parte terrae, quae tota
puncti locum pro caeli magnitudine vix obtinet. cui ergo 7
15 australis verticis stellas numquam de terris videre conti-
gerat, ubi circumspectu libero sine offensa terreni obicis
visae sunt, iure quasi novae admirationem dederunt, et
quia intellexit causam propter quam eas numquam ante
vidisset, ait, *erant autem eae stellae quas numquam ex hoc*
20 *loco vidimus*, hunc locum demonstrative terram dicens in
qua erat dum ista narraret. sequitur illa discussio, quid sit 8
quod adiecit, *et eae magnitudines omnium quas esse num-*
quam suspicati sumus. cur autem magnitudines quas
vidit in stellis numquam homines suspicati sint, ipse pate-
25 fecit addendo, *stellarum autem globi terrae magnitudinem*
facile vincebant. nam quando homo, nisi quem doctrina 9
philosophiae supra hominem, immo vere hominem fecit,
susplicari potest stellam unam omni terra esse maiorem,
cum vulgo singulae vix facis unius flammam aequare posse
30 videantur? ergo tunc earum vere magnitudo adserta cre-
detur, si maiores singulas quam est omnis terra consti-

3 Verg. Georg. 1. 246 || 8 l. l. 242

[SEPD] 4 e contra C || 16 libera P' || 18 ante om. P, antea D ||
19 hae D || 22 hae ED || 27 hominem¹ delet e || 30 credetur Sep,
credetur E' DC, credatur P' || 31 terra om. D' | terra esse consti-
terit vulgo edunt

- 10 terit. quod hoc modo licet recognoscas. punctum dixerunt esse geometrae quod ob incomprehensibilem brevitate
sui in partes dividi non possit, nec ipsum pars aliqua
sed tantum modo signum esse dicatur. physici terram ad
magnitudinem circi per quem sol volvitur puncti modum 5
obtinere docuerunt. sol autem quanto minor sit circo
proprio, deprehensum est. manifestissimis enim dimensionum
rationibus constitit mensuram solis ducentesimam
sextam decimam partem habere magnitudinis circi per
11 quem sol ipse discurrit. cum ergo sol ad circum suum pars 10
certa sit, terra vero ad circum solis punctum sit quod pars
esse non possit, sine cunctatione iudicii solem constat
terra esse maiorem, si maior est pars eo quod partis no-
12 men nimia sui brevitate non capiat. verum solis circo su-
periorum stellarum circos certum est esse maiores, si eo 15
quod continetur id quod continet maius est, cum hic sit
caelestium sphaerarum ordo, ut a superiore una quaeque
inferior ambiatur. unde et lunae sphaeram quasi a caelo
ultimam et vicinam terrae minimam dixit cum terra ipsa
13 in punctum quasi vere iam postrema deficiat. si ergo stella- 20
rum superiorum circi, ut diximus, circo solis sunt gran-
diores, singulae autem huius sunt magnitudinis ut ad cir-
cum una quaeque suum modum partis obtineant, sine
dubio singulae terra sunt ampliores, quam ad solis circum
qui superioribus minor est punctum esse praediximus. de 25
luna si vere luce lucet aliena sequentia docebunt.
- 17 Haec cum Scipionis obtutus non sine admiratione per-
currens ad terras usque fluxisset et illic familiaris haesis-
set, rursus avi monitu ad superiora revocatus est, ipsum
a caeli exordio sphaerarum ordinem in haec verba mon- 30
2 strantis: *novem tibi orbibus vel potius globis conexa sunt
omnia, quorum unus est caelestis extimus, qui reliquos*

31 Som. 4, 1

[SEPDC] 3 pras P | aliquid P' || 8 constat PD || 10 suum om.
SEPC fort. recte || 14 capit seC, capat P' || 15 est om. E'P' ||
23 obtineat EpDC || 24 singulo P' || 28 familiaris vulg. || 29 mo-
nitus E', monito P'

omnes complectitur, summus ipse deus, arcens et continens
 ceteros, in quo sunt infixi illi qui volvuntur stellarum cursus
 sempiterni. huic subiecti sunt septem qui versantur retro 3
 contrario motu atque caelum. e quibus unum globum possi-
 5 det illa quam in terris Saturniam nominant, deinde est
 hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui dici-
 tur Iovis; tum rutilus horribilisque terris quem Martium di-
 citis, deinde de septem mediam fere regionem sol obtinet dux
 et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi
 10 et temperatio, tanta magnitudine ut cuncta sua luce lustret
 et compleat. hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter
 Mercurii cursus in infimoque orbe luna radiis solis accensa
 convertitur. infra autem eam nihil est nisi mortale et cadu- 4
 cum praeter animos munere deorum hominum generi datos:
 15 supra lunam sunt aeterna omnia. nam ea quae est media et
 nona, tellus, neque movetur et infima est et in eam feruntur
 omnia nutu suo pondera. totius mundi a summo in imum 5
 diligens in hunc locum collecta descriptio est et inte-
 grum quoddam universitatis corpus effingitur, quod qui-
 20 dem τὸ πᾶν id est omne dixerunt, unde et hic dicit *conexa
 sunt omnia*. Vergilius vero magnum corpus vocavit —

... et magno se corpore miscet.

hoc autem loco Cicero rerum quaerendarum iactis semini- 6
 bus multa nobis excolenda legavit. de septem subiectis glo-
 25 bis ait, *qui versantur retro contrario motu atque caelum*.
 quod cum dicit, admonet ut quaeramus si versatur cae- 7
 lum, et si illi septem et versantur et contrario motu mo-
 ventur, aut si hunc esse sphaerarum ordinem quem Cicero

19s. cf. Plot. 3. 3, 6 || 22 Verg. Aen. 6. 727

[SEPDC] 1 ipse deus] ille *dein rasura* quattuor litterarum C ||
 3 huic] hinc C | sunt om. SEC || 4 globium P, om. C || 8 de sep-
 tem SED, septem P, subter C, *quod editoribus placuit* || 12 in om.
 SPC || 15 sunt] autem C | omnia om. C || 16 referuntur SPC,
 refertur E || 18 post diligens in hunc (fol. 11b) sequuntur in P (fol.
 12a) quam iure cor caeli (I 20, 7) || 20 topan C || 21 vocavit om. C ||
 26 vertatur DC | caelum om. C || 27 versantur omnes mei: *illud
 enim servantur quod in Ian. et Eyss. reperitur ex illius incuria,
 huius scelere ortum est*

refert Platonica consentit auctoritas, et si vere subiectae sint, quo pacto stellae earum omnium zodiacum lustrare dicantur cum zodiacus et unus et in summo caelo sit, quaeve ratio in uno zodiaco aliarum cursus breviores, aliarum faciat longiores — haec enim omnia in exponendo 5 earum ordine necesse est adserantur — et postremo qua ratione in terram ferantur sicut ait *omnia nutu suo pondera*. versari caelum mundanae animae natura et vis et 8 ratio docet, cuius aeternitas in motu est. quia numquam motus relinquit quod vita non deserit, nec ab eo vita discedit in quo viget semper agitatus: igitur et caeleste corpus, quod mundi anima futurum sibi immortalitatis particeps fabricata est, ne umquam vivendo deficiat, semper in motu est et stare nescit, quia nec ipsa stat anima qua impellitur. 9 nam cum animae quae incorporea est essentia sit in motu, 15 primum autem omnium caeli corpus anima fabricata sit, sine dubio in corpus hoc primum ex incorporeis motus natura migravit, cuius vis integra et incorrupta non deserit quod primum coepit movere. ideo vero caeli motus 10 necessario volubilis est quia cum semper moveri necesse sit, ultra autem locus nullus sit quo se tendat accessio, continuatione perpetuae in se reditionis agitur: ergo in quo potest vel habet currit, et accedere eius revolvi est quia sphaerae spatia et loca complectentis omnia unus est cursus rotari. sed et sic animam sequi semper videtur, 25 11 quae in ipsa universitate discurrit. dicemus ergo quod eam numquam reperiat si semper hanc sequitur? immo semper eam reperit quia ubique tota, ubique perfecta est. cur ergo si quam quaerit reperit, non quiescit? quia et illa requietis est inscia. staret enim si usquam stantem 30 animam reperiret, cum vero illa ad cuius appetentiam trahitur, semper in universa se fundat, semper et corpus se in ipsam et per ipsam retorquet. haec de caelestis volubilitatis arcano pauca de multis Plotino auctore reperta 12 sufficient. quod autem hunc istum extimum globum, qui 35

8ss. cf. Plat. Phaedr. 245 C; Plot. 2. 2, 1ss. || 34 cf. Plot. 2. 11. 1

[SEDC] 5 facit C || 16 caeli motus D', corpus caeli C || 25 semper om. D || 35 sufficient eDe

ita volvitur, summum deum vocavit, non ita accipiendum est, ut ipse prima causa et deus ille omnipotentissimus aestimetur: cum globus ipse, quod caelum est, animae sit fabrica, anima ex mente processerit, mens ex deo, qui vere
 5 summus est, procreata sit: sed summum quidem dixit ad 13 ceterorum ordinem, qui subiecti sunt, unde mox subiecit *arcens et continens ceteros*, deum vero quod non modo immortale animal ac divinum sit et plenum inditae ex illa purissima mente rationis, sed quod et virtutes omnes,
 10 quae illam primae omnipotentiam summitatis sequuntur aut ipse faciat aut ipse contineat. ipsum denique Iovem 14 veteres vocaverunt, et apud theologos Iuppiter est mundi anima. hinc illud est,

ab Iove principium, Musae, Iovis omnia plena,
 15 quod de Arato poetae alii mutuati sunt, qui de sideribus locuturus a caelo in quo sunt sidera exordium sumendum esse decernens, ab Iove incipiendum esse memoravit. hinc 15 et Iuno soror eius et coniunx vocatur. est autem Iuno aer, et dicitur soror quia isdem seminibus quibus caelum etiam
 20 aer procreatus est, coniunx quia aer subiectus est caelo. his illud adiciendum est, quod praeter duo lumina et stel- 16 las quinque quae appellantur vagae, reliquas omnes alii infixas caelo nec nisi cum caelo moveri, alii, quorum adsertio vero propior est, has quoque dixerunt suo motu
 25 praeter quod cum caeli conversione feruntur accedere, sed propter immensitatem extimi globi excedentia credibilem numerum saecula in una eas cursus sui ambitione consumere et ideo nullum earum motum ab homine senti-
 30 saltem punctum tam tardae accessionis deprehendendum. hinc Tullius nullius sectae inscius veteribus approbatæ 17 simul attigit utramque sententiam, dicendo: *in quo sunt infixi illi qui volvuntur stellarum cursus sempiterni*; nam et infixos dixit et cursus habere non tacuit.

14 Verg. ecl. 3. 60

[SEDC] 12 et — 13 anima om. S || 19 isdem numinibus E' ||
 24 proprior E'

- 18 Nunc utrum illi septem globi qui subiecti sunt contra-
rio, ut ait, quam caelum vertitur motu ferantur argu-
2 mentis ad verum ducentibus requiramus. solem ac lunam
et stellas quinque quibus ab errore nomen est, praeter
quod secum trahit ab ortu in occasum caeli diurna con- 5
versio, ipsa suo motu in orientem ab occidente procedere
non solis litterarum profanis, sed multis quoque doctrina
initiat, abhorrere a fide ac monstro simile iudicatum
est, sed apud pressius intuentes ita verum esse constabit,
ut non solum mente concipi, sed oculis quoque ipsis possit 10
3 probari. tamen ut nobis de hoc sit cum pertinaciter ne-
gante tractatus, age quisquis tibi hoc liquere dissimulas,
simul omnia quae vel contentio sibi fingit detractans fidem
vel quae ipsa veritas suggerit in divisionis membra mitta-
4 mus. has erraticas cum luminibus duobus aut infixas 15
caelo, ut alia sidera, nullum sui motum nostris oculis indi-
care, sed ferri mundanae conversionis impetu, aut moveri
sua quoque accessione dicemus: rursus si moventur, aut
caeli viam sequuntur ab ortu in occasum et communi et
suo motu meantes aut contrario recessu in orientem ab 20
occidentis parte versantur. praeter haec, ut opinor, nihil
potest vel esse vel fingi. nunc videamus quid ex his po-
5 terit verum probari. si infixae essent, numquam ab eadem
statione discederent sed in isdem locis semper ut aliae
viderentur. ecce enim de infixis Vergiliae nec a sui um- 25
quam se copulatione dispergunt, nec Hyadas, quae vici-
nae sunt, deserunt aut Orionis proximam regionem relin-
quunt: Septentrionum compago non solvitur: Anguis, qui
inter eos labitur, semel circumfusum non mutat ample-
6 xum. hae vero modo in hac, modo in illa caeli regione 30
visuntur, et saepe cum in unum locum duae pluresve con-
venerint, et a loco tamen in quo simul visae sunt et a se
postea separantur. ex hoc eas non esse caelo infixas oculis
quoque approbantibus constat: igitur moventur. nec ne-
7 gare hoc quisquam poterit quod visus adfirmat. quaeren- 35

[SEDC] 7 non solum e || 12 quisque S'E'C, vereor ne recte ||
13 tibi E et Zeun. e consi. || 18 dicimus E' || 29 circumfusum semel C

dum est ergo utrum ab ortu ad occasum an in contrarium
 motu proprio revolvantur. sed et hoc quaerentibus nobis
 non solum manifestissima ratio, sed visus quoque ipse
 monstrabit. consideremus ergo signorum ordinem quibus
 5 zodiacum divisum vel distinctum videmus, et ab uno signo
 quolibet ordinis eius sumamus exordium. cum Aries exori- 8
 tur, post ipsum Taurus emergit. hunc Gemini sequuntur,
 hos Cancer et per ordinem reliqua. si istae ergo in occi-
 dentem ab oriente procederent, non ab Ariete in Taurum
 10 qui retro locatus est, nec a Tauro in Geminos signum
 posterius volverentur, sed a Geminis in Taurum et a
 Tauro in Arietem recta et mundanae volubilitatis con-
 sona accessione prodirent. cum vero a primo in signum 9
 secundum, a secundo in tertium et inde ad reliqua quae
 15 posteriora sunt revolvantur, signa autem infixae caelo cum
 caelo ferantur, sine dubio constat has stellas non cum
 caelo sed contra caelum moveri. hoc ut plene liqueat,
 astruamus de lunae cursu, quae et claritate sui et veloci-
 tate notabilior est. luna postquam a sole discedens no- 10
 20 vata est, secundo fere die circa occasum videtur, et quasi
 vicina soli quem nuper reliquit, postquam ille demersus
 est, ipsa caeli marginem tenet antecedenti superoccidens.
 tertio die tardius occidit quam secundo, et ita cotidie lon-
 gius ab occasu recedit, ut septimo die circa solis occasum
 25 in medio caelo ipsa videatur. post alios vero septem cum
 ille mergit, haec oritur. adeo media parte mensis dimidium 11
 caelum, id est unum hemisphaerium, ab occasu in orien-
 tem recedendo metitur. rursus post septem alios circa solis
 occasum latentis hemisphaerii verticem tenet, et huius rei
 30 indicium est quod medio noctis exoritur. postremo toti-
 dem diebus exemptis solem denuo comprehendit, et vici-
 nus videtur ortus amborum, quam diu soli succedens rur-
 sus novetur et rursus recedens paulatim semper in orien-

[SEDC] 12 volubilitati d et sic Zeunius e coni., quod certe ele-
 gantius || 15 cum caelo suppl. Ian. feliciter, om. libri || 16 ferantur
 vulg., feruntur libri || 19 luna — 20 est om. E' || 19 ad solem descen-
 dens C || 31 comprehendat E'

- 12 tem regrediendo relinquat occasum. sol quoque ipse non
aliter quam ab occasu in orientem movetur, et licet tardius
recessum suum quam luna conficiat — quippe qui tanto
tempore signum unum emetiatur quanto totum zodiacum
luna discurrit — manifesta tamen et subiecta oculis motus 5
13 sui praestat indicia. hunc enim in Ariete esse ponamus,
quod quia aequinoctiale signum est, pares horas somni
et diei facit. in hoc signo cum occidit, Libram, id est
Scorpii chelas, mox oriri videmus, et apparet Taurus vici-
nus occasui, nam Vergilias et Hyadas partes Tauri cla- 10
14 riores non multo post solem mergentes videmus. sequenti
mense sol in signum posterius, id est in Taurum recedit,
et ita fit ut neque Vergiliae neque alia pars Tauri illo
mense videatur. signum enim quod cum sole oritur et
cum sole occidit semper occultitur, adeo ut et vicina astra 15
15 solis propinquitate celentur. nam et Canis tunc, quia vici-
nus Tauro est, non videtur tectus lucis propinquitate; et
hoc est quod Vergilius ait —

candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus et adverso cedens Canis occidit astro.

20

- non enim vult intellegi Tauro oriente cum sole mox in
occasum ferri Canem, qui proximus Tauro est, sed occi-
dere eum dixit Tauro gestante solem, quia tunc incipit
16 non videri sole vicino. tunc tamen occidente sole Libra
adeo superior invenitur ut totus Scorpius ortus appareat, 25
Gemini vero vicini tunc videntur occasui. rursus post
Tauri mensem Gemini non videntur, quod in eos solem
migrasse significat. post Geminos recedit in Cancrum et
17 tunc cum occidit mox Libra in medio caelo videtur. adeo
constat solem tribus signis peractis, id est Ariete et Tauro 30
et Geminis, ad medietatem hemisphaerii recessisse. de-
nique post tres menses sequentes tribus signis quae se-
quuntur emensis — Cancrum dico Leonem et Virginem —
invenitur in Libra, quae rursus aequat noctem diei, et

7 Verg. Georg. 1. 208 || 19 ibid. 1. 217

[SEDC] 11 post sole mergente eDC || 12 in alterum om. D ||
15 occurritur E' || 31 accedisse D'

dum in ipso signo occidit mox oritur Aries, in quo sol
ante sex menses occidere solebat. ideo autem occasum 18
magis eius quam ortum elegimus proponendum, quia
signa posteriora post occasum videntur, et dum ad haec
5 quae sole mergente videri solent solem redire monstramus,
sine dubio eum contrario motu recedere quam caelum
mouetur, ostendimus. haec autem quae de sole ac luna 19
diximus, etiam quinque stellarum recessum adsignare
sufficient; pari enim ratione in posteriora signa migrando
10 semper mundanae volubilitati contraria recessione ver-
santur.

His adsertis de sphaerarum ordine pauca dicenda sunt, 19
in quo dissentire a Platone Cicero videri potest, cum hic
solis sphaeram quartam de septem id est in medio loca-
15 tam dicat, Plato a luna sursum secundam, hoc est inter
septem a summo locum sextum tenere commemoret.
Ciceroni Archimedes et Chaldaeorum ratio consentit, Plato 2
Aegyptios omnium philosophiae disciplinarum parentes
secutus est, qui ita solem inter lunam et Mercurium loca-
20 tum volunt, ut rationem tamen et deprehenderint et edi-
xerint, cur a non nullis sol supra Mercurium supraque
Venerem esse credatur. nam nec illi qui ita aestimant a
specie veri procul aberrant. opinionem vero istius permu-
tationis huius modi ratio persuasit. a Saturni sphaera, 3
25 quae est prima de septem, usque ad sphaeram Iovis a
summo secundam interiecti spatii tanta distantia est,
ut zodiaci ambitum superior triginta annis, duodecim
vero annis subiecta conficiat; rursus tantum a Iove
sphaera Martis recedit, ut eundem cursum biennio pera-
30 gat. Venus autem tanto est regione Martis inferior, ut ei 4
annus satis sit ad zodiacum peragrandum. iam vero ita
Veneri proxima est stella Mercurii et Mercurio sol pro-
pinquus, ut hi tres caelum suum pari temporis spatio, id
est anno plus minusve, circumeant. ideo et Cicero hos

17ss. cf. Gemin. El. astr. 1; Ptol. Almag. 9, 1; Plat. Tim. 38 B;
Eratosth. Cat. 43

[S EDC] 3 eligimus EDC || 20 edixerint] se scire dixerint D
impudentissime, ediderint Gronovius non inficete || 24 ratione E' ||
28 annis om. E' || 34 ideo — p. 74, 2 recedunt om. D

duos cursus comites solis vocavit, quia in spatio pari
 5 longe a se numquam recedunt. luna autem tantum ab his
 deorsum recessit ut, quod illi anno, viginti octo diebus
 ipsa conficiat. ideo neque de trium superiorum ordine,
 quem manifeste clareque distinguit immensa distantia, 5
 neque de lunae regione, quae ab omnibus multum recessit,
 inter veteres aliqua fuit dissensio. horum vero trium sibi
 proximorum, Veneris Mercurii et solis, ordinem vicinia
 confudit, sed apud alios; nam Aegyptiorum sollertiam
 6 ratio non fugit, quae talis est. circulus per quem sol dis- 10
 currit a Mercurii circulo ut inferior ambitur, illum quoque
 superior circulus Veneris includit, atque ita fit ut hae
 duae stellae cum per superiores circulorum suorum ver-
 tices currunt, intellegantur supra solem locatae, cum vero
 per inferiora commeant circulorum, sol eis superior aesti- 15
 7 metur. illis ergo qui sphaeras earum sub sole dixerunt, hoc
 visum est ex illo stellarum cursu, qui non numquam ut
 diximus videtur inferior, qui et vere notabilior est quia
 tunc liberius apparent. nam cum superiora tenent magis
 radiis oculuntur, et ideo persuasio ista convaluit, et ab 20
 8 omnibus paene hic ordo in usum receptus est. perspicacior
 tamen observatio veriore ordinem deprehendit, quem
 praeter indaginem visus haec quoque ratio commendat,
 quod lunam, quae luce propria caret et de sole mutuatur,
 9 necesse est fonti luminis sui esse subiectam. haec enim 25
 ratio facit lunam non habere lumen proprium, ceteras om-
 nes stellas lucere suo, quod illae supra solem locatae in
 ipso purissimo aethere sunt, in quo omne quicquid est,
 lux naturalis et sua est, quae tota cum igne suo ita sphae-
 rae solis incumbit, ut caeli zonae quae procul a sole sunt 30
 10 perpetuo frigore oppressae sint sicut infra ostendetur, luna
 vero quia sola ipsa sub sole est et caducorum iam regioni
 luce sua carenti proxima, lucem nisi de superposito sole

[SEDC] 7 inter] est inter D | fuit hoc loco ponunt sC, om.
 S' E' D, post dissensio collocat e || 10 fugit] fuit E' || 14 locatae]
 loca ni fallor s || 19 apparent E' D, apparet cett. || 26 facit] fuit E' ||
 32 ipsa] ima voluit Zeun. || 33 proxima — p. 75, 1 habere om. E',
 supplet E^m

qua resplendet habere non potuit, denique quia totius mundi ima pars terra est, aetheris autem ima pars luna est, lunam quoque terram sed aetheriam vocaverunt. immobilis tamen ut terra esse non potuit, quia in sphaera 11
 5 quae volvitur nihil manet immobile praeter centrum, mundanae autem sphaerae terra centrum est, ideo sola immobilis perseverat. rursus terra accepto solis lumine clarescit 12
 tantum modo, non relucet; luna speculi instar lumen quo illustratur emittit, quia illa aeris et aquae, quae per se
 10 concreta et densa sunt, faex habetur et ideo extrema vastitate densata est, nec ultra superficiem quavis luce penetratur; haec licet et ipsa finis sit, sed liquidissimae lucis et ignis aetherii, ideo quamvis densius corpus sit quam cetera caelestia, multo tamen terreno purius, fit
 15 acceptae luci penetrabilis, adeo ut eam de se rursus emit- tat, nullum tamen ad nos perferentem sensum caloris: quia lucis radius cum ad nos de origine sua, id est de sole 13
 pervenit, naturam secum ignis de quo nascitur devehit; cum vero in lunae corpus infunditur et inde resplendet,
 20 solam refundit claritudinem, non calorem. nam et speculum cum splendorem de se vi oppositi eminens ignis emittit, solam ignis similitudinem carentem sensu caloris ostendit. quem soli ordinem Plato dederit vel eius auctores, quosve 14
 Cicero secutus quartum locum globo eius adsignaverit, 14
 25 vel quae ratio persuasionem huius diversitatis induxerit et cur dixerit Tullius *in infimoque orbe luna radiis solis accensa* convertitur satis dictum est, sed his hoc adiciendum est, cur Cicero cum quartum de septem solem velit, quartus autem inter septem non fere medius sed
 30 omni modo medius et sit et habeatur, non abrupte medium solem sed fere medium dixerit his verbis, *deinde de septem mediam fere regionem sol obtinet.* sed non 15

3 cf. Procl. comm. in Tim. 45 D; 292 B

[SEDC] 1 cui resplendet *Zeun.* || 2 ima *om.* S' || 8 luna vero speculi C | quo] quod S' || 11 densata C || 20 claritatem *vulgo edunt* || 24 quarto loco E' || 26 in *om.* E || 27 sed hoc his C || 31 solem — medium *om.* C | sed — 32 regionem] dixerit sed fere regionem mediam D || 32 de septem E, septem S C, subter *vulg.*

- vacat adiectio qua haec pronuntiatio temperatur. nam sol quartum locum obtinens mediam regionem tenebit numero, spatio non tenebit. si inter ternos enim summos et imos locatur, sine dubio medius est numero, sed totius spatii quod septem sphaerae occupant dimensione per-
specta regio solis non invenitur in medio spatio locata, quia magis a summo ipse, quam ab ipso recessit ima postremitas, quod sine ulla disceptationis ambage com-
pendiosa probabit adsertio. Saturni stella quae summa est zodiacum triginta annis peragrat, sol medius anno uno, luna ultima uno mense non integro. tantum ergo interest inter solem et Saturnum quantum inter unum et triginta, tantum inter lunam solemque quantum inter duodecim et unum. ex his apparet totius a summo in imum spatii certam ex media parte divisionem solis regione non fieri. sed quia hic de numero loquebatur in quo vere qui quartus et medius est, ideo pronuntiavit quidem medium, sed propter latentem spatiorum dimensionem verbum quo hanc definitionem temperaret adiecit. notandum quod esse stellam Saturni et alteram Iovis, Martis aliam non naturae constitutio sed humana persuasio est quae stellis numeros et nomina fecit. non enim ait illa quae Saturnia est sed *quam in terris Saturniam nominant et ille fulgor qui dicitur Iovis, et quem Martium dicitis*, adeo expressit in singulis nomina haec non esse inventa naturae sed hominum commenta significationi distinctionis accommoda. quod vero fulgorem Iovis humano generi prosperum et salutarem, contra Martis rutilum et terribilem terris vocavit, alterum tractum est ex stellarum colore – nam fulget Iovis, rutilat Martis – alterum ex tractatu eorum qui de his stellis ad hominum vitam manare volunt ad-versa vel prospera, nam plerumque de Martis terribilia,

21 Georg. 1. 137

[SEDC] 1 adiectio fere qua D || 3 spatio non tenebit] sed spatio non tenebit E, non spatio D' || 5 prospecta E', perfecta C || 18 verbum — 19 definitionem om. E' || 19 notandum — 32 prospera om. D', supplet D^m || 25 inventa ex natura D^m || 32 de martis stella terribilia D et vulg.

de Iovis salutaria evenire definiunt. causam siquis forte 20
 altius quaerat unde divinis malivolentia, ut stella male-
 fica esse dicatur – sicut de Martis et Saturni stellis ex-
 istimatur – aut cur notabilior benignitas Iovis et Veneris
 5 inter genethliologos habeatur cum sit divinorum una na-
 tura, in medium proferam rationem, apud unum omnino
 quod sciam lectam. nam Ptolemaeus in libris tribus quos
 De harmonia composuit patefecit causam, quam breviter
 explicabo. certi, inquit, sunt numeri per quos inter omnia 21
 10 quae sibi conveniunt iunguntur aptantur fit iugabilis com-
 petentia, nec quicquam potest alteri nisi per hos numeros
 convenire. sunt autem hi epitritus, hemiolius, epogdous,
 duplaris, triplaris, quadruplus. quae hoc loco interim 22
 quasi nomina numerorum accipias volo, in sequentibus
 15 vero, cum de harmonia caeli loquemur, quid sint hi nu-
 meri quidve possint, opportunius aperiemus: modo hoc
 nosse sufficiat, quia sine his numeris nulla colligatio, nulla
 potest esse concordia. vitam vero nostram praecipue sol 23
 et luna moderantur. nam cum sint caducorum corporum
 20 haec duo propria, sentire vel crescere: αἰσθητικόν id est
 sentiendi natura de sole, φυτικόν autem id est crescendi
 natura de lunari ad nos globositate perveniunt. sic utrius-
 que luminis beneficio haec nobis constat vita qua fruimur. 24
 conversatio tamen nostra et proventus actuum tam ad
 25 ista duo lumina quam ad quinque vagas stellas refertur,
 sed harum stellarum alias interventus numerorum quo-
 rum supra fecimus mentionem cum luminibus bene iungit
 ac sociat, alias nullus applicat numeri nexus ad lumina.
 ergo Veneria et Iovialis stella per hos numeros lumini 25
 30 utrique sociantur sed Iovialis soli per omnes, lunae vero

7 1. 7; 3. 15 et 16

[SEDC] 2 malevolentia ascribatur ut D solito *scelestius* || 5 gene-
 thliologos S'E, genethliacos sD, genethlicos fort. ex genethliacos C |
 cum – natura om. D' || 10 conveniunt iunguntur aptantur scilicet
 per *asyndeton* SE' C, conveniunt iunguntur et aptantur e, conve-
 nienter iunguntur et aptantur D, quod et vulgo edunt || 13 quadru-
 plaris D || 18 vitam – p. 78, 15 et om. D || 20 ethicon E, aestheti-
 con cett. || 21 pythicon E, phiticon C, phyticon cett. || 26 sed harum]
 ab hoc loco deinceps praestantissimus noster B erroribus innumeris
 iterum nos vexare incipit || 30 utriusque B | omnis SE

- per plures, et Veneria lunae per omnes, soli per plures
 numeros aggregatur. hinc licet utraque benefica credatur,
 Iovis tamen stella cum sole accommodatior est et Veneria
 cum luna, atque ideo vitae nostrae magis commodant,
 quasi luminibus vitae nostrae auctoribus numerorum 5
 26 ratione concordēs. Saturni autem Martisque stellae ita
 non habent cum luminibus competentiam, ut tamen
 aliqua vel extrema numerorum linea Saturnus ad solem,
 Mars aspiciat ad lunam. ideo minus commodi vitae hu-
 manae existimantur quasi cum vitae auctoribus arte nu- 10
 merorum ratione non iuncti. cur tamen et ipsi non num-
 quam opes vel claritatem hominibus praestare credantur,
 ad alterum debet pertinere tractatum, quia hic sufficit
 aperuisse rationem cur alia terribilis alia salutaris existi-
 27 metur. et Plotinus quidem in libro qui inscribitur, *si fa-* 15
ciunt astra, pronuntiat nihil vi vel potestate eorum ho-
 minibus evenire, sed ea quae decreti necessitas in singulos
 sancit, ita per eorum septem transitum stationem reces-
 sumve monstrari, ut aves seu praetervolando seu stando
 futura pennis vel voce significant nescientes. sic quoque 20
 tamen iure vocabitur hic salutaris, ille terribilis, cum per
 hunc prospera, per illum significantur incommoda.
 20 In his autem tot nominibus quae de sole dicuntur non
 frustra nec ad laudis pompam lascivit oratio, sed res verae
 vocabulis exprimuntur. *dux et princeps*, ait, *et moderator* 25
 2 *luminum reliquorum, mens mundi et temperatio*. Plato in
 Timaeo cum de octo sphaeris loqueretur sic ait: *ut autem*
per ipsos octo circuitus celeritatis et tarditatis certa mensura
et sit et noscatur, deus in ambitu supra terram secundo lu-
 3 *men accendit quod nunc solem vocamus*. vides ut haec de- 30
 finitio vult esse omnium sphaerarum lumen in sole, sed
 Cicero sciens etiam ceteras stellas habere lumen suum,
 solamque lunam, ut saepe iam diximus, proprio carere,

15 Enn. 2. 3 || 26 39 B

[SEDCB] 6 rationem B || 11 rationem B' || 18 horum SD ||
 25 et moderator ait C || 29 secundo e et sic Gron. ex conl., secun-
 dum E' DB, om. C || 30 accedit B' | post vocamus add. cuius splen-
 dore caelum infraque omnia illustrarentur C

obscuritatem definitionis huius liquidius absolvens, et ostendens in sole maximum lumen esse, non solum ait *dux*, sed et *princeps et moderator luminum reliquorum*. adeo et ceteras stellas scit esse lumina sed hunc ducem et principem quem Heraclitus fontem caelestis lucis appellat. *dux* ergo est quia omnes luminis maiestate praecedit, 4 *princeps* quia ita eminent ut propterea, quod talis solus appareat, sol vocetur, *moderator reliquorum* dicitur quia ipse cursus eorum recursusque certa spatii definitione 10 moderatur. nam certa spatii definitio est ad quam cum una quaeque erratica stella recedens a sole pervenerit, tamquam ultra prohibeatur accedere, agi retro videtur, et rursus, cum certam partem recedendo contigerit, ad directi cursus consueta revocatur. ita solis vis et potestas 15 motus reliquorum luminum constituta dimensione moderatur. *mens mundi* ita appellatur ut physici eum cor caeli vocaverunt, inde nimirum quod omnia quae stata ratione per caelum fieri videmus, diem noctemque et migrantes inter utrumque prolixitatis brevitatisque vices 20 et certis temporibus aequam utriusque mensuram, dein veris clementem teporem, torridum Cancris ac Leonis aestum, mollitiem auctumnalis aurae, vim frigoris inter utramque temperiem, omnia haec solis cursus et ratio dispensat. iure ergo cor caeli dicitur, per quem fiunt omnia 25 quae divina ratione fieri videmus. est et haec causa propter quam iure cor caeli vocetur, quod natura ignis semper in motu perpetuoque agitato est, solem autem ignis aetherii fontem dictum esse rettulimus, hoc est ergo sol in aethere quod in animali cor, cuius ista natura est, ne 30 umquam cesset a motu, aut brevis eius quocumque casu ab agitatione cessatio mox animal interimat. haec de eo quod mundi mentem vocavit: cur vero et *temperatio*

5 cf. Kirk, Cosm. Frag. 164

[SEDBC] 1 absolves B' || 2 non solum] hoc solum S' || 3 sed om. S'E'D | princeps sed et moderator D || 4 et^a om. C || 9 certa spatii definitione om. SEC, *haud scio an recte* || 10 nam — est om. B || 17 stata E', statuta cett. || 26 caeli cor iure BC || 29 anima P || 30 brevi B || 31 intimat B || 32 mente P | cur vero mens et D

mundi dictus sit ratio in aperto est. ita enim non solum
 terram, sed ipsum quoque caelum, quod vere mundus vo-
 catur, temperari sole certissimum est, ut extremitates eius,
 quae a via solis longissime recesserunt, omni careant bene-
 ficio caloris et una frigoris perpetuitate torpescant: quod 5
 sequentibus apertius explicabitur. restat ut et de magni-
 tudine eius, quam verissima praedicatione extulit, pauca
 9 et non praetereunda dicamus. physici hoc maxime conse-
 qui in omni circa magnitudinem solis inquisitione volue-
 runt, quanto maior possit esse quam terra, et Eratosthenes 10
 in libris dimensionum sic ait: 'mensura terrae septies et
 vicies multiplicata mensuram solis efficiet'; Posidonius
 multo multoque saepius, et uterque lunaris defectus argu-
 10 mentum pro se advocat. ita cum solem volunt terra maio-
 rem probare, testimonio lunae deficientis utuntur: cum 15
 defectum lunae conantur adserere, probationem de solis
 magnitudine mutuuntur, et sic evenit ut, dum utrumque
 de altero adstruitur, neutrum probabiliter adstruatur,
 semper in medio vicissim nutante mutuo testimonio. quid
 11 enim per rem adhuc probandam probetur? sed Aegyptii, 20
 nihil ad coniecturam loquentes, sequestrato ac libero argu-
 mento nec in patrocinium sibi lunae defectum vocante
 quanta mensura sol terra maior sit probare voluerunt, ut
 tum demum per magnitudinem eius ostenderent cur luna
 12 deficiat. hoc autem nequaquam dubitabatur, non posse 25
 aliter deprehendi nisi mensura et terrae et solis inventa,
 ut fieret ex conlatione discretio. et terrena quidem dimen-
 sio oculis rationem iuvantibus de facili constabat, solis
 vero mensuram aliter nisi per mensuram caeli per quod
 discurrit inveniri non posse viderunt: ergo primum me- 30

[SEPDC] 3 temperari a sole P || 4 omnia P || 5 quod] qui B |
 5,6 quod in sequentibus P || 7 quam — extulit om. D' | extulit
 om. P || 10 eratosthenes E, erathosthenes D, erathostines C || 13 multo
 om. E' P' | post saepius add. multiplicatam solis spatium efficere P,
 multiplicatam D, dein solis spatium efficere D^m | utriusque e |
 post argumentum add. invicem P, id est mutuo ss. in E || 22 vo-
 cantes sePDB || 24 magnitudinem eius] terrae magnitudinem PD ||
 27 ut] et B' || 28 constabit BC || 29 mensura aliter e ni fallor et B

tiendum sibi caelum illud, id est iter solis, constituerunt,
 ut per id possent modum solis agnoscere. sed quaeso, 13
 siquis umquam tam otiosus tamque ab omni erit serio
 feriatas ut haec quoque in manus sumat, ne talem ve-
 5 terum promissionem quasi insaniae proximam aut horres-
 cat aut rideat. etenim ad rem quae natura incomprehen-
 sibilis videbatur viam sibi fecit ingenium, et per terram,
 qui caeli modus sit repperit. ut autem liquere possit ratio
 commenti, prius regulariter pauca dicenda sunt ut sit
 10 rerum sequentium auditus instructior. in omni orbe vel 14
 sphaera medietas centron vocatur, nihilque aliud est
 centron nisi punctum quo sphaerae aut orbis medium
 certissima observatione distinguitur. item ducta linea de
 quocumque loco circuli qui designat ambitum in quam-
 15 cumque eiusdem circuli summitatem orbis partem ali-
 quam dividat necesse est. sed non omni modo medietas est 15
 orbis, quam separat ista divisio, illa enim tantum linea
 in partes aequales orbem medium dividit, quae a summo
 in summum ita ducitur ut necesse sit eam transire per
 20 centron, et haec linea, quae orbem sic aequaliter dividit,
 diametros nuncupatur. item omnis diametros cuiuscum- 16
 que orbis triplicata cum adiectione septimae partis suae
 mensuram facit circuli quo orbis includitur, id est, si
 uncias septem teneat diametri longitudo, et velis ex ea
 25 nosse quot uncias orbis ipsius circulus teneat, triplicabis
 septem et faciunt viginti unum; his adicies septimam
 partem, hoc est unum, et pronuntiabis in viginti et dua-
 bus unciis huius circuli esse mensuram cuius diametros
 septem unciis extenditur. haec omnia geometricis 17
 30 evidentissimisque rationibus probare possemus, nisi et
 neminem de ipsis dubitare arbitraremur, et caveremus

[SEPDBC] 2 id *spb*, eum *cett.* || 3 siqui *S'PDB* || 4 feriatas *P* ||
 8 rep(p)erunt *S'EPC'* non omnino absurde | ratione *B'* || 10 au-
 ditus *S'E'*, aditus *cett.* || 11 centron *Pb*, centum *B'*, centrum *cett.* ||
 12 centrum *D*, centum *B'* | mediam *P'* || 14 quacumque *PBC* ||
 15 summitate *P* || 16 omnimodo] omnino *D* || 20 centrum *D* ||
 21 item] ita *PD* || 27 in *om.* *BC* || 29 geometris *P'*

- 18 iusto prolixius volumen extendere. sciendum et hoc, quod umbra terrae, quam sol post occasum in inferiore hemisphaerio currens sursum cogit emitti, ex qua super terram fit obscuritas quae nox vocatur, sexagies in altum multiplicatur ab ea mensura quam terrae diametros habet, et hac longitudine ad ipsum circulum per quem sol currit
 19 erecta, exclusione luminis tenebras in terram refundit. providendum est igitur quanta diametros terrae sit, ut constet quid possit sexagies multiplicata colligere; unde his prae-
 libatis ad tractatum mensurarum, quas promisit, oratio
 20 revertatur. evidentissimis et indubitabilibus dimensionibus constitit universae terrae ambitum, quae ubicumque vel incolitur a quibuscumque vel inhabitabilis iacet, habere stadiorum milia ducenta quinquaginta duo. cum ergo tantum ambitus teneat, sine dubio octoginta milia stadiorum
 vel non multo amplius diametros habet secundum triplicationem cum septimae partis adiectione, quam superius
 21 de diametro et circulo regulariter diximus. et quia ad efficiendam terrenae umbrae longitudinem non ambitus terrae sed diametri mensura multiplicanda est – ipsa
 est enim quam sursum constat excrescere – sexagies multiplicanda tibi erunt octoginta milia, quae terrae diametros habet, quae faciunt quadragies octies centena milia stadiorum esse a terra usque ad solis cursum, quo umbram
 22 terrae diximus pervenire. terra autem in medio caelestis circuli per quem sol currit ut centron locata est, ergo mensura terrenae umbrae medietatem diametri caelestis efficiet, et si ab altera quoque parte terrae par usque ad eundem circulum mensura tendatur, integra circuli per quem
 23 sol currit diametros invenitur. duplicatis igitur illis quadragies octies centenis milibus erit integra diametros cae-

25 cf. Cic. Tusc. 1. 40

[SEPD BC] 1 hoc est quod PD || 4 nox] nos P' | multiplicabitur B' || 5 terrae metros P || 9 praelibata B' || 11 revertetur P' || 12 constat sPD, constet C | ubicumque om. EPD, ubique C || 13 vel incolitur om. S' || 17 adiectionem B' || 20 multiplicata P' || 22 multiplicata P' C || 24 a] e P' || 26 centrum D || 28 ad om. P || 28.29 dimidium circulum mensura E', dimidiam circuli mensuram PD || 31 erit om. P'

lestis circuli nonagies sexies centenis milibus studiorum,
 et inventa diametros facile mensuram nobis ipsius quoque
 ambitus prodit. hanc enim summam, quae diametron fecit, 24
 debes ter multiplicare adiecta parte septima, ut saepe
 5 iam dictum est, et ita invenies totius circuli per quem
 sol currit ambitum stadiorum habere trecenties centena
 milia et insuper centum septuaginta milia. his dictis, qui- 25
 bus mensura quam terrae vel ambitus vel diametros habet,
 sed et circuli modus per quem sol currit vel diametri eius
 10 ostenditur: nunc quam solis esse mensuram vel quem ad
 modum illi prudentissimi deprehenderint indicemus. nam
 sicut ex terrena umbra potuit circuli per quem sol meat
 deprehendi magnitudo, ita per ipsum circulum mensura
 solis inventa est, in hunc modum procedente inquisitionis
 15 ingenio. aequinoctiali die ante solis ortum aequabiliter 26
 locatum est saxeum vas, in hemisphaerii speciem cavata
 ambitione curvatum, infra per lineas designato duodecim
 diei horarum numero quas stili prominentis umbra cum
 transitu solis praetereundo distinguit. hoc est autem, ut 27
 20 scimus, huius modi vasis officium, ut tanto tempore a
 priore eius extremitate ad alteram usque stili umbra per-
 currat, quanto sol medietatem caeli ab ortu in occasum,
 unius scilicet hemisphaerii conversione metitur. nam
 totius caeli integra conversio diem noctemque concludit,
 25 et ideo constat quantum sol in circulo suo, tantum in hoc
 vase umbram meare. huic igitur aequabiliter collocato 28
 circa tempus solis ortui propinquantis inhaesit diligens
 observantis obtutus, et cum ad primum solis radium,
 quem de se emisit prima summitas orbis emergens, umbra
 30 de stili decidens summitate primam curvi labri eminencia-
 m contigit, locus ipse, qui umbrae primitias excepit,
 notae impressione signatus est, observatumque, quam diu

[SEPDBC] 1 centenis] et centenis P', ducentenis D' || 3 quae]
 quam P' || 7 et — milia om. B' || 8 ambitum B' || 12 ad meat add.
 vel currit s || 19 transitus P' || 20 officio B' || 21 eius extremitate
 eius B | umbram b || 25 suo meat tantum PD || 30 stile P | pri-
 mam om. P | curvam PD || 31 contetigit P, tetigit D

- super terram ita solis orbis integer appareret, ut ima eius
 29 summitas adhuc horizonti videretur insidere, et mox
 locus, ad quem umbra tunc in vase migraverat, adnotatus
 est; habitaque dimensione inter ambas umbrarum notas,
 quae integrum solis orbem, id est diametrum, natae de 5
 duabus eius summitatibus metiuntur, pars nona reperta
 est eius spatii, quod a summo vasis labro usque ad horae
 30 primae lineam continetur. et ex hoc constitit quod in cursu
 solis unam temporis aequinoctialis horam faciat repe-
 titus novies orbis eius accessus, et quia conversio caelestis 10
 hemisphaerii peractis horis duodecim diem condit, novies
 autem duodeni efficiunt centum octo, sine dubio solis dia-
 metros centesima et octava pars hemisphaerii aequinocti-
 tialis est. ergo totius aequinoctialis circuli ducentesima
 31 sexta decima pars est. ipsum autem circulum habere sta- 15
 diorum trecenties centena milia et insuper centum et
 septuaginta milia antelatis probatum est; ergo si eius
 summae ducentesimam sextam decimam consideraveris
 partem, mensuram diametri solis invenies. est autem pars
 ipsa fere in centum quadraginta milibus, diametros igi- 20
 tur solis centum quadraginta fere milium stadiorum
 esse dicenda est, unde paene duplex quam terrae diame-
 32 tros invenitur. constat autem geometricae rationis exa-
 mine, cum de duobus orbibus altera diametros duplo
 alteram vincit, illum orbem, cuius diametros dupla est, 25
 orbe altero octies esse maiorem; ergo ex his dicendum est
 solem octies terra esse maiorem. haec de solis magnitu-
 dine breviter de multis excerpta libavimus.
- 21 Sed quoniam septem sphaeras caelo diximus esse sub-
 iectas, exteriori quaque quas interius continet ambiente, 30
 longeque et a caelo omnes et a se singulae recesserunt,
 nunc quaerendum est, cum zodiacus unus sit et is constet
 caelo sideribus infixis, quem ad modum inferiorum sphae-

26 aliter Cio. Acad. 2, 82 et 128; Plut. Decr. phil. 2. 20; 2. 31

[SEPDBC] 1 ut] et P || 5 ad natae *add. ut v. l. nactae* bd ||
 6 pras P || 8 cursus S' B' || 18 desideraveris B' || 19 mensura B |
 pars illa *vulgo edunt* || 26 maiores B || 27 terrae S' B | de *om. P'* |
 magnitudine *om. B*

rarum stellae in signis zodiaci meare dicantur. nec longum
 est invenire rationem quae in ipso vestibulo excubat quae-
 stionis. verum est enim neque solem lunamve neque de 2
 vagis ullam ita in signis zodiaci ferri ut eorum sideribus
 5 misceantur, sed in illo signo esse una quaeque perhibetur,
 quod habuerit super verticem, in ea quae illi subiecta est
 circuli sui regione discurrens, quia singularum sphaerarum
 circulos in duodecim partes aequae ut zodiacum ratio divi-
 sit, et quae in eam partem circuli sui venerit, quae sub
 10 parte zodiaci est Arieti deputata, in ipsum Arietem ve-
 nisse conceditur, similisque observatio in singulas partes
 migrantibus stellis tenetur. et quia facilius ad intellectum 3
 per oculos via est, id quod sermo descripsit visus adsignet.
 esto enim zodiacus circulus, cui adscriptum est A; intra
 15 hunc septem alii orbes locentur, et zodiacus ab A per ordi-
 nem adfixis notis, quibus adscribentur litterae sequentes,
 in partes duodecim dividatur: sitque spatium quod inter
 A et B clauditur Arieti deputatum, quod inter B et C
 Tauro, quod inter C et D Geminis, Cancro quod sequitur,
 20 et reliquis per ordinem cetera. his constitutis iam de sin- 4
 gulis zodiaci notis et litteris singulae deorsum lineae per
 omnes circulos ad ultimum usque ducantur: procul dubio
 per omnes singulos duodenas partes dividet transitus
 linearum. in quocumque igitur circulo seu sol in illo seu
 25 luna vel de vagis quaecumque discurrat, cum ad spatium
 venerit, quod inter lineas clauditur ab A et B notis et
 litteris defluentes, in Ariete esse dicetur quia illic con-
 stituta spatium Arietis in zodiaco designatum super verti-
 cem sicut descripsimus habebit. similiter in quamcumque
 30 migraverit partem, in signo sub quo fuerit esse dicetur.

Atque haec ipsa descriptio eodem compendio nos doce- 5
 bit cur eundem zodiacum eademque signa aliae tempore
 longiore, aliae breviori percurrant. quotiens enim plures
 orbes intra se locantur, sicut maximus est ille qui primus

[SEPDBC] 4 ferri seP, fieri cett. || 9 ea parte B || 10 dispu-
 tata P' || 27 litteris] lineis B || 30 dicitur P' || 34 inter BC

est et minimus qui locum ultimum tenet, ita de mediis qui summo propior est inferioribus maior, qui vicinior est
 6 ultimo brevior superioribus habetur. et inter has igitur septem sphaeras gradum celeritatis suae singulis ordo positionis adscripsit. ideo stellae quae per spatia gran- 5
 diora discurrent, ambitum suum tempore prolixiore conficiunt; quae per angusta, brevior. constat enim nullam inter eas celerius ceteris tardiusve procedere: sed cum sit omnibus idem modus meandi, tantam eis diversitatem
 7 temporis sola spatiorum diversitas facit. nam ut de me- 10
 diis nunc praetermittamus, ne eadem saepe repetantur, quod eadem signa Saturnus annis triginta, luna diebus viginti octo ambit et permeat, sola causa in quantitate est circulorum, quorum alter est maximus, alter est minimus: ergo et ceterarum singulae pro spatii sui modo tempus 15
 8 meandi aut extendunt aut contrahunt. hoc loco diligens rerum discussor inveniet quod requirat. inspectis enim zodiaci notis, quas monstrat in praesidium fidei advocata descriptio: quis vero, inquiet, circi caelestis duodecim partes aut invenit aut fecit, maxime cum nulla oculis 20
 subiciantur exordia singularum? huic igitur tam necessariae interrogationi historia ipsa respondeat, factum referens quo a veteribus et temptata est tam difficilis et effecta
 9 divisio. Aegyptiorum enim retro maiores, quos constat primos omnium caelum scrutari et metiri ausos, post- 25
 quam perpetuae apud se serenitatis obsequio caelum semper suspectu libero intuentes deprehenderunt, universis vel stellis vel sideribus infixis caelo solas cum sole
 10 et luna quinque stellas vagari, nec has tamen per omnes caeli partes passim ac sine certa erroris sui lege discurrere, 30
 numquam denique ad septentrionalem verticem deviare, numquam ad australis poli ima demergi, sed intra unius obliqui circi limitem omnes habere discursus, nec omnes

24 cf. Cic. Div. 1, 1

[SEPDBC] 3 igitur *om.* D'B || 4 sphaeras igitur gradum B || 7.8 inter eas nullam B || 9 modus] motus E', modis P' || 11 ne] nec P' || 15 singula E' P' || 16 extendit aut contrahit S' EPD', quod demiror || 17 discursor P' || 21 singularum] figurarum D || 22 interrogationis B

tamen ire pariter ac redire, sed alias aliis ad eundem locum
 pervenire temporibus, rursum ex his alias accedere retro
 agi alias viderique stare non numquam: postquam haec, 11
 inquam, inter eas agi viderunt, certas sibi partes decre-
 5 verunt in ipso circo constituere et divisionibus adnotare,
 ut certa essent locorum nomina, in quibus eas morari vel
 de quibus exisse ad quaeve rursus esse venturas, et sibi
 in vicem nuntiarent et ad posteros noscenda transmitten-
 rent. duobus igitur vasis aeneis praeparatis, quorum alteri 12
 10 fundus erat in modum clepsydrae foratus, illud quod erat
 integrum vacuum subiecerunt, pleno aquae altero super-
 posito, sed meatu ante munito, et quamlibet de infixis
 unam clarissimam stellam lucideque notabilem orientem
 observaverunt. quae ubi primum coepit emergere, mox 13
 15 munitione subducta permiserunt subiecto vasi aquam su-
 perioris influere, fluxitque in noctis ipsius et secuti diei
 finem, atque in id noctis secundae, quam diu eadem stella
 ad ortum rursus revertitur. quae ubi apparere vix coepit, 14
 mox aqua quae influebat amota est. cum igitur observa-
 20 tae stellae itus ac reditus integram significaret caeli con-
 versionem, mensuram sibi caeli in aquae de illo fluxu
 susceptae quantitate posuerunt. hac ergo in partes aequas 15
 duodecim sub fida dimensione divisa, alia duo huius capa-
 citatis procurata sunt vasa, ut singula tantum singulas
 25 de illis duodecim partibus ferrent, totaque rursus aqua in
 vas suum pristinum foramine prius clauso refusa est, et de
 duobus illis capacitatis minoris alterum subiecerunt pleno,
 alterum iuxta expeditum paratumque posuerunt. his prae- 16
 paratis, nocte alia in illam iam caeli partem, per quam
 30 solem lunamque et quinque vagas meare diuturna obser-
 vatione didicerant, quamque postea zodiacum vocaverunt,
 ascensurum observaverunt sidus, cui postea nomen Arietis
 addiderunt. huius incipiente ortu statim subiecto vasi 17

9ss. cf. Theon Smyrn. ad Ptol. Synt. 5; Sext. Emp. adv. math.
 5, 23

[SEPDBC] 2 alias om. P || 4 inquam om. P' || 12 monito P' ||
 13 stellas B || 16 sequentis P'D, secundi C || 17 in id noctis] in id
 usque ad principium noctis PD || 21 caeli sibi BC || 31 quaque P ||
 33 vasi] suasi B

superpositae aquae fluxum dederunt. quod ubi completum est, mox eo sublato effusoque alterum simile subiecerunt, certis signis observanter ac memoriter adnotatis inter eius loci stellas qui oriebatur cum primum vas esset impletum, intelligentes quod eo tempore quo totius aquae
 18 duodecima pars fluxit pars caeli duodecima conscendit. ab illo ergo loco quo oriri incipiente aqua in primum vas coepit influere usque ad locum qui oriebatur cum idem primum vas impleretur, duodecimam partem caeli, id est
 19 unum signum, esse dixerunt. item secundo vase impleto
 20 ac mox retracto illud simile, quod olim effusum paraverant, iterum subdiderunt, notato similiter loco qui emergebat, cum secundum vas esset impletum, et a fine primi signi usque ad locum qui ad secundae aquae finem
 21 oriebatur secundum signum notatum est. atque ita vicis-
 22 sim vasa mutando et per singulas influentis aquae partes singulos sibi ascendentium caeli partium limites adnotando, ubi, consummata iam omni per duodecim partes aqua, ad primi signi exordia perventum est, sine dubio iam divisas certisque sibi observationibus et indiciis adnotatas duodecim caeli partes tantae compotes machinationis habuerunt. quod non nocte una sed duabus effectum est, quia omne caelum una nocte non volvitur, sed per diem vertitur pars eius media et medietatis reliqua per noctem. nec tamen caelum omne duarum sibi proximarum noctium divisit inspectio, sed diversorum temporum nocturna dimensio utrumque hemisphaerium paribus aquae vicibus adnotavit. et has ipsas duodecim partes signa appellari maluerunt, certaue singulis vocabula gratia significationis adiecta sunt, et quia signa Graeco nomine ζῳδία nuncupantur; circum ipsum signorum zodiacum, quasi signiferum vocaverunt. hanc autem rationem iidem illi, cur Arietem, cum in sphaera nihil primum nihil-

[SEPDBC] 3 observantes P', observatis pD || 6 fluxus B || 8 cum — 9 impleretur om. B || 9 duodecima parte B || 14 primi om. B || 17 singula P || 17 adnotandum B || 19 primis P || 22 quod] qui B || 30 nomine Graeco BC || 31 ζῳδία om. E, zodia cett.

que postremum sit, primum tamen dici maluerint prodiderunt. aiunt enim incipiente die illo qui primus omnium luxit, id est quo in hunc fulgorem caelum et elementa purgata sunt, qui ideo mundi natalis iure vocitatur, 5 Arietem in medio caelo fuisse, et quia medium caelum quasi mundi vertex est, Arietem propterea primum inter omnes habitum, qui ut mundi caput in exordio lucis apparuit. subnectunt etiam causam cur haec ipsa duodecim 24 signa adsignata sint diversorum numinum potestati. aiunt 10 enim in hac ipsa genitura mundi, Ariete ut diximus medium caeli tenente, horam fuisse mundi nascentis, Cancro gestante tunc lunam. post hunc sol cum Leone oriebatur, cum Mercurio Virgo, Libra cum Venere, Mars erat in Scorpio, Sagittarium Iuppiter obtinebat, in Capricorno 15 Saturnus meabat. sic factum est ut singuli eorum signorum domini esse dicantur, in quibus, cum mundus nasceretur, fuisse creduntur. sed duobus quidem luminibus singula tantum signa, in quibus tunc fuerant, adsignavit antiquitas, Cancrum lunae, soli Leonem; quinque vero 20 stellis praeter illa signa, quibus tunc inhaerebant, quinque reliqua sic adiecit vetustas ut in adsignandis a fine prioris ordinis ordo secundus inciperet. superius enim 26 diximus in Capricorno Saturnum post omnes fuisse. ergo secunda adiectio eum primum fecit qui ultimus fuerat, 25 ideo Aquarius qui Capricornum sequitur, Saturno datur; Iovi qui ante Saturnum erat Pisces dicantur; Aries Marti qui praecesserat Iovem, Taurus Veneri quam Mars sequebatur, Gemini Mercurio, post quem Venus fuerat, deputati sunt. notandum hoc loco quod in genitura mundi 27 30 vel ipsa rerum providentia vel vetustatis ingenium hunc stellis ordinem dedit quem Plato adsignavit sphaeris earum, ut esset luna prima, sol secundus, super hunc Mercurius, Venus quarta, hinc Mars, inde Iuppiter, et Saturnus ultimus. sed sine huius tamen rationis patrocinio

2ss. cf. Firm. Math. 3, 1

[SEPD BC] 9 nominum P || 11 caeli P || 14 scorpione B || 20 inhaerebant] merebant P' || 23 post omnes Saturnum BC || 24 fuerat ultimus B || 26 dantur PDC

- 28 abunde Platicum ordinem prior ratio commendat. ex
his, quae de verbis Ciceronis proxime praelatis quae-
renda proposuimus, qua licuit brevitate, a summa sphaera,
quae ἀπλανής dicitur, usque ad lunam, quae ultima divi-
29 norum est, omnia iam ut opinor absolvimus. nam et cae- 5
lum volvi et cur ita volvatur ostendimus, septemque
sphaeras contrario motu ferri ratio indubitata patefecit,
et de ipso sphaerarum ordine quid diversi senserint
vel quid inter eos dissensionem fecerit, quaeve magis
30 sit sequenda sententia, tractatus invenit. nec hoc taci- 10
tum est, cur inter omnes stellas sola sine fratris radiis
luna non luceat, sed et quae spatiorum ratio solem ab
his quoque, qui eum inter septem quartum locarunt, non
tamen abrupte medium sed fere medium dici coegerit
31 publicatum est. quid significant nomina quibus ita voca- 15
tur ut laudari tantum putetur innotuit, magnitudo quoque
eius sed et caelestis per quem discurrit circuli terraeque
pariter quanta sit vel quem ad modum deprehensa mon-
32 stratum est. subiectarum sphaerarum stellae quem ad
modum in zodiaco, qui supra omnes est, ferri dicantur, vel 20
quae ratio diversarum faciat seu celerem seu tardum re-
cursum, sed et ipse zodiacus in duodecim partes qua ra-
tione divisus sit, curque Aries primus habeatur, et quae
signa in quorum numinum dictione sint absolutum est.
33 sed omnia haec, quae de summo ad lunam usque perve- 25
niunt, sacra incorrupta divina sunt, quia in ipsis est aether
semper idem nec umquam recipiens inaequalem varietatis
aestum. infra lunam et aer et natura permutationis pa-
riter incipiunt, et sicut aetheris et aeris, ita divinatorum
34 et caducorum luna confinium est. quod autem ait, *nihil* 30
infra lunam esse divinum *praeter animos munere deorum*
hominum generi datos, non ita accipiendum, est animos

25ss. cf. Plot. 3. 2, 4 init.

[SEPDBC] 1 commendavit PD || 3 proposuimus quaerenda B ||
4 aplanēs codd. || 7 feri E', fieri B || 8 quod B' || 10 tactum d,
tantum B || 12 et] ut E', om. D' B || 20 in om. SEPC vix recte |
zodia E', zodiacum B | omnes supra B | fieri SE' C, om. P, fier-
ri B' || 21 recessum C || 27 nec] ne P'

hic esse ut hic nasci putentur; sed sicut solem in terris
esse dicere solemus, cuius radius advenit et recedit, ita
animorum origo caelestis est sed lege temporalis hospitali-
tatis hic exulat. haec ergo regio divinum nihil habet ipsa
5 sed recipit; et quia recipit, et remittit. proprium autem
habere diceretur si ei semper tenere licuisset. sed quid 35
mirum si animus de hac regione non constat cum nec cor-
pori fabricando sola suffecerit? nam quia terra aqua et
aer infra lunam sunt, ex his solis corpus fieri non potuit
10 quod idoneum esset ad vitam, sed opus fuit praesidio ignis
aetherii, qui terrenis membris vitam et animam susti-
nendi commodaret vigorem, qui vitalem calorem et faceret
et ferret. haec et de aere dixisse nos satis sit. restat ut de 36
terra, quae sphaerarum nona et mundi ultima est, dictu
15 necessaria disseramus.

Nam ea quae est media et nona, tellus, inquit, neque move- 22
tur et infima est et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.
illae vere insolubiles causae sunt, quae mutuis in vicem 2
nexibus vinciuntur, et dum altera alteram facit ac vicis-
20 sim de se nascuntur, numquam a naturalis societatis am-
plexibus separantur. talia sunt vincula quibus terram
natura constrinxit. nam ideo in eam feruntur omnia quia
ut media non movetur, ideo autem non movetur quia infi-
ma est, nec poterat infima non esse in quam omnia ferun-
25 tur. horum singula, quae inseparabiliter involuta rerum
in se necessitas iunxit, tractatus expediat. *non movetur* 3
ait. est enim centron, in sphaera autem solum centron
diximus non moveri, quia necesse est ut circa aliquid
immobile sphaera moveatur. adiecit, *et infima est.* recte 4
30 hoc quoque: nam quod centron est, medium est; in sphae-
ra vero hoc solum constat imum esse quod medium est.

[SEPDBC] 2 recedit P' || 5 et quia recipit om. E' | recipit re-
mittit PC | autem om. D, ergo B' || 12 modaret E', commenda-
ret C || 13 nos om. B | sufficiat B, satis est C || 17 et alterum
habet e, om. cett. || 19 vincuntur PD || 23 autem om. SEBC ||
24 poterit PD || 27 in — centron om. B' | centrum D et sic semper |
non solum B^m || 28 diximus — est bis scripta in B || 29 et om.
BC || 31 esse om. B

et si ima est, consequitur ut vere dictum sit in eam ferri omnia. semper enim pondera in imum natura deducit, 5 nam et in ipso mundo ut esset terra, sic factum est. quidquid ex omni materia, de qua facta sunt omnia, purissimum ac liquidissimum fuit, id tenuit summitatem et aether vocatus est; pars illa, cui minor puritas et inerat aliquid levis ponderis, aer extitit et in secunda delapsus est, post haec quod adhuc quidem liquidum sed iam usque ad tactus offensam corpulentum erat, in aquae fluxum 6 coagulatum est, iam vero quod de omni silvestri tumultu 10 vastum, impenetrabile, densetum, ex defaecatis abrasum resedit elementis, haesit in imo, quod demersum est stringente perpetuo gelu, quod eliminatum in ultimam mundi partem longinquitas solis coacervavit; quod ergo ita con- 7 cretum est, terrae nomen accepit. hanc spissus aer et ter- 15 reno frigori propior quam solis calori stupore spiraminis densioris undiqueversum fulcit et continet, nec in recessum aut accessum moveri eam patitur vel vis circumvallantis et ex omni parte vigore simili librantis aurae vel ipsa sphaeralis extremitas. quae si paululum a medio 20 deviaverit, fit cuicumque vertici propior et imum relinquit, quod ideo in solo medio est quia ipsa sola pars a 8 quovis sphaerae vertice pari spatio recedit. in hanc igitur, quae et ima est et quasi media et non movetur quia centron est, omnia pondera ferri necesse est, quia et 25 ipsa in hunc locum quasi pondus relapsa est. argumento sunt cum alia innumera tum praecipue imbres qui in terram ex omni aeris parte labuntur. nec enim in hanc solam quam habitamus superficiem decidunt, sed et in latera quibus in terra globositas sphaeralis efficitur, et 30 in partem alteram quae ad nos habetur inferior idem imbrium casus est. nam si aer terreni frigoris exhalatione 9

[SEPDBC] 1 si terra ima est PD | sit] est P' || 6 pars illa cui P, pars vero cui C || 7 in om. P || 8 haec om. P' || 14 ergo] vero C || 16 propior S'E' || 19 vibrantis B || 21 cuique B' || 22 quod SEC, sed PD, et corr. et quod B || 26.27 argumento sunt om. P' || 27 sint D | cum alia innumera om. D

densetus in nubem cogitur et ita abrumpit imbres, aer
 autem universam terram circumfusus ambit, procul dubio
 ex omni aeris parte praeter ustam calore perpetuo liquor
 pluvialis emanat, qui undique in terram quae unica est
 5 sedes ponderum, defluit. quod qui respuit, superest ut 10
 aestimet extra hanc unam superficiem quam incolimus,
 quicquid nivium imbriumve vel grandinum cadit, hoc
 totum in caelum de aere defluere. caelum enim ab omni
 parte terrae aequabiliter distat et ut a nostra habitatione
 10 ita et a lateribus et a parte quae ad nos habetur inferior
 pari altitudinis immensitate suspicitur. nisi ergo omnia
 pondera ferrentur in terram, imbres qui extra latera terrae
 defluunt non in terram sed in caelum caderent, quod vili-
 tatem ioci scurrilis excedit. esto enim terrae sphaera cui 11
 15 ascripta sunt ABCD, circa hanc sit aeris orbis cui ascripta
 sunt EFGLM, et utrumque orbem id est terrae et aeris
 dividat linea ducta ab E usque ad L: erit superior ista
 quam possidemus et illa sub pedibus. nisi ergo caderet 12
 omne pondus in terram, parvam nimis imbrium partem
 20 terra susceperet ab A usque ad C, latera vero aeris, id est
 ab F usque ad E et a G usque ad L, umorem suum in
 aerem caelumque deicerent, de inferiore autem caeli hemi-
 sphaerio pluvia in exteriora et ideo naturae ignota de-
 flueret sicut ostendit subiecta descriptio. sed hoc vel 13
 25 refellere dedignatur sermo sobrius, quod sic absurdum
 est ut sine argumentorum patrocinio subruatur. restat
 ergo ut indubitabili ratione monstratum sit in terram ferri
 omnia nutu suo pondera. ista autem quae de hoc dicta
 sunt opitulabuntur nobis et ad illius loci disputationem
 30 quo antipodas esse commemorat. sed hic inhibita conti-
 natione tractatus ad secundi commentarii volumen dis-
 putationem sequentium reservemus.

[SEPDBC] 23 ideo in naturae C || 25 dignatur D', designatur B || 27 monstratum] manifestum PD

AMBROSII THEODOSII MACROBII

[SEPDBC] *subscriptiones* AVR. MEMM. SIMMACHVS VC
 EMENDABAM VEL DISTING. MEV̄ RAVENNAE CŪ MACRO-
 BIO PLOTINO EVDOXIO VC. MACROBII AMBROSII THEO-
 DOSII VC ET INL. DE SOMNIO SCIPIONIS LIB PRIM'
 EXPLIC. INCIPIT SECVNDVS SP, *similia habet E, nisi quod*
 VEL DISTING. MEVM *om. E; nullam subscriptionem D; M. A.*
 TH. V. C. ET ILL. COM IN SCIP LIB PRIMVS EXPLIC. INCIP
 SCDS B, Macrobi Ambrosii Teodosii VC & ILL. De somnio Sci-
 pionis Liber primus explicit. Incipit secundus C

LIBER SECVNDVS

Superiore commentario, Eustachi luce mihi dilectior 1
 fili, usque ad stelliferae sphaerae cursum et subiectarum
 septem serino processerat. nunc iam de musica earum
 modulatione disputetur. *quid hic, inquam, quis est qui* 2
 5 *complet aures meas tantus et tam dulcis sonus? hic est, in-*
quit, ille qui intervallis disiunctus imparibus sed tamen pro
rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum or-
bium efficitur, et acuta cum gravibus temperans varios aequa-
biliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus inci-
 10 *tari possunt, et natura fert ut extrema ex altera parte gra-*
viter, ex altera autem acute sonent. quam ob causam summus 3
ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitator, acute
excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque
infimus. nam terra, nona, immobilis manens, una sede
 15 *semper haeret complexa mundi medium locum. illi autem*
octo cursus in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt
distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium
fere nodus est. quod docti homines nervis imitati atque canti-
bis aperuerunt sibi reditum in hunc locum. 4
 20 *exposito sphae-*
rarum ordine motuque descripto, quo septem subiectae in
contrarium caelo feruntur, consequens est ut qualem
sonum tantarum molium impulsus efficiat hic requiratur.
ex ipso enim circumductu orbium sonum nasci necesse est, 5

4 Som. 5, 1

[SEPDBC] 1 luce mihi clarior P, luce mihi dulcior D (etiam
 in E dulcior ut v. l. additum est) || 4 quid] quis foede e | hic - 5 hic
 est minio obducta in D || 5 hic est -- 18 nodus] usque suo more B ||
 7 disiunctis PC, quod ut v. l. etiam in SD additum est || 12 ille]
 ipse P || 16 duorum] modorum P || 19 apparuerunt P'E' | post
 locum add. sicut alii qui praestantibus ingeniis in vita humana
 divina studia coluerunt C || 21 contrario P'

quia percussus aer ipso interventu ictus vim de se fragoris
emittit, ipsa cogente natura ut in sonum desinat duorum
corporum violenta conlisisio. sed is sonus, qui ex quali-
cumque aeris ictu nascitur, aut dulce quiddam in aures et
6 musicum defert, aut ineptum et asperum personat. nam 5
si ictum observatio numerorum certa moderetur, com-
positum sibi que consentiens modulamen educitur: at
cum increpat tumultuaria et nullis modis gubernata con-
7 lisisio, fragor turbidus et inconditus offendit auditum. in
caelo autem constat nihil fortuitum, nihil tumultuarium 10
provenire, sed universa illic divinis legibus et stata ra-
tione procedere. ex his inexpugnabili ratiocinatione collec-
tum est musicos sonos de sphaerarum caelestium con-
versione procedere, quia et sonum ex motu fieri necesse
est, et ratio quae divinis inest fit sono causa modulaminis. 15
8 haec Pythagoras primus omnium Graiae gentis hominum
mente concepit, et intellexit quidem compositum quid-
dam de sphaeris sonare propter necessitatem rationis quae
a caelestibus non recedit, sed quae esset illa ratio vel quibus
observanda modis non facile deprehendebat, cumque 20
eum frustra tantae tamque arcae rei diuturna inquisitio
fatigaret, fors obtulit quod cogitatio alta non repperit.
9 cum enim casu praeteriret in publico fabros ignitum ferrum
ictibus mollientes, in aures eius malleorum soni certo
sibi respondentes ordine repente ceciderunt, in quibus 25
ita gravitati acumina consonabant, ut utrumque ad au-
dientis sensum stata dimensione remearet, et ex variis
10 impulsibus unum sibi consonans nasceretur. hic occasio-
nem sibi oblatam ratus deprehendit oculis et manibus
quod olim cogitatione quaerebat. fabros adit et imminens 30
operi curiosius intuetur, adnotans sonos qui de singulo-

12 cf. Plat. Tim. 36 D etc. || 16ss. cf. Nicom. Harm. 1, 10; Boeth.
Inst. Mus. 1. 10ss.; Chalcid. in Tim. 45 (ed. Wrobel 111)

[SEPDBC] 2 in om. C | designat P', erumpat D, de se reddat C ||
4 auribus BC || 5 sonat sPBC || 6 composito P || 11 statuta sol-
lenni errore ePBC, rata D || 12 inexpugnabilis P' || 13 caelestium
sphaerarum B || 15 modulationis C || 18 propter necessariam ra-
tionem C || 20 deprehendit B || 21 diuturna om. P' || 25 ordine
respondentes B || 26 consonabant acumina B || 27 statuta EPDC

rum lacertis conficiebantur. quos cum ferientium viribus
 adscribendos putaret, iubet ut inter se malleolos mutant.
 quibus mutatis sonorum diversitas ab hominibus recedens
 malleolos sequebatur. tunc omnem curam ad pondera 11
 5 eorum examinanda convertit, cumque sibi diversitatem
 ponderis quod habebatur in singulis adnotasset, aliis pon-
 deribus in maius minusve excedentibus fieri malleolos
 imperavit; quorum ictibus soni nequaquam prioribus
 similes nec ita sibi consonantes exaudiebantur. tunc ani- 12
 10 madvertit concordiam vocis lege ponderum provenire
 collectisque numeris, quibus consentiens sibi diversitas
 ponderum continebatur, ex malleis ad fides vertit exa-
 men, et intestina ovium vel boum nervos tam variis pon-
 deribus inligatis tetendit, qualia in malleis fuisse didicerat,
 15 talisque ex his concentus evenit qualem prior observatio
 non frustra animadversa promiserat, adiecta dulcedine
 quam natura fidium sonora praestabat. hic Pythagoras 13
 tanti secreti compos deprehendit numeros ex quibus soni
 sibi consoni nascerentur, adeo ut fidibus sub hac nume-
 20 rorum observatione compositis certae certis aliaeque aliis
 convenientium sibi numerorum concordia tenderentur, ut
 una impulsa plectro alia, licet longe posita sed numeris
 conveniens, simul sonaret. ex omni autem innumera varie- 14
 tate numerorum pauci et numerabiles inventi sunt qui
 25 sibi ad efficiendam musicam convenirent. sunt autem
 hi sex omnes: epitritus hemiolius duplaris triplaris qua-
 druplus et epogdous. et est epitritus cum de duobus 15
 numeris maior habet totum minorem et insuper eius ter-
 tiam partem, ut sunt quattuor ad tria, nam in quattuor
 30 sunt tria et tertia pars trium, id est unum, et is numerus

28ss. of. Censorin. 10, 8; Mart. Cap. § 938

[SEPDBC] 2 iubet inter se ut B || 7 malleos P || 9 consonan-
 tes sibi B, sibi eo sonantes C | exaudiebatur P' || 11 collectisque
 omnibus numeris P || 12 ex] a ED, quod et in P ut v. l. additum
 est || 15 contentus P' || 19 consoni sibi B || 20 ante certae add. ut
 S'E'B || 27 et est om. B | ante eum add. est B | cum ex duobus B ||
 28 minorem totum B | insuper eius] eius D, eius insuper B ||
 30 pras P

- vocatur epitritus, deque eo nascitur symphonia quae
 16 appellatur διὰ τεσσάρων. hemiolius est cum de duobus
 numeris maior habet totum minorem et insuper eius me-
 dietatem, ut sunt tria ad duo; nam in tribus sunt duo et
 media pars eorum, id est unum, et ex hoc numero, qui 5
 hemiolius dicitur, nascitur symphonia quae appellatur
 17 διὰ πέντε. duplaris numerus est cum de duobus numeris
 minor bis in maiore numeratur, ut sunt quattuor ad duo;
 et ex hoc duplari nascitur symphonia, cui nomen est διὰ
 18 πασσών. triplaris autem cum de duobus numeris minor ter 10
 in maiore numeratur, ut sunt tria ad unum, et ex hoc
 numero symphonia procedit quae dicitur διὰ πασσών καὶ
 19 διὰ πέντε. quadruplus est cum de duobus numeris minor
 quater in maiore numeratur ut sunt quattuor ad unum
 qui numerus facit symphoniam quam dicunt δις διὰ 15
 20 πασσών. epogdous est numerus qui intra se habet minorem
 et insuper eius octavam partem, ut novem ad octo, quia
 in novem et octo sunt et insuper octava pars eorum id est
 unum. hic numerus sonum parit quem τόνον musici
 21 vocaverunt. sonum vero tono minorem veteres quidem 20
 semitonium vocitare voluerunt. sed non ita accipiendum
 est ut dimidius tonus putetur, quia nec semivocalem in
 22 litteris pro medietate vocalis accipimus. deinde tonus
 per naturam sui in duo dividi sibi aequa non poterit. cum
 enim ex novenario numero constet, novem autem num- 25
 quam aequaliter dividantur, tonus in duas dividi medie-
 tates recusat, sed semitonium vocitaverunt sonum tono
 minorem, quem tam parvo distare a tono deprehensum
 est quantum hi duo numeri inter se distant, id est du-
 23 centa quadraginta tria et ducenta quinquaginta sex. hoc 30

25 cf. Plut. De procr. anim. 18 || 27ss. cf. Plat. Tim. 36 B

[SEPDBC] 1 est vocatus epitritus P, epitritus vocatur B ||
 2 διὰ τεσσάρων P, diatesseron D, dyatesseron B, diatessaron
 cett. || 4 ut sunt II ad III BC || 7 diapente libri || 9 et om. B ||
 9.10 ΔΙΑ ΠΙΑCON P, diapason cett. || 12 ΔΙΑΠΙΑCON P, diapa-
 son cett. | KAI Graecis litteris, quod mireris, omnes mei || 13 dia-
 pente SEDBC || 15 disdiapason SEC, bis diapason D, disdyapa-
 son B || 19 tonon SEPB, tonum DC || 21 non om. B' | accipium-
 dum B || 26 dimidietates B

semitonium Pythagorici quidem veteres δέσιν nomina-
bant, sed sequens usus sonum semitonio minorem δέσιν
constituit nominandum. Plato semitonium λεῖμμα voci-
tavit. sunt igitur symphoniae quinque id est διὰ τεσσάρων, 24
5 διὰ πέντε, διὰ πασῶν, διὰ πασῶν καὶ διὰ πέντε, καὶ δις
διὰ πασῶν. sed hic numerus symphoniarum ad musicam
pertinet quam vel flatus humanus intendere vel capere
potest humanus auditus. ultro autem se tendit harmoniae
caelestis accessio id est usque ad quater διὰ πασῶν καὶ διὰ
10 πέντε. nunc interim de his quas nominavimus disseramus.
symphonia διὰ τεσσάρων constat de duobus tonis et he-
mitonio, ut minutias quae in additamento sunt relinqua-
mus, ne difficultatem creemus, et fit ex epitrito; διὰ πέντε
constat ex tribus tonis et hemitonio et fit de hemiolio; διὰ
15 πασῶν constat de sex tonis et fit de duplari; verum διὰ
πασῶν καὶ διὰ πέντε constat ex novem tonis et hemitonio
et fit de triplari numero; δις autem διὰ πασῶν continet
tonos duodecim et fit ex quadruplo.

Hinc Plato postquam et Pythagoricae successione doc- 2
20 trinae et ingenii proprii divina profunditate cognovit
nullam esse posse sine his numeris iugabilem competen-
tiam, in Timaeo suo mundi animam per istorum numero-
rum contextionem ineffabili providentia dei fabricatoris
instituit. cuius sensus si huic operi fuerit adpositus, plu-
25 rimum nos ad verborum Ciceronis, quae circa disciplinam
musicae videntur obscura, intellectum iuvabit. sed ne 2
quod in patrocinium alterius expositionis adhibetur ip-
sum per se difficile credatur, pauca nobis praemittenda

1 cf. Mart. Cap. § 930 || 19 cf. Cens. 13, 1 || 22 35 A ss.

[SEPDBC] 1 dihesin SP, diesyn E, diesin DBC || 2 dihesin
SP, diesyn E, diesin DB, desin C || 3 limma SEPDC, lymma B ||
4–6 omnia symphoniarum nomina Latinis litteris in EDC || 4 TEC-
CAPON SPB || 5 ΠΑCON B | ΠΑCON B || 6 ΠΑCON PB ||
7 intendere – 8 humanus om. P' || 9 quater] quartana E' | paras-
son E', diapason eDC, ΑΙΑΠΑCON B || 9.10 diapente EDC ||
11 diatessaron libri || 12 in vulgo omittunt || 13 diapente EDC ||
14.15 diapason EDC, ΑΙΑΠΑCON B || 15.16 diaprason E', diapa-
son eDC, ΑΙΑΠΑCON B || 16 diapente EDC || 17 dis SEBC,
bis D | diaprason E', diapason eDC, ΑΙΑΠΑCON B || 23 com-
mixtionem B || 26 ne quod] neque B || 28 praetermittenda B

sunt quae simul utriusque intellegentiam faciant lucidio-
 3 rem. omne solidum corpus trina dimensione distenditur;
 habet enim longitudinem, latitudinem, profunditatem,
 nec potest inveniri in quolibet corpore quarta dimensio;
 4 sed his tribus omne corpus solidum continetur. geometrae 5
 tamen alia sibi corpora proponunt quae appellant mathe-
 matica, cogitationi tantum subicienda, non sensui. dicunt
 enim punctum corpus esse individuum in quo neque lon-
 gitudo neque latitudo nec altitudo deprehendatur, quippe
 5 quod in nullas partes dividi possit. hoc protractum efficit 10
 lineam, id est corpus unius dimensionis: longum est enim
 sine lato sine alto, et duobus punctis ex utraque parte
 6 solam longitudinem terminantibus continetur. hanc li-
 neam si geminaveris, alterum mathematicum corpus
 efficies, quod duabus dimensionibus aestimatur, longo 15
 latoque, sed alto caret: et hoc est quod apud illos super-
 ficies vocatur, punctis autem quattuor continetur, id est
 7 per singulas lineas binis. si vero hae duae lineae fuerint
 duplicatae, ut subiectis duabus duae superponantur,
 adicietur profunditas, et hinc solidum corpus efficitur, 20
 quod sine dubio octo angulis continebitur, quod vide-
 8 mus in tessera, quae Graeco nomine κύβος vocatur. his
 geometricis rationibus adplicatur natura numerorum, et
 monas punctum putatur, quia sicut punctum corpus non
 est, sed ex se facit corpora, ita monas numerus esse non 25
 9 dicitur, sed origo numerorum. primus ergo numerus in
 duobus est, qui similis est lineae de puncto sub gemina
 puncti terminatione productae. hic numerus duo gemina-
 tus de se efficit quattuor ad similitudinem mathematici
 corporis, quod sub quattuor punctis longo latoque disten- 30
 10 ditur. quaternarius quoque ipse geminatus octo efficit,
 qui numerus solidum corpus imitatur, sicut duas lineas
 diximus duabus superpositas octo angulorum dimen-

7 ss. cf. Mart. Cap. § 707 || 25 cf. id. §§ 743, 745

[SEFDBC] 1 intellegentia B || 13 sola P || 16 apud om. P' ||
 19 subiectae B' || 22 cybos SE, cibos P, cubos DCB || 26 nume-
 rus om. B' || 28 determinatione B || 30 latoque P' || 33 superposi-
 tis s, om. B

sione integram corporis soliditatem creare, et hoc est
 quod apud geometras dicitur bis bina bis corpus esse iam
 solidum. ergo a pari numero accessio usque ad octo soli- 11
 ditas est corporis, ideo inter principia huic numero pleni-
 tudinem deputavit. nunc oportet ex impari quoque nu-
 mero quem ad modum idem efficiatur inspicere. et quia 12
 tam paris quam imparis numeri monas origo est, ternarius
 numerus prima linea esse credatur. hic triplicatus nove-
 narium numerum facit, qui et ipse quasi de duabus lineis
 10 longum latumque corpus efficit, sicut quaternarius, se-
 cundus de paribus, efficit. item novenarius triplicatus ter-
 tiam dimensionem praestat. et ita a parte imparis numeri
 in viginti septem, quae sunt ter terna ter, solidum corpus
 efficitur, sicut in numero pari bis bina bis, qui est octo-
 15 narius, soliditatem creavit. ergo ad efficiendum utrobique 13
 solidum corpus monas necessaria est et sex alii numeri, id
 est terni a pari et impari, a pari quidem duo quattuor
 octo, ab impari autem tria novem viginti septem. Timaeus 14
 igitur Platonis in fabricanda mundi anima consilium divi-
 nitatis enuntians ait illam per hos numeros fuisse con-
 textam, qui et a pari et ab impari cybum id est perfectio-
 nem soliditatis efficiunt, non quia aliquid significaret
 illam habere corporeum, sed ut possit universitatem ani-
 mando penetrare et mundi solidum corpus implere, per
 25 numeros soliditatis effecta est. nunc ad ipsa Platonis 15
 verba veniamus. nam cum de deo animam mundi fabri-
 cante loqueretur, ait: *primam ex omni fermento partem*
tulit: hinc sumpsit duplam partem prioris, tertiam vero se-
condae hemioliā sed primae triplam, et quartam duplam
 30 *secundae, quintam tertiae triplam, sextam primae octuplam*
et septimam vicies septies a prima multiplicatam. post hoc
spatia quae inter duplos et triplos numeros habebant insertis
partibus adimplebat, ut binae medietates singula spatia

27ss. Tim. 35 D

[SEPDBC] 8 creditur DC || 11 triplicatis P' || 19 fabrica B ||
 20 contextum P', concretam C || 21 cubum BC || 27 primum Zeu-
 nius collato Platonis loco || 28 hanc S' EBC || 31 vigies B | multi-
 plicata B | hoc om. B || 32 habebant] habebant B

- colligarent, ex quibus vinculis hemioli et epitriti et epogdoi*
 16 *nascebantur.* haec Platonis verba ita a non nullis excepta
 sunt, ut primam partem monada crederent; secundam,
 quam dixit duplam prioris, dualem numerum esse confi-
 derent; tertiam ternarium numerum, qui ad duo hemio- 5
 lius est, ad unum triplus; et quartam quattuor, qui ad
 secundum id est ad duo duplus est: quintam novenarium,
 qui ad tertium id est ad tria triplus est; sextam autem
 octonarium qui primum octies continet; at vero pars sep-
 tima in viginti et septem fuit, quae faciunt, ut diximus, 10
 17 augmentum tertium imparis numeri. alternis enim, ut
 animadvertere facile est, processit illa contextio ut post
 monadem, quae et par et impar est, primus par numerus
 poneretur id est duo; deinde sequeretur primus impar id est
 tria; quarto loco secundus par id est quattuor; quinto loco 15
 secundus impar id est novem; sexto loco tertius par id est
 octo; septimo loco tertius impar id est viginti et septem, ut
 quia impar numerus mas habetur et par femina, ex pari et
 impari id est ex mare et femina nasceretur, quae erat
 universa paritura, et ad utriusque soliditatem usque pro- 20
 18 cederet quasi solidum omne penetratura. deinde ex his
 numeris fuerat componenda, qui soli continent iugabilem
 competentiam, quia omni mundo ipsa erat iugabilem
 praestatura concordiam. nam duo ad unum dupla sunt,
 de duplo autem διὰ πασῶν symphoniam nasci iam dixi- 25
 mus, tria vero ad duo hemiolium numerum faciunt, hinc
 oritur διὰ πέντε, quattuor ad tria epitritus numerus est,
 ex hoc componitur διὰ τεσσάρων; item quattuor ad unum
 in quadrupli ratione censentur, ex quo symphonia δις
 19 διὰ πασῶν nascitur. ergo mundi anima, quae ad motum 30

18ss. cf. Theo Smyrn. ed. Hiller p. 64, 1; Procl. in Tim. 192 B

[SEPDBC] 4 dixit C, dixi *cett.* || 6 quartum EDB || 7 quintam
 pC, quintum *cett.* || 8 sextam *vulgo edunt*, sextum *libri* || 14 id
 est tres C || 15 par — 16 tertius *om.* P || 17 viginti septem B',
 XXVII C || 18 feminea P || 25 symphoniam diapason B, diapa-
 son symphoniam *cett.* | iam *om.* B' || 27 diapente *libri* || 28 dia-
 tessaron *libri* || 29 censet *corr.* censent D, censetia B || 29.30 bis
 diapason D, disdiapason *cett.* || 30 quae ad modum E', quemad-
 modum P' C

hoc quod videmus universitatis corpus impellit, contexta
 numeris musicam de se creantibus concinentiam necesse
 est ut sonos musicos de motu quem proprio impulsu prae-
 stat efficiat, quorum originem in fabrica suae contextionis
 5 invenit. ait enim Plato, ut supra rettulimus, auctorem 20
 animae deum post numerorum inter se imparium contex-
 tionem hemioliis epitritis et epogdois et limmate hiantia
 intervalla supplesse. ideo doctissime Tullius in verbis suis 21
 ostendit Platonici dogmatis profunditatem. *quid hic,*
 10 *inquam, quis est qui complet aures meas tantus et tam dulcis*
sonus? hic est, inquit, ille qui intervallis disiunctus impari-
bus, sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et
motu ipsorum orbium efficitur. vides ut intervalla comme- 22
 morat, et haec inter se imparia esse testatur, nec diffitetur
 15 rata ratione distincta, quia secundum Timaeum Platonis
 imparium inter se intervalla numerorum ratis ad se nu-
 meris, hemioliis scilicet epitritis et epogdois hemitoniis-
 que distincta sunt, quibus omnis canora ratio continetur.
 hinc animadvertitur quia haec verba Ciceronis numquam 23
 20 profecto ad intellectum paterent, nisi hemioliorum epi-
 tritorum et epogdoorum ratione praemissa, quibus inter-
 valla distincta sunt, et nisi Platoniciis numeris quibus
 mundi anima est contexta patefactis, et ratione prae-
 missa cur ex numeris musicam creantibus anima intexta
 25 sit. haec enim omnia et causam mundani motus osten- 24
 dunt, quem solus animae praestat impulsus, et necessari-
 tatem musicae concinentiae, quam motui a se facto in-
 serit anima innatam sibi ab origine.

Hinc Plato in Re publica sua cum de sphaerarum 3
 30 caelestium volubilitate tractaret, singulas ait Sirenas
 singulis orbibus insidere significans sphaerarum motu
 cantum numinibus exhiberi. nam Siren dea canens Graeco

29 617 B, C

[SEPDBC] 4 suae om. B' || 5 ait] aut E', om. P' || 7 hemiolius
 E' B || 16 numeriis P || 19 hinc enim animadvertitur P || 21.22 in-
 intervalla numerorum distincta P' || 23 mundi om. B', post anima
 add. b | contexta est B || 31 ordibus P

intellectu valet. theologi quoque novem Musas octo sphaerarum musicos cantus et unam maximam concinentiam
 2 quae confit ex omnibus esse voluerunt. unde Hesiodus in Theogonia sua octavam Musam Uraniam vocat, quia post septem vagas, quae subiectae sunt, octava stellifera
 5 sphaera superposita proprio nomine caelum vocatur; et ut ostenderet nonam esse et maximam quam conficit sonorum concors universitas, adiecit

Καλλιόπη θ' ἡ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἀπασέων,

ex nomine ostendens ipsam vocis dulcedinem nonam Musam vocari, nam Καλλιόπη optimae vocis Graeca interpretatio est: et ut ipsam esse quae confit ex omnibus presius indicaret, adsignavit illi universitatis vocabulum
 3 ἡ δὴ προφερεστάτη ἐστὶν ἀπασέων. nam et Apollinem ideo Μουσηγέτην vocant quasi ducem et principem orbium
 15 ceterorum, ut ipse Cicero refert: *dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio.*
 4 Musas esse mundi cantum etiam Etrusci sciunt, qui eas Camenas quasi canenas a canendo dixerunt. ideo canere caelum etiam theologi comprobantes sonos musicos sacrificiis adhibuerunt, qui apud alios lyra vel cithara, apud
 non nullos tibiis aliisque musicis instrumentis fieri solebant. in ipsis quoque hymnis deorum per stropham et
 5 antistropham metra canoris versibus adhibebantur ut per stropham rectus orbis stelliferi motus, per antistro-
 25 pham diversus vagarum regressus praedicaretur, ex quibus duobus motibus primus in natura hymnus dicendus

16 Som. 4, 2

[SEPD BC] 8 sonorum DC, sororum SE quod et Zeunius legere volebat, sornorum P, soror B: inter sonorum et sororum lector velim diiudicet || 9 Καλλιόπη] ΚΑΛΑΥΟΝ C | 8' ἡ δὴ] Ο Ε | ΠΡΟΦΕΡΕΤΤΑΤΗ P, ΠΡΟΗΡΗCTΑΤΗ B | CTIN B | ΑΠΙGEON corr. ΑΠΙACEONE, ΑΠΙACΘΟΝ D, ΑΠΙACΘΩΦΝ *lepidissimus noster* C ||
 11 kalliope D, ΚΑΛΛΙΟΠΕ B, calaion C || 14 ΠΡΟΦΕCTΑΤΗ corr. ΠΡΟΦΕΡΕCTΑΤΗ P, ΠΡΟΗΡΗCTΑΤΗ D, ΠΡΟΗΡΗCTΑΤΗ B | CTIN B | ΑΠΙACEON E, ΑΠΙACΘΟΝ D || 15 ΜΟΥCHΓΗΤΗΝ S, ΜΟΥCHΓΗΘΗΝ *ex nescioqua correctura* E, recte P, ΑΜΟΥ D, ΜΟΥCEΘΗΤΗΝ B, NAN. ΝΟΥCH. ΓΗΤΗΝ C ||
 18 etrusci Se, et rustici E' Pd B, rustici D', eustrustici C

deo sumpsit exordium. mortuos quoque ad sepulturam
 prosequi oportere cum cantu, plurimarum gentium vel
 regionum instituta sanxerunt persuasione hac, qua post
 corpus animae ad originem dulcedinis musicae, id est ad
 5 caelum, redire credantur. nam ideo in hac vita omnis 7
 anima musicis sonis capitur, ut non soli qui sunt habitu
 cultiores, verum universae quoque barbarae nationes
 cantus, quibus vel ad ardorem virtutis animentur vel ad
 mollitiem voluptatis resolvantur, exerceant; quia in cor-
 10 pus defert memoriam musicae cuius in caelo fuit conscia
 et ita delenimentis canticis occupatur ut nullum sit tam
 immitte, tam asperum pectus quod non oblectamentorum
 talium teneatur affectu. hinc aestimo et Orphei vel Am- 8
 phionis fabulam, quorum alter animalia ratione carentia,
 15 alter saxa quoque trahere cantibus ferebantur, sumpsisse
 principium, quia primi forte gentes vel sine rationis cultu
 barbaras, vel saxi instar nullo affectu molles, ad sensum
 voluptatis canendo traxerunt. ita denique omnis habitus 9
 animae cantibus gubernatur, ut et ad bellum progressui
 20 et item receptui canatur, cantu et excitante et rursus se-
 dante virtutem.

dat somnos adimitque, . . .

nec non curas et immittit et retrahit, iram suggerit, cle-
 mentiam suadet, corporum quoque morbis medetur, nam
 25 hinc est quod aegris remedia praestantes praecinere di-
 cuntur. et quid mirum si inter homines musicae tanta 10
 dominatio est, cum aves quoque, ut luscinae, ut cycai
 aliaeve id genus, cantum veluti quadam disciplina artis ex-
 erceant, non nullae vero vel aves vel terrenae seu aqua-
 30 tiles beluae, invitante cantu in retia sponte decurrant,
 et pastoralis fistula pastum progressis quietem imperet

5ss. cf. Plat. Resp. 401 D; Plot. 1. 3, 1 || 22 Verg. Aen. 4. 244

[SEPDBC] 3 religionum S'E'D' | post *om.* B' || 6 solum PD ||
 8 ad *om.* P' || 9.10 in corpus defert] corpus defert anima D, anima
 defert corpus B || 13 vel] et D || 14 fabula B || 15 quoque saxa B ||
 17 moles P || 18 habitus *om.* B' || 19 cantum P' || 24 suam det P' |
 medetur *om.* C || 29 vel *primum om.* B' || 31 pastum progressum S,
 ad pactum progressum P, ad pastum progressis d

- 11 gregibus? nec mirum. inesse enim mundanae animae causas musicae quibus est intexta praediximus, ipsa autem mundi anima viventibus omnibus vitam ministrat:

hinc hominum pecudumque genus vitaeque volantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus. 5

- iure igitur musica capitur omne quod vivit, quia caelestis anima, qua animatur universitas, originem sumpsit ex
12 musica. haec dum ad sphaeralem motum mundi corpus impellit, sonum efficit qui *intervallis est disiunctus imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis*, sicut 10 a principio ipsa contexta est. sed haec intervalla, quae in anima quippe incorporea sola aestimantur ratione, non sensu, quaerendum est utrum et in ipso mundi corpore
13 dimensio librata servaverit. et Archimedes quidem stadiorum numerum deprehendisse se credidit quibus a 15 terrae superficie luna distaret et a luna Mercurius, a Mercurio Venus, sol a Venere, Mars a sole, a Marte Iuppiter, Saturnus a Iove; sed et a Saturni orbe usque ad ipsum stelliferum caelum omne spatium se ratione mensum putavit. quae tamen Archimedis dimensio a Platoniciis repu- 20 diata est, quasi dupla et tripla intervalla non servans; et statuerunt hoc esse credendum, ut quantum est a terra usque ad lunam, duplum sit a terra usque ad solem, quantumque est a terra usque ad solem, triplum sit a terra usque ad Venerem, quantumque est a terra usque ad 25 Venerem, quater tantum sit a terra usque ad Mercurii stellam, quantumque est ad Mercurium a terra, novies tantum sit a terra usque ad Martem, et quantum a terra usque ad Martem est, octies tantum sit a terra usque ad Iovem, quantumque est a terra usque ad Iovem, sep- 30 ties et vicies tantum sit a terra usque ad Saturni orbem.

4 Verg. Aen. 6. 728

[SEPDBC] 1 enim om. DB || 6 capitur om. B' || 9 distinctus P' D, distinctis C || 12 aestimatur B || 13 corpore mundi B || 15 se deprehendisse DB || 18 sed et] sed EBC, et D || 20 emensum B || 22 a terra — 25 quantumque est om. E', supplet E^m || 23 sit duplum B || 25 a terra om. F' D' || 31 vicies B

hanc Platoniorum persuasionem Porphyrius libris inse- 15
ruit quibus Timaei obscuritatibus non nihil lucis infudit,
aitque eos credere ad imaginem contextionis animae
haec esse in corpore mundi intervalla, quae epitritis,
5 hemioliis, epogdois, hemitoniisque complentur et lim-
mate, et ita provenire concentum cuius ratio in sub-
stantia animae contexta mundano quoque corpori, quod
ab anima movetur, inserta est. unde ex omni parte docta 16
et perfecta est Ciceronis adsertio, qui *intervallis imparibus*
10 *sed tamen pro rata parte ratione distinctis* caelestem sonum
dicit esse disiunctum.

Nunc locus admonet ut de gravitate et acumine sono- 4
rum diversitates quas adserit revolvamus. *et natura fert*
ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute
15 *sonent. quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus,*
cuius conversio est concitator, acute excitato movetur sono,
gravissimo autem hic lunaris atque infimus. diximus num- 2
quam sonum fieri nisi aere percusso. ut autem sonus ipse
aut acutior aut gravior proferatur, ictus efficit qui dum
20 ingens et celer incidit acutum sonum praestat, si tardior
lentiorve, graviorem. indicio est virga quae dum auras 3
percutit, si impulsu cito feriat, sonum acuit; si lentiore, in
gravius frangit auditum. in fidibus quoque idem videmus,
quae si tractu artiore tenduntur, acute sonant, gravius
25 laxiores. ergo et superiores orbes dum pro amplitudine 4
sua impetu grandiore volvuntur, dumque spiritu ut in ori-
gine sua fortiore tenduntur, propter ipsam ut ait conci-
tatiorem conversionem *acute excitato moventur sono, gravis-*
simo autem hic lunaris atque infimus, quoniam spiritu ut in
30 extremitate languescente iam volvitur, et propter angu-
stias, quibus paenultimus orbis artatur, impetu lenior econ-

14 Som. 5, 1

[SEPDBC] 1 plani**corum P (*duae litt. erasae*), platonico-
rum C || 3 contextiones P', contextionis C || 5 hemiolis S'E'P,
hemiolio *ut vid.* B' || 6 ratione P' || 7 animam P' || 13 evolamus D |
natura om. B' || 19 efficitur B || 21 graviorem] gravior est B |
22 ferit P | lentiore E, lenior est B, leniore *cell.* || 24 tractatu B |
altiore BC || 25 lasiores *corr.* lassiores P, si laxiore D || 27 conci-
tationem P' || 30 angustas B || 31 aptatur B'

5 vertitur. nec secus probamus in tibiis, de quarum foraminibus vicinis inflantis ori sonus acutus emittitur, de longinquis autem et termino proximis gravior; item acutior per patentiora foramina, gravior per angusta. et utriusque causae ratio una, quia spiritus ubi incipit fortior est; defectior ubi desinit, et quia maiorem impetum per maius foramen impellit, contra autem in angustis contingit et minus positus. ergo orbis altissimus et ut in immensum patens et ut spiritu eo fortiore quo origini suae vicinior est incitatus, sonorum de se acumen emittit, vox 10 ultimi et pro spatii brevitate et pro longinquitate iam frangitur. hinc quoque apertius adprobatur spiritum quanto ab origine sua deorsum recedit, tanto circa impulsum fieri leniorem, ut circa terram, quae ultima sphaerarum est, tam concretus, tam densus habeatur ut causa sit 15 terrae in una sede semper haerendi, nec in quamlibet partem permittatur moveri obsessa undique circumfusi spiritus densitate, in sphaera autem ultimum locum esse qui 8 medius est, antecedentibus iam probatum est. ergo universi mundani corporis sphaerae novem sunt. prima illa 20 stellifera, quae proprio nomine caelum dicitur et ἀπλανής apud Graecos vocatur, *arcens et continens ceteras*. haec ab oriente semper volvitur in occasum: subiectae septem quas vagas dicimus ab occidente in orientem feruntur, 25 9 nona, terra sine motu. octo sunt igitur quae moventur, sed septem soni sunt qui concinentiam de volubilitate conficiunt, propterea quia Mercurialis et Venerius orbis, pari ambitu comitati solem, viae eius tamquam satellites obsequuntur, et ideo a non nullis astronomiae studentibus eandem vim sortiti existimantur. unde ait, *illi autem 30 octo cursus in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium*

30 Som. 5, 2

[SEFDBC] 3 proximus P', longiore positus D || 4 et omnes mei, est vulg. || 6 defectio B || 9 fortiore] fortior est B || 12 quanto — 13 tanto om. P' || 16 una] ima BC || 21 aplanes libri || 25 nona] nam DC | post terra add. quae C | post motu add. est DC || 29 ideo ante nullis B || 30 sortiri B

fere nodus est. septenarium autem numerum rerum om- 10
nium nodum esse plene, cum de numeris superius loque-
remur, expressimus; ad inluminandam ut aestimo obscuri-
tatem verborum Ciceronis de musica tractatus succinctus
5 a nobis qua licuit brevitate sufficiet. nam netas et hypatas 11
aliarumque fidium vocabula percurrere et tonorum vel
limmatum minuta subtilia, et quid in sonis pro littera,
quid pro syllaba, quid pro integro nomine accipiatur ad-
serere ostentantis est, non docentis. nec enim quia fecit in 12
10 hoc loco Cicero musicae mentionem, occasione hac eun-
dum est per universos tractatus qui possunt esse de mu-
sica, quos quantum mea fert opinio terminum habere non
aestimo, sed illa sunt persequenda quibus verba quae ex-
plananda receperis possint liquere, quia in re naturaliter
15 obscura qui in exponendo plura quam necesse est super-
fundit addit tenebris, non adimit densitatem. unde finem 13
de hac tractatus parte faciemus, adiecto uno quod scitu
dignum putamus, quia cum sint melodiae musicae tria
genera, enarmonium, diatonum et chromaticum, primum
20 quidem propter nimiam sui difficultatem ab usu recessit,
tertium vero est infame mollitie; unde medium id est dia-
tonum mundanae musicae doctrina Platonis adscribitur.
nec hoc inter praetereunda ponemus, quod musicam per- 14
petua caeli volubilitate nascentem ideo clare non senti-
mus auditu, quia maior sonus est quam ut humanarum
25 aurium recipiatur angustis. nam si Nili Catadupa ab auri-
bus incolarum amplitudinem fragoris excludunt, quid
mirum si nostrum sonus excedit auditum, quem munda-
nae molis impulsus emittit? nec enim de nihilo est quod 15
30 ait, *qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus*: sed
voluit intellegi quod si eius qui caelestibus meruit inter-
esse secretis completae aures sunt soni magnitudine,
superest ut ceterorum hominum sensus mundanae conci-
nientiae non capiat auditum.

23ss. cf. Porph. De vita Pythag. 30

[SEPDBC] 7 subidia P || 12 mea] ea P' || 13 explicanda B ||
16 tenebras EPDBC et sic vulgo edunt || 22 doctrinae B' || 23 quod]
hoc quod B || 25 ut om. P' || 26 catadupla B

- 5 Sed iam tractatum ad sequentia conferamus. *vides habi-*
tari in terra raris et angustis locis, et in ipsis quasi maculis
ubi habitatur vastas solitudines interiectas, eosque qui inco-
lant terram non modo interruptos ita esse ut nihil inter ipsos
ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim 5
transversos, partim etiam adversos stare vobis; a quibus
2 *expectare gloriam certe nullam potestis. cernis autem ean-*
dem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam
cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verti-
cibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisse pruina vides, 10
3 *medium autem illum et maximum solis ardore torreri. duo*
sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistent
adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus; hic
autem alter subiectus aquiloni quem incolitis, cerne quam
tenui vos parte contingat. omnis enim terra quae colitur a 15
vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parva quaedam
est insula, circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod
magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen
4 *tanto nomine quam sit parvus vides. postquam caelum quo*
omnia continentur, et subiectarum sphaerarum ordinem 20
motumque ac de motu sonum caelestis musicae modos et
numeros explicantem et aerem subditum lunae Tullianus
sermo, per necessaria et praesenti operi apta ductus, ad
terram usque descripsit, ipsius iam terrae descriptionem
5 *verborum parvus, rerum fecundus absolvit. et enim ma-* 25
culas habitationum ac de ipsis habitatoribus alios inter-
rumplos adversosque, obliquos etiam et transversos alios
nominando terrenae sphaerae globositatem tantum non
6 *coloribus pinxit. illud quoque non sine perfectione doctri-*
nae est, quod cum aliis nos non patitur errare qui terram 30
semel cingi oceano crediderunt. nam si dixisset, omnis
terra parva quaedam est insula circumfusa illo mari, unum

1 Som. 6, 1

[SEPDBC] 1 consequentia BC' || 2 et in ipsis — 18 in terris]
nihil nisi usque B || 3 incolunt ED || 5 manere S'E'P || 7 potes s,
 poteris dC || 9 cingulis *vulgo emendant*, circulis *libri* || 13 nostrum
 PC || 17 atlanticum EDC, ad lanticum P | quod oceanum EDC ||
 19 caelum om. B || 30 non om. C | patimur P

oceani ambitum dedisset intellegi; sed adiciendo, *quae colitur a vobis*, veram eius divisionem, de qua paulo post disseremus, nosse cupientibus intellegendam reliquit. de quinque autem cingulis ne quaeso aestimes duorum Romanae facundiae parentum Maronis et Tullii dissentire doctrinam, cum hic ipsis cingulis terram redimitam dicat, ille isdem quas Graeco nomine zonas vocat adserat caelum teneri. utrumque enim incorruptam veramque nec alteri contrariam rettulisse rationem procedente disputatione constabit. sed ut omnia quae hoc loco explananda recepimus liquere possint, habendus est primum sermo de cingulis, quia situ eorum ante oculos locato, cetera erunt intellectui proniora. prius autem qualiter terram coronent, deinde quem ad modum caelum veneant explicandum est. terra nona et ultima sphaera est. hanc dividit horizon, id est finalis circulus de quo ante rettulimus; ergo medietas cuius partem nos incolimus sub eo caelo est quod fuerit super terram, et reliqua medietas sub illo quod, dum volvitur, ad ea loca quae ad nos videntur inferiora descendit, in medio enim locata ex omni sui parte caelum suspicit. huius igitur ad caelum brevitas, cui punctum est, ad nos vero immensa globositas, distinguitur locis inter se vicissim pressis nimietate vel frigoris vel caloris, geminam nacta inter diversa temperiem. nam et septentrionalis et australis extremitas perpetua obriguerunt pruina, et hi velut duo sunt cinguli quibus terra redimitur, sed ambitu breves quasi extrema cingentes. horum uterque habitationis impatiens est quia torpor ille glacialis nec animali nec frugi vitam ministrat, illo enim aere corpus alitur quo herba nutritur. medius cingulus et ideo maximus aeterno adflatu continui caloris ustus spatium, quod et lato et ambitu prolixius occupavit, nimietate fervoris facit inhabitabile victuris. inter extre-

15ss. cf. Plin. n. h. 2, 172; M. Cap. 602s.

[SEPDBC] 5 fecundiae P || 8 post asserat add. vocat P' || 13 erunt om. B', post intellectui add. b || 14 conorent corr. coronant P, coronant C || 19 ad nos] a nobis non B || 21 sua parte P, parte sui BC | suscipit EP' C || 25 et australis om. S' || 26 hi om. P'

- mos vero et medium duo maiores ultimis, medio minores,
ex utriusque vicinitatis intemperie temperantur, in hisque
13 tantum vitales auras natura dedit incolis carpere. et quia
animo facilius inlabitur concepta ratio descriptione quam
sermone, esto orbis terrae cui adscripta sunt ABCD, et 5
circa A adscribantur N et L, circa B autem M et K, et
circa C G et I, et circa D E et F, et ducantur rectae lineae
a signis ad signa quae dicimus, id est a G in I, ab M in N,
14 a K in L, ab E in F. spatia igitur duo adversa sibi, id est
unum a C usque ad lineam quae in I ducta est, alterum 10
a D usque ad lineam quae in F ducta est, intellegantur
pruina obriguisset perpetua — est enim superior septen-
trionalis, inferior australis extremitas — medium vero ab
N usque in L zona sit torrida; restat ut cingulus ab I
usque ad N de subiecto calore et superiore frigore tem- 15
peretur, rursus ut zona quae est inter L et F accipiat de
16 superiecto calore et subdito rigore temperiem. nec excogi-
tatas a nobis lineas quas duximus aestimetur; circi sunt
enim, de quibus supra rettulimus, septentrionalis et au-
stralis et tropici duo, nam aequinoctialem hoc loco quo de 20
terra loquimur non oportet adscribi, qui opportuniore loco
17 rursus addetur. licet igitur sint hae duae *mortalibus aegris*
munere concessae divum quas diximus temperatas, non
tamen ambae zonae hominibus nostri generis indultae
sunt, sed sola superior quae est ab I usque ad N incolitur 25
ab omni quale scire possumus hominum genere, Romani
18 Graecive sint vel barbari cuiusque nationis. illa vero ab L
usque ad F sola ratione intellegitur, quod propter similem
temperiem similiter incolatur, sed a quibus neque leuit
umquam nobis nec licebit agnoscere: interiecta enim tor- 30
rida utrique hominum generi commercium ad se denegat
19 commeandi. denique de quattuor habitationis nostrae

22 Verg. Georg. 1, 237

[SEPDBC] 4 ratio ex descriptione B || 4.5 descriptione quam
sermone] quam descriptione sermone S'P, quam sermone descrip-
tio EC || 9 in alterum om. B || 10 unum om. B || 11 ducta bis
scripta in B || 14 N om. P' || 18 diximus BC || 19 septentrionis B ||
20 duo tropici B || 21 loquitur B || 23 divum munere concessae D,
munere divum concessae B || 25 superiore P || 30 cognoscere P

cardinibus oriens occidens et septentrio suis vocabulis
 nuncupantur, quia ab ipsis exordiis suis sciuntur a nobis;
 nam etsi septentrionalis extremitas inhabitabilis est, non
 multo tamen est a nobis remota. quarto vero nostrae 19
 5 habitationis cardini causa haec alterum nomen dedit, ut
 meridies non australis vocaretur, quia et ille est proprie
 australis qui de altera extremitate procedens adversus
 septentrionali est, et hunc meridiem iure vocitari facit
 locus de quo incipit nobis; nam quia sentiri incipit a
 10 medio terrae in qua est usus diei, ideo tamquam quidam
 medidies una mutata littera meridies nuncupatus est.
 sciendum est autem quod ventus qui per hunc ad nos 20
 cardinem pervenit, id est auster, ita in origine sua gelidus
 est ut apud nos commendabilis est blando rigore septen-
 15 trio, sed quia per flammam torridae zonae ad nos com-
 meat, admixtus igni calescit et qui incipit frigidus, cali-
 dus pervenit. neque enim vel ratio vel natura pateretur 21
 ut ex duobus aequo pressis rigore cardinibus dissimili tac-
 tu flatus emitterentur. nec dubium est nostrum quoque
 20 septentrionem ad illos qui australi adiacent propter
 eandem rationem calidum pervenire, et austrum corpori-
 bus eorum genuino aurae suae rigore blandiri. eadem ratio 22
 nos non permittit ambigere, quin per illam quoque super-
 ficiem terrae, quae ad nos habetur inferior, integer zo-
 25 narum ambitus quae hic temperatae sunt eodem ductu
 temperatus habeatur, atque ideo illic quoque eadem
 duae zonae a se distantes similiter incolantur. aut dicat 23
 quisquis huic fidei obviare mavult, quid sit quod ab hac
 eum definitione deterreat. nam si nobis vivendi facultas
 30 est in hac terrarum parte quam colimus, quia calcantes
 humum caelum suspicimus super verticem, quia sol nobis
 et oritur et occidit, quia circumfuso fruimur aere cuius
 spiramus haustu, cur non et illic aliquos vivere credamus,
 ubi eadem semper in promptu sunt? nam qui ibi dicuntur 24

[SEPDBC] 2 ipsis] sis B | suis om. B || 8 septentrionalis P' ||
 11 littera mutata B || 13 cardine P || 16 calescit] calens B ||
 18 tractu B || 28 quisque P'BC

morari eandem credendi sunt spirare auram, quia eadem
 est in eiusdem zonalis ambitus continuatione temperies;
 idem sol illis et obire dicetur nostro ortu et orietur cum
 nobis occidet; calcabunt aequae ut nos humum, et super
 25 verticem semper caelum videbunt, nec metus erit ne de 5
 terra in caelum decidant, cum nihil umquam possit ruere
 sursum. si enim nobis, quod adserere genus ioci est, iusum
 habetur ubi est terra et susum ubi caelum, illis quoque
 susum erit quod de inferiore suspicient, nec aliquando in
 26 superna casuri sunt. adfirmaverim quoque et apud illos 10
 minus rerum peritos hoc aestimare de nobis, nec credere
 posse nos in quo sumus loco degere, sed opinari, si quis sub
 pedibus eorum temptaret stare, casurum. numquam ta-
 men apud nos quisquam timuit ne caderet in caelum,
 ergo nec apud illos quisquam in superiora casurus est, 15
 sicut omnia nutu suo pondera in terram ferri superius re-
 27 lata docuerunt. postremo quis ambigat in sphaera terrae
 ea quae inferiora dicuntur superioribus suis esse contraria,
 ut est oriens occidenti? nam in utraque parte par dia-
 metros habetur. cum ergo et orientem et occidentem simi- 20
 liter constet habitari, quid est quod fidem huius quoque
 28 diversae sibi habitationis excludat? haec omnia non otio-
 sus lector in tam paucis verbis Ciceronis inveniet. nam
 cum dicit *terram cingulis suis redimitam atque circum-*
datam, ostendit per omne terrae corpus eandem tempera- 25
 torum cingulorum continuatam esse temperiem; et cum
 ait in terra maculas habitationum videri, non eas dicit
 quae in parte nostrae habitationis non nullis desertis locis
 29 interpositis incoluntur. non enim adiceret *in ipsis maculis*
vastas solitudines interiectas si ipsas solitudines diceret, 30
 inter quas certae partes macularum instar haberentur,
 sed quia maculas dicit has quattuor quas in duobus terrae
 hemisphaeriis binas esse ratio monstravit, bene adiecit
 30 *interiectas solitudines*. nam sicut pars quae habitatur a

[SEPDBC] 6 decidunt B' || 7 iusum] visum BC || 8 usum E',
 sursum B || 9 suspiciunt D' B || 18 inferiore P' || 19 est om. P' ||
 22 excludatur B || 25 terrae om. B' || 31 macularum partes B

nobis multa solitudinum interiectione distinguitur, cre-
dendum est in illis quoque tribus aliis habitationibus simi-
les esse inter deserta et culta distinctiones. sed et quattuor 31
habitationum incolas et relatione situs et ipsa quoque
5 standi qualitate depinxit. primum enim ait alios praeter
nos ita incolere terram ut a se interrupti nullam commean-
di ad se habeant facultatem, et verba ipsa declarant non
eum de uno hominum genere loqui in hac superficie a
nobis solius torridae interiectione diviso. sic enim magis
10 diceret, *ita interruptos ut nihil ab illis ad vos manare possit*,
sed dicendo, *ita interruptos ut nihil inter ipsos ab aliis ad*
alios manare possit, qualiter inter se illa hominum genera
sint divisa significat. quod autem vere ad nostram par- 32
tem referretur, adiecit dicendo de illis qui et a nobis et a
15 se in vicem divisi sunt, *partim obliquos, partim transversos,*
partim etiam adversos stare nobis. interruptio ergo non
unius generis a nobis sed omnium generum a se divisorum
refertur, quae ita distinguenda est. hi quos separat a 33
nobis perusta, quos Graeci ἀντοίκοις vocant, similiter
20 ab illis qui inferiorem zonae suae incolunt partem, inter-
iecta australi gelida separantur; rursus illos ab antoecis
suis, id est per nostri cinguli inferiora viventibus, inter-
iectio ardentis sequestrat, et illi a nobis septentrionalis
extremitatis rigore remouentur. et quia non est una om- 34
25 nium adfinis continuatio, sed interiectae sunt solitudines
ex calore vel frigore mutuum negantibus commeatum, has
terrae partes quae a quattuor hominum generibus inco-
luntur maculas habitationum vocavit. quem ad modum 35
autem ceteri omnes vestigia sua figere ad nostra credan-

[SEPD BC] 3 culta] occulta B || 4 incolas habitationum B ||
6 meandi EC, om. P || 7 facultatem] facultatem meandi P, viam D,
potestatem C || 8 genere hominum B || 9 divisi E', divisio B ||
10 ita om. P | manere S'E'B || 12 illos pC | manere E' ||
14 referetur E'C, referetur P', refertur B || 18 hi] his P' || 19 ἀν-
τοίκοις vulgo edunt, antoecos SEP, ANΘΙΚΟC D, anteocos BC ||
21 illo B | anticis D, antoicis B, anteocis C || 22 id est om. B |
nostri circuli PD, cinguli nostri B || 27 generalibus P' || 29 cete-
ris B' | ad nostra om. B

- tur, ipse distinxit, et australes quidem aperte pronuntiavit adversos stare nobis dicendo, *quorum australis ille, in quo qui insistent adversa vobis urgent vestigia*, et ideo adversi nobis sunt quia in parte sphaerae quae contra nos est morantur. restat inquirere quos transversos et 36 quos obliquos nobis stare memoraverit, sed nec de ipsis potest esse dubitatio quin transversos nobis stare dixerit inferiorem zonae nostrae partem tenentes, obliquos vero eos qui australis cinguli devexa sortiti sunt.
- 6 Superest ut de terrae ipsius spatiis, quanta habitati- 10 tioni cesserint, quanta sint inculta referamus, id est quae sit singulorum dimensio cingulorum. quod ut facile dinoscas, redeundum tibi est ad orbis terrae descriptionem quam paulo ante subiecimus, ut per adscriptarum litterarum notas ratio dimensionum lucidius explicetur. om- 12 nis terrae orbis, id est circulus qui universum ambitum claudit, cui adscripta sunt ABCD, ab his qui eum ratione 3 dimensi sunt in sexaginta divisus est partes. habet autem totus ipse ambitus stadiorum ducenta quinquaginta duo milia, ergo singulae sexagesimae extenduntur stadiis 20 quaternis milibus ducenis, et sine dubio medietas eius, quae est a D per orientem, id est per A usque ad C, habet triginta sexagesimas et stadiorum milia centum viginti sex; quarta vero pars quae est ab A usque ad C, incipiens a medio perustae, habet sexagesimas quindecim et 25 stadiorum milia sexaginta et tria. huius quartae partis mensura relata, constabit totius ambitus plena dimensio.
- 4 ab A igitur usque ad N, quod est medietas perustae, habet sexagesimas quattuor, quae faciunt stadiorum milia sedecim cum octingentorum adiectione; ergo omnis perusta 30 sexagesimarum octo est, et tenet stadiorum milia triginta tria et sexcenta insuper. latitudo autem cinguli nostri qui temperatus est, id est ab N usque ad I, habet sexagesimas quinque, quae faciunt stadiorum milia viginti

[SEPDBC] 6 quos om. B' || 11 cesserit PD'C || 21 ducentis e, quod et in S ut v. l. additum est, ducentenis pB, CC C || 24 est om. P || 29 faciunt om. B' || 34 triginta B'

unum; et spatium frigidae ab I usque ad C habet sexagesimas sex, quae tenent stadiorum viginti quinque milia ducenta. ex hac quarta parte orbis terrarum, cuius 6 mensuram evidenter expressimus, alterius quartae partis 5 magnitudinem ab A usque ad D pari dimensionum distinctione cognosces. cum ergo quantum teneat sphaerae superficies quae ad nos est in omni sua medietate cognoveris, de mensura quoque inferioris medietatis, id est a D per B usque ad C, similiter instrueris. modo enim 7 10 quia orbem terrae in plano pinximus, in plano autem medium exprimere non possumus sphaeralem tumorem, mutuati sumus altitudinis intellectum a circulo qui magis horizon quam meridianus videtur. ceterum volo hoc mente percipias, ita nos hanc protulisse mensuram, tamquam a 15 D per A usque ad C pars terrae superior sit cuius partem nos incolimus, et a D per B usque ad C pars terrae habeatur inferior.

Hoc quoque tractatu proprium sortito finem, nunc 7 illud quod probandum promisimus adseramus, hos cingulos et bene Maronem caelo et bene terrae adsignasse 20 Ciceronem, et utrumque non discrepantia sed consona eademque dixisse. natura enim caeli hanc in diversis 2 terrae partibus temperiem nimietatemque distinxit, et qualitas vel frigoris vel caloris, quae cuilibet aetheris parti 25 semel inhaesit, eadem inficit partem terrae quam despicit ambiendo. et quia has diversitates quae certis finibus terminantur cingulos in caelo vocaverunt, necesse est totidem cingulos etiam hic intellegi sicut in brevissimo speculo cum facies monstratur ingens, tenent in angusto 30 membra vel liniamenta ordinem quem sua in vero digesserat amplitudo. sed hic quoque adserendi quod dicitur minuemus laborem oculis subiciendo picturam. esto enim 4 caeli sphaera ABCD, et intra se claudat sphaeram terrae,

[SEPDBC] 3 ex hac igitur quarta B || 5 mensionum P || 8 id est om. B || 9 ad om. B' || 13 habetur B | hac BC || 15 superior — 16 terrae om. P || 21 Ciceronem assignasse B || 29 monstrantur ingeris *ni fallor* E', ingens monstratur B || 30 sua *post* digesserat collocat B | digesseram P

cui adscripta sunt SXTV, et ducatur in caeli sphaera circulus septentrionalis ab I usque in O, tropicus aestivus a G in P et aequinoctialis a B in A et tropicus hiemalis ab F in Q et australis ab E in R; sed et zodiacus ducatur ab F in P; rursus in sphaera terrae ducantur idem limites 5 cingulorum quos supra descripsimus in N in M in L in K. 5 his depictis sine difficultate constabit singulas terrae partes a singulis caeli partibus super verticem suum positis qualitatem circa nimietatem vel temperiem mutuari. nam quod est susum a D usque ad R, hoc despicit terrae 10 ab S usque ad K: et quod est in caelo ab R usque ad Q, hoc inficit terrae a K usque ad L: et quod in caelo est a Q usque in P, tale facit in terra ab L usque ad M: qualeque est desuper a P usque ad O, tale in terra ab M usque ad N: et quale illic ab O usque ad C, tale hic est ab N 15 usque ad T. sunt autem in aethere extremitates ambae, id est a D usque ad R et a C usque ad O aeterno rigore densetae, ideo in terra idem est ab S usque ad K et a T usque ad N. rursus in caelo a Q usque ad P nimio calore fervet, ideo in terra quoque ab L usque ad M idem fervor 20 est. item sunt in caelo temperies ab O usque ad P et a Q in R, ideo hic quoque sunt temperatae ab N in M et ab L in K. aequinoctialis enim circulus, qui ab A usque ad B ductus est, mediam secat perustam. et ipsum autem scisse Ciceronem quod terreni cinguli caelestibus inficiantur, ex 25 verbis eius ostenditur. ait enim, *e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina vides*. ecce testatur finale frigus 8 esse de caelo. idem quoque de fervore medio dicit, *medium autem illum et maximum solis ardore torreri*. cum ergo ma- 30 nifeste et rigorem de caeli verticibus et fervorem de sole in terrae cingulos venire signaverit, ostendit prius in 9 caelo hos eosdem cingulos constituisse. nunc quoniam constitit easdem in caelo et in terra zonas esse vel cingulos —

26 Som. 6, 2

[SEPDBC] 6 in N om. B || 9 mutari B || 10 terram DB et sic vulgo edunt || 11 ad primum om. B || 12 terram DB et vulgo | quod est in caelo est B || 13 in primum om. B | fecit B || 26 duo EB

haec enim unius rei duo sunt nomina — iam dicendum est
 quae causa in aethere hanc diversitatem qualitatis effi-
 ciat. perusta duobus tropicis clauditur, id est a G in P 10
 aestivo et ab F in Q hiemali. ab F autem in P zodiacum
 5 describendo perduximus, ergo signum P tropicus ille
 Cancer habeatur et signum F Capricornus. constat autem
 solem neque sursum ultra Cancrum neque ultra Capricor-
 num deorsum meare, sed cum ad tropicorum confinia per-
 venerit, mox reverti, unde et solstitia vocantur. et quia 11
 10 aestivus tropicus temperatae nostrae terminus est, ideo
 cum sol ad ipsum finem venerit, facit nobis aestivos ca-
 lores de vicino urens sensu maiore subiecta. illo denique
 tempore australi generi reverti hiemem non potest am-
 bigi, quia tunc ab illis sol omni viae suae spatio recedit.
 15 rursus cum ad F signum id est ad Capricornum venerit,
 facit nobis hiemem recessu suo et illis vicinitate reducit
 aestatem. hic notandum est de tribus tantum cardinibus 12
 in quamcumque aedem ingredi solem, de quarto num-
 quam. nam et ab ortu et ab occasu fenestra solem recipit
 20 quippe quem orientem obeuntemque prospectet, recipit
 et a meridie, quia omne iter solis in nostro meridie est,
 ut instruit visum antelata descriptio, numquam vero
 solem fenestra septentrionis admittit, quia numquam
 a P signo ad O sol accedit, sed a P semper retrocedendo
 25 numquam fines poli septentrionalis attingit, et ideo num-
 quam per hunc cardinem radius solis infunditur. eiusdem 13
 rei probationem umbra quoque cuiuslibet corporis suf-
 ficiet adstruere. nam et in occasum cadit oriente sole, et
 in ortum cum fit occiduus; medio autem die quia sol meri-
 30 diem tenet, in septentrionem umbra depellitur, in austrum
 vero circa nostram habitationem impossibile est umbram
 cuiuslibet corporis cadere, quia semper in adversam soli
 partem umbra iactatur, adversus autem austro apud nos

[SEPDBC] 3 tropicis B || 12 sensu libri, aestu Eyss. sane pro-
 babiliter || 13 potest tam ambigi S || 17 carminibus B' || 18 solam P' ||
 22 ut om. P' || 23 fenestram B' | numquam B || 24 ad] usque
 ad D, us ad B || 25 nusquam B' || 29 sit P | occidens B'

sol esse non poterit, cum numquam fines septentrionales
 14 attingat. sane quoniam pars illa perustae quae temperatae
 vicina est admittit habitantes, illic, id est trans tropicum,
 quaecumque habitantur spatia umbram mittunt in au-
 strum eo tempore quo sol Cancrum tenet. tunc enim fit 5
 eis sol septentrionalis cum tropicum tenet, quod ab illis
 15 ad septentrionem recedit. civitas autem Syene, quae pro-
 vinciae Thebaidos post superiorum montium deserta prin-
 cipium est, sub ipso aestivo tropico constituta est, et eo
 die quo sol certam partem ingreditur Cancri hora diei 10
 sexta, quoniam sol tunc super ipsum invenitur verticem
 civitatis, nulla illic potest in terram de quolibet corpore
 umbra iactari sed nec stilus hemisphaerii monstrantis
 horas, quem gnomona vocant, tunc de se potest umbram
 16 creare. et hoc est quod Lucanus dicere voluit, nec tamen 15
 plene ut habetur absolvit. dicendo enim,

atque umbras numquam flectente Syene,

rem quidem attigit, sed turbavit verum. non enim num-
 quam flectit sed uno tempore, quod cum sua ratione rettu-
 17 limus. his relatis constat solem numquam egredi fines per- 20
 ustae, quia de tropico in tropicum zodiacus obliquatus
 est. manifesta est igitur causa cur haec zona flammis sit
 semper obnoxia, quippe quam sol totius aetheriae flam-
 18 mae et fons et administrator numquam relinquat. ergo
 ambae partes ultimae, id est septentrionalis et australis, 25
 ad quas numquam calor solis accedit, necessario perpetua
 premuntur pruina; duas vero ut diximus temperat hinc
 19 atque illinc vicinia caloris et frigoris. denique in hac ipsa
 zona quam incolimus, quae tota dicitur temperata, partes
 tamen quae perusto cingulo vicinae sunt, ceteris calidiores 30
 sunt, ut est Aethiopia, Arabia, Aegyptus et Libya, in
 quibus calor ita circumfusi aeris corpus extenuat, ut aut
 numquam aut raro cogatur in nubes, et ideo nullus paene

17 2, 587

[SEPDBC] 6 eis] ei E'PD || 9 est om. B || 12 corporis B ||
 14 gnomonem E' || 22 manifestum B' || 26 accendit *ni fallor* P' ||
 28 illinc] illic P', hinc DC | vicina P' || 30 calidioris P'

apud illos usus est imbrium. rursus quae ad frigidae fines 20
 pressius accedunt, ut est palus Maeotis, ut regiones quas
 praeterfluunt Tanais et Hister omniaque super Scythiam
 loca, quorum incolas vetustas Hyperboreos vocavit, quasi
 5 originem boreae introrsum recedendo transissent, adeo
 aeterna paene premuntur pruina ut non facile explicetur
 quanta sit illic frigidae nimietatis iniuria. loca vero quae 21
 in medio temperata sunt, quoniam ab utraque nimietate
 longum recedunt, veram tenent salutaremque temperiem.
 10 Locus nos admonet ut — quoniam diximus rem quae 8
 a nullo possit refelli, utrumque tropicum circum zodiaco
 terminos facere, nec umquam solem alterutrum tropicum
 excedere posse vel sursum vel deorsum meando, trans
 zodiacum vero circum id est trans ustam quae tropicis
 15 clauditur ex utraque parte incipere temperatas — quaera-
 mus quid sit quod ait Vergilius, quem nullius umquam dis-
 ciplinae error involvit,

duae mortalibus aegris
 munere concessae divum, et via secta per ambas
 20 obliquus qua se signorum verteret ordo.

videtur enim dicere his versibus zodiacum per temperatas 2
 ductum, et solis cursum per ipsas fieri; quod nec opinari
 fas est, quia neutrum tropicum cursus solis excedit. num
 igitur illud attendit quod diximus, et intra tropicum in
 25 ea perustae parte quae vicina est temperatae habitatores
 esse? nam Syene sub ipso tropico est, Meroe autem tribus 3
 milibus octingentis stadiis in perustam a Syene introrsum
 recedit, et ab illa usque ad terram cinnamomi feracem
 sunt stadia octingenta, et per haec omnia spatia perustae,
 30 licet rari, tamen vita fruuntur habitantes, ultra vero iam
 inaccessum est propter nimium solis ardorem. cum ergo 4
 tantum spatii ex perusta vitam ministret, et sine dubio
 circa viciniam alterius temperatae, id est antoecorum,

18 Georg. 1. 237ss.

[SEPDBC] 1 finem B || 7 frigida P || 12 nec] ne P' || 21 his
 verbis B || 22 cursus P || 29 stadiorum B | octoginta BC || 33 vi-
 cinam P | antoecorum E, anticorum D, anteocorum B, antioeo-
 rum C

tantundem spatii habere perustae fines pari mansuetudine non negetur — paria enim in utraque parte sunt omnia — ideo credendum est per poeticam tubam, quae omnia semper in maius extollit, dixisse viam solis sectam per temperatas, quoniam ex utraque parte fines perustae in eo sunt similes temperatis, quod se patiuntur habitari? 5 an forte poetica licentia particulam pro simili paene particula posuit et pro *sub ambas* dicere maluit *per ambas*? nam re vera ductus zodiaci sub ambas temperatas ultro citroque pervenit, non tamen per ambas; scimus autem 10 et Homerum ipsum et in omnibus imitatorem eius Maronem saepe tales mutasse particulas. an, quod mihi vero propius videtur, *per ambas* pro *inter ambas* voluit intellegi? zodiacus enim inter ambas temperatas volvitur, non per ambas, familiariter autem per pro inter ponere solet, sicut 15 alibi quoque,

circum perque duas in morem fluminis Arctos.

7 neque enim Anguis sidereus Arctos secat, sed dum et amplectitur et intervenit, circum eas et inter eas volvitur, non per eas. ergo potest constare nobis intellectus si *per ambas* 20 pro *inter ambas* more ipsius poetae dictum existimemus. 8 nobis aliud ad defensionem ultra haec quae diximus non occurrit. verum quoniam in medio posuimus quos fines numquam via solis excedat, manifestum est autem omnibus quid Maro dixerit, quem constat erroris ignarum, erit 25 ingenii singulorum invenire quid possit amplius pro absolvenda hac quaestione conferri. 9 His quoque ut arbitror non otiosa inspectione tractatis, nunc de Oceano quod promisimus adstruamus, non uno sed gemino eius ambitu terrae corpus omne circumflui, 30 cuius verus et primus meatus est qui ab indocto hominum genere nescitur. is enim quem solum Oceanum plures opinantur, de sinibus ab illo originali refusus secundum ex 2 necessitate ambitum fecit. ceterum prior eius corona per

17 Verg. Georg. 1, 245

[SEPDBC] 21 aestimemus B || 24 excedit B | est om. B || 27 confiteri PBC || 30 ambitu eius BC || 32 is] his P | oceanum om. B'

zonam terrae calidam meat, superiora terrarum et inferiora cingens, flexum circi aequinoctialis imitata. ab oriente vero duos sinus refundit, unum ad extremitatem septentrionis, ad australis alterum, rursusque ab occidente duo pariter enascuntur sinus, qui usque ad ambas 5 quas supra diximus extremitates refusi occurrunt ab oriente demissis. et dum vi summa et impetu immaniore miscentur in vicemque se feriunt, ex ipsa aquarum collisione 3 nascitur illa famosa Oceani accessio pariter et recessio, et ubicumque in nostro mari contingit idem vel in angustis fretis vel in planis forte littoribus, ex ipsis Oceani sinibus quos Oceanum nunc vocamus eveniunt, quia nostrum mare ex illis influit. ceterum verior (ut ita dicam) eius 4 alveus tenet zonam perustam, et tam ipse, qui aequinoctialem, quam sinus ex eo nati, qui horizontem circulum ambitu suae flexionis imitantur, omnem terram quadri- 15 fidam dividunt et singulas ut supra diximus habitationis insulas faciunt. nam inter nos et australes homines means 5 ille per calidam totamque cingens et rursus utriusque regionis extrema sinibus suis ambiens, binas in superiore atque inferiore terrae superficie insulas facit. unde Tullius 6 hoc intellegi volens non dixit, *omnis terra parva quaedam est insula*, sed, *omnis terra quae colitur a vobis parva quaedam est insula*: quia et singulae de quattuor habitationi- 25 bus parvae quaedam efficiuntur insulae, Oceano bis eas ut diximus ambiente. omnia haec ante oculos locare potest descriptio substituta, ex qua et nostri maris originem, quae totius una est, et Rubri atque Indici ortum videbis, Caspiumque mare unde oriatur invenies; licet non ignorem esse non nullos qui ei de Oceano ingressum negent. 30 nec dubium est in illam quoque australis generis temperatam mare de Oceano similiter influere, sed describi hoc nostra attestatione non debuit, cuius situs nobis incogni-

22 Som. 6, 3

[SEPDBC] 9 oceani om. B || 11 sinibus C, finibus cett. || 16 quadrifida B || 17 habitationes sEP || 20 finibus B || 21 unde et tullius B || 22 voluit B || 23 sed omnis - 24 insula om. B || 31 est dubium B

- 8 tus perseverat. quod autem nostram habitabilem dixit
angustam verticibus, lateribus latiore, in eadem de-
scriptione poterimus advertere. nam quanto longior est
tropicus circus septentrionali circo, tanto zona verticibus
quam lateribus angustior est, quia summitas eius in artum 5
extremi cinguli brevitate contrahitur, deductio autem
laterum cum longitudine tropici ab utraque parte disten-
ditur. denique veteres omnem habitabilem nostram ex-
tentae chlamydi similem esse dixerunt. item quia omnis
terra, in qua et Oceanus est, ad quemvis caelestem circu- 10
lum quasi centron puncti obtinet locum, necessario de
Oceano adiecit *qui tamen tanto nomine quam sit parvus
vides*. nam licet apud nos Atlanticum mare, licet magnum
vocetur, de caelo tamen despicientibus non potest ma-
gnum videri, cum ad caelum terra signum sit, quod dividi 15
10 non possit in partes. ideo autem terrae brevitatis tam dili-
genter adseritur, ut parvi pendendum ambitum famae vir
fortis intellegat, quae in tam parvo magna esse non po-
erit.
- 10 Quod doctrinae propositum non minus in sequentibus 20
apparebit: *quin etiam si cupiat proles futurorum hominum
deinceps laudes unius cuiusque nostrum acceptas a patri-
bus posteris prodere, tamen propter eluviones exustiones-
que terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non
modo non aeternam sed ne diuturnam quidem gloriam ad- 25
2 sequi possumus*. virtutis fructum sapiens in conscientia
ponit, minus perfectus in gloria, unde Scipio, perfec-
tionem cupiens infundere nepoti, auctor est ut contentus
3 conscientiae praemio gloriam non requirat. in qua appe-
tenda quoniam duo sunt maxime quae praeoptari possint, 30
ut et quam latissime vagetur et quam diutissime perse-
veret, postquam superius de habitationis nostrae angu-

13 cf. Plin. n. h. 3, 74 || 21 Som. 7, 1

[SEPDBC] 4 circulus P | septentrionalis P' || 9 esse — 10 quem
(vis) et 11 obtinet — 12 oceano et 13 apud nos at periere in E, la-
cero ibi folio | atlanticum S,]lanticum E, allanticum P, athlanti-
cum DBC || 15 sit terra signum *vulgo edunt, nescio quare* || 16 pos-
sit in partes om. P || 22 deinceps] deinde B | acceptos P || 24 certo
tempore B

stius disserendo totius terrae, quae ad caelum puncti
locum obtinet, minimam quandam docuit a nostri generis
hominibus particulam possideri, nullius vero gloriam
vel in illam totam partem potuisse diffundi, si quidem
5 Gangen transnare vel transcendere Caucasum Romani
nominis fama non valuit, spem quam de propaganda late
gloria ante oculos ponendo nostri orbis angustias ampu-
tavit, vult et diuturnitatis auferre, ut plene animo nepo-
tis contemptum gloriae compos dissuasor insinuet. et ait 4
10 nec in hac ipsa parte, in quam sapientis et fortis viri
nomen serpere potest, aeternitatem nominis posse durare,
cum modo exustione, modo eluvione terrarum diuturni-
tati rerum intercedat occasus. quod quale sit disseremus. 5
in hac enim parte tractatus illa quaestio latenter absol-
15 vitur, quae multorum cogitationes de ambigenda mundi
aeternitate sollicitat. nam quis facile mundum semper 6
fuisse consentiat, cum et ipsa historiarum fides multa-
rum rerum cultum emendationemque vel ipsam inventio-
nem recentem esse fateatur, cumque rudes primum ho-
20 mines et incuria silvestri non multum a ferarum asperi-
tate dissimiles meminerit vel fabuletur antiquitas, tra-
datque nec hunc eis quo nunc utimur victum fuisse, sed
glande prius et bacis altos, sero sperasse de sulcis alimo-
niam, cumque ita exordium rerum et ipsius humanae na-
25 tionis opinemur, ut aurea primum saecula fuisse creda-
mus, et inde natura per metalla viliora degenerans ferro
saecula postrema foedaverit? ac ne totum videamur de fa- 7
bulis mutuari, quis non hinc aestimet mundum quandoque
coepisse et nec longam retro eius aetatem, cum abhinc
30 ultra duo retro annorum milia de excellenti rerum gesta-
rum memoria ne Graeca quidem extet historia? nam
supra Ninum, a quo Semiramis secundum quosdam cre-
ditur procreata, nihil praeclarum in libros relatum est.
si enim ab initio, immo ante initium fuit mundus, ut 8

16ss. cf. Augustin. civ. 12, 10

[SEPD BC] 1 disserendo *om.* P || 9 contentum EP, coceptum C ||
12 diurnitati E, diuturnitate *vulgo* || 23 mutari P || 31 ne] nec
PD || 32 samiramis B

- philosophi volunt, cur per innumerabilium seriem saeculorum non fuerat cultus quo nunc utimur inventus, non litterarum usus, quo solo memoriae fulcitur aeternitas? cur denique multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti aetate pervenit, ut ecce Galli vitem vel cultum oleae Roma iam adolescente didicerunt, aliae vero gentes adhuc multa nesciunt quae nobis inventa placuerunt?
- 9 haec omnia videntur aeternitati rerum repugnare, dum opinari nos faciunt certo mundi principio paulatim singula quaeque coepisse. sed mundum quidem fuisse semper philosophia auctor est, conditore quidem deo, sed non ex tempore; si quidem tempus ante mundum esse non potuit cum nihil aliud tempora nisi cursus solis efficiat: res vero humanae ex parte maxima saepe occidunt manente mundo, et rursus oriuntur vel eluvione vicissim
- 10 vel exustione redeunte. cuius vicissitudinis causa vel necessitas talis est. ignem aetherium physici tradiderunt umore nutriri, adserentes ideo sub zona caeli perusta, quam via solis id est zodiacus occupavit, Oceanum, sicut supra descripsimus, a natura locatum, ut omnis latitudo, qua sol cum quinque vagis et luna ultro citroque discurrunt, habeat subiecti umoris alimoniam. et hoc esse volunt quod Homerus, divinarum omnium inventionum fons et origo, sub poetici nube figmenti verum sapientibus intellegi dedit, Iovem cum dis ceteris, id est cum stellis, profectum in Oceanum, Aethiopibus eum ad epulas invitantibus. per quam imaginem fabulosam Homerum significasse volunt hauriri de umore nutrimenta sideribus, qui ob hoc Aethiopas reges epularum caelestium dixit quoniam circa Oceani oram non nisi Aethiopes habitant, quos vicinia solis usque ad speciem nigri coloris exurit.
- 12 cum ergo calor nutriatur umore, haec vicissitudo contingit, ut modo calor, modo umor exuberet. evenit enim ut ignis, usque ad maximum enutritus augmentum,

12ss. cf. Plot. 3. 7, 10 med.; Plat. Tim. 38 C

[SEPDBC] 1 innumerabilem B || 6 vero om. B' || 21 qua Ianus, quam SEBC, per quam PD || 31 exuerit B || 32 contigit P

haustum vincat umorem ac sic aeris mutata temperies
 licentiam praestet incendio, et terra penitus flagrantia
 immissi ignis uratur, sed mox impetu caloris absumpto
 paulatim vires revertuntur umori, cum magna pars ignis
 5 incendiis erogata minus iam de renascente umore con-
 sumat. ac rursus longo temporum tractu ita crescens 13
 umor altius vincit ut terris infundatur eluvio, rursusque
 calor post hoc vires resumit, et ita fit ut manente mundo
 inter exsuperantis caloris umorisque vices terrarum cultus
 10 cum hominum genere saepe intercizat et reducta temperie
 rursus movetur. numquam tamen seu eluvio seu exustio om- 14
 nes terras aut omne hominum genus vel omnino operit vel
 penitus exurit. Aegypto certe ut Plato in Timaeo fatetur
 numquam nimietas umoris nocuit vel caloris, unde et
 15 infinita annorum milia in solis Aegyptiorum monumentis
 librisque releguntur. certae igitur terrarum partes inter- 15
 necioni superstites seminarium instaurando generi huma-
 no fiunt, atque ita contingit ut non rudi mundo rudes ho-
 mines et cultus inscii, cuius memoriam interceptit interi-
 20 tus, terris oberrent et asperitatem paulatim vagae ferita-
 tis exuti conciliabula et coetus natura instituyente patian-
 tur, sitque primum inter eos mali nescia et adhuc astutiae
 inexperta simplicitas, quae nomen auri primis saeculis
 praestat. inde quo magis ad cultum rerum atque artium 16
 25 usus promovet, tanto facilius in animos serpit aemulatio,
 quae primum bene incipiens in invidiam latenter evadit,
 et ex hac iam nascitur quicquid genus hominum post
 sequentibus saeculis experitur. haec est ergo quae rebus
 humanis pereundi atque iterum revertendi incolumi
 30 mundo vicissitudo variatur.

*Praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen 11
 nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit.
 homines enim populariter annum tantum modo solis, id*

13 p. 23 D || 31 Som. 7, 2

[SEPD B] 1 temperie B || 3 assumpto B || 6 ita] itaque B ||
 9 exuberantis *vulgo perperam* | coloris P || 18 contigit PD || 20 ter-
 ris om. P' | asperitate BD || 22 fitque E' P || 31 a om. EBC ||
 33 homines — p. 128, 10 habeto] *nihil nisi usque ignavus noster B*

est unius astri, reditu metiuntur; re ipsa autem, cum ad idem unde semel projecta sunt cuncta astra redierint, eandemque totius caeli descriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari potest, in quo vix dicere
 3 *audeo quam multa hominum saecula teneantur. namque ut* 5
olim deficere sol hominibus extinguique visus est cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium stellisque revocatis expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum vicesimam par- 10
 4 *tem scito esse conversam. idem agere perseverat, instans dissuasioni gloriae desiderandae. quam cum locis artam nec in ipsis angustiis aeternam supra docuisset, nunc non solum perpetuitatis expertem, sed nec ad unius integri anni metas posse propagari docet, cuius adsertionis* 15
 5 *quae sit ratio dicemus. annus non is solus est quem nunc communis omnium usus appellat, sed singulorum seu luminum seu stellarum, emenso omni caeli circuitu, a*
 6 *certo loco in eundem locum reditus annus suus est. sic mensis lunae annus est, intra quem caeli ambitum lustrat.* 20
nam et a luna mensis dicitur, quia Graeco nomine luna μήνη vocatur. Vergilius denique ad discretionem lunaris anni qui brevis est, annum qui cursu solis efficitur significare volens ait,

interea magnum sol circumvolvitur annum, 25

7 *annum magnum vocans solis comparatione lunaris. nam cursus quidem Veneris atque Mercurii paene par soli est, Martis vero annus fere biennium tenet — tanto enim tempore caelum circumit — Iovis autem stella duodecim et Saturni triginta annos in eadem circumitione consumit.* 30
 8 *haec de luminibus ac vagis ut saepe relata iam nota sunt. annus vero qui mundanus vocatur, qui vere vertens est, quia conversione plenae universitatis efficitur, largissi-*
 9 *mis saeculis explicatur, cuius ratio talis est. stellae omnes*

19ss. cf. Isid. Etym. 5. 33 || 25 Aen. 3. 284

[SEPDBC] 4 annis P || 18 emensio P'B || 21 quia] qua B' ||
 22 mene libri || 23 brevis B' || 27 par paene B

et sidera quae infixæ caelo videntur, quorum proprium
 motum numquam visus humanus sentire vel deprehen-
 dere potest, moventur tamen, et praeter caeli volubili-
 tatem, qua semper trahuntur, suo quoque accessu tam
 5 sero promovent, ut nullius hominum vita tam longa
 sit quae observatione continua factam de loco per-
 mutationem, in quo eas primum viderat, deprehendat.
 mundani ergo anni finis est cum stellae omnes omniaque 10
 sidera quae ἀπλανῆς habet a certo loco ad eundem locum
 10 ita remeaverint, ut ne una quidem caeli stella in alio loco
 sit quam in quo fuit cum omnes aliae ex eo loco motae
 sunt ad quem reversae anno suo finem dederunt, ita ut
 lumina quoque cum erraticis quinque in isdem locis et
 partibus sint in quibus incipiente mundano anno fuerunt.
 15 hoc autem, ut physici volunt, post annorum quindecim 11
 milia peracta contingit. ergo sicut annus lunae mensis est
 et annus solis duodecim menses, et aliarum stellarum hi
 sunt anni quos supra rettulimus, ita mundanum annum
 quindecim milia annorum quales nunc computamus effi-
 20 ciunt. ille ergo vere annus vertens vocandus est, quem 12
 non solis id est unius astri reditu metimur, sed quem stel-
 larum omnium, quae in quocumque caelo sunt, ad eun-
 dem locum reditus sub eadem caeli totius descriptione
 concludit, unde et mundanus dicitur quia mundus pro-
 25 prie caelum vocatur. igitur sicut annum solis non solum 13
 a kalendis Ianuariis usque ad easdem vocamus, sed et a
 sequente post kalendas die usque ad eundem diem et a
 quocumque cuiuslibet mensis die usque in diem eundem
 reditus annus vocatur, ita huius mundani anni initium sibi
 30 quisque facit quodcumque decreverit, ut ecce nunc Ci-
 cero a defectu solis qui sub Romuli fine contigit mundani
 anni principium sibi ipse constituit. et licet iam saepissime 14
 postea defectus solis evenerit, non dicitur tamen munda-
 num annum repetita defectio solis implese, sed tunc

[SEPDBC] 5 promoventur DB || 8 mudani S, munda P' ||
 9 aplanes libri || 12 sint B || 16 contigit P || 21 astra P', austri B ||
 22 quae om. P

- implebitur cum sol deficiens in isdem locis et partibus et ipse erit et omnes caeli stellas omniaque sidera rursus inveniet, in quibus fuerant cum sub Romuli fine deficeret.
- 15 igitur a discessu Romuli post annorum quindecim milia, sicut adserunt physici, sol denuo ita deficiet ut in eodem 5 signo eademque parte sit, ad idem principium in quo sub Romulo fuerat stellis quoque omnibus signisque revocatis. peracti autem fuerant cum Scipio in Africa militaret a discessu Romuli anni quingenti septuaginta et tres. anno enim ab urbe condita sexcentesimo septimo hic 10 Scipio deleta Carthagine triumphavit, ex quo numero annis remotis triginta duobus regni Romuli et duobus qui inter somnium et consummatum bellum fuerunt, quingenti septuaginta tres a discessu Romuli ad somnium 17 usque remanebunt. ergo rationabiliter vereque signavit 15 necdum mundani anni vicesimam partem esse conversam. nam vicesimae parti quot anni supersint a fine Romuli ad Africanam militiam Scipionis, quos diximus annos fuisse quingentos septuaginta tres, quisquis in digitos mittit inveniet. 20
- 12 *Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem sed corpus hoc; nec enim tu is es quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura quae digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse, si quidem est deus qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit 25 et moderatur et movet id corpus cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus, et ut ille mundum quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile 2 corpus animus sempiternus movet.* bene et sapienter Tullianus hic Scipio circa institutionem nepotis ordinem recte docentis implevit. nam ut breviter a principio omnem operis continentiam revolvamus, primum tempus ei mortis et imminentes propinquorum praedixit insidias, ut totum de hac vita sperare dedisceret, quam

21 Som. 8, 2

[SEPDBC] 7 omnibusque signis B || 16 nedum B' || 19 malim mittet || 22 nec enim — 23 parte] nihil nisi usque B || 23 aeternae E', mortalis P'

non diuturnam comperisset, dein ne metu praedictae
 mortis frangeretur, ostendit sapienti et bono civi in im-
 mortalitatem migrandum, cumque eum ultro spesista trax-
 isset ad moriendi desiderium, succedit Pauli patris oppor-
 5 tuna dissuasio, accensam filii festinationem ab appetitu
 spontaneae mortis excludens. plene igitur in animo som-
 niantis utrimque plantata sperandi expectandique tem-
 perie altius iam circa erigendum nepotis animum Afri-
 canus ingreditur, nec prius eum terram patitur intueri
 10 quam caeli ac siderum naturam motum ac modulamen
 agnoscat, et haec omnia sciat praemio cessura virtutum.
 ac postquam mens firmata Scipionis alacritate tantae pro- 4
 missionis erigitur, tum demum gloria quae apud indoctos
 magnum virtutis praemium creditur, contemni iubetur,
 15 dum ostenditur ex terrarum brevitae vel casibus arda
 locis, angusta temporibus. Africanus igitur, paene exutus 5
 hominem et defaecata mente iam naturae suae capax, hic
 apertius admonetur ut esse se deum noverit. et haec sit
 praesentis operis consummatio ut animam non solum im-
 20 mortalem, sed deum esse clarescat. ille ergo, qui fuerat 6
 iam post corpus in divinitatem receptus, dicturus viro
 adhuc in hac vita posito, *deum te scito esse*, non prius
 tantam praerogativam committit homini, quam qui sit
 ipse discernat. ne aestimetur hoc quoque divinum dici
 25 quod mortale in nobis et caducum est. et quia Tullio mos 7
 est profundam rerum scientiam sub brevitae tegere ver-
 borum, nunc quoque miro compendio tantum includit
 arcanum quod Plotinus, magis quam quisquam verbo-
 rum parcus, libro integro disseruit, cuius inscriptio est,
 30 quid animal, quid homo. in hoc ergo libro Plotinus quaerit 8
 cuius sint in nobis voluptates, maerores, metusque ac desi-
 deria et animositas vel dolores, postremo cogitationes et
 intellectus, utrum merae animae an vero animae utentis

30ss. cf. Enn. 1. 1, 1 et 10

[SEPD BC] 2 civi in] et vi corr. civi ad E | post immortalita-
 tem add. morte E' D || 16 post locis add. vel P || 18 sit] fit SEB ||
 21 post om. B' | receptum B || 22 non - 24 discernat om. P ||
 29 descriptio S' EPD || 31 motusque P

- corpore; et post multa quae sub copiosa rerum densitate
disseruit, quae nunc nobis ob hoc solum praetereunda sunt,
ne usque ad fastidii necessitatem volumen extendant, hoc
9 postremo pronuntiat, animal esse corpus animatum. sed
nec hoc neglectum vel non quaesitum relinquit, quo ani- 5
mae beneficio, quave via societatis animetur. has ergo om-
nes quas praediximus passiones adsignat animali, verum
autem hominem ipsam animam esse testatur. ergo qui
videtur, non ipse verus homo est; sed verus ille est a quo
10 regitur quod videtur. sic cum morte animalis discesserit 10
animatio, cadit corpus regente viduatum, et hoc est quod
videtur in homine mortale, anima autem, qui verus homo
est, ab omni condicione mortalitatis aliena est, adeo ut in
imitationem dei mundum regentis regat et ipsa corpus,
11 dum a se animatur. ideo physici mundum magnum homi- 15
nem et hominem brevem mundum esse dixerunt. per simi-
litudines igitur ceterarum praerogativarum, quibus deum
anima videtur imitari, animam deum et prisci philosopho-
12 rum et Tullius dixit. quod autem ait mundum quadam
parte mortalem, ad communem opinionem respicit, qua 20
mori aliqua intra mundum videntur, ut animal exanima-
tum vel ignis extinctus vel siccatus umor; haec enim
13 omnino interisse creduntur. sed constat secundum verae
rationis adsertionem, quam et ipse non nescit nec Vergi-
lius ignorat, dicendo 25

nec morti esse locum —

- constat, inquam, nihil intra vivum mundum perire, sed
eorum quae interire videntur solam mutari speciem, et
illud in originem suam atque in ipsa elementa remeare,
14 quod tale quale fuit esse desierit. denique et Plotinus alio 30
in loco, cum de corporum absumptione dissereret et hoc
dissolvi posse pronuntiaret quicquid effluit, obiecit sibi:
cur ergo elementa, quorum fluxus in aperto est, non simi-

4 Plot. 1. 1, 10 || 5.6 ib. 1. 1, 4 || 15 cf. Arist. 252 b 24ss.; Galen.
De usu part. 3, 10 || 18 cf. Plat. Phaed. 80 A || 26 Georg. 4. 226 ||
30 2. 1, 1

[SEPDBC] 1 multis P' || 4 esse animal P || 5 nec] ne BC ||
9 est ille B, ipse est D || 21 videtur B || 27 intra mundum vi-
vum C non absurde | mundum om. B' || 31 assumptione PDBC

liter aliquando solvuntur? et breviter tantae obiectioni
valideque respondit, ideo elementa, licet fluant, num-
quam tamen solvi, quia non foras effluunt. a ceteris enim 15
corporibus quod effluit recedit, elementorum fluxus num-
quam ab ipsis recedit elementis, ergo in hoc mundo pars 16
nulla mortalis secundum verae rationis adserta. sed quod
ait eum quadam parte mortalem, ad communem ut dixi-
mus opinionem paululum inclinare se voluit, in fine autem
validissimum immortalitatis animae argumentum ponit
10 quia ipsa corpori praestat agitatam.

Quod quale sit ex ipsis verbis Ciceronis quae sequuntur 18
invenies: *nam quod semper movetur, aeternum est, quod
autem motum adfert alicui quodque ipsum agitur aliunde,
quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est.*
15 *solum igitur quod se ipsum movet, quia numquam deseritur
a se, numquam ne moveri quidem desinit, quin etiam ceteris
quae moventur hic fons, hoc principium est movendi. prin- 2
cipii autem nulla est origo. nam e principio oriuntur omnia,
ipsum autem nulla ex re alia nasci potest, nec enim esset id
20 principium quod gigneretur aliunde. quod si numquam ori- 3
tur, ne occidit quidem umquam. nam principium extinctum
nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit, si
quidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit ut motus 4
principium ex eo sit quod ipsum a se movetur, id autem nec
25 nasci potest nec mori, vel concidat omne caelum omnisque
natura consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur,
qua a primo impulsa moveatur. cum pateat igitur aeternum 5
id esse quod ipsum se moveat, quis est qui hanc naturam
animis esse tributam neget? inanimatum est enim omne quod
30 pulsu agitur externo; quod autem est animal, id motu
cietur interiore et suo, nam haec est propria natura animi*

3ss. cf. Plot. 2. 1, 3 init. || 12 Som. 8, 3

[SEPDBC] 12.13 quod autem — p. 134, 1 atque vis] nihil prae-
ter sempiternum illud suum usque B || 20 numquam] non sePDC ||
21 ne] nec libri | quidem om. C || 22 renascetur vulgo edunt, na-
scitur C, nascetur cett. || 26 consistat S'ED, et consistat sC, con-
sistat et P || 27 qua] quam S'E', vel quod add. s | impulsu sEP
De | igitur — 28 moveat om. E' || 30 animal vulgo edunt, anima
libri || 31 citetur P' | et om. P'

- atque vis. quae si est una ex omnibus quae se ipsa moveat,
 6 neque nata certe est et aeterna est. omnis hic locus de Phaë-
 dro Platonis ad verbum a Cicerone translatus est, in quo
 validissimis argumentis animae immortalitas adseritur,
 et haec est argumentorum summa, esse animam mortis 5
 7 immunem quoniam ex se movetur. sciendum est autem
 quod duobus modis immortalitas intellegitur. aut enim
 ideo est immortale quid, quia per se non est capax mortis,
 aut quia procuratione alterius a morte defenditur. ex his
 prior modus ad animae, secundus ad mundi immortali- 10
 tatem refertur. illa enim suapte natura a condicione mortis
 aliena est, mundus vero animae beneficio in hac vitae per-
 8 petuitate retinetur. rursus semper moveri dupliciter acci-
 pitur. hoc enim dicitur et de eo quod ex quo est semper
 movetur, et de eo quod semper et est et movetur; et se- 15
 cundus modus est quo animam dicimus semper moveri.
 9 his praemissis iam quibus syllogismis de immortalitate
 animae diversi sectatores Platonis ratiocinati sint oportet
 aperiri. sunt enim qui per gradus syllogismorum ad
 unum finem probationis evadunt, certam sibi propositio- 20
 nem sequentis ex antecedentis conclusione facientes.
 10 apud quos hic prior est: *anima ex se movetur, quicquid*
autem ex se movetur semper movetur, igitur anima semper
movetur. secundus ita, qui nascitur ex prioris fine:
anima semper movetur, quod autem semper movetur immor- 25
tale est, igitur anima immortalis est. et ita in duobus syllo-
 gismis duae res probantur, id est et semper moveri ani-
 mam, ut in priore, et esse immortalem ut colligitur de se-
 11 cundo. alii vero usque ad tertium gradum ita argumen-
 tando procedunt: *anima ex se movetur, quod autem ex se 30*
movetur principium motus est, igitur anima principium
motus est. rursus ex hac conclusione nascitur propositio:
anima principium motus est, quod autem principium motus
est natum non est, igitur anima nata non est. tertio loco:

2 p. 245 C || 11ss. cf. Plot. 2. 1, 4 med. || 18 cf. Doxogr. Gr. p. 568, 10-11

[SEPDBC] 2 phaetro D' C, faetro S' E', faedrone sePB, phae-
 drone d || 5 summa argumentorum B || 18 sunt sE || 19 aperire B ||
 30 procedunt om. P' || 32 propositione P' || 34 tertio loco — p. 135, 1
 est om. E'

anima nata non est, quod autem natum non est, immortale est; igitur anima immortalis est. alii vero omnem ratio- 12 cinationem suam in unius syllogismi compendium rede- gerunt: anima ex se movetur; quod ex se movetur principium 5 motus est; quod principium motus est natum non est; quod natum non est immortale est; igitur anima immortalis est.

Sed harum omnium ratiocinationum apud eum potest 14 postrema conclusio de animae immortalitate constare, qui primam propositionem, id est ex se moveri animam, 10 non refellit; hac enim in fide non recepta, debilia fiunt omnia quae sequuntur. sed huic Stoicorum quidem acce- 2 dit adsensio, Aristoteles vero adeo non adquiescit, ut animam non solum ex se non moveri, sed ne moveri quidem penitus conetur adserere. ita enim callidis argumentationi- 15 bus adstruit nihil ex se moveri, ut et si aliquid hoc facere concedat, animam tamen hoc non esse confirmet. *si enim 3 anima, inquit, principium motus est, doceo non posse prin- cipium motus moveri. et ita divisionem suae artis ingreditur, ut primum doceat in rerum natura esse aliquid immo- 20 bile, deinde hoc esse animam temptet ostendere. necesse est, inquit, aut omnia quae sunt, immobilia esse, aut omnia moveri, aut aliqua ex his moveri, aliqua non moveri. item si damus, ait, et motum et quietem, necesse est aut alia semper moveri et alia numquam moveri, aut omnia simul nunc 25 quiescere, nunc moveri. de his, inquit, quid magis verum sit requiramus. non esse omnia immobilia aspectus ipse testi- monio est, quia sunt quorum motum videmus. rursus non moveri omnia visus docet, quo immota cognoscimus. sed nec omnia dicere possumus modo motum pati, modo esse sine 30 motu, quia sunt quorum perpetuum motum videmus, ut de caelestibus nulla dubitatio est. restat igitur; ait, ut sicut aliqua semper moventur, ita sit aliquid semper immobile.*

11 cf. Doxogr. Gr. p. 588, 11; 571, 17 || 12ss. cf. Phys. 8, 3, 253a 24-35 et b 5-7 || 30 cf. De caelo 1, 9 278b 17; 2, 10 291a 35 etc.

[SEPDBC] 1 autem om. S' DPB || 4 quod ex se movetur om. E' || 5 post quod add. autem DB || 6 natum non] non natum B | est immortalis B || 7 ratiocinationem B || 10 fiunt] sunt B || 22 post moveri add. aut S^m || 27 videmus] non videmus B || 32 moventur -- semper om. P' | immobile om. B

- 6 ex his ut collectum sit esse aliquid immobile, nullus ob-
 viat vel refellit. nam et vera divisio est et sectae Plato-
 nicae non repugnat, neque enim siquid est immobile, se-
 quitur ut hoc sit anima, nec qui dicit animam ex se mo-
 veri, iam moveri universa confirmat, sed modum adstruit 5
 quo anima movetur; si quid vero est aliud immobile,
 nihil ad hoc quod de anima adstruitur pertinebit. quod et
 7 ipse Aristoteles videns, postquam docuit esse aliquid im-
 mobile, hoc esse animam vult docere, et incipit adserere
 nihil esse quod ex se moveri possit, sed omnia quae mo- 10
 ventur ab alio moveri. quod si vere probasset, nihil ad
 patrocinium Platonicae sectae relinqueretur. quem ad
 modum enim credi posset ex se moveri animam si con-
 staret nihil esse quod ex se possit moveri? in hac autem
 Aristotelica argumentatione huius modi divisionis ordo 15
 8 contexitur. *ex omnibus quae moventur, inquit, alia per se*
moventur, alia ex accidenti. et ex accidenti, inquit, moventur
quae cum ipsa non moveantur, in eo tamen sunt quod move-
tur, ut in navi sarcina seu vector quiescens, aut etiam cum
pars movetur quiescente integritate, ut siquis stans pedem 20
 9 *manumve vel caput agitet. per se autem movetur quod neque*
ex accidenti neque ex parte, sed et totum simul movetur, ut
cum ad superiora ignis ascendit. et de his quidem quae ex
accidenti moventur, nulla dubitatio est quin ab alio movean-
tur: probabo autem, inquit, etiam ea quae per se moventur 25
 10 *ab alio moveri. ex omnibus enim, ait, quae per se moventur,*
alia causam motus intra se possident, ut animalia, ut ar-
bores, quae sine dubio ab alio intelleguntur moveri, a causa
scilicet quae in ipsis latet, nam causam motus ab eo quod
 11 *movetur ratio sequestrat; alia vero aperte ab alio moventur, 30*
id est aut vi aut natura. et vi moveri dicimus omne iaculum,
quod cum de manu iaculantis recessit, suo quidem motu
ferri videtur, sed origo motus ad vim refertur. sic enim non

16ss. cf. 254b 7s.; 406a 5ss. || 23 cf. 252a 18; 255a 9 et 32;
 214b 14; 310b 16; 308b 13 || 31 cf. 254b 12-19

[SEPDBC] 3 enim om. C | est om. B || 11 ad] a P' || 15 divi-
 siones P' || 17 et ex accidenti om. B || 22 et om. B || 23 ex om. P' ||
 30 aperto P' || 32 excessit non male B || 33 sed — refertur om. S

numquam et terram sursum et ignem deorsum ferri videmus,
quod alienus sine dubio cogit impulsus. natura vero mo- 12
ventur vel gravia cum per se deorsum, vel levia cum sursum
feruntur; sed et haec dicendum est ab alio moveri, licet a quo
5 *habeatur incertum. ratio enim, ait, deprehendit esse nescio* 13
quid quod haec moveat. nam si sponte moverentur, sponte
etiam starent, sed nec unam viam semper agerent, immo per
diversa moverentur si spontaneo ferrentur agitati. cum
vero hoc facere non possint, sed levibus semper ascensus, et
10 *descensus gravibus deputatus sit, apparet eorum motum*
ad certam et constitutam naturae necessitatem referri. haec 14
sunt et his similia quibus Aristoteles omne quod movetur
ab alio moveri probasse se credidit. sed Platonici, ut paulo
post demonstrabitur, argumenta haec arguta magis quam
15 *vera esse docuerunt. nunc sequens eiusdem iungenda di-* 15
visio est, qua non posse animam ex se moveri, etiam si
hoc alia res facere posset laborat ostendere. et huius rei
primam propositionem ab illis mutuatur quae sibi aesti-
mat constituisse. sic enim ait; cum igitur omne quod movetur 16
20 *constet ab alio moveri, sine dubio id quod primum movet,*
quia non ab alio movetur — neque enim haberetur iam pri-
imum si ab alio moveretur — necesse est, inquit, ut aut stare
dicatur aut se ipsum movere. nam si ab alio moveri dicatur, 17
illud quoque quod id movet dicetur ab alio moveri et illud
25 *rursus ab alio, et in infinitum inquisitio ista casura est*
numquam exordia prima reperiens, si semper aliud ea quae
putaveris prima praecedat. restat igitur, inquit, ut si quod 18
primum movet non dicatur stare, ipsum se movere dicatur.
et sic erit in uno eodemque aliud quod movet, aliud quod
30 *movetur, si quidem in omni, ait, motu tria haec sint necesse*
est, id est quod movet, et quo movet, et quod movetur. ex his 19
quod movetur tantum movetur, non etiam movet, cum illud

19 cf. 256a 2; 241 b 24 || 25 cf. 257a 25—30 || 28ss. cf. 256a 19ss.; 258a 3

[SEPDBC] 1 seorsum S'E' || 4 feriuntur E', om. B' || 10 putatus S' || 11 naturae om. P' || 13 se om. P || 15.16 iungenda divisio est SEP, iungenda est divisio D, divisio est iungenda BC || 23 moveri ab alio vulgo, nescio quare || 24 id] eum SEPC || 25 requisitio B || 31 id est] id BD

- quo fit motus et moveatur et moveat, illud vero quod movet
non etiam movetur, ut ex tribus sit commune quod medium,
20 duo vero sibi contraria intellegantur. nam sicut est quod
movetur et non movet, ita est, inquit, quod movet et non mo-
vetur, propter quod diximus quia, cum omne quod movetur 5
ab alio moveatur, si quod movet et ipsum movetur, quaere-
mus semper motus huius nec umquam inveniemus exordium.
21 deinde siquid se movere dicatur, necesse est, inquit, ut aut
totum a toto, aut partem a parte, aut partem a toto, aut totum
a parte existimemus moveri: et tamen motus ille, seu a toto 10
22 seu a parte procedat, alterum sui postulabit auctorem. ex
his omnibus in unum Aristotelica ratiocinatio tota colli-
gitur hoc modo: omne quod movetur ab alio movetur; quod
igitur primum movet, aut stat aut ab alio et ipsum movetur:
sed si ab alio, iam non potest hoc primum vocari, et semper 15
quod primum moveat requiremus, restat ut stare dicatur, stat
23 igitur quod primum movet. contra Platonem ergo, qui dicit
animam motus esse principium, in hunc modum conpo-
nitur syllogismus: anima principium motus est, princi-
pium autem motus non movetur, igitur anima non movetur. 20
et hoc est quod primo loco violenter obiecit, nec eo usque
persuadere contentus, animam non moveri aliis quoque
24 rationibus non minus violentis perurget. nullum, inquit,
initium idem potest esse ei cuius est initium. nam apud geo-
metras principium lineae punctum dicitur esse, non linea; 25
apud arithmeticos principium numeri non est numerus. item
causa nascendi ipsa non nascitur, et ipsa ergo motus causa
vel initium non movetur, ergo anima, quae initium motus
25 est, non movetur. additur hoc quoque: numquam, inquit,
fieri potest ut circa unam eandemque rem uno eodemque 30
tempore contrarietates ad unum idemque pertinentes eve-
niant; scimus autem quia movere facere est et moveri pati
est; ei igitur quod se movet simul evenient duo sibi con-

8ss. cf. 257b 26; 258b 4 et 11; 266a 8; 698a 9 et b 13 || 29ss.
cf. 189a 30

[SEPDBC] 6 si — movetur om. E' | si] sic B || 9 aut alterum —
10 parte om. E' B' || 10 aestimemus B || 11 actorem B || 16.17 sat
igitur P' || 25 punctus E' P || 27 ergo] igitur B || 32 movere P' ||
33 eveniant E, eveniunt BC

traria, et facere et pati, quod impossibile est; anima igitur non potest se movere. item dicit: si animae essentia motus 26 esset, numquam quiesceret a motu, nihil est enim quod recipiat essentiae suae contrarietatem. nam ignis numquam frigidus erit nec nix sponte umquam calescet, anima autem non 5 numquam a motu cessat, non enim semper corpus videmus agitari, non igitur animae essentia motus est cuius contrarietatem receptat. ait etiam: anima si aliis causa motus est, ipsa 27 sibi causa motus esse non poterit. nihil est enim, inquit, quod 10 eiusdem rei sibi causa sit, cuius est alii: ut medicus, ut exercitor corporum, sanitatem vel valentiam quam ille aegris, hic luctatoribus praestat non utique ex hoc etiam sibi praestant. item dicit: omnis motus ad exercitium sui instru- 28 mento eget ut singularum artium usus docet, ergo videndum 15 ne et animae ad se movendum instrumento opus sit, quod si impossibile iudicatur, et illud impossibile erit ut anima ipsa se moveat. item dicit: si movetur anima, sine dubio cum re- 29 liquis motibus et de loco in locum movetur. quod si est, modo corpus ingreditur, modo rursus egreditur, et hoc frequenter 20 exercet: sed hoc videmus fieri non posse, non igitur movetur. his quoque addit: si anima se movet, necesse est ut aliquo 30 motus genere se moveat. ergo aut in loco se movet, aut se ipsam pariendo se movet, aut se ipsam consumendo aut se augendo aut se minuendo; haec sunt enim, ait, motus genera. 25 horum, inquit, singula quem ad modum possint fieri requiramus. si in loco se movet, aut in rectam lineam se movet aut sphaerico motu in orbem rotatur. sed recta linea infinita 32 nulla est, nam quaecumque in natura intellegatur linea quocumque fine sine dubio terminatur; si ergo per lineam terminatam anima se movet, non semper movetur, nam cum ad 30 finem venit et inde rursus in exordium reditur, necesse est interstitium motus fieri in ipsa permutatione redeundi. sed nec 33 in orbem rotari potest, quia omnis sphaera circa aliquid immobile quod centron vocamus movetur. si ergo et anima sic move-

2ss. cf. 406a 16-21; (Categ. 10) 12b 32ss. || 3ss. cf. Phys. 192b 24 et 28 || 13ss. cf. 433b 12 || 17ss. cf. 406a 11-b 2

[SEPD BC] 3 quiescere B' || 10 exercitor sed B || 15 a se P || 17 moverit S' || 18 de loco et in locum se PD || 23 pariendo] consumendo B' || 26 aut — movet om. B' || 31 inde om. B

- tur, aut intra se habet quod immobile est et ita fit ut non tota moveatur, aut si non intra se, sequetur aliud non minus absurdum, ut centron foris sit, quod esse non poterit. constat*
- 34 *ergo ex his, ait, quod in loco se non moveat. sed si ipsa se parit, sequitur ut eandem et esse et non esse dicamus: si* 5 *vero se ipsa consumit, non erit immortalis, quod si se aut auget aut minuit, eadem simul et maior se et minor reperie-*
- 35 *tur. et ex his talem colligit syllogismum: si anima se movet, aliquo motus genere se movet: nullum autem motus genus quo se moveat invenitur; non se igitur movet.* 10
- 15 Contra has tam subtiles et argutas et veri similes argumentationes accingendum est secundum sectatores Platonis, qui inceptum quo Aristoteles tam veram tamque validam definitionem magistri sauciare temptaverat
- 2 subruerunt. neque vero tam immemor mei aut ita male 15 animatus sum ut ex ingenio meo vel Aristoteli resistam vel adsim Platoni, sed ut quisque magnorum virorum qui se Platonicos dici gloriabantur aut singula aut bina defensa ad ostentationem suorum operum reliquerunt, collecta haec in unum continuae defensionis corpus coacer-
- 20 vavi, adiecto siquid post illos aut sentire fas erat aut
- 3 audere in intellectum licebat. et quia duo sunt quae adserere conatus est, unum quo dicit nihil esse quod ex se moveatur, alterum quo animam hoc esse non posse confirmat, utrique resistendum est, ut et constet posse aliquid 25
- 4 ex se moveri et animam hoc esse clarescat. in primis igitur illius divisionis opertet nos cavere praestigias, in qua enumerans aliqua quae ex se moventur et ostendens illa quoque ab alio moveri, id est a causa interius latente, videtur sibi probasse omnia quae moventur etiam si ex se moveri 30
- 5 dicantur, ab alio tamen moveri. huius enim rei pars vera est, sed est falsa conclusio. nam esse aliqua quae cum ex se moveri videantur, ab alio tamen constet moveri, nec nos diffitemur; non tamen omnia quae ex se moventur hoc

[SEPDBC] 2 sequitur dB || 22 audere] videre E, addere ut v. l. add. E^m, audire c | in om. BC || 23 conantur B'

sustinent, ut ab alio ea moveri necesse sit. Plato enim cum 6
 dicit animam ex se moveri, id est cum αὐτοκίνητον vocat,
 non vult eam inter illa numerari quae ex se quidem viden-
 tur moveri, sed a causa quae intra se latet moventur,
 5 ut moventur animalia auctore quidem alio sed occulto,
 nam ab anima moventur, aut ut moventur arbores,
 quarum etsi non videtur agitator, a natura tamen eas
 interius latente constat agitari; sed Plato ita animam
 dicit ex se moveri ut non aliam causam vel extrinsecus
 10 accidentem vel interius latentem huius motus dicat aucto-
 rem. hoc quem ad modum accipiendum sit instruemus.
 ignem calidum vocamus, sed et ferrum calidum dicimus, 7
 et nivem frigidam et saxum frigidum nuncupamus, mel
 dulce, sed et mulsum dulce vocitamus; horum tamen
 15 singula de diversis diversa significant. aliter enim de igne, 8
 aliter de ferro calidi nomen accipimus, quia ignis per se
 calet, non ab alio fit calidus, contra ferrum non nisi ex
 alio calescit. ut nix frigida, ut mel dulce sit non aliunde
 contingit, saxo tamen frigus vel mulso dulcedo a nive vel
 20 melle proveniunt. sic et stare et moveri tam de his dici- 9
 tur quae ab se vel stant vel moventur, quam de illis quae
 vel sistuntur vel agitantur ex alio; sed quibus moveri ab
 alio vel stare contingit, haec et stare desinunt et moveri;
 quibus autem idem est et esse et moveri, numquam a
 25 motu cessant, quia sine essentia sua esse non possunt,
 sicut ferrum amittit calorem, ignis vero calere non desinit.
 ab se ergo movetur anima, licet et animalia vel arbores 10
 per se videantur moveri, sed illis, quamvis interius latens,
 alia tamen causa, id est anima vel natura, motum mini-
 30 strat. ideo et admittunt hoc quod aliunde sumpserunt:
 anima vero ita per se movetur ut ignis per se calet, nulla
 adventicia causa vel illum calefaciente vel hanc movente.
 nam cum ignem calidum dicimus, non duo diversa conci- 11
 pimus, unum quod calefacit, alterum quod calefit, sed

12 cf. Plot. 6. 1, 10 || 33s. cf. id. 6. 2, 16

[SEPDBC] 1 necesse sit] nescissent P || 2 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΝ C ||
 4 inter se B' || 18 ut mel] et mel BC || 23 contingit P || 24 autem
 om. P' || 32 hanc] hac P'

- totum calidum secundum naturam suam vocamus, cum
nivem frigidam, cum mel dulce appellamus, non aliud
quod hanc qualitatem praestat, aliud cui praestatur acci-
12 pinus. ita et cum animam per se moveri dicimus, non ge-
mina consideratio sequitur moventis et moti, sed in ipso 5
motu essentiam eius agnoscimus: quia quod est in igne
nomen calidi, in nive vocabulum frigidi, appellatio dulcis
in melle, hoc necesse est de anima αὐτοκινήτου nomen
intellegi, quod Latina conversio significat per se moveri.
13 nec te confundat quod moveri passivum verbum est; nec, 10
sicut secari cum dicitur, duo pariter considerantur, quod
secat et quod secatur, itemque cum teneri dicitur,
duo intelleguntur, quod tenet et quod tenetur, ita hic
moveri duarum rerum significationem putes, quae mo-
14 vet et quae movetur. nam secari quidem et teneri pas- 15
sio est, ideo considerationem et facientis et patientis
amplectitur, moveri autem cum de his quidem dicitur
quae ab alio moventur, utramque considerationem simi-
liter repraesentat; de eo autem quod ita per se movetur,
ut sit αὐτοκίνητον, cum moveri dicitur, quia ex se, non 20
ex alio movetur, nulla potest suspicio passionis intellegi.
15 nam et stare licet passivum verbum non esse videatur,
cum de eo tamen dicitur quod stat alio sistente, ut *stant*
terra defixae hastae, significat passionem, sic et moveri
licet passivum sonet, quando tamen nihil inest faciens, 25
16 patiens inesse non poterit. et ut absolutius liqueat non
verborum sed rerum intellectu passionem significari, ecce
ignis cum fertur ad superna nihil patitur, cum deorsum
fertur sine dubio patitur, quia hoc nisi alio impellente
non sustinet, et cum unum idemque verbum proferatur, 30
17 passionem tamen modo inesse, modo abesse dicemus. ergo
et moveri idem in significatione est quod calere, et cum

23.24 Verg. Aen. 6. 652

[SEPDBC] 5 moti] motus E || 6 motu etiam eius essentiam
agnoscimus B || 8 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΙ SPBC, aut hoc in eti corr.
ΑΥΘΟΚΥΝΗΤΙ E, autocineti D, emendant vulgo || 11 duo pari-
ter om. B' || 12 cum om. E'B' || 19 autem om. B || 20 autocineton
corr. ΑΥΤΟΚΥΝΗΘΟΥ E || 21 moventur B

ferrum calere dicimus vel stilum moveri quia utrique hoc aliunde provenit, passionem esse fateamur: cum vero aut ignis calere aut moveri anima dicitur, quia illius in calore et in motu huius essentia est, nullus hic locus relinquitur
 5 passioni, sed ille sic calere sicut moveri ista dicitur. hoc 18 loco Aristoteles argutam de verbis calumniam sarcians, Platonem quoque ipsum duo, id est quod movet et quod movetur, significasse contendit dicendo, *solum igitur quod se ipsum movet, quia numquam deseritur a se, num-*
 10 *quam ne moveri quidem desinit.* et aperte illum duo expressisse proclamat his verbis: *quod movet et moveri.* sed videtur mihi vir tantus nihil ignorare potuisse, sed in exercitio argutiarum talium coniventem sibi operam sponte lusisse. ceterum quis non advertat cum quid dici- 19
 15 tur se ipsum movere, non duo intellegenda? sicut et cum dicitur heauton timorumenos id est se puniens, non alter qui punit, alter est qui punitur; et cum se perdere, se involvere, se liberare quis dicitur, non necesse est unum facientem, alterum subesse patientem; sed hoc solum
 20 intellectu huius elocutionis exprimitur, ut qui se punit aut qui se liberat non ab alio hoc accepisse sed ipse sibi aut intulisse aut praestitisse dicatur, sic et de αὐτοκινήτω cum dicitur, *se ipsum movet*, ad hoc dicitur ut aestimationem alterius moventis excludat. quam volens Plato de 20
 25 cogitatione legentis eximere, his quae praemisit expressit. *nam quod semper, ait, movetur aeternum est, quod autem motum adfert alicui quodque ipsum movetur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est.* quid his 21
 30 verbis invenietur expressius, clara significatione testantibus non aliunde moveri quod se ipsum movet, cum animam ob hoc dicat aeternam quia se ipsam movet et non

26ss. Som. 8, 3

[SEPDBC] 1 calere ferrum P || 6 aristotelis B (aristotiles non enoto) || 10 duo om. P || 16 HEAVTON E, hearton C | TIMOPUMENOC (sic) EB, timoremenos P', timOpumHNOC C *ne quid fatuitatis omitam* || 20 intellectum P' || 22 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟ SP, autocineto corr. ΑΥΘΩΚΥΝΗΘΩ E, AVTOKINETO D, auTOKINHTO B, ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΟΝ C || 28 videndi P || 29 invenitur S'D

- movetur aliunde? ergo se movere hoc solum significat, non ab alio moveri; nec putes quod idem moveat idemque moveatur, sed moveri sine alio movente se movere est.
- 22 aperte ergo constitit quia non omne quod movetur ab alio movetur. ergo αὐτοκίνητον potest non ab alio moveri sed ne a se quidem sic movetur ut in ipso aliud sit quod movet, aliud quod movetur, nec ex toto nec pro parte, ut ille proponit, sed hoc solum se ipsum movere dicitur ne ab alio
- 23 moveri existimetur. sed et illa de motibus Aristotelica divisio quam supra rettulimus, subripiendi magis apta est quam probanti in qua ait, *sicut est quod movetur et non*
- 24 *movet, ita est quod movet et non movetur*. constat enim quod omne quicquid movetur movet alia, ut dicitur aut gubernaculum navim aut navis circumfusum sibi aerem vel undas movere. quid autem est quod non possit aliud dum ipsum movetur, impellere? ergo si verum non est ea quae moventur alia non movere, non constat illud ut
- 25 aliquid quod moveat nec tamen moveatur invenias. illa igitur magis probanda est in decimo de legibus a Platone motuum prolata divisio. *omnis motus, inquit, aut se movet et alia, aut ab alio movetur et alia movet*. et prior ad animam, ad omnia vero corpora secundus refertur. hi ergo duo motus et differentia separantur et societate iunguntur. commune hoc habent quod et prior et secundus movent alia, hoc autem differunt, quod ille a se, hic ab alio
- 26 movetur. ex his omnibus, quae eruta de Platoniorum sensuum fecunditate collegimus, constitit non esse verum omnia quae moventur ab alio moveri; ergo nec principium motus ad deprecandam alterius moventis necessitatem stare dicitur; quia potest se ipsum, ut diximus, movere alio non movente. enervatus est igitur syllogismus quem praemissa varia et multiplici divisione collegerat, id est: *anima principium motus est, principium autem motus non movetur, igitur anima non movetur*. restat ut quia con-
- 27

20 p. 894 B et 895 A

[SEPDBC] 5 autOCINETON S'B, autocineton E, ΑΥΤΟΚΙ-
NETON D || 9 aestimetur PC || 13 quod om. B' || 17 ut] aut B' ||
21 et primum om. sBC || 29 moventi P || 30 dicitur stare B ||
32 collegerit P

stitit posse aliquid per se moveri alio non movente, animam hoc esse doceatur, quod facile docebitur, si de manifestis et indubitabilibus argumenta sumamus. homini 28 motum aut anima praestat aut corpus aut de utroque permixtio. et quia tria sunt de quibus inquisitio ista procedit, 5 cum neque a corpore neque a permixtione praestari hoc posse constiterit, restat ut ab anima moveri hominem nulla dubitatio sit. nunc de singulis ac primum de corpore 29 loquamur. nullum inanimatum corpus suo motu moveri, manifestius est quam ut adserendum sit, nihil est autem 10 quod, dum immobile sit, aliud possit movere, igitur corpus hominem non movet. videndum ne forte animae et corporis ipsa permixtio hunc sibi motum ministret. sed quia 30 constat motum corpori non inesse, si nec animae inest, ex duabus rebus motu carentibus nullus motus efficitur, sicut 15 nec ex duabus dulcibus amaritudo nec ex duabus amaris dulcedo proveniet, nec ex gemino frigore calor aut frigus ex gemino calore nascetur, omnis enim qualitas geminata crescit, numquam ex duplicatis similibus contrarietas 20 emergit: ergo nec ex duabus immobilibus motus erit, hominem igitur permixtio non movebit. hinc inexpugnabilis 31 syllogismus ex confessarum rerum indubitabili luce colligitur: *animal movetur; motum autem animali aut anima praestat aut corpus aut ex utroque permixtio. sed neque 25 corpus neque permixtio motum praestat, igitur anima motum praestat.* ex his apparet animam initium motus esse, 32 initium autem motus tractatus superior docuit per se moveri, animam ergo αὐτοκίνητον esse, id est per se moveri, nulla dubitatio est.

30 Hic ille rursus obloquitur et alia de initiis disputatione 16 confligit, eadem enim hic solvendo repetemus quae supra in ordinem obiecta digessimus. *non possunt*, inquit, *eadem*

9 cf. Plot. 4. 5, 7 fin.; ib. 4. 3, 7 || 32ss. Metaphys. 1070b 15

[SEPDBC] 3 sumamus argumenta B || 13 commixtio B, permixtio C | ministrent SEBC || 14 non esse sPBC || 16 ex om. B || 28 anima B | autocineton S'E, autokineton s, ΑΥΤΟΚΙΝΕΤΟΝ D, ΑΥΤΥΙΓΙΝΗΤΥΙΝ si Deo placet C || 30 ad initiis add. ut v. l. propositis p

initiiis suis esse quae inde nascuntur, et ideo animam, quae initium motus est, non moveri, ne idem sit initium et quod de initio nascitur, id est ne motus ex motu processisse videatur. ad haec facilis et absoluta responsio est, quia, ut principia et haec quae de principiis prodeunt in aliquo non 5 numquam inter se differre fateamur, numquam tamen ita sibi possunt esse contraria ut adversa sibi sunt stare et 3 moveri. nam sic albi initium nigrum vocaretur et siccum esset umoris exordium, bonum de malo, ex amaro initio dulce procederet. sed non ita est: quia usque ad contrarietatem initia et sequentia dissidere natura non patitur, invenitur tamen inter ipsa non numquam talis differentia qualis inter se origini progressionique conveniat, ut est hic quoque inter motum quo movetur anima et quo movet 4 cetera. non enim animam Plato simpliciter motum dixit, 15 sed motum se moventem. inter motum ergo se moventem et motum quo movet cetera quid intersit in aperto est: si quidem ille sine auctore est, hic aliis motus auctor est. constitit ergo neque adeo posse initia ac de initiis procreata differre ut contraria sibi sint, nec tamen hic moderata differentiam defuisse, non igitur stabit principium 5 motus, quod ille artificii conclusionem collegit. his tertia ut meminimus successit obiectio, *uni rei contraria simul accidere non posse, et quia contraria sibi sunt movere et moveri, non posse animam se movere ne eadem et moveatur 25 et moveat.* sed hoc superius adserta dissolvunt; si quidem constitit in animae motu duo non intellegenda, quod moveat et quod moveatur, quia nihil est aliud ab se moveri quam moveri alio non movente. nulla est ergo contrarietas ubi quod fit unum est, quia fit non ab alio circa alium, 30 6 quippe cum ipse motus animae sit essentia. ex hoc ei ut supra rettulimus nata est occasio quarta certaminis. *si animae essentia motus est, inquit, cur interdum quiescit,*

8ss. cf. Plot. 4. 7, 11 fin. || 23 cf. Phys. 1, 6 189a 30

[SEPDBC] 3 id est] idem B || 5 principium P' | proderunt corr. prodierunt C || 8 sic] si Epd || 11 non om. B' || 18 hic — est om. P' || 20.21 moderatam differentiam hic B || 22 quod] quo P' || 24 et²] ut sePC || 25 ne] nec B || 29 ergo om. sBC

cum nulla alia res contrarietatem propriae admittat essentiae? ignis cuius essentiae calor inest, calere non desinit, et quia frigidum nivis in essentia eius est, non nisi semper est frigida et anima igitur eadem ratione numquam a motu cessare deberet. sed dicat velim quando cessare animam suspicatur? si movendo se, inquit, moveat et corpus necesse est, utique, quando non moveri corpus videmus, animam quoque intellegimus non moveri. contra hoc in promptu est gemina defensio. primum quia non in hoc deprehenditur motus animae si corpus agitetur; nam et cum nulla pars corporis moveri videtur in homine, tamen ipsa cogitatio aut in quocumque animali auditus visus odoratus et similia, sed et in quiete ipsa spirare somniare, omnia haec motus animae sunt. deinde quis ipsum corpus dicat immobile, etiam dum non videtur agitari, cum incrementa membrorum, aut si iam crescendi aetas et tempus excessit, cum saltus cordis cessationis impatiens, cum cibi ordinata digereries naturali dispensatione inter venas et viscera sucum ministrans, cum ipsa collectio fluentorum perpetuum corporis testetur agitatum? et anima igitur aeterno et suo motu, sed et corpus quam diu ab initio et causa motus animatur, semper movetur. hinc eidem fomes quintae ortus est quaestionis. si anima, inquit, aliis causa motus est, ipsa sibi causa motus esse non poterit, quia nihil est quod eiusdem rei et sibi et aliis causa sit. ego vero licet facile possim probare plurima esse quae eiusdem rei et sibi et aliis causa sint, ne tamen studio videar omnibus quae adserit obviare, hoc verum esse concedam, quod et pro vero habitum ad adserendum motum animae non nocebit. et enim animam initium motus et causam vocamus. de causa post videbimus. interim constat omne initium inesse rei cuius est initium, et ideo quicquid in quam-

10ss. cf. Plot. 1. 1, 13; 4. 8, 3; 4. 3, 23 init. || 14ss. cf. Aristot. 957a 6; Themist. De an. 75 || 20ss. cf. Plot. 4. 7, 5 || 23 cf. 256a 22

[SEPDBC] 1 proprietatem admittat B' || 2 ignis — essentiae om. B' || 7 videamus S' eBC || 8 intelligamus vulgo edunt, loci syntazin non intelligentes, intelligimus omnes mei || 12.13 et his similia B || 15 non om. P' || 20 animal S' E' BD' C || 25 causa sint P' | ego — 27 sint om. P' || 27 studio videar] videar astudis B

- cumque rem ab initio suo proficiscitur, hoc in ipso initio reperitur. sic initium caloris non potest non calere. ignem ipsum, de quo calor in alia transit, quis neget calidum?
- 12 *sed ignis, inquit, non se ipse calefacit, quia natura totus est calidus.* teneo quod volebam, nam nec anima ita se movet 5 ut sit inter motam moventemque discretio, sed tota ita suo motu movetur ut nihil possis separare quod moveat.
- 13 haec de initio dicta sufficient. de causa vero quoniam spontanea coniventia concessimus, nequid eiusdem rei et sibi et aliis causa sit, libenter adquiescimus, ne anima, 10 quae aliis causa motus est, sibi causa motus esse videatur. his enim causa motus est, quae non moverentur ni ipsa praestaret, illa vero ut moveatur non sibi ipsa largitur,
- 14 sed essentiae suae est quod movetur. ex hoc quaestio quae sequitur iam soluta est. tunc enim forte concedam ut ad 15 motus exercitium instrumenta quaerantur, quando aliud est quod movet, aliud quod movetur. in anima vero hoc nec scurrilis iocus sine damno verecundiae audebit expetere, cuius motus est in essentia, cum ignis licet ex causa intra se latente moveatur, nullis tamen instrumentis ad 20 superna conscendat, multoque minus haec in anima quae-
renda sint, cuius motus essentia sua est. in his etiam quae sequuntur vir tantus et alias ultra ceteros serius similis cavillanti est. *si movetur, inquit, anima, inter ceteros motus etiam de loco in locum movetur, ergo modo ait corpus egredi- 25 tur, modo rursus ingreditur, et in hoc exercitio saepe versatur,*
- 16 *quod fieri non videmus; non igitur movetur.* contra hoc nullus est qui non sine haesitatione respondeat non omnia quae moventur etiam de loco in locum moveri. aptius denique in eum similis interrogatio retorquenda est. moveri 30 arbores dicis? quod cum ut opinor annuerit, pari dicacitate ferietur: *si moventur arbores, sine dubio, ut tu dicere soles,*

24ss. cf. De an. 406a 21s.; 30s.; 406b 1s.

[SEPDBC] 4 inquit ignis BC || 6 motum eB | moventemque] et moventem B || 8 sufficient E, sufficiant P | quoniam om. P' || 11 est — motus om. E | sibi] ac sibi SBC, et sibi ut vid. P' || 12 nisi DB || 19 cuius est motus B | cum] cuius B' || 23 aliis S' || 24.25 cavillanti serius similis est B || 25 in] ad S' || 26 rursus om. P' || 31 dicas B, dices C

inter alios motus etiam de loco in locum moventur. hoc autem videmus per se eas facere non posse, igitur arbores non moventur. sed ut hunc syllogismum additamento se- 17
rum facere possimus, postquam dixerimus, ergo arbores
non moventur, adiciemus, sed moventur arbores, non igitur omnia quae moventur etiam de loco in locum moventur.
et ita finis in exitum sanae conclusionis evadet: si ergo arbores fatebimur moveri quidem, sed apto sibi motu, cur hoc animae negemus, ut motu essentiae suae conveniente
moveatur? haec et alia valide dicerentur etiam si hoc motus 18
genere moveri anima non posset: cum vero et corpus animet accessu et a corpore certa constituti temporis lege discedat, quis eam neget etiam in locum ut ita dicam moveri? quod autem non saepe sub uno tempore accessum 19
variat et recessum, facit hoc dispositio arcana et consulta naturae, quae ad animalis vitam certis vinculis continendam tantum animae iniecit corporis amorem, ut amet ultro quo devincta est, raroque contingat ne finita quoque lege temporis sui maerens et invita discedat. hac 20
quoque obiectione ut arbitror dissoluta, ad eas interrogationes quibus nos videtur urgere veniamus. si movet, inquit, se anima, aliquo motus genere se movet. dicendumne est igitur animam se in locum movere? ergo ille locus aut orbis aut linea est. an se pariendo seu consumendo movetur?
sene auget an minuit? aut proferatur, ait, in medium aliud genus motus quo eam dicamus moveri. sed omnis haec inter- 21
rogationum molesta congeries ex una eademque defluit male conceptae definitionis astutia. nam quia semel sibi proposuit omne quod movetur ab alio moveri, omnia
haec motuum genera in anima quaerit in quibus aliud est quod movet, aliud quod movetur, cum nihil horum cadere in animam possit, in qua nulla discretio est moventis

21ss. cf. 406a 11–14

[SEPD BC] 4 possumus P' || 8 apto quidem sibi BC || 11 et om. DB || 12 lege temporis P || 18 quo devincta est *vulgo edunt*, quod vineta SEBD, quod iuncta PC | quodque E', om. P || 21 urgere videtur P || 22.23 dicendum est B' || 24 seu] an BC || 25 in medium ait B || 27 defluit om. P' || 28 semel om. P || 31.32 in animam cadere B || 32 est om. B

- 22 et moti. *quis est igitur*, dicit aliquis, *aut unde intellegitur animae motus, si horum nullus est?* sciet hoc quisquis nosse desiderat vel Platone dicente vel Tullio: *quin etiam ceteris quae moventur hic fons hoc principium est movendi.*
- 23 quanta sit autem vocabuli huius expressio, quo anima 5 fons motus vocatur, facile reperies, si rei invisibilis motum sine auctore atque ideo sine initio ac sine fine prodeuntem et cetera moventem mente concipias, cui nihil similis de visibilibus quam fons potuerit reperiri, qui ita principium est aquae, ut cum de se fluvios et lacus procreet, 10 a nullo nasci ipse dicatur, nam si ab alio nasceretur, non
- 24 esset ipse principium. et sicut fons non semper facile deprehenditur, ab ipso tamen qui funduntur aut Nilus est aut Eridanus aut Hister aut Tanais, et ut illorum rapacitatem videndo admirans et intra te tantarum 15 aquarum originem requirens cogitatione recurris ad fontem, et hunc omnem motum intellegis de primo scaturiginis manare principio: ita cum corporum motum, seu divina seu terrena sint, considerando quaerere forte auctorem velis, mens tua ad animam quasi ad fontem recur- 20 rat, cuius motum etiam sine corporis ministerio testan-
- 25 tur cogitationes, gaudia, spes, timores. nam motus eius est boni malique discretio, virtutum amor, cupido vitiorum, ex quibus effluunt omnes inde nascentium rerum meatus; motus eius est quicquid irascimur et in fervorem 25 mutuae collisionis armamur, unde paulatim procedens rabies fluctuat proeliorum; motus eius est quod in desideria rapimur, quod cupiditatibus alligamur. sed hi motus si ratione gubernentur, proveniunt salutares, si desti-
- 26 tuantur, in praeceps et rapiuntur et rapiunt. didicisti 30 motus animae quos modo sine ministerio corporis, modo per corpus exercet. si vero ipsius mundanae animae motus

3s. cf. Phaedr. 245 C || 9ss. cf. Plot. 3. 8, 10 init. || 20ss. cf. ib. 3. 6, 3 || 22ss. cf. Porph. ad Marcell. 29

[SEPDBC] 2 sciat S' || 4 ceteris om. P' | est] esse SBC || 8 concipies E', capias P || 9 poterit E' PDC || 12 ipse om. P || 15 rapiditatem Pd quod et in S ut v. l. additum est | te] se P || 18 motus P || 19 forte om. P || 25 post motus add. enim P || 28 agitamur P

requires, caelestem volubilitatem et sphaerarum sub-
iacentium rapidos impetus intueri, ortum occasumve
solis, cursus siderum vel recursus, quae omnia anima mo-
vente proveniunt. immobilem vero eam dicere quae
5 movet omnia, Aristoteli non convenit, qui quantus in
aliis sit probatum est, sed illi tantum, quem vis naturae,
quem ratio manifesta non moveat.

Edocto igitur atque adserto animae motu, Africanus 17
qualiter exercitio eius utendum sit in haec verba mandat
10 et praecipit: *hanc tu exerce optimis in rebus, sunt autem 2*
optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exer-
citatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervo-
labit; idque ocius faciet, si iam tum cum erit inclusus in
corpore, eminebit foras, et ea quae extra erunt contemplans
15 *quam maxime se a corpore abstrahet. namque eorum animi 3*
qui se corporis voluptatibus dediderunt, earumque se quasi
ministros praeberunt, impulsuque libidinum voluptatibus
oboedientium deorum et hominum iura violarunt, corporibus
elapsi circum terram ipsam volutantur, nec hunc in locum
20 *nisi multis exagitati saeculis revertuntur. in superiore huius 4*
operis parte diximus alias otiosas, alias negotiosas esse
virtutes, et illas philosophis, has rerum publicarum recto-
ribus convenire, utrasque tamen exercentem facere
beatum. hae virtutes interdum dividuntur, non num-
25 *quam vero miscentur, cum utrarumque capax et natura*
et institutione animus invenitur. nam si quis ab omni 5
quidem doctrina habeatur alienus, in re publica tamen
et prudens et temperatus et fortis et iustus sit, hic a feria-
tis remotus eminet tamen actualium vigore virtutum,
30 *quibus nihilo minus caelum cedit in praemium. si quis 6*
vero insita quiete naturae non sit aptus ad agendum,

[SEPDBC] 1 requiris E'C', requiras B || 7 quem ratio] quae
miratio SC, quae ratio B' || 8 igitur om. B || 10 post praecipit
add. dicens P || 12 velocius] ut ocius B || 14 erant B' || 16 corpo-
ris om. P | voluntatibus S' || 18 hominum] omnium B | viola-
verunt SEDBC || 20 multis exagitati saeculis sDB, multis sae-
culis SEC, multis saeculis exactis P || 28 temperans P || 30 nihil
hominis ut vid. P || 31 quiete] virtute B'

sed solum optima conscientiae dote erectus ad supera,
doctrinae suppellectilem ad exercitium divinae disputa-
tionis expendat, sectator caelestium, devius caducorum,
is quoque ad caeli verticem otiosis virtutibus subve-
7 hetur. saepe tamen evenit ut idem pectus et agendi et 5
disputandi perfectione sublime sit, et caelum utroque
8 adipiscatur exercitio virtutum. Romulus nobis in primo
genere ponatur cuius vita virtutes numquam deseruit,
semper exercuit; in secundo Pythagoras, qui agendi
nescius fuit artifex disserendi et solas doctrinae et con- 10
scientiae virtutes secutus est; sit in tertio ac mixto genere
apud Graecos Lycurgus et Solon, inter Romanos Numa,
Catones ambo, multique alii qui et philosophiam hau-
serunt altius et firmamentum rei publicae praestiterunt:
soli enim sapientiae otio deditos, ut abunde Graecia tulit, 15
9 ita Roma nescivit. quoniam igitur Africanus noster, quem
modo avus praeceptor instituit, ex illo genere est quod et
de doctrina vivendi regulam mutuatur et statum publi-
cum virtutibus fulcit, ideo ei perfectionis geminae prae-
10 cepta mandantur. sed ut in castris locato ac sudanti sub 20
armis primum virtutes politicae suggeruntur his verbis:
*sunt autem optimae curae de salute patriae quibus agitur
et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam
11 pervolabit.* deinde quasi non minus docto quam forti
viro philosophis apta subduntur cum dicitur, *idque 25
ocius faciet si iam tunc cum erit inclusus in corpore, emi-
nebit foras et ea quae extra erunt contemplans quam maxime
12 se a corpore abstrahet.* haec enim illius sunt praecepta doc-
trinae quae illam dicit mortem philosophantibus appe-
tendam, ex qua fit ut adhuc in corpore positi corpus ut 30
alienam sarcinam, in quantum patitur natura, despiciant;

22 Som. 9, 2

[SEPDBC] 3 devius] de huius E' B', *dein totam vocem delet* h ||
4 is] his E' P || 6 sublime perfectione B || 8 disseruit SE' d || 11 ac
mixto] admixto B || 13 catonis P' | auxerunt Pd, duxerunt D' ||
16.17 quem modo] quemadmodum P' D' || 19 ei] et P, om. C |
geminae perfectionis P || 21 primum virtutes om. B || 24 non quasi
non B, non D || 26 clausus B || 28 sunt illius B

et facile nunc atque opportune virtutes suadet, postquam
 quanta et quam divina praemia virtutibus debeantur
 edixit. sed quia inter leges quoque illa imperfecta dicitur 13
 in qua nulla deviantibus poena sancitur, ideo in conclu-
 5 sione operis poenam sancit extra haec praecepta viventi-
 bus, quem locum Er ille Platonius copiosius executus
 est saecula infinita dinumerans, quibus nocentum animae
 in easdem poenas saepe revolutae sero de tartaris per-
 mittuntur emergere et ad naturae suae principia quod
 10 est caelum, tandem impetrata purgatione remeare. ne-
 cesse est enim omnem animam ad originis suae sedem
 reverti, sed quae corpus tamquam peregrinae incolunt
 cito post corpus velut ad patriam revertuntur, quae vero
 corporum illecebris ut suis sedibus inhaerent, quanto ab
 15 illis violentius separantur, tanto ad supera serius rever-
 tuntur.

Sed iam finem somnio cohibita disputatione faciamus 15
 hoc adiecto quod conclusionem decebit, quia cum sint
 totius philosophiae tres partes, moralis, naturalis et ra-
 20 tionalis, et sit moralis quae docet morum elimatam per-
 fectionem, naturalis quae de divinis corporibus disputat,
 rationalis cum de incorporeis sermo est quae mens sola
 complectitur, nullam de tribus Tullius in hoc somnio prae-
 termisit. nam illa ad virtutes amoremque patriae et ad 16
 25 contemptum gloriae adhortatio quid aliud continet nisi
 ethicae philosophiae instituta moralia? cum vero vel de
 sphaerarum modo vel de novitate sive magnitudine side-
 rum deque principatu solis et circis caelestibus cingu-
 lisque terrestribus et Oceani situ loquitur et harmoniae
 30 superum pandit arcanum, physicae secreta commemorat;
 at cum de motu et immortalitate animae disputat, cui
 nihil constat inesse corporeum, cuiusque essentiam nullus

[SEPDBC] 1 nunc *om.* P', *dein* oportuneque P || 7 nocentium
 D'B || 9 emergere permittuntur P || 10 remeare purgatione B' |
 remeare P || 19 moralis et naturalis B | naturalis rationalis D ||
 25 contentum P | exhortatio P || 29 -bus et oceani *om. in ras.* S',
supplet S^m || 30 -ae superum pandit arcanum *om. in lacuna* S',
supplet S^m

AMBROSII THEODOSII MACROBII

- sensus sed sola ratio deprehendit, illic ad altitudinem
 17 philosophiae rationalis ascendit. vere igitur pronuntian-
 dum est nihil hoc opere perfectius, quo universa philo-
 sophiae continetur integritas.

[SEPDBC] 1 deprehendit — ascendit] deprehendit rationalis
 philosophiae fastigia comprehendit P || 3 hoc *om.* B' | *nihil sub-*
scriptum in SBD; MACROBII AMBROSII COMMENTA EX
 CICERONE IN SOMNIVM SCIPIONIS EXPLICIT. DE ER-
 RORE EMENDATIONIS DA VENIAM LECTOR. Si quid male
 puncta notabunt. Vel si mendosum pagina textit opus. Non mens
 prava mihi sed fallax offuit error. Que non fonte (*vel* sote)
 subest ucula (*sic!*) culpa mihi. E; AMBROSII MACROBII
 THEODOSII SVPER SOMNIVM SCIPIONIS COMMENTVM
 EXPLICIT P; Macrobiani Ambrosii Theodosii V.C. & Ill' com-
 menta in somnium scipionis ex cicerone excerptum feliciter
 expliciunt C

SOMNIVM SCIPIONIS

Cum in Africam venissem M'. Manilio consule ad 1
 quartam legionem tribunus ut scitis militum, nihil mihi
 fuit potius quam ut Masinissam convenirem regem fa-
 miliae nostrae iustis de causis amicissimum. ad quem ut 2
 5 veni, complexus me senex conlacrimavit aliquantoque
 post suspexit ad caelum et 'grates' inquit 'tibi ago summe
 Sol vobisque reliquis, caelites, quod antequam ex hac
 vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Corne-
 lium Scipionem cuius ego nomine ipse recreor, ita num-
 10 quam ex animo meo discedit illius optimi atque in-
 victissimi viri memoria.' deinde ego illum de suo regno,
 ille me de nostra re publica percontatus est multisque
 verbis ultro citroque habitis ille nobis est consump-
 tus dies. post autem apparatu regio accepti sermonem 3
 15 in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de
 Africano loqueretur, omniaque eius non facta solum sed
 etiam dicta meminisset. deinde ut cubitum discessi-

superscriptiones: deest somnium in S; SOMNIVM SCIPIONIS
 M. TVLLI CICERONIS EXCERPTVM EX LIBRO VI DE RE
 PVBLICA INCIPIT E; INCIPIT SOMNIVM SCIPIONIS
 SVMPTVM EX LIBRIS CICERONIS TVLLII DE RE PVBLI-
 CA P; SOMNIVM SCIPIONIS M. TVLLI CICERONIS EX-
 CERPTVM A LIBRO VI DE RE PVBLICA D; SOMNIVM SCI-
 PIONIS M. T. C. EXCERPTVM EX LIBRO SEXTO DE RE
 PVBLICA B; SOMNIVM SCIPIONIS M. TVLLII C. EXCERP-
 TVM EX LIBRO TERTIO DE RE PVBLICA C || 1 M'. Manilio
Signius, A. Manlio EPB, A. Mallio DC || 2.3 fuit mihi B || 7 re-
 liqui P || 8 regno meo P || 9 recreor ipse D, *sane malim ipso* |
 ita *vulgo edunt*, itaque *libri* || 10 discessit P, *discederit corr.* dis-
 cesserit C || 13 consumptus est B || 14 posthaec C | autem *om.*
 ED'BC | accepti *om.* C || 16 eius *om.* P' | solum facta DB

- mus, me et de via et qui ad multam noctem vigilassem,
 4 artior quam solebat somnus complexus est. hic mihi —
 credo equidem ex hoc quod eramus locuti, fit enim fere
 ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in
 somno tale quale de Homero scribit Ennius, de quo vide- 5
 licet saepissime vigilans solebat cogitare et loqui — Afri-
 canus se ostendit ea forma quae mihi ex imagine eius
 quam ex ipso erat notior. quem ubi agnovi, equidem co-
 horrui sed ille, 'ades', inquit, 'animo et omitte timorem,
 Scipio, et quae dicam trade memoriae. 10
- 2 Videsne illam urbem quae, parere populo Romano
 coacta per me, renovat pristina bella nec potest quiescere'
 — ostendebat autem Carthaginem de excelso et pleno
 stellarum illustri et claro quodam loco — 'ad quam tu
 oppugnandam nunc venis paene miles? hanc hoc biennio 15
 consul evertes eritque cognomen id tibi per te partum
 quod habes adhuc a nobis hereditarium. cum autem
 Carthaginem deleveris, triumphum egeris censorque
 fueris et obieris legatus Aegyptum Syriam Asiam Grae-
 ciam, delegere iterum consul absens bellumque maxi- 20
 2 mum conficies, Numantiam excindes. sed cum eris curru
 in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis
 perturbatam nepotis mei. hic tu, Africane, ostendas
 oportebit patriae lumen animi ingenii consiliique tui.
 sed eius temporis ancipitem video quasi fatorum viam. 25
 nam cum aetas tua septenos octies solis amfractus redi-
 tusque converterit duoque hi numeri quorum uterque
 plenus, alter altera de causa habetur, circuitu naturali
 summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in
 tuum nomen se tota convertet civitas: te senatus te 30
 omnes boni te socii te Latini intuebuntur, tu eris unus in
 quo nitatur civitatis salus ac ne multa, dictator rem

[EPDBC] 4 aliquid — 5 tale] in somnio aliquid tale B || 5 hen-
 nius EP || 8 et quidem B || 11 p. r. EPC, p̄r B || 18 triumphus
 corr. triumphos B || 21 efficies D || 22 in om. D | r. p. PC || 24 in-
 geniique tui consiliique B || 26 anfractus solis B || 29 confecerit P' ||
 32 rem p. EB, r. p. PC

publicam constituas oportet si impias propinquorum manus effugeris.' hic cum exclamavisset Laelius ingemuissent-
 3 que vehementius ceteri, leniter arridens Scipio 'st! quaeso'
 inquit 'ne me e somno excitetis et parumper audite cetera.
 5 Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus qui patriam conservaverint
 adiuverint auxerint, certum esse in caelo definitum locum
 ubi beati aevo sempiterno fruuntur. nihil est enim illi
 10 principi deo qui omnem mundum regit, quod quidem in
 terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum
 iure sociati, quae civitates appellantur. harum rectores
 et conservatores hinc profecti huc revertuntur.' hic ego 2
 etsi eram perterritus, non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen viveretne ipse et Paulus
 15 pater et alii quos nos extinctos esse arbitraremur. 'immo vero', inquit, 'hi vivunt qui e corporum vinclis tamquam
 e carcere evolaverunt. vestra vero quae dicitur vita mors
 est. quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem.'
 quem ut vidi, equidem vim lacrimarum profudi, ille autem 3
 20 me complexus atque osculans flere prohibebat. atque ego
 ut primum fletu represso loqui posse coepi, 'quaeso', inquam,
 'pater sanctissime atque optume, quoniam haec est vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris?
 quin huc ad vos venire propero?' 'non est ita', inquit ille.
 25 'nisi enim cum deus is, cuius hoc templum est omne quod 4
 conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi
 aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati
 qui tuerentur illum globum quem in hoc templo medium vides,
 quae terra dicitur, hisque animus datus est

[EPDBC] 1 propinquorum effugeris manus E, manus propinquorum effugeris B || 2 laelius exclamavisset D || 3 leniter *vulg.*, leviter *libri* | st! *Ianus*, et EPDB, *om.* C || 4 excites E, excitatis P' | parumper *Bouhierus*, parum rebus *libri* || 5 rem p. EPDB, r. p. C || 6 sic *om.* C || 8.9 principii illi D | eorum P' || 9.10 fiat in terris D || 11 vocantur P || 15 esse *om.* P || 16 inquit *om.* P' || 17 evolaverunt B || 20 atque osculans *om.* D | ego *om.* P || 23 africanum] *ultra non procedit* E || 24 inquit ita B || 25 cum *om.* P d || 27 paterit *corr.* poterit B | deus hic C || 28 templo hoc D, medio P

- ex illis sempiternis ignibus quae sidera et stellas vocatis,
 quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus,
 5 circulos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. quare
 et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus animus est in
 custodia corporis nec iniussu eius a quo ille est vobis da- 5
 tus, ex hominum vita migrandum est, ne munus huma-
 num assignatum a deo defugisse videamini. sed sic, Sci-
 pio, ut avus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole
 et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis,
 6 tum in patria maxima est. ea vita via est in caelum et in 10
 hunc coetum eorum qui iam vixerunt et corpore laxati il-
 lum incolunt locum quem vides', — erat autem is splendi-
 dissimo candore inter flammās circus elucens — 'quem
 7 vos, ut a Graeis acceperitis, orbem lacteum nuncupatis.' ex
 quo omnia mihi contemplanti praeclara cetera et mira- 15
 bilia videbantur — erant autem eae stellae quas numquam
 ex hoc loco vidimus et eae magnitudines omnium quas
 esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima
 quae ultima a caelo, citima terris luce lucebat aliena, stel-
 larum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant 20
 — iam ipsa terra ita mihi parva visa est ut me imperii
 nostri quo quasi punctum eius attingimus paeniteret.
 4 Quam cum magis intuerer, 'quaeso', inquit Africanus,
 'quo usque humi defixa tua mens erit? nonne aspicias quae
 in templa veneris? novem tibi orbibus vel potius globis 25
 conexas sunt omnia, quorum unus est caelestis extimus
 qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus, ar-
 cens et continens ceteros in quo sunt infixi illi qui volvun-
 2 tur stellarum cursus sempiterni. cui subiecti sunt septem
 qui versantur retro contrario motu atque caelum. e quibus 30

[PDBC] 3 circos D || 5 invisu B, iniusu C || 7 diffugisse D,
 defuisse B, efugisse C || 8 hic *om.* P' | cole iustitiam D || 9 *post*
cum add. sit D || 11 relaxati PD || 13 incolunt illum B | lucens P ||
 15 nihil contemplandi B || 16 eae] hae P'DB | stellae *om.* P' ||
 17 eae] hae P'DB || 18 ex quibus — 19 aliena *om.* P' || 19 a *om.*
 D'B || 21 parva mihi B || 24 tua *om.* B'C || 24.25 quae contem-
 plaveris D, quae templa veneris C || 27 summus *om.* P || 29 sunt
om. PC

unum globum possidet illa quam in terris Saturniam nominant, deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui dicitur Iovis, tum rutilus horribilisque terris quem Martium dicitis, deinde de septem mediam fere
 5 regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine ut cuncta sua luce lustret et compleat. hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum
 10 praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. nam ea quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.'

15 Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, 'quid hic', 5 inquam, 'quis est qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus?' 'hic est', inquit, 'ille qui intervallis coniunctus imparibus sed tamen pro rata parte ratione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et
 20 acuta cum grāvibus temperans varios aequabiliter concentus efficit. nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. quam ob causam summus
 2 ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitator, 25 acute et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus. nam terra, nona, immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus
 30 rerum omnium fere nodus est. quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii qui praestantibus ingeniis in vita hu-

[PDBC] 4 de septem *scripsi*, subter *libri* || 7 et B' | sua
 luce DC || 12 aeterna om. P || 13 eam] ea B || 15 recipi B' ||
 25 excitatio B || 26 nova P || 27 mundi medium P || 28 autem
 om. P | duorum] modorum P, duorum modorum B || 29 efficiunt
 distinctis P', distinctos efficiunt B || 30 fere omnium B | nodet B |
 qui docti B'

- 3 mana divina studia coluerunt. hoc sonitu oppletae aures
hominum obsurduerunt. nec est ullus hebetior sensus in
vobis, sicut ubi Nilus ad illa quae Catadupa nominantur
praecipitat ex altissimis montibus, ea gens quae illum
locum adcolit propter magnitudinem sonitus sensu au- 5
diendi caret. hic vero tantus est totius mundi incitatissima
conversione sonitus ut eum aures hominum capere non
possint, sicut intueri solem adversum nequitis eiusque ra-
diis acies vestra sensusque vincitur.' haec ego admirans
referebam tamen oculos ad terram identidem. 10
- 6 Tum Africanus, 'sentio', inquit, 'te sedem etiam nunc
hominum ac domum contemplari. quae si tibi parva, ut
est, ita videtur, haec caelestia semper spectato, illa hu-
mana contemnito. tu enim quam celebritatem sermonis
hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes? 15
vides habitari in terra raris et angustis in locis et in ipsis
quasi maculis, ubi habitat, vastas solitudines interiectas
eosque qui incolant terram non modo interruptos ita esse
ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed
partim obliquos, partim transversos, partim etiam ad- 20
versos stare vobis, a quibus spectare gloriam certe nullam
2 potestis. cernis autem eandem terram quasi quibusdam re-
dimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime
inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque parte
subnixos obriguisset pruina vides, medium autem illum 25
3 et maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles,
quorum australis ille in quo qui insistunt adversa vobis
urgent vestigia nihil ad vestrum genus, hic autem alter
subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos
parte contingat. omnis enim terra, quae colitur a vobis, 30
angusta verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula
est circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum,

[PDBC] 1 divina om. B' | hoc sonitu — 2 obsurduerunt om. P ||
5 locum om. D'B' || 9 sensusque om. P || 11 tunc D || 17 mascu-
lis B || 18 hosque DBC | incolunt C | esse] est B || 19 possit]
queat D || 20 partim transversos om. PD'B || 21 expectare P ||
22 eadem B' || 26 ardore solis B || 30 a vobis colitur D

quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit parvus vides. ex his ipsis cultis notisque 4
 terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel
 Caucasum hunc quem cernis transcendere potuit vel illum
 5 Gangen tranatare? quis in reliquis orientis aut obeuntis
 solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen
 audiet? quibus amputatis cernis profecto quantis in
 angustiis vestra se gloria dilatari velit. ipsi autem qui
 de nobis loquentur quam loquentur diu?

10 Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum 7
 deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus ac-
 ceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exu-
 stionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse
 est, non modo non aeternam sed ne diuturnam quidem
 15 gloriam adsequi possumus. quid autem interest ab eis qui 2
 postea nascentur sermonem fore de te cum ab eis nullus
 fuerit qui ante nati sunt, qui nec pauciores et certe me-
 liores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos a qui-
 bus audiri nomen nostrum potest nemo unius anni me-
 20 moriam consequi possit? homines enim populariter annum 3
 tantum modo solis id est unius astri reditu metiuntur, cum
 autem ad idem unde semel profecta sunt cuncta astra red-
 ierint eandemque totius caeli descriptionem longis inter-
 vallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari pot-
 25 est; in quo vix dicere audeo quam multa hominum sae-
 cula teneantur. namque ut olim deficere sol hominibus 4
 extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in
 templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eo-
 demque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus
 30 ad principium stellisque revocatis expletum annum ha-
 beto. cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito
 esse conversam. quocirca si reditum in hunc locum despe- 5

[PDBC] 1 quem] quod P'C || 3 num] nam P || 5 quis D, vis P,
 vix BC || 8 se vestra D || 9 loquentur *prius*] loquantur DB ||
 13 certo tempore B || 15 ab his DBC || 16 ab his DBC || 17 et]
 vel B || 18 cum praesertim D, dum praesertim B, praesertim C' ||
 20 loquelariter D'BC || 26 hominibus sol D || 30 annum] annum B ||
 31 huius quidem anni DBC | soit B

raveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum. suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus; quid de te alii loquantur ipsi videant, sed loquentur tamen. sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum quas vides, nec umquam de ullo perennis fuit et obruitur hominum inter- 10 itu et oblivione posteritatis extinguitur.'

- 8 Quae cum dixisset, 'ego vero', inquam, 'Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio 15 2 exposito enitar multo vigilantius.' et ille, 'tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem sed corpus hoc. nec enim tu is es quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura quae digito demonstrari potest. deum te igitur scito esse, si quidem est deus qui 20 viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus, et ut ille mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile 3 corpus animus sempiternus movet. nam quod semper mo- 25 vetur, aeternum est, quod autem motum adfert alicui quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. solum igitur quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit, quin etiam ceteris quae moventur 30 4 hic fons, hoc principium est movendi. principio autem nulla est origo, nam ex principio oriuntur omnia, ipsum

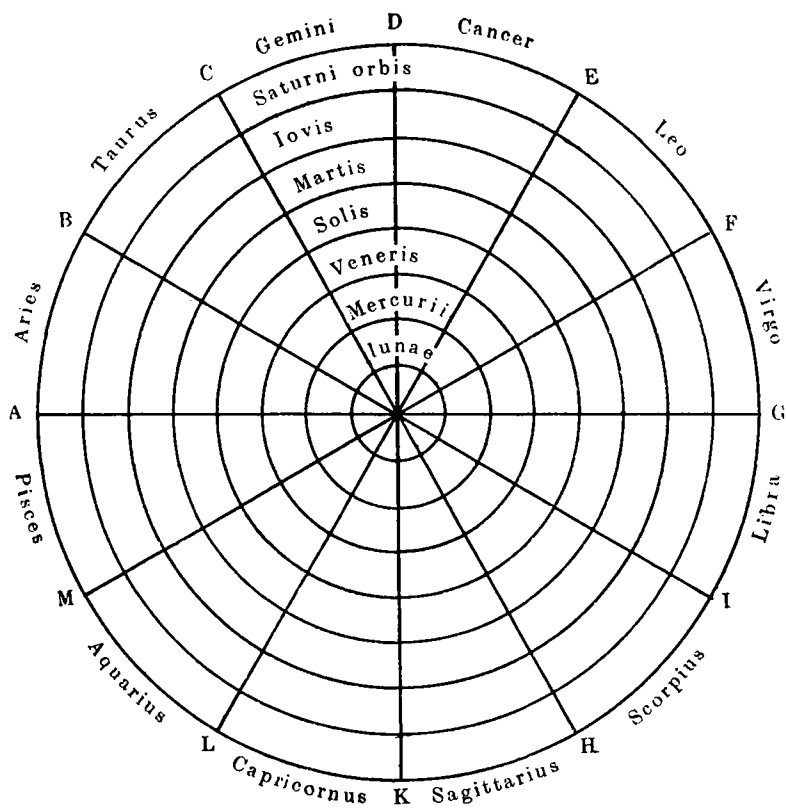
[PDBC] 1 sunt omnia B || 4 contuere PBC || 5 te om. D || 9 his DBC | quas] quam B' || 20 est om. C | deus est B || 21 regit om. P' || 23 ille om. B, post princeps collocat D || 25 nam] nam quoniam corr. namque B || 27 alicunde P || 28 habent B || 29 sese] de se PB, se C || 29 deseritur — numquam om. P' || 32 origo est B | ex] e B, et C

autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim esset id principium quod gigneretur aliunde. quod si numquam oritur, ne occidit quidem umquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, si
 5 quidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit ut motus 5 principium ex eo sit quod ipsum a se movetur, id autem nec nasci potest nec mori, vel concidat omne caelum omnisque natura consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur qua a primo impulsa moveatur.

10 Cum pateat igitur aeternum id esse quod a se ipso moveatur, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne quod pulsu agitur externo, quod autem est animal id motu cietur interiore et suo, nam haec est propria natura animi atque vis. quae
 15 si est una ex omnibus quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est. hanc tu exerce optimis in rebus. sunt 2 autem optimae curae de salute patriae, quibus agitur et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit; idque ocius faciet si iam tum cum erit
 20 inclusus in corpore, eminebit foras et ea quae extra erunt contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. nam- 3 que eorum animi qui se corporis voluptatibus dediderunt earumque se quasi ministros praebuerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum
 25 iura violarunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur.'

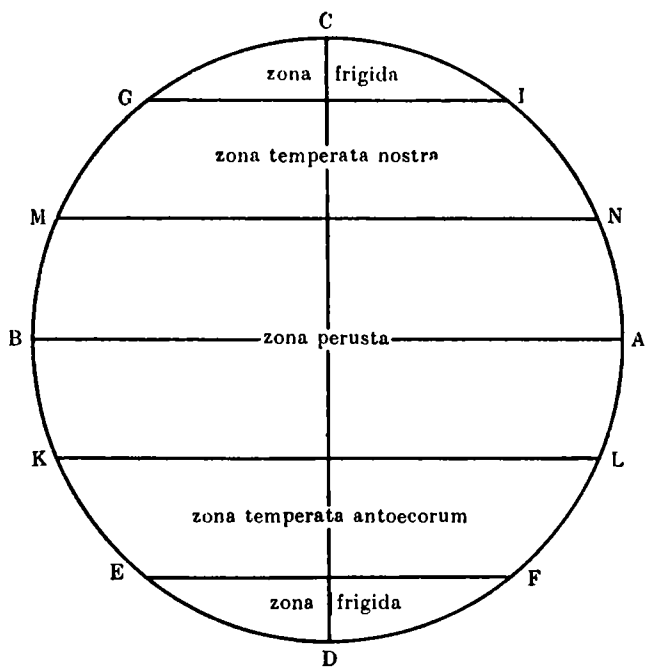
Ille discessit, ego somno solutus sum.

[PDBC] 2 aliunde D || 3 ne] neo PDC | ne umquam quidem occidit B || 4 ab alia re nascetur BC, ab alio nascetur D' | aliud] aliquid D, aliud aliquid B || 8 natura et consistat libri || 9 impulsu PBC || 20 inclusus in carcere vel in corpore D || 25 violaverunt DBC

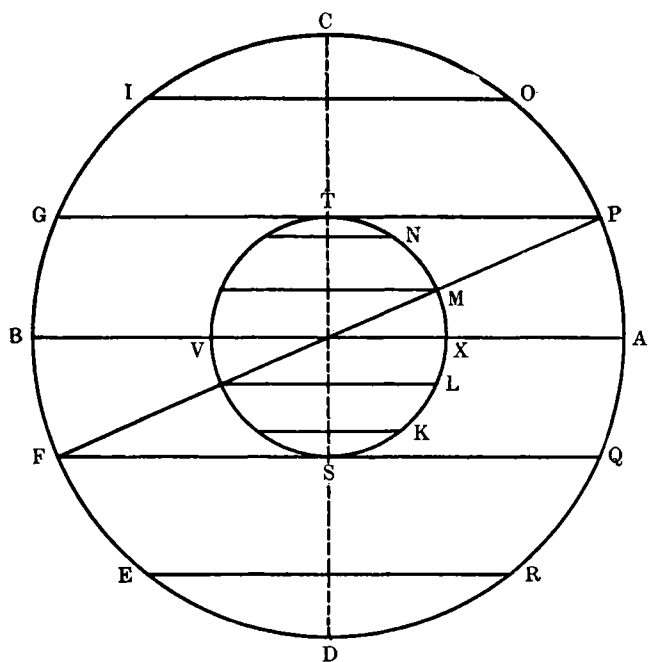

ad Comm. in Som. Scip. l. 21, 3ss.

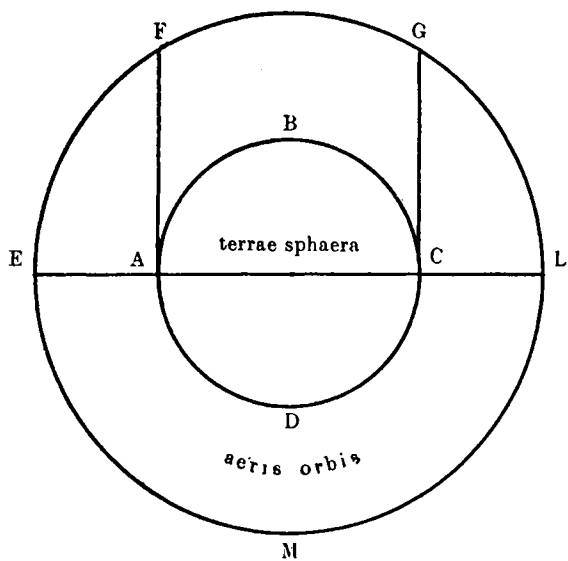

ad Comm. in Som. Scip. 2. 5, 13ss. et 6, 2ss.

ad Comm. in Som. Scip. 2. 7, 4ss.

ad Comm. in Som. Scip. l. 22, 11ss.

INDEX SCRIPTORVM A MACROBIO LAUDATORVM

- Academici damnant sensus 7. 14, 21
- Accius in Annalibus 1. 7, 36; in Antigona 6. 2, 17; in Armorum iudicio 6. 1, 58; in Bacchis 6. 5, 9; in Pelopidis 6. 7, 18; in Philoctete 6. 1, 55; 6. 5, 2; 6. 5, 14
- Acusilaus v. Agesilaus
- C. Aelius Gallus (Caecilius Gallus) libro de significatione verborum quae ad ius pertinent secundo 6. 8, 16
- Aeschylus tragicus, primus Palicos in litteras dedit 5. 19, 17; in tragoedia Aetna ib. 24; in fabula quae Latina lingua Sacerdotes inscribitur 5. 22, 13; fr. 86 (Mette) 1. 18, 6; fr. 412 (Mette) 5. 20, 16
- Aesopi fabulae elegantes C. 1. 2, 9
- Afranius togatarum scriptor, in Compitalibus 6. 1, 4; in Titulo (nisi forte *Omen* legamus) 6. 8, 13; in Sella 3. 20, 4; in Virgine 6. 4, 12; fab. incert. 6. 5, 6
- Agesilaus (apud Didymum) 5. 18, 10; vulgo Acusilai nomen substituunt, Macrobius, ut mihi videtur, corrigentes
- Albinus, Aulus, res Romanas oratione Graeca scripsit 1. praef. 14; annali primo 3. 20, 5
- Alcaeus lyricus, fr. 347 7. 15, 13
- Alcaeus comicus, in Comoedotragedia 5. 20, 12
- Alcmanis lyrici de rore opinio 7. 16, 31
- Alexander (Polyhistor ut videtur) 1. 18, 11
- Alexander Aetolus in libro qui inscribitur Musae 5. 22, 4
- Anaxandrides comicus, in Agroecis 5. 21, 8
- Antias, v. Valerius
- Antipater Stoicus 1. 17, 36. 57
- Antonius Gniphio in libro quo disputat quid sit festra 3. 12, 8
- Antonius orator stilo ardenti usus 5. 1, 17
- Apollodorus in libro 14. Περὶ θεῶν 1. 17, 19; in libris Περὶ θεῶν 1. 20, 4; de Saturno quid senserit 1. 8, 5
- Apollonius Argonauticorum scriptor 5. 17, 4
- Apuleius quaestiones conviviales conscripsit 7. 3, 24; amatorum casus tractavit C. 1. 2, 8
- Aratus de caelo dicturus 1. 18, 15; de eius Phaenomenis multa traxit Maro 5. 2, 4; in libro Elegion 5. 20, 8; multi eius exordium imitati sunt C. 1. 17, 14
- Archilochus (pap. Oxyr. 2310 ed. Lobel) 1. 17, 10
- Arbiter (Petronius) amatoria lusit C. 1. 2, 8

INDEX SCRIPTORVM

- Archimedes de sphaerarum ordine cum Cicerone consentit C. 1. 19, 2; eius de distantia lunae terraeque opinio a Platoniciis repudiata C. 2. 3, 13 et 14
- Aristomenes comicus in Boethis 5. 20, 12
- Aristophanes comicus Venerem Ἀρρόδιον appellat 3. 8, 3; in Acharnensin 5. 20, 13; in Cocalo 5. 18, 5
- Aristoteles qui Theologumena scripsit 1. 18, 1; de poetis libro 5. 18, 19; in physiciis quaestionibus 7. 12, 25; de ebrietate libro 7. 6, 15; cur aqua salsa spissior quam dulcis 7. 13, 19; animam moveri negat C. 2. 14, 2sq.; animam entelechiam dixit C. 1. 14, 19; de cavendis voluptatibus 2. 8, 10sq.; de vulneribus aereo mucrone infictis 7. 16, 34; conviviales quaestiones scripsit 7. 3, 24
- Asclepiades de vocabulo carchesio quid senserit 5. 21, 5; eius de anima sententia C. 1. 14, 19
- Asinius Pollio *vectigaliorum* saepe posuit 1. 4, 12
- Asper grammaticus 3. 5, 9; 3. 6, 13
- Ateius Capito, de sacrificiorum iure primo 3. 10, 3. 7; de anulorum usu quid scripserit 7. 13, 11; annum a circuitu temporis dictum putat 1. 14, 5
- Aterianus grammaticus 3. 8, 2
- Atta in Supplicatione 3. 18, 8
- Augustus Caesar in epistula ad Maecenatem 2. 4, 12; Aiacei tragoediam scripserat 2. 4, 1; ioci eius 2. 4, 1-18; Fescenninos in Pollionem scripsit 2. 4, 21
- Boethi Peripatetici de anima opinio C. 1. 14, 20
- Caecilius comicus inc. 33 3. 15, 9
- Caelius (Antipater) historiarum secundo 1. 4, 25
- Callias historicus in septima historia de rebus Siculis 5. 19, 25
- Callimachus (171, 11) 5. 21, 12; Tuscos Camillum appellare Mercurium dixit 3. 8, 6
- Calvus 3. 8, 2
- Carminius v. Granius
- Cassius Hemina historiarum secundo 1. 16, 21; lib. incert. 3. 4, 9; *Cassius* tantum appellatur 1. 13, 21; 1. 16, 33
- Cato Censorius Originum primo 3. 5, 10; in Originibus 1. 4, 26; 1. 14, 5; Accam Larentiam meretricem dicit 1. 10, 16; de Achaeis oratione 6. 7, 10; in orationibus 3. 17, 3; de re rustica (7, 3) 7. 6, 13; (31, 2) 6. 4, 16; argute iocari solitus 2. 1, 15; 2. 2, 4; eius in Albinum iocus 1 praef. 13-15
- Catullus (14, 15) 2. 1, 8; (Pel. & Thet. 327) 6. 1, 42; (ib. 171) 6. 1, 41
- Chrysippi Stoici de Apolline opinio 1. 17, 7
- Cicero quinto de legibus 6. 4, 8; de fato 3. 16, 4; Oeconomicon tertio 3. 20, 4; Catone 6. 2, 33; de finibus (5. 30, 92) 2. 1, 6; Bruto (9, 37) 6. 4, 8; (ib. 47, 173) 6. 2, 34; pro Milone (20, 53) 1. 5, 5; (2 Verr. 1. 17, 45) 4. 4, 17; (2 Verr. 4. 40, 86) 4. 4, 13; quarto in Verrem (55, 122) 6. 7, 11; (2 Verr. 5. 45, 119) 4. 4, 1; sexta in Antonium (15) 1. 5, 5; antiquorum imitator 1. 5, 10; iocis praestans 2. 1, 10sq.; ioca eius 2. 3; 7. 3,

INDEX SCRIPTORVM

- 7; Gabinio saltandi studium obiecit 3. 14, 15; in eum aliorum scommata 2. 3, 5 et 10; 2. 6, 6; 7. 3, 8; Roscio et Aesopo familiariter usus 3. 14, 11sq.; M. Caelium defendit 3. 14, 15. libros de re publica scripsit C. 1. 1; somnium Scipionis ad calcem commentarii reperies. epistularum ad Corn. Nepotem secundo 2. 1, 14; (ad Atticum 1. 19, 6) 3. 15, 6; (ib. 16. 6, 1) 6. 4, 9. ab Euangelio reprehensus 1. 24, 4; in copioso genere praestat 5. 1, 4sq.
- Cincius. hoc nomine laudatur a Macrobio nemo, sed Cincios pro voluntate effinxere viri docti ex Cingio, Titio, Tito, quos vide
- Cingius de fastis libro 1. 12, 1. 12, 12—13. 18. 30
- Claudius Quadrigarius annali tertio 1. 4, 18; tertio annalium 1. 5, 6; annalium quinto 1. 16, 26
- Cleanthes Stoicus, Apollinis cognomina explicans citatur 1. 17, 8; ib. 31; ib. 36; 1. 18, 14
- Cloatius Verus in libro a Graecis tractorum 3. 18, 4; ordinatum secundo 3. 6, 2; ordinatorum Graecorum quarto 3. 18, 8; 3. 19, 2
- Colotes Epicureus in Platonem amarius cavillatus est C. 1. 2, 3
- Cornelius Balbus exegeticon libro octavo decimo 3. 6, 16
- Cornelius Labeo primo Fastorum 1. 16, 29; lib. incert. 1. 12, 21; de dis Penatibus 3. 4, 6; libro cui titulus est De oraculo Apollinis Clarii 1. 18, 21
- Cornelius Scipio v. Scipio
- Cornelius Sisenna v. Sisenna
- Cornificius in Glaucio 6. 5, 13; loc. incert. 6. 4, 12
- Cornificius grammaticus Etymorum libro tertio 1. 9, 11; in Etymis 1. 17, 62; loc. incert. 1. 17, 9. 33; 1. 23, 2
- Cornutus vir doctissimus 5. 19, 2—3
- Critiae de anima opinio C. 1. 14, 20
- Critolai Peripatetici de anima opinio C. 1. 14, 20
- Democriti de anima opinio C. 1. 14, 20; de lacteo C. 1. 15, 6
- Demosthenes in Midiam (86) 4. 4, 2. 13; (ib. 133) 5. 21, 8; (de cor. 3) 6. 6, 15; 'non tanti emo poenitere' 2. 2, 11
- Didymus omnium grammaticorum eruditissimus 5. 18, 9; in libris Περί τραγωδουμένης λέξεως ib. 11; instructissimus 5. 22, 10
- Dioclis Carystii de foetus origine opinio C. 1. 6, 65
- Diodori Peripatetici de lacteo circulo opinio C. 1. 15, 5
- Diotimus poeta, in quem Aratus elegiam scripsit, 5. 20, 8
- Egnatius De rerum natura primo 6. 5, 2. 12
- Empedocles fr. 41 1. 17, 46; p. 344 7. 5, 18; de dis fabulatus est C. 1. 2, 21; eius de anima opinio C. 1. 14, 20
- Ennius in primo (fr. 99 Vahl.) 6. 1, 15; ib. (102) 6. 1, 14; in tertio (152) 1. 4, 18; in tertio (153) 6. 1, 16; in quarto (161) 6. 1, 17; in sexto (174) 6. 1, 18; in sexto (186) 6. 1, 54; in sexto (187) 6. 2, 27; in septimo (164) 1. 4, 17; in septimo (237) 6. 9, 10; in septimo (258) 6. 1, 19; in septimo (262) 6. 1. 62; octavo (292) 6. 1, 20; in oc-

INDEX SCRIPTORVM

- tavo (284) 6. 1, 52; in octavo (287) 6. 2, 16; in octavo (292) 6. 1, 20; in nono (323) 6. 4, 18; in decimo (358) 6. 1, 60; in duodecimo (370) 6. 1, 23; in duodecimo (401) 6. 3, 3; in quartodecimo (380) 6. 5, 10; in quartodecimo (386) 6. 1, 51; in quartodecimo (393) 6. 4, 6; in sextodecimo (415) 6. 1, 24; in sextodecimo (416) 6. 1, 53; in sextodecimo (418) 6. 1, 50; in septimodecimo (443) 6. 2, 28; in sextodecimo (434) 6. 4, 19; in septimodecimo (439) 6. 1, 22; in septimodecimo (442) 6. 1, 21; lib. incert. (514) 6. 3, 8. Ennius in Alexandro 6. 1, 61; 6. 2, 18; 6. 2, 25; in Cresphonte 6. 2, 21; in Erechtheo 6. 4, 6; in Melanippe 6. 4, 7; in Scipione 6. 2, 26; 6. 4, 6; in quarto Sabinarum 6. 5, 5. eius versus scabri nobis videntur 6. 3, 9
- Epaphus**, vir plurimae lectionis, libro septimo decimo 3. 6, 7
- Ephippus** comicus, in Busiride 5. 21, 17
- Ephorus** historiarum libro secundo 5. 18, 6; in libro quinto 5. 20, 7
- Epicadus** (mythographus, ut videtur) 1. 11, 47
- Epicharmus** in fabula quae inscribitur Troes 5. 20, 5
- Epictetus** philosophus servivit 1. 11, 44; distichon eius ib. 45
- Epicurus** quid de natura animae senserit C. 1. 14, 20; quomodo maximam voluptatem definiverit 6. 7, 15; de visu quid 7. 14, 3; servum Myn habuit 1. 11, 42; eius auditor Colotes C. 1. 2, 3; eius factio a vero devia C. 1. 2, 3; Platoni Epicurei infesti C. 1. 5, 1; summum bonum in voluptate ponunt. 2. 1, 8
- Erasistratus**, medicus nobilis, a Platone dissentit 7. 15, 3 sq.
- Eratosthenes** in epistula ad Hagetorem Lacedaemonium 5. 21, 10; in libris dimensionum C. 1. 20, 9; fragmentum poeseos eius 7. 15, 23
- Etruscorum libri** 3. 7, 2
- Eupolis**, veteris comoediae poeta, in fabula quae inscribitur Aeges 7. 5, 8. in fabula quae inscribitur Colaces 7. 15, 22
- Euripides** in Alceste 5. 19, 4; in Andromeda 5. 21, 13; 7. 2, 9; in Licymnio 1. 18, 6; in Meleagro 5. 18, 16; in Phaethonte 1. 17, 10; in Troadibus 5, 22, 7; (in Hypsipyle) 1. 18, 4; (Phoenissis) 1. 17, 46; (fr. 943) 1. 17, 59; (fr. 944) 1. 23, 8; (fr. 983) 7. 15, 23
- Fabius Maximus Servilianus** pontifex in libro duodecimo 1. 16, 25
- Favorinus** Tarentinas nuces quasi terentinas dicit 3. 18, 13
- Fenestella** 1. 10, 5
- Festus**, Pompeius 3. 3, 10; 3. 5, 7. Iulius Festus appellatur 3. 8, 9
- Fronto** in sicco dicendi genere praestans 5. 1, 7
- Fulvius Nobilior** in fastis quos in aede Herculis Musarum posuit 1. 12, 16; 1. 13, 21
- Furius primo annali** 6. 1, 31. 44; 6. 4, 10; in quarto annali 6. 3, 5; in sexto 6. 1, 32; in decimo 6. 1, 33; in undecimo ib. 34
- Furius Bibaculus** 2. 1, 13
- Furii** cuiusdam vetustissimus liber 3. 9, 6

INDEX SCRIPTORVM

Cavius Bassus in eo libro quem de dis composuit 1. 9, 13; libro De significatione verborum 3. 18, 2; lib. incert. 3. 6, 17

Gellius annalium libro quinto decimo 1. 16, 21; lib. incert. 1. 8, 1

Geminus 1. 16, 33

Genethliologi C. 1. 19, 20

Glaucoippus qui de sacris Atheniensium scripsit 1. 13, 14

Granius Flaccus 1. 18, 4; **Granius Licinianus** appellatur 1. 16, 30, ubi secundus liber eius laudatur. **Granius** sine dubio legendum 5. 19, 13, ubi codd. **Carminius**

Heraclides Ponticus quid de natura animae senserit C. 1. 14, 19, ubi **Heraclitus** habent libri

Heracliti de animae natura opinio C. 1. 14, 19; de dis fabulatus est C. 1. 2, 21; solem fontem caelestis lucis appellat C. 1. 20, 3

Herodotus historiarum scriptor (V 28) 7. 12, 31

Hesiodus (op. et d. v. 265) 1. 23, 9; (v. 366) 7. 12, 13; priscos reges cum dis enumerat C. 1. 9, 6; de deorum progenie scripsit C. 1. 2, 9; eum in Georgicis secutus est **Vergilius** 5. 2, 4

Hipparchus quid de animae natura senserit C. 1. 14, 20

Hippocrates de coitu venereo quid dixerit 2. 8, 16; in libro De natura pueri C. 1. 6, 64; (de nat. hom. c. 2) 7. 5, 19; (prognost. init.) 1. 20, 5; eius de anima opinio C. 1. 14, 19

Homerus (Iliados primo, v. 50sq.) 7. 5, 10; (51sq.) 1. 17, 12; (70) 1. 20, 5; (71sq.)

5. 14, 13; (157) 5. 14, 7; (234sq.) 5. 3, 13; (260sq.) 5. 14, 14; (366sq.) 5. 14, 12; (403sq.) 5. 16, 9; (423sq.) 1. 23, 1; (462) 7. 12, 28; (469) 5. 3, 6; (528sq.) 5. 13, 22. 23. 37 (secundo 87sq.) 5. 11, 3; (235) 5. 9, 13; (381) 7. 1, 23; (381sq.) 5. 9, 4; (459sq.) 5. 8, 3; (485) 5. 13, 9; (488sq.) 5. 7, 16; (489) 6. 3, 6; (511) 5. 15, 14; (517) 5. 15, 17; (527) 5. 15, 13. 17; (536. 559. 581) 5. 15, 14; (594sq.) 5. 16, 1; (646sq.) 5. 15, 18; (657sq.) 5. 16, 3; (671) 5. 15, 17; (766sq.) 1. 17, 44; (859) 5. 9, 10; (in tertio 3sq.) 5. 10, 1; (23sq.) 5. 10, 8; (33sq.) 5. 5, 11; (57) 6. 6, 7; (182) 5. 14, 7; (220) 5. 14, 9; (277) 1. 23, 9; (in quarto 101) 1. 17, 38; (125) 6. 8, 6; (141) 5. 12, 4; (223) 5. 14, 9; (223sq.) 6. 7, 14; (320) 5. 16, 6; (422sq.) 5. 13, 20; (442sq.) 5. 13, 31; (443) 5. 3, 11; (448) 5. 14, 7; (in quinto, v. 4) 5. 13, 34; (31) 1. 12, 9; (87sq.) 5. 13, 13; (366) 6. 7, 14; (631) 5. 14, 7; (in sexto, v. 23) 5. 12, 9; (305sq.) 5. 3, 10; (488sq.) 5. 10, 4; (506sq.) 6. 3, 7; (in septimo, v. 92) 5. 5, 1; (132sq.) 5. 8, 9; (152sq.) ibid.; (157) 5. 14, 14; (321sq.) 5. 8, 5; (433) 1. 17, 38; (in octavo, vers. 1) 5. 6, 15; (16) 5. 3, 6; (47sq.) 5. 20, 4, 11; (62) 5. 14, 7; (306sq.) 5. 10, 13; (330) 5. 3, 9; (518) 7. 10, 1; (485sq.) 5. 5, 5; (in nono, vers. 4sq.) 5. 13, 15; (328sq.) 5. 14, 12; (340sq.) 5. 9, 2; (in decimo, vers. 255sq.) 5. 9, 7; (272sq.) 5. 9, 7; (457) 5. 13, 2; (469sq.) 5. 9, 9; (in undecimo, vers. 1)

INDEX SCRIPTORVM

5. 6, 15; (1sq.) 5. 9, 11; (2)
1. 22, 4; (131sq.) 5. 10, 6;
(155sq.) 5. 13, 12; (241) 5.
11, 30; (475sq.) 5. 6, 10;
(492sq.) 5. 5, 13; (534sq.)
5. 12, 1; (680sq.) 5. 14, 5;
in duodecimo, vers. 131sq.)
5. 11, 27; (200sq.) 5. 13, 29;
(299sq.) 5. 5, 10; 5. 10, 9;
(440sq.) 5. 9, 3; teriodec.
(131) 6. 3, 5; (339) 6. 4, 6; (341)
5. 12, 2; (342) 5. 14, 7; (363sq.)
5. 5, 8; (389sq.) 5. 11, 9;
(563) 5. 14, 7; (589) ibid.; (in
quartodecimo, vers. 231) 5.
7, 11; (267sq.) 5. 4, 3; (352)
5. 20, 5; (390) 5. 14, 7; (in
quintodecimo, vers. 37sq.)
5. 13, 22; (436) 5. 3, 9; (605)
1. 19, 6; (733sq.) 5. 9, 15;
(in sextodecimo, vers. 33sq.)
5. 11, 14; (102sq.) 6. 3, 2;
(130sq.) 5. 10, 12; (214sq.)
5. 13, 27; (250sq.) 5. 3, 7;
(440sq.) 5. 10, 4; (482sq.)
5. 11, 9; (765sq.) 5. 13, 15;
(851sq.) 5. 12, 11; (in sep-
timodecimo, vers. 53sq.) 5.
6, 14; (720) 5. 15, 13; (in
duodevicesimo, vers. 182)
5. 9, 1; (in undevicesimo,
vers. 2) 1. 22, 4; (10sq. et
18) 5. 8, 12; (in vicesimo,
vers. 61sq.) 5. 16, 13;
(164sq.) 5. 13, 25; (226sq.)
5. 8, 4; (307sq.) 5. 3, 8;
(403sq.) 5. 13, 10; (in pri-
moetvicesimo, vers. 122sq.)
5. 2, 17; (168) 6. 6, 17;
(362sq.) 5. 11, 23; (448)
1. 17, 44; (in vicesimo se-
cundo, vers. 25sq.) 5. 10, 3;
(127sq.) 5. 14, 6; (209) 5.
13, 39; (308sq.) 5. 12, 13;
(317sq.) 5. 8, 10; (373sq.)
5. 5, 6; (410sq.) 4. 6, 5; (in
vicesimo tertio, vers. 15sq.)
5. 10, 10; (114) 5. 7, 9; (164)
ibid.; (220sq.) 5. 7, 2; (358;

5. 7, 4; (368sq.) 5. 13, 7;
(380sq.) 5. 13, 3; (560sq.)
5. 7, 3; (618) 5. 6, 2; (685sq.)
5. 7, 5; (764) 5. 13, 4; (850)
5. 7, 6; (in vicesimo quarto,
vers. 339sq.) 5. 6, 12; (343)
1. 17, 22. *Odysseae* libro se-
cundo, vers. 2sq.) 5. 8, 7;
(277) 5. 16, 6; in tertio, vers.
71sq.) 5. 8, 2; (113sq.) 5.
4, 7; (247sq.) 7. 2, 15; (in
quarto, vers. 149sq.) 5. 6,
7; (221) 7. 1, 18; (271) 7. 1,
19; (in quinto, vers. 2) 1.
22, 4; (57sq.) 5. 12, 8; (60)
3. 19, 5; (264) ibid.; (270sq.)
5. 11, 10; (291) 5. 4, 4; (297)
5. 3, 9; (490) 5. 12, 3; (in
sexto, vers. 102sq.) 5. 4,
10; (107) 5. 13, 8; (149) 5.
4, 6; (218sq. et 226) 7. 13,
26; (in septimo, vers. 14sq.)
5. 4, 8; (36) 1. 19, 9; (241sq.)
5. 5, 2; (in octavo, vers. 44)
7. 1, 14; (56sq.) ibid.; (351)
5. 16, 6; (505sq.) 5. 5, 4;
(in nono, vers. 288sq.) 5.
13, 17; (346) 5. 21, 11; (372)
5. 13, 6; (528sq.) 5. 12, 6;
(in decimo, vers. 21sq.) 5.
4, 2; (144sq.) 5. 4, 5;
(210sq.) 5. 8, 1; (279) 5. 13,
24; (in undecimo, vers. 6sq.)
5. 13, 16; (9sq.) 5. 6, 3;
(66sq.) 5. 7, 13; (204sq.)
5. 7, 8; (206sq.) 5. 5, 14;
(243sq.) 5. 3, 4; (308sq.)
5. 13, 18; 576sq.) 5. 7, 15;
(in duodecimo, vers. 13sq.)
5. 7, 10; (73sq.) 6. 6, 10;
(85sq.) 5. 6, 6; (208sq.)
5. 11, 6; (236sq.) 5. 6, 5;
(403) 5. 6, 1; (403sq.) 5. 3, 3
et 7, 1; (in teriodecimo, vers.
19) 7. 16, 34; (79sq.) 5. 3,
12; (81sq.) 5. 11, 20; (96sq.)
5. 3, 19; (in quintodecimo,
vers. 74) 5. 16, 6; (126) 5. 6,
2; (in primo et vicesimo,

INDEX SCRIPTORVM

- vers. 207sq.) 5. 4, 13; (in vicesimo tertio, vers. 153sq. 5. 4, 12; (in vicesimo quarto, vers. 68) 7. 7, 16; (402) 1. 17, 21. Homerus divinus vates 7. 10, 2; naturae conscius 1. 12, 9 et 7. 13, 25; cur Iovem facit ad Aethiopas proficisci 1. 23, 1 et C. 2. 10, 11; quid per descriptionem antri Ithacesii significet C. 1. 12, 3; epitheta eius 5. 14, 7; apophthegmata eius 5. 16, 6; qua arte catalogum conscripserit 5. 15 et 16; Herculi clavam vel Homero versum subtrahere 5. 3, 16; quae ab eo Maro mutuatus sit 5. 2—10; in quibus Homero locupletior 5. 11; in quibus par amborum splendor 5. 12; in quibus Vergilius gracilior 5. 13; quae vitia in eius versibus Maro imitatus sit 5. 14; quae ante Vergilium Romani scriptores ab eo mutuati sint 6. 3
- Horatius (Carm. 4. 2, 1sq.) 5, 17, 7; (Sat. 2. 4, 34) 3. 18, 13
- Hostius libro secundo Belli Histrici 6. 3, 6 et 6. 5, 8
- Hyginus Protarchum Trallianum secutus 1. 7, 19; in libro De dis Penatibus 3. 4, 13; De proprietatibus deorum 3. 8, 4; H. qui ius pontificium non ignoravit, in quinto de Virgilio 6. 9, 7; Iulius Hyginus in secundo Urbium 5. 18, 16
- Hyllus (quisquis ille fuit) libro quem de dis composuit 3. 2, 13
- Ilius legitur in codicibus 6. 4, 19, sed vix recte
- Isocratis reponsum, cum in convivio loqui amici hortarentur 7. 1, 4; primus solutam orationem sub numeros coegit ibid.
- Iulius (fort. Iulius Caesar Vopiscus) in Teuthrante 6. 4, 19
- Iulius Caesar Augustus v. Augustus
- C. Iulius Caesar sextodecimo Auspiciorum libro 1. 16, 29
- C. Iulius Caesar dictator, primo Analogiae libro 1. 5, 2; de siderum motibus libros non indoctos reliquit 1. 16, 39
- Iulius Modestus De feriis 1. 4, 7; (Iulius Modestus tantum legitur) 1. 10, 9; 1. 16, 28
- Iunius (M. Iunius Gracchanus) Ser. Tullium primum intercalasse dicit) 1. 13, 20)
- Iuvenalis nomen quidem non occurrit, sed alludit noster ad eius poemata (1. 15) 3. 10, 2; (11. 27) C. 1. 9, 2; 1. 8, 9; (13. 3) C. 1. 10, 12
- Labeo (Antistius, ut quidam putant) sexagesimo octavo libro 3. 10, 4. de Corn. Labeone videsis Cornelius
- Laberius asperae libertatis eques Romanus 2. 7, 2; in prologo ib. 3; in actione (Ribb. ed. 3 p. 361) 2. 7, 4; in Ephebo 6. 5, 15; in Ciceronem cavillatus 2. 3, 10 et 7. 3, 8; cf. 2. 6, 6, ubi D. Valerius in libris appellatur
- Laelius, M. (vel, ut quidam voluerunt, C.), augur 1. 6, 13
- Laevinus 3. 8, 3
- (Laevidius legit Scaliger 1. 18, 16, ubi Naevius codd.)
- Licinius Macer Historiarum libro primo 1. 10, 17; loc. incert. 1. 13, 20
- Livius (Andronicus) in Helena 6. 5, 10

INDEX SCRIPTORVM

- Lucanus (Phars. 2. 587) C 2.
7, 16
- Lucilius in primo (15 Marx) 6.
4, 18; in tertio satirarum
(124 Marx) 1. 5, 6; in quinto
(217 Marx) 6. 1, 35; in nono
(327 Marx) 1. 5, 7; in quarto
decimo (469 Marx) 6. 4, 2;
in quinto decimo (506 M.)
1. 5, 7; in septimo decimo
(547 M.) 6. 1, 43; incert.
(1172 M.) 3. 17, 5; (1174 M.)
3. 16, 18
- Lucretius in primo (7) 6. 4, 20;
(123sq.) 6. 1, 49; (134sq.)
ib. 48; (228) 6. 4, 20; (922sq.)
6. 2, 3; libro secundo (24sq.)
6. 2, 5; (28) 6. 4, 21; (144) 6.
1, 25; (207) ib. 26; (214)
ib. 27; (324) ib. 28; (329sq.)
6. 4, 9; (352sq.) 6. 5, 7;
(361sq.) 6. 2, 6; (367sq.)
6. 5, 3; (401sq.) 6. 1, 47; in
tertio (70sq.) 6. 2, 15; (987)
6. 4, 15; (1034) 6. 1, 46; in
quarto (35) 6. 1, 29; (907sq.)
6. 1, 44; in quinto (33) 6.
1, 30; (214sq.) 6. 2, 29;
(295sq.) 6. 4, 18; (432sq.)
6. 2, 23; (446sq. et 456) ib.
24; (937sq.) 6. 1, 65; (945)
6. 1, 64; (1293sq.) 6. 1, 63;
in sexto (154sq.) 6. 4, 5; (403)
6. 1, 45; (874sq.) 6. 4, 7;
(1145sq.) 6. 2, 9; (1178sq.)
6. 2, 13; (1182sq.) ib. 11;
(1219sq.) ib. 14; (1226sq.)
ib. 12
- Mallius 1. 10, 4
- Marcus vates 1. 17, 25; car-
mina eius in Senatum illata
ib. 28
- Masurius Sabinus Memorabi-
lium libro secundo 3. 6, 11;
Masurius Fastorum secundo
1. 4, 6 et 15; Masurius 1.
10, 8
- Matius in Mimiambis 3. 20, 5
- Maeandrius 1. 17, 21: *Mean-
drius* libri, *Leandrius* Meurs.,
Keilii correcturam vel levis-
simam sequor
- Menander in Nauclero 5. 21,
15; Menander in comoediis
mulcet auditum C. 1. 2, 8
- Messala augur 1. 9, 14
- Metellus pontifex maximus in
indice quarto 3. 13, 10
- Mummius Atellanarum scrip-
tor 1. 10, 3
- Modestus v. Iulius
- Musonius 1. 5, 12
- Mythici 1. 8, 6. 9, 1
- Naevius ex primo libro Belli
Punici 6. 2, 31; Belli Punici
libro primo 6. 5, 9; B. P.
libro secundo ib. 8; in Ariolo
3. 18, 6; in Equo Troiano 6.
1, 38; loc. incert. 6. 5, 8 et 1.
18, 16; videsis etiam Laevius
- Nicander Colophonius primo
Aetolicon 5. 21, 12; fabu-
losus 5. 22, 10
- Nigidius in libro quem de extis
composuit 6. 9, 5; in libro
De animalibus quarto 3.
16, 7; De dis libro nonode-
cimo 3. 4, 6; lib. incert. 1.
9, 6; laudes eius 6. 8, 8
- Nisus Commentariis fastorum
1. 12, 30
- Novius Atellanarum probatissi-
mus scriptor 1. 10, 3; iocos
dicteria nominat 2. 1, 14
- Numenius 1. 17, 65; inter phi-
losophos occultorum curio-
sior C. 1. 2, 19
- Octavius Hirsennius De sacris
Saliaribus Tiburtium 3. 12, 7
- Oenopides 1. 17, 31
- Oppius vel Opus De silvestri-
bus arboribus 3. 18, 7; 3.
19, 4
- Orpheus (fr. 236 ed. Kern) 1.
23, 22; (fr. 237) 1. 18, 12;

INDEX SCRIPTORVM

- (fr. 238) 1. 18, 22; (fr. 239) 1. 18, 18; (fr. 242) 1. 17, 42. eius poemata de deorum progenie C. 1. 2, 9
- Paestanus** Vibonensis quasi nomen auctoris absurde legitur 6. 4, 9, loco corruptissimo
- Pacuvius** Medea 3. 8, 7; 6. 1, 36; in Paulo 6. 5, 14
- Panyasis** egregius scriptor Graecorum 5. 21, 19
- Papirianum** ius 3. 11, 5
- Papirius** (apud Varronem) 3, 15, 8
- Parmenides** Socrate antiquior 1. 1, 5; de dis fabulatus est C. 1. 2, 21; de animae natura quid senserit C. 1. 14, 20
- Parthenio** grammatico in Graecis usus est Vergilius 5. 17, 18
- (Persius Macrobio notus videtur C. 1. 9, 3)
- Petronius** v. Arbiter
- Pherecydes** in libris historiarum 5. 21, 3; (sine libri nota) ib. 19; 1. 17, 21
- Phileas** vetus scriptor, in eo libro qui inscribitur Asia 5. 20, 7
- Philemon** notissimus comicus in Phantasmate 5. 21, 7
- Philochorus** in Atthide 3. 8, 3; Philochorus 1. 10, 22
- Philolai** de anima opinio C. 1. 14, 19
- Physici** 1. 7, 18; 1. 8, 6; 1. 9, 1 et 5; 1. 17, 54; 1. 18, 15; 1. 21, 1; 1. 23, 2; 7. 11, 5; C. 1. 6, 64 et 76; C. 1. 11, 7; C. 1. 12, 1; C. 1. 16, 10; C. 1. 20, 6 et 9
- Pictor** (Fabius) primo Pontificii iuris libro 3. 2, 11; Veranius ex primo libro Pictoris 3. 2, 3
- Pindarus** (Pyth. 1. 40sq.) 5. 17, 7; nimis opima dictione ib. 8 cf. 11—14
- Pisander** 5. 2, 5, ubi duo Pisandri a nostro confundi videntur.
- Piso** 1. 12, 18
- Plato** (Graeca positione *Platon* 1. 11, 7; C. 1. 14, 19) servivit 1. 11, 7; inter philosophiae professores princeps C. 1. 8, 5; ingenii eius divina profunditas C. 2. 2, 1; ipsius veritatis arcanum C. 1. 6, 23; rerum omnium naturam penitus inspiciens C. 1. 1, 4; temporum ratio in eius dialogis non sedulo servata Sat. 1. 1, 5; amorem iustitiae quomodo inculcare conatus sit C. 1. 1, 4; de duabus hominis mortibus quid senserit C. 1. 11 passim; C. 1. 13, 5; de animae natura C. 1. 14, 19; 2. 14, 23; 2. 15, 6sq.; vino indulgendum putavit (de legg. 649 B) Sat. 2. 8, 4; unde Apollinem nominatum putet (Crat. 406 B) Sat. 1. 17, 7; (Gorgias 523 A sqq.) C. 1. 1, 6; Phaedoni librum de immortalitate animae dicavit Sat. 1. 11, 41; sua sponte moriendum negavit (Phaed. 64 A, 67 D) C. 1. 13, 5; (Phaed. 79 C) C. 1. 12, 7; habitacula animae descripsit (Phaed. 110 B—114 C) C. 1. 1, 6; Phaedri locus de animae immortalitate a Cicerone translatus (245 C ad 246 A) C. 2. 13, 6; eius Respublica quomodo a Ciceronis differat C. 1. 1, 1; de sphaerarum concentu (Resp. 617 B) C. 2. 3, 1; de sphaerarum ordine quid sit quod a Cicerone dissentire videatur C. 1. 17, 7; 1. c. 19 et 20; eius Er re-

INDEX SCRIPTORVM

- suscitatus a quibusdam irrisus C. 1. 2, 1; Er ille Platonius C. 2. 17, 13; in Symposio (178sq.) Cupidinis descriptio est Sat. 1. 1, 3; Aegyptum nunquam inundatum dixit (Tim. 22D) C. 2. 10, 14; de fabrica mundanae animae (Tim. 35C sq) C. 1. 6, 2; C. 1. 12, 6; cf. 2. 2, 1 et 14sq.; de septenario numero (Tim. 35B—C) C. 1. 6, 45sq.; (Tim. 32C) C. 1. 6, 28; de sole (Tim. 39B) C. 1. 20, 2; (Tim. 32A—B) C. 1. 6, 23sq.; Plato semitonium λεῖμμα vocavit C. 2. 1, 23 (locus non extat); de anatomica ridenda tradidisse dicitur Sat. 7. 15, 1sq.; defenditur ib. 14sq.
- Platonici quid de inferis opinentur C. 1. 11, 4sq. Archimedis dimensionem repudiant C. 2. 3, 14; Aristotelis argumenta refellunt C. 2. 14, 14
- Plautus Amphitryone (534) 5. 21, 3; Aulularia (354) 3. 11, 2; Baccaria 3. 16, 1; Calceolo 3. 18, 9; Cistellaria (revera Curculione 55) 3. 18, 14; Curculione (5) 1. 16, 14; (fr. 2. 60) 5. 19, 12. Plautus et Tullius iocorum venustate praecellebant 2. 1, 10; comoediae incertae Plautinae esse de iocorum copia noscebantur, ib. 11.
- Plinius in Naturali Historia (9 § 69) 3. 16, 5; Plinius (N. H. 9. § 171) 3. 15, 10
- Plotinus magis quam quisquam verborum parvus C. 2. 12, 7; inter philosophiae professores cum Platone princeps C. 1. 8, 5; libro de virtutibus (Enn. 1. 2) ibid.; libro cuius inscriptio est, quid animal, quid homo (Enn. 1. 1) C. 2. 12, 7; (Enn. 1. 9) C. 1. 13, 9; cum de corporum assumptione loqueretur (Enn. 2. 1, cf. 4. 1) C. 2. 12, 14; (Enn. 2. 11) C. 1. 17, 11; in libro qui inscribitur, si faciunt astra (= Enn. 2. 3) C. 1. 19, 27; cf. Sat. 1. 17, 3
- Polemon (rerum Sicularum scriptor) 5. 19, 26
- Pompeii Magni in Ciceronem dictum 2. 3, 8
- Pompeius Festus 3. 3, 10; 3. 5, 7 (v. Festus)
- Pomponius egregius Atellanarum poeta in Gallis Transalpinis 6. 9, 4; in Atellana quae Kalendae Martiae inscribitur 6. 4, 13; ex Atellana quae Maevia inscribitur 1. 4, 22
- Porphyrius Minervam esse virtutem solis testatur 1. 17, 70; in commentariis suis C. 1. 3, 17; libris quibus Timaei obscuritatibus non nihil lucis infudit C. 2. 3, 15
- Posidonius in libris Περὶ ἡρώων etc. 1. 23, 7; quid de anima opinatus sit C. 1. 14, 19; quid de lacteo C. 1. 15, 7
- Protarchus Trallianus 1. 7, 19
- Ptolemaeus in libris quos de harmonia composuit C. 1. 19, 20
- Publilius Syrus, quomodo educatus 2. 7, 6sq., sententiae eius ib. 10sq. num idem sit qui 2. 2, 8 *Publius* vocatur, quaerant alii
- Pythagoras primus mente concepit sphaerarum modulum C. 2. 1, 8; deprehendit numeros ex quibus soni sibi consoni nascerentur ib. 13; ante P. secretum imparis numeri parturiit natura Sat. 1. 13, 5; eius de anima opinio

INDEX SCRIPTORVM

- C. 1. 14, 19; de lacteo C. 1. 12, 3; contemplativam vitam secutus est C. 2. 17, 8
- Quadrigarius v. Claudius**
- Roscius** librum composuit quo eloquentiam cum histrionia comparavit 3. 14, 12
rusticum vetus canticum 5. 20, 18
Rutilius (Rufus?) 1. 16, 34
- Saliorum Carmina** 1. 9, 14
Sallustius in tertia 1. 4, 6; (2. 70 Maur.) 3. 13, 7; (Cat. 25, 2) 3. 14, 5; (3, 64) 7. 12, 34.
S. gravissimus alienae luxuriae obiurgator 3. 13, 9; S. regnat in brevi dicendi genere 5. 1, 7
Sammonicus Serenus in quinto Rerum reconditarum 3. 9, 6; 3. 17, 4; temporibus Severi principis vixit 3. 16, 6
Sappho 5. 21, 6
Scipio Aemilianus oratione contra legem iudiciariam Tib. Gracchi 3. 14, 6
Servius Sulpicius 3. 3, 8
Sibyllinum carmen 1. 17, 25
Sophocles Πιζοτόμου 5. 19, 9sq.; in fabula quae inscribitur Tyro 5. 21, 6
Sisenna in secundo 6. 4, 15
Speusippi de Apolline opinio 1. 17, 8
Statius Tullianus De vocabulis rerum libro primo 3. 8, 6
Stoici voluptatem ut hostem repudiant 2. 1, 8
Stratonis Peripatetici de formatione foetus opinione C. 1. 6, 65
Sueius vir longe doctissimus, in idyllio quod inscribitur Moretum 3. 18, 11sq.; ib. 19, 1; Sueius in libro quinto (epici poematis, ut vid.) 6. 1, 37; 6. 5, 15
Sulpicius v. Servius
Symmachus florido genere dicendi luxuriat 5. 1, 7
- Tagetica Sacra** 5. 19, 13
Tarquitius Priscus in Ostentario arborario 3. 20, 3; liber Tarquittii transcriptus ex ostentario Tusco 3. 7, 2
Terentius Varro v. Varro
Tertius cum de ritu sacrorum dissereret 3. 11, 5 (nomen huius scriptoris in *Titium* mutant alii, sicut *Titium* in *Cincium*, sed nihil periculosius hoc emendandi genere)
Theocritum Vergilius sibi fecit pastoralis operis auctorem 5. 2, 4
Theocriti Chii in Antigonum scomma importunum 7. 3, 12
Theologi potentiam solis ad omnium potestatum summitem referunt 1. 23, 21
Theophrasti de lacteo opinio C. 1. 15, 4
Thucydides libro tertio (revera 2. 8) 3. 6, 8; descriptio pestilentiae apud Th. 4. 1, 3
Timotheus (fr. 25 ed. Wilam.) 1. 17, 20; (fr. 28) 7. 16, 28
Timotheus Thersandri filius commemoratur in Alexandri Aetoli fragmento 5. 22, 5 (Tironis) libri quos de iocis patroni composuit 2. 1, 12
Titius, C., vir aetatis Lucillinae, in oratione qua legem Fanniam suasit 3. 16, 14; (de verbo *vitulari*) 3. 2, 11, ubi Mommsenus *Cincius* legit, correcto fortasse auctore

INDEX SCRIPTORVM

Titus de feriis 1. 16, 28, unde et alium sibi Cincium fabricati sunt viri docti

Trebatius in libro primo religionum 1. 16, 28; 3. 3, 2; 3. 5, 1; religionum libro nono 3. 7, 8; libro decimo religionum 3. 3, 5; (Trebatius tantum legitur) 3. 3, 4

Tuditanus libro tertio magistratum 1. 13, 21; (sine libri nota) 1. 16, 32

Tullius v. Cicero

Umbro 1. 16, 10

Valerius Antias libro secundo 1. 13, 20; cf. 1. 4, 7

Valerius Probus 5. 22, 9

Varius tragoediarum scriptor (e coni.: *L. Graivus* codd.) 2. 4, 1; Varius de Morte 6. 1, 39 et 2, 19

Varro De agri cultura (3. 2) 3. 15, 6; De agri cultura libro tertio (3. 6) 3. 13, 1; (c. 12) ib. 14; (c. 14) ib. 15; Rerum divinarum libro quarto 3. 6, 10; libro quinto 3. 2, 8; libro octavo 3. 4, 1; libro decimo 6. 4, 8; libro quinto-decimo 3. 2, 11; in Augurum libris 1. 16, 19; in libro sexto qui est De sacris aedibus 1. 8, 1; in libro Rerum humanarum quem de diebus scripsit 1. 3, 2 et 4; Humanarum secundo 3. 4, 7; libro Rerum humanarum undecimo 3. 16, 12; in Logistorico qui inscribitur Marius de fortuna 3. 18, 5; in libro qui inscribitur Gallus de admirandis 3. 15, 8; (Varro) Cato de liberis educandis 3. 6, 5; De moribus 3. 8, 9; Ad Libonem primo 3. 18, 13; M. Varronis liber ex saturis Menippeis qui

inscribitur Nescis quid vesper vehat 1. 7, 12; 2. 8, 2sq.; in saturis quas appellat Menippeas 1. 11, 42; in Menippeis 5. 20, 13; in ea satira qui inscribitur *Περὶ κεραινοῦ* 3. 12, 2. quae sequuntur vero libri notam non habent: V. instaurare ait esse instar novare 1. 11, 5; τὴν θεὸν γυναικεῖαν Fauni filiam dicit 1. 12, 27; (de Graeco more Herculi sacrificandi) 3. 6, 17; (de Apolline et Baccho in Parnasso celebratis) 1. 18, 4; nomen Veneris sub regibus ignotum dicit 1. 12, 12; (de Pelasgis) 1. 7, 28; (de nundinis) 1. 13, 20 et 16, 33; (de intercalatione) 1. 13, 21; (de kalendis) 1. 15, 18; (de diebus fastis) 1. 16, 27; (de Feralibus, L. L. 6. 3, 13) 1. 4, 14; (de Liciniis Murenis) 3. 15, 2

Vatinus in oratione Ciceronem consularem scurram appellavit 2. 1, 12

Velius Longus 3. 6, 6

Veranius in Pontificalibus quaestionibus 3. 5, 6; Pontificalium (*Veratius pontificalis* codd.: v. locum) eo libro quem fecit de supplicationibus 3. 6, 14; De verbis pontificalibus 3. 20, 2; Veranius ex primo libro Pictoris 3. 2, 3

Verrius Flaccus in eo libello qui Saturnus inscribitur 1. 4, 7; V. F. iuris pontificii peritissimus 1. 15, 21; Verrius Flaccus tantum legitur 1. 6, 15; 1. 8, 5; 1. 10, 7; 1. 12, 15

Vergilius
Aeneidos primo (1sq.) 5. 2, 8; (8) 1. 17, 4; (27sq.) 5. 16, 11; (34sq.) 5. 2, 8; (37) 4. 2, 2; (39sq.) 4. 5, 5;

INDEX SCRIPTORVM

(42) 5. 22, 8; (65sq.) 5. 4, 2; (71sq.) 5. 4, 3; (81) 5. 4, 4; (81sq.) 5. 2, 13; (92) 5. 3, 9; (94) 4. 6, 3; (105) 6. 6, 7; (135) 4. 6, 21 et 6. 6, 15; (137) 6. 8, 7; (159sq.) 5. 3, 18; (198sq.) 5. 11, 5; (203) 7. 2, 9; (224) 6. 5, 10; (228) 4. 1, 5; (242) 4. 5, 2; (250) 4. 6, 6; (282) 6. 5, 15; (294sq.) 4. 5, 12; (306sq.) 5. 4, 5; (314sq.) 5. 2, 13; (326sq.) 5. 4, 6; (354) 6. 1, 49; (373) 3. 2, 17; (384) 4. 3, 9; (411sq.) 5. 4, 8; (430sq.) 5. 11, 2; (246) 5. 2, 13; (472sq.) 4. 3, 16; (475) 4. 3, 3; (483) 4. 3, 10; (498sq.) 5. 4, 9; (500) 5. 17, 16; (501) 5. 13, 8; (530) 6. 1, 11; (539) 6. 1, 32; (573) 6. 6, 11; (588sq.) 5. 4, 11; (595sq.) 5. 4, 13; (612) 5. 15, 8; (619) 5. 14, 15; (628) 4. 6, 9; (691) 6. 1, 44; (697sq.) 5. 2, 13 et 7. 1, 14; (720) 6. 6, 7; (723) 2. 1, 1; (726) 6. 4, 18; (734) 3. 4, 12; (736) 3. 11, 4;

Aeneidos secundo (1) 5. 5, 1; (3sq.) 5. 5, 2; (79sq.) 6. 1, 57; (83sq.) 4. 4, 5; (89sq.) 4. 3, 6; (100sq.) 4. 6, 22; (112sq.) 6. 9, 13; (116sq.) 3. 5, 4; (222sq.) 5. 13, 10; (223sq.) 4. 5, 8; (225sq.) 3. 4, 4; (241sq.) 5. 1, 10; (248sq.) 3. 4, 4; (250) 6. 1, 8; (250sq.) 5. 5, 5; (261) 5. 17, 15; (265) 6. 1, 20; (273sq.) 4. 3, 8; (274sq.) 5. 5, 6; (281sq.) 6. 2, 18; (293 et 296sq.) 3. 4, 12; (304sq.) 5. 13, 12; (324sq.) 5. 1, 9; (326) 3. 9, 15; (341sq.) 5. 5, 7; (351) 5. 22, 7; (351sq.) 3. 9, 1 et 14; (355sq.) 5. 5, 9; (361sq.) 5. 1, 10; (365sq.) 4. 3, 13; (379sq.) 5. 5, 11; (390) 5. 16, 7; (403) 4. 3, 14;

(403sq.) 4. 4, 21; (416sq.) 5. 13, 14; (416sq.) 6. 2, 28; (422) 6. 6, 17; (425) 4. 3, 14; (470) 5. 12, 2; (471sq.) 5. 5, 12; (496sq.) 5. 5, 13; (535) 4. 2, 2; (550sq.) 4. 4, 14; (556sq.) 4. 3, 6; (560) 4. 6, 9; (563 et 597sq.) 4. 3, 3; (601) 5. 17, 16; (604sq.) C. 1. 3, 19; (626sq.) 5. 11, 9; (632sq.) 3. 8, 1; (648sq.) 4. 3, 8; (674) 4. 3, 3; (682sq. et 685sq.) 3. 3, 7; (702) 3. 4, 13; (717sq.) 3. 1, 1 et 6; (729) 4. 4, 6; (762) 5. 17, 15; (774) 4. 1, 1; (782) 6. 4, 4; (792sq.) 5. 5, 14;

Aeneidos tertio (10) 4. 3, 11; (11) 5. 1, 8; (12) 3. 4, 9; (19) 3. 3, 2; (21) 3. 10, 3; (26) 3. 10, 6; (46) 6. 6, 7; (57) 5. 16, 7; (66) 5. 21, 1; (75) 6. 5, 8; (89) 3. 6, 3; (94) C. 1. 7, 8; (97sq.) 5. 3, 8; (118sq.) 3. 4, 6; (119) 3. 6, 5 et 10, 5 et 5. 13, 11; (130) 5. 13, 16; (167) C. 1. 7, 8; (175) 6. 1, 50; (192) 5. 6, 1; (192sq.) 5. 3, 3; (199) 6. 1, 27; (209sq.) 5. 2, 14; (221) 6. 5. 14; (251sq.) 5. 22, 11; (268sq.) 5. 6, 3; (284) 1. 14, 5; (321sq.) 4. 6, 2; (332) 4. 3, 15; (379sq.) C. 1. 7, 3; (420sq.) 5. 6, 4; (420sq.) 5. 2, 14; (437sq.) 3. 4, 10; (486sq.) 5. 6, 2; (488sq.) 4. 5, 10 et 5. 6, 7; (513sq.) 5. 11, 10; (566sq.) 5. 6, 8; (570sq.) 5. 17, 10; (585sq.) 6. 4, 19; (587sq.) 6. 1, 14; (618) 6. 8, 3; (620) 4. 6, 19; (621) 6. 1, 55; (622sq.) 5. 13, 17; (623) 4. 6, 14; (631) 5. 13, 6; (645) 4. 3, 16; (646sq.) 4. 3, 9; (699sq.) 6. 4, 14; (712sq.) 4. 6, 4; (715) 5. 2, 11;

Aeneidos quarto (4sq. et 9)

INDEX SCRIPTORVM

C. 1. 3, 6; (56sq.) 3. 4, 5 et 6. 6, 7; (57) 3. 5, 2; (57sq.) 3. 12, 10; (62) 3. 4, 5; (63sq.) 3. 5, 2; (66sq.) 6. 6, 18; (69sq.) 5. 6, 9; (154sq.) 6. 4, 9; (176sq.) 5. 13, 31; (177) 5. 3, 11; (219sq.) 3. 2, 9; (238sq.) 5. 6, 11; (244) C. 2. 3, 9; (293) 1. 2, 1; (301sq.) 4. 5, 7; (302sq.) 5. 17, 16; (365sq.) 5. 11, 14; (371sq.) 6. 1, 59; (401) 5. 14, 10; (419sq.) 4. 6, 6; (441sq.) 5. 6, 13; (453) 6. 5, 7; (454sq.) 5. 16, 5; (482) 6. 1, 9; (512) 3. 1, 7; (513sq.) 5. 19, 9; (514) 6. 6, 9; (530) 6. 6, 7; (534sq.) 4. 6, 11; (584) 6. 1, 25; (584sq.) 5. 6, 15; (585) 6. 1, 31; (590sq.) 4. 2, 2 et 6. 6, 16; (591) 4. 3, 7; (612sq.) 5. 12, 5; (634sq.) 3. 1, 7; (638) 3. 3, 2; (651) 4. 6, 10; (657sq.) 6. 1, 42; (659sq.) 4. 2, 2; (669sq.) 4. 6, 5; (677) 4. 6, 12; (698sq.) 5. 19, 1; (702sq.) 5. 19, 5;
Aeneidos quinto (1sq.) 5. 2, 12; (8sq.) 5. 7, 1; (31) 6. 1, 48; (77) 5. 21, 1; (98sq.) 5. 7, 2; (104sq.) 5. 2, 15; (144sq.) 5. 11, 20; (194sq.) 4. 6, 21; (235sq.) 3. 2, 5; (237sq.) 3. 2, 2; (257) 6. 6, 19; (259sq.) 5. 7, 3; (302) 6. 1, 61; (315) 5. 7, 4; (320) 6. 2, 34; (324) 5. 13, 5; (372 et 401) 6. 8, 3; (422sq.) 6. 1, 43; (426) 5. 7, 5; (438) 6. 6, 5 (468sq.) 4. 1, 2; (481 et 483) 3. 5, 3; (485) 5. 7, 6; (492) 5. 15, 12; (517sq.) 3. 8, 4; (589) 5. 14, 2; (609) 6. 6, 4; (626) 4. 3, 16; (632) 6. 6, 16; (674) 6. 1, 28; (681sq.) 6. 16, 18; (738sq.) 1. 3, 10; (740sq.) 5. 7, 8; (792) 4. 3, 15; (822) 5. 17, 18; (823) 5. 17, 17; (824) 5. 17, 18;

(843) 5. 15, 12; (871) 5. 14, 5;

Aeneidos sexto (6) 5. 12, 3; (33) 5. 14, 4; (38sq.) 3. 5, 5; (47sq.) 4. 1, 5; (65sq.) 3. 3, 7; (90sq.) 6. 4, 2; (119sq.) 4. 5, 2sq.; (124) 3. 2, 9; (141) 5. 14, 8; (144) 6. 6, 8; (167) 6. 8, 6; (179sq.) 6. 2, 27; (204) 6. 6, 8; (214) 5. 7, 9; (229sq.) 3. 1, 8; (232sq.) 5. 7, 10; (236sq.) 5. 2, 14; (258sq.) 3. 3, 3; (273) 6. 8, 14; (276) 5. 14, 8; (278) 5. 7, 11; (287) 5. 14, 8; (308) 4. 3, 4; (336) 4. 4, 16; (337sq.) 5. 2, 14; (356sq.) 4. 3, 16; (363sq.) 5. 7, 12; (405sq.) 6. 6, 13; (427) 4. 3, 2; (446) 4. 6, 14; (450sq.) 5. 2, 14; (470sq.) 4. 1, 1; (497) 4. 3, 8; (498sq.) 4. 1, 4; (515sq.) 6. 2, 25; (522) 5. 3, 12; (529sq.) 4. 6, 19; (535sq. et 539) 1. 3, 11; (545) C. 1. 13, 12; (578sq.) 5. 3, 5; (582sq.) 5. 13, 18; (593sq.) 4. 4, 18; (595sq.) 5. 7, 14; (597sq.) 4. 4, 15; (598) C. 1. 10, 12; (602sq.) 4. 4, 15; (611sq.) 4. 4, 11; (616) 4. 4, 16; (621sq.) 4. 4, 11; (621) 6. 1, 39; (625) 6. 3, 6; (625sq.) 5. 7, 16; (635sq.) 3. 1, 8; (644) 5. 17, 16; (653sq.) C. 1. 9, 9; (657) 3. 2, 12; (664) C. 1. 8, 6; (679sq.) 5. 2, 14; (724) 6. 1, 45; (724 et 726) C. 1. 14, 14; (727) C. 1. 17, 5; (733) C. 1. 8, 11; (736) C. 1. 9, 4; (743) C. 1. 10, 17; (843sq.) 6. 1, 46; (847) 6. 1, 23; (897) C. 1. 3, 6;

Aeneidos septimo (9) 6. 4, 7; (10sq.) 5. 12, 7; cf. 5. 2, 14; (15sq.) 5. 8, 1; (30sq.) 3. 1, 2; (93) 6. 9, 1; (139) 3. 1, 2; (179) 6. 5, 11; (187sq.) 6. 8, 1; (197sq.) 5. 8, 2;

INDEX SCRIPTORVM

(249sq.) 4. 1, 5; (260sq.) 5. 17, 2; (266) 5. 2, 15; (282) 6. 4, 20; (283) 6. 6, 2; (286) 5. 17, 3; (293sq.) 4. 2, 2 et 4sq.; (295) 6. 1, 60; (304sq.) 4. 5, 6; (359) 4. 3, 7; (417) 6. 6, 6; (462sq.) 5. 11, 23; (479sq.) 5. 17, 2; (520sq.) 6. 1, 16; (528sq.) 5. 13, 20; (533) 4. 4, 3; (557) 4. 3, 6; (586) 6. 3, 1; (601sq.) 3. 8, 8; (616sq.) 5. 2, 15; (620) 5. 17, 3; (625) 6. 1, 54; (636sq.) 6. 1, 63; (641sq.) 5. 2, 15; (645) 5. 13, 9; versus complures ex catalogo, videl. 647, 649, 655, 670, 678, 691, 706, 723, 744, 750 una citantur 5. 15, 15; (655sq.) 5. 16, 4; (684sq.) 5. 18, 13; (699sq.) 5. 8, 3; (752) 5. 15, 8; (759sq.) 4. 6, 23; (761) 5. 15, 8; ib. 15; (765sq.) 5. 16, 4; (785sq.) 5. 13, 36; (792) 6. 6, 19; (794sq.) 5. 15, 19; (808sq.) 5. 8, 4;
Aeneidos octavo (72) 6. 1, 12; (84sq.) 3. 3, 2; (90) 6. 1, 37; (91) 6. 1, 51; (150sq.) 6. 1, 13; (157sq.) 5. 14, 15; (175sq.) 3. 6, 16; (181) 6. 6, 7; (182sq.) 5. 8, 5; (184) 5. 3, 6; (193sq.) 5. 14, 15; (197) 4. 6, 14; (243sq.) 5. 16, 14; (255) 5. 14, 8; (270) 3. 6, 12; (278) 5. 21, 1; (278sq.) 3. 11, 3 et 8; (285sq.) 3. 12, 1; (290sq.) 6. 6, 14; (293) 6. 5, 13; (311sq.) 7. 2, 16; (334) 5. 16, 8; (358) 1. 7, 23; (362sq.) 3. 6, 9; (370sq.) 5. 2, 15; (455sq.) 5. 8, 6; (484) 4. 6, 19; (485) 4. 4, 16; (560sq.) 5. 8, 8; (561sq.) 5. 14, 15; (589sq.) 5. 8, 10; (596) 6. 1, 22; (597sq.) 3. 3, 9; (612sq.) 5. 8, 11; (620) 5. 13, 36; (643) 4. 4, 11; (676sq.) 5. 14, 10;

(691sq.) 5. 14, 10; (694) 6. 5' 15; (702sq.) 4. 5, 12; (724) 6. 5, 2;

Aeneidos nono (18sq.) 5. 9, 1; (37sq.) 6. 6, 16; (46sq.) 5. 1, 11; (59sq.) 4. 5, 8; (104sq.) 5. 13, 22; (115sq.) 4. 6, 16; (138sq.) 5. 9, 2; (ib.) 4. 4, 11; (146sq.) 5. 9, 3; (157sq.) 5. 9, 4 et 7. 1, 23; (176sq.) 5. 2, 15; (ib.) 5. 15, 12; (181) 5. 13, 24; (199sq.) 6. 6, 16; (252 et 269) 6. 6, 12; (294sq.) 4. 6, 9; (303sq.) 5. 9, 5; (308sq.) 5. 9, 7; (314sq.) 5. 9, 8; (328sq.) 5. 9, 10; (399sq.) 4. 6, 12; (416) 6. 1, 36; (422sq.) 6. 1, 15; (433sq.) 4. 6, 14; (435sq.) 5. 10, 13; (454) 5. 15, 11; (455sq.) 6. 6, 3; (459sq.) 5. 9, 11; (476sq.) 4. 1, 5; (486sq.) 6. 2, 21; (528) 6. 1, 18; (546sq.) 5. 12, 9; (551sq.) 5. 13, 25; (563sq.) 5. 12, 12; (571) 5. 15, 10; idem versus vitiose legitur in libris 5. 15, 12; (581sq.) 5. 19, 15; (599) 4. 3, 7; (618) 5. 9, 13; (627) 3. 5, 8; (672sq.) 6. 2, 32; (675sq.) 5. 11, 26; (684sq.) 5. 15, 8; (731sq.) 5. 13, 35; (755) 4. 3, 8; (767) 5. 17, 17; (773) 6. 6, 17; (782sq.) 5. 9, 14; (794) 6. 1, 30; (806sq.) 6. 3, 4;

Aeneidos decimo (2) 6. 1, 10; (63sq.) 4. 2, 2; (85) 4. 6, 24; (100sq.) 6. 2, 26sq.; (101sq.) 5. 13, 38; (129) 5. 17, 19; (166sq.) 5. 15, 4 et 7; (180 et 187) 5. 15, 9; (188) 4. 6, 18; (189) 5. 14, 16; (189sq.) 5. 16, 4; (215) 6. 5, 12; (264sq.) 5. 10, 1; (270sq.) 5. 13, 35; (270sq.) 5. 10, 2 et 13, 35; (284) 6. 1, 62; (314) 6. 7, 6; (352) 4. 4, 3; cf. 5. 15, 9; (360sq.)

INDEX SCRIPTORVM

5. 13, 27; (361) 6. 3, 5; (395) 4. 3, 8; (411) 5. 15, 9; (418) 6. 6, 5; (419sq.) 3. 7, 3; (444) 6. 6, 3; (449sq.) 6. 1, 56; (467) 1. 16, 43 et 5. 16, 7; (487sq. et 472) 5. 10, 4; (488) 6. 1, 24; (505sq. et 517sq.) 5. 2, 15; (521) 5. 2, 16; (524sq.) 5. 10, 5; (532sq.) 5. 2, 16; (551) 6. 5, 9; (554sq.) 5. 13, 2; (557) 5. 2, 17; (562) 5. 15, 11; (565sq.) 5. 16, 9; (597) 4. 2, 11; (599sq.) 5. 1, 17; (641) 6. 1, 48; (655) 5. 15, 7; (706) 4. 3, 11; (714) 6. 6, 9; (723sq.) 5. 10, 7; (739sq.) 5. 12, 10; (745sq.) 5. 11, 30; (747) 5. 15, 9; (758sq.) 5. 16, 14; (767) 5. 3, 11; (781) 4. 4, 4; (782) 4. 3, 11; (812) 4. 4, 8; (819) 4. 6, 14; (844) 4. 3, 5; (850) 4. 4, 23; (854) 4. 6, 15; (856sq.) 4. 3, 8; (861sq.) 4. 6, 10; (879) 4. 4, 24; (887) 6. 6, 6; (906) 6. 6, 4;

Aeneidos undecimo (4) 6. 6, 4; (15sq.) 3. 5, 11; (24sq.) 4. 4, 9; (39sq.) 4. 6, 13; (49sq.) 4. 6, 7; (68) 4. 5, 7; (82) 6. 6, 3; (85) 4. 3, 5; (124sq.) 6. 2, 33; (154sq.) 4. 6, 8; (158sq.) 3. 3, 6; (191) 5. 10, 10; (193sq.) 6. 6, 5; (226sq.) 5. 2, 15; (243) 5. 17, 19; (266sq.) 4. 4, 22; (267sq.) 4. 3, 12; (336sq.) 5. 2, 15; (415) 4. 6, 21; (425sq.) 6. 2, 16; (469) 5. 14, 3; (483sq.) 5. 3, 10; (486sq.) 5. 10, 11; (487sq.) 6. 7, 18; (492) 6. 3, 8; (500sq.) 6. 4, 10; (532sq.) 5. 22, 2; (542sq.) 3. 8, 5; (601sq.) 6. 4, 6; (669) 4. 6, 14; (690sq.) 6. 6, 10; (731) 6. 1, 34; (745) 6. 1, 21; (751sq.) 5. 13, 28; (768sq.) 5. 1, 12 et 5. 15, 12; (770sq.)

6. 7, 18; (794sq.) 5. 3, 7; (804) 6. 6, 17; (836) 3. 6, 15 et 5. 22, 2; (850) 6. 4, 23; (860sq.) 5. 3, 2; (869) 5. 15, 9; (882) 4. 3, 12; (890) 5. 14, 2sq.;

Aeneidos duodecimo (11sq.) 5. 2, 15; (19sq.) 5. 1, 16; (43sq.) 4. 4, 20; (67sq.) 5. 12, 4; (95sq.) 4. 6, 10; (101sq.) 4. 1, 2; (149sq.) 5. 13, 39; (161) 6. 6, 10; (204) 4. 6, 16; (206sq.) 5. 3, 14; et 6. 6, 13; (221) 4. 3, 4; (224) 5. 15, 11; (228) 6. 1, 33; (284) 6. 1, 52 et 6, 7; (298sq.) 5. 15, 10; (339sq.) 5. 12, 1; (346) 5. 16, 9; (363) 5. 15, 12; (391) 4. 4, 7 et 5. 15, 12; (395 et 397) 4. 4, 7; (435sq.) 6. 1, 58; (493) 6. 1, 53; (547) 4. 3, 11; (552) 6. 1, 17; (561) 5. 17, 20; (565) 6. 1, 19; (636 et 638sq.) 4. 2, 10; (646) 5. 16, 7; (648sq.) 3. 3, 6; (725sq.) 5. 13, 39; (770sq.) 3. 3, 4; (777) 4. 6, 10; (777sq.) 3. 3, 4; (813sq.) 6. 6, 11; (882) 4. 4, 25; (933sq.) 4. 6, 9; (934) 4. 3, 5; (936) 4. 2, 11;

Bucolicon primo (4) 4. 3, 11; (65sq.) 4. 3, 9; (*secundo* 24) 5. 17, 17; (52) 3. 18, 7; (*tertio* 8sq.) 4. 6, 21; (49) 6. 1, 38; (77) 3. 2, 15; (*quarto* 20) 6. 6, 18; (43sq.) 3. 7, 1; (46) 6. 1, 41; (57) 5. 17, 19; (58) 5. 14, 6; (*quinto* 27) 4. 6, 15; (*sexto* 4sq.) 6. 4, 12; (17) 5. 21, 1; (31sq.) 6. 2, 22; (33) 6. 5, 4; (35sq.) 6. 4, 11; (48sq.) 4. 6, 3; (74sq.) 4. 5, 10; (75sq.) 6. 7, 4; (*septimo* 7) 6. 6, 6; (43) 4. 6, 16; (*octavo* 63) 5. 16, 7 et 6. 1, 35; (85sq.) 6. 2, 20; (*nono* 2sq.) 4. 6, 7; (28sq.) 4. 6, 18; (41sq.) 6. 4, 8; (*de-*

INDEX SCRIPTORVM

cimo 11sq.) 6. 6, 12; (52) 5. 17, 15; (69) 5. 14, 5 et 16, 7;

Georgicon primo (5sq.) 1. 16, 44; (7) 1. 24, 3; (7sq.) 1. 18, 23 et 5. 18, 2; (11) 5. 17, 16; (53) 5. 16, 7; (75) 6. 5, 5; (84) 1. 18, 24; (84sq.) 5. 1, 14; (100sq.) 5. 20, 1sq.; (118sq.) 6. 2, 29; (126sq.) 1. 8, 3; (137) C. 1. 19, 18; (145) 5. 16, 7; (217sq.) C. 1. 18, 15; (242 et 246sq.) C. 1. 16, 4sq.; (269) 1. 7, 8 et 3. 3, 10; (272) 1. 16, 12 et 3. 3, 12; (295) 5. 14, 4; (308) 6. 5, 6; (344) 3. 11, 1 et 9; (367) 6. 1, 26; (387) 5. 14, 10; (437) 5. 17, 18; Georgicon secundo (36 et 51) 6. 6, 17; (59) 6. 6, 18; (69) 5. 14, 4; (127) 3. 19, 3; (246sq.) 6. 1, 47; (299) 3. 18, 5; (374) 6. 4, 23; (387) 6. 6, 8; (395) 3. 5, 8; (458sq.) 5. 16, 5; (461sq.) 6. 2, 4; (462) 6. 4, 3; (478) C. 1. 15, 12; (500sq.) 6. 1, 65; (506) 6. 1, 40; (510sq.) 6. 2, 15; Georgicon tertio (4sq.) 6. 7, 5; (55) 6. 4, 23; (73sq.) 6. 6, 11; (108sq.) 5. 13, 7; (111) 5. 13, 3; (115sq.) 6. 2, 19 et 9, 8sq.; (226) 4. 4, 10; (289) 6. 2, 2; (325) 1. 17, 34; (391 et 393) 5. 22, 9; (449) 5. 14, 4; (478sq.) 5. 16, 5 et 6. 2, 7; (482) 4. 4, 16; (498sq.) 4. 1, 3; (500sq.) 6. 2, 10; (505sq.) 6. 2, 8; (509sq.) 6. 2, 12; (520sq.) 6. 2, 6; (529sq.) 6. 1, 64; (546sq.) 6. 2, 14; (548sq.) 6. 2, 13;

Georgicon quarto (10sq.) 6. 5, 3; (44) 6. 6, 6; (50) 6. 6, 7; (102) 3. 11, 10; (110sq.) 3. 6, 15; (136) 6. 6, 18; (151) 5. 19, 12; (179) 5. 17, 15; (201 et 238) 6. 6, 19; (334sq.)

5. 17, 17; (361) 5. 3, 4; (380sq.) 5. 21, 1; (461sq.) 5. 17, 15; (465sq.) 4. 6, 23; (472) 6. 1, 29; (477) 4. 3, 4; (479) 6. 7, 15; (504) 4. 6, 12; (507) 4. 3, 16; (511) 4. 5, 7; (521) 4. 3, 13; (522) 4. 4, 16; (525sq.) 4. 6, 23; (538) 3. 5, 6; (540) ib. 5; (550) ib. 6; (551) ib. 5.

Vergilius in epistula qua compellat Augustum 1. 24, 11. Vergilius nullius disciplinae expers C. 1. 6, 44; disciplinae omnium peritissimus C. 1. 15, 12; cf. Sat. 1. 16, 12; C. 2. 8, 1; Sat. 1. 24, 8; iuris pontificii doctus 1. 24, 16; cf. 3. 1sq.; de dis Romanorum non incuriosa subtilitas 3. 4, 6; cur Iovi taurum immolari faciat 3. 10, 3sq.; astrologiam totamque philosophiam operi suo aspersit 1. 24, 18 (sed promissa disputatio Eustathii de hac re periit); (cum Cicerone comparatur) 5. 1, 7sq.; (in rebus Graecis doctior ipsis Graecis) 5. 2, 2; (Homeri imitator assiduus) 5. 2—17 (v. HOMERVS); (sed et alios Graecorum penitus habuit cognitos) 5. 17 -fin. (v. AESCHYLVS, APOLLONIVS, ARISTOPHANES, CALLIAS, CALLIMACHVS, DIDYMVS, EPHORVS, EVRIPIDES, NICANDER, PHERECYDES, PHILEAS, PINDARVS, POLEMON, SOPHOCLES, qui omnes in quinto libro laudantur); anxie semper diligens in verbis 6. 7, 4sq.; moriens poema suum legavit igni 1. 24, 6 Verrius Flaccus in eo libello qui Saturnus inscribitur 1. 4, 7; V. F. iuris pontificii peritissimus 1. 15, 21; Verrius

INDEX SCRIPTORVM

<i>Flaccus</i> tantum legitur 1. 6, 15; 1. 8, 5; 1. 10, 7; 1. 12, 15	Xenon primo Italicon 1. 9, 3
Xenagoras tertia historia 5. 19, 30	Xenophanis de anima opinio C. 1. 14, 20
Xenocratis de anima opinio C. 1. 14, 19	Zenonis de anima opinio C. 1. 14, 20

ADDENDA INDICI SCRIPTORVM

Cicero de Iano quid senserit 1. 19, 11	Plato (Phaedr. 246E) 1. 23, 5
Decemviri in XII tabulis 1. 4, 19, cf. 1. 3, 14	Pomponius 1. 10, 3
Homerus Odysseae quartodeci- mo (162) 1. 16, 42	Posidonius 1. 23, 2
Leandrius, v. Maeandrius	Saliorum carmina 1. 12, 12; 15, 14
Lucretius in quinto (204sq.) 6. 5, 4; in sexto (1138sq.) 6. 2, 7	Scaevola pontifex 1. 16, 10
Mucius, Quintus, iurisconsultus, 1. 3, 9	Valerius Antias 1. 4, 7
	Varro divinarum quinto 1. 9, 16; humanarum septimodecimo 1. 5, 5; sine libri nota 1. 15, 21
	Vergilius Aeneidos septimo (188) 1. 4, 12; Georgicon primo (239) 1. 21, 23

INDEX RERV

(Locorum notas quibus nullae praefixae sunt litterulae ad Saturnaliorum libros referas velim: ceterum S. notat Saturnalia, C. Commentarium, Som. Somnium Scipionis)

Abaco et latrunculis diem tere-
re 1. 5, 11
Abellana nux 3. 18, 5
ablutio in sacris deorum su-
perum 3. 1, 6
abolere Sychaeum explicatur 6.
6, 7
Ἀβροπειγευεῖς 1. 7, 28
absolvere duplici sensu in ioco
Augusti 2. 4, 9
Acarnanum annus 1. 12, 2
Acca Larentia 1. 10, 13
Accitani, Hispana gens, 1. 19, 5
accusatori oratio ad indigna-
tionem flectenda est 4. 2, 1
acephali versus 5. 14, 1
Ἀκερσεύμης Apollo unde dic-
tus 1. 17, 47
acetum, culpatum vinum, fri-
gidum 7. 6, 12; liquidissi-
mum 7. 12, 30; flammam
extinguit 7. 6, 12; gelu non
stringitur 7. 12, 29. aceto
unionem dissolvit Cleopatra
3. 17, 17
Achelous pro quavis aqua 5.
18, 3sq.
Acheron fluvius quid significet
C. 1. 10, 11
Achilles C. 1. 7, 6; Sat. 5. 2,
15sq.; ib. 14, 12; 7. 3, 17
Acilius consul primus inter-
calavisse dictus 1. 13, 21
acipenser in deliciis apud ve-
teres 3. 16, 1sq.; squamas
adversas habet ib. 7
ἀκόλαστοι qui 2. 8, 11

aconitum haustum ebrietati
adversum, sed tritum cum
vino mortiferum 7. 6, 5
ἀκρατεῖς qui 2. 8, 11
acrifolium (acuifolium?) arbor
infelix 3. 20, 3
Actiacum bellum 2. 4, 27. 29
Adad deus Assyriorum 1. 23,
17. 19
adamas supernas in epistula
Augusti 2. 4, 12
addita pro inimica et infesta 6.
4, 2sq.
addubitatio pathos facit 4. 6, 11
ἀδελφός quasi iam non unus 1.
17, 65
adeps cur sensu careat 7. 9,
11sq.
adiectivum Graeci ἐπίθετον vo-
cant 1. 4, 9
Admeti pecora pavit Apollo 1.
17, 43
Adonis apud Assyrios cultus 1.
21, 1; ab apro interemptus
ib. 4; idem ac sol ib.
adpetentia varietate cibi pro-
vocatur 7. 5, 29; salus est
homini vigere adpetentiam
ib.
adulteri di a poetis quibusdam
finguntur C. 1. 2, 11
aedilium edictum 2. 6, 1
Aegaeon apud Homerum pro
Iove pugnat, apud Maronem
contra eum 5. 16. 9
aegris simplexne cibus an va-
rius dandus 7. 4, 6; 5, 12

INDEX RERVM

de aegroto scienda et praeterita
et praesentia et futura, 1.
20, 5

Aegyptia olea 3. 20, 6

Aegyptii divinarum rerum con-
sicii 1. 14, 3; philosophiae
parentes C. 1. 19, 2; memoria
apud eos retro longissima 1.
20, 7; primi astra scrutati
sunt C. 1. 21, 9; quomodo
solis magnitudinem repper-
erint C. 1. 20, 11; quomodo
zodiacum in XII dividi signa
C. 1. 21, 8 sqq.; quo ordine
in sphaeris solem locaverint
C. 1. 19, 2; solis eis fuit cer-
tus anni modus 1. 12, 2;
menses eorum 1. 15, 1; per-
petua caeli serenitate usi C.
1. 21, 9; imbres paene ne-
sciunt C. 2. 7, 19; Leonis
signum domicilium solis ap-
pellant 1. 21, 16; Taurum
ad solem referunt ib. 20;
solis simulacra quomodo
finxerint 1. 19, 10 et 21, 14;
simulacrum solis ex eorum
oppido Heliupoli sumpserunt
Assyrii 1. 23, 10; pro terra
ponunt bovis figuram 1. 19,
13; religiosissima gens 1.
7, 14; eorum sacerdotes pro-
phetæ dicti 7. 13, 9; Hercu-
lem religiosissime colunt 1.
20, 7sq.; Saturni et Sarapis
fana extra pomoerium cur
ponant 1. 7, 14sq.; Isin et
Osirin colunt 1. 21, 11; nec-
non Horum ib. 13; Mercurii
caduceum quomodo figu-
rent 1. 19, 16; nunquam
eluvionem vel exustionem
passi C. 2. 10, 14; calidissima
regio, utpote perustae zonae
vicina C. 2. 7, 19; vina ta-
men eorum frigidissima: cur
hoc 7. 8, 9

Aegyptus mater artium 1. 15,
1; divinarum disciplinarum

omnium compos 7. 13, 10.
vide et *Aegyptii*

Ἀειγυπτῆς Apollo 1. 17, 35

Aelii tribuni fortis pugna 6.
3, 3

Aemilia virgo damnata 1. 10, 5

Aemilius tribunus militum 1.
16, 22

Aemilius Regillus praetor ae-
dem in campo Martio curan-
dam vovit 1. 10, 10

aenea sacris adhibita 5. 19, 11;
aeneas falces unde sumpserit
Vergilius ib. 8sq.

Aeneas pontifex ostenditur 3.
2, 17; oraculum male intel-
lexit C. 1. 7, 7; Penates in
Italiam detulit 3. 4, 7; capi-
tis velandi ritum invenit 3.
6, 17; per Tiberim navigat
3. 1, 3; taurum Neptuno
immolat 3. 6, 4; flammam
fundens 5. 13, 35sq.; Aeneae
atque Turni pugna singula-
ris 5. 2, 15

aenum ebulliens ab Homero et
a Vergilio descriptum 5. 11,
23sq.

Aeolus tempestatem concitat
5. 4, 4

aequinotialis circulus C. 1.
15, 13; 20, 30; 2. 7, 4 et 6;
magnitudo eius C. 1. 20, 31;
aequinotialis dies C. 1. 20,
26; aequinotiale hemisphe-
rium C. 1. 20, 30

aer est Iuno C. 1. 17, 15; Sat.
1. 17, 54; 3. 4, 8; aeris ar-
bitra Iuno 1. 15, 20; aer
sphaera Veneris C. 1. 11, 8;
sed et alia ratione Iovis ibid.;
natura eius C. 1. 22, 5; den-
setus imbres efficit ib. 9;
umectus et calidus C. 1. 6,
26 et Sat. 7. 5, 21; aer et luna
pariunt rorem 7. 16, 31sq.;
terram ambit C. 1. 22, 9; et
vehit Sat. 1. 21, 8; terram
moveri non patitur C. 1. 22,

INDEX RERVM

- 7; motu in ventum solvitur
7. 8, 15; calidus flabro motus
cur frigidus fiat ib. 14; aer
et aqua in umore coniun-
guntur C. 1. 6, 26sq.; aer
anima dicitur a nonnullis
C. 1. 14, 20
- aerarium Romanorum Sa-
turni templum 1. 8, 3
- ἀρσέτης Diana 1. 15, 20 et
7. 16, 27
- aes primum a Iano signatum
1. 7, 22; stypticam vim
habet 7. 16, 33sq.; aena
vasa etc. in sacrificiis ad-
hibita 5. 19, 11
- Aesculapius Apolline natus 1.
20, 4; igitur idem qui Apollo
(!) ibid.; divinationibus prae-
est ibid.; qualem vim solis
significet ib. 1; draco eius
simulacris subiungitur ibid.
- aesculus arbor infelix 3. 20, 2
- Aesopi liberti in Demosthenem
patronum mira fides 1. 11,
17
- Aesopus histrio Ciceroni fami-
liaris 3. 14, 11
- aestas calida C. 1. 6, 60; calida
et sicca 7. 5, 20; quando fiat
C. 2. 7, 11
- aetas hominis septenario nu-
mero constat C. 1. 6, 62sqq.;
ab aetate pathos movere 4.
3, 1; 4. 4, 20; 'bene aetatem
fert' 2. 3, 2
- aether medius est Iuppiter,
summum eius cacumen Mi-
nerva 3. 4, 8; summa aether-
is pars est Iovis caput 1.
17, 70; omnium purissimum
C. 1. 22, 5; aetheris lux natu-
ralis C. 1. 19, 9
- aetheria terra est luna C. 1.
11, 7; aetherius ignis umore
nutritur C. 2. 10, 10; prae-
stat vitam corporibus C. 1.
21, 35, cf. Sat. 1. 18, 24
- Aethiopes cur nigri C. 2. 10, 11;
deos ad epulas invitant ibid.,
cf. Sat. 1. 23, 1sq.
- Aethiopia perusto vicina C. 2.
7, 19
- Aetnae descriptio apud Pinda-
rum et Vergilium 5. 17, 9sqq.
- Aetolicum bellum 1. 13, 21;
Aetolica, Nicandri opus 5.
21, 12
- Aetoli uno pede nudo proelia
ineunt 5. 18, 16sq.
- Africa ficus 3. 20, 1
- Africana olea 3. 20, 6
- Africani somnium C. 1. 1, 1 et
passim
- Agamemnon indigne occisus
ostenditur 4. 3, 12; eius cum
Achille alteratio 5. 2, 15;
somnia eius C. 1. 3, 15
- Agathonis convivium 2. 1, 2.
6; 7. 1, 13
- agere lege, agere cum populo
quando liceat 1. 16, 29
- agmen pro actu et ductu 6. 4, 4
- agna Iunoni immolatur 1. 15,
19
- Agonalia 1. 16, 6; a Numa re-
perta 1. 4, 7
- Agonium Martiale 1. 4, 15
- Agrippae similes filii quos Iulia
peperit 2. 5, 9
- agrorum fecunditatem Satur-
nus promovit 1. 7, 25
- Agyieus Apollo unde dictus 1.
9, 6
- Aiaces duo qua cura ab Ho-
mero distincti 5. 15, 13;
Ajacis fortis pugna 6. 3, 2;
Aiax Augusti tragoedia 2.
4, 2
- αἰθρα ὄλον cur vocet Ho-
merus 7. 12, 28
- αἰσθήσεις quinque 2. 8, 10
- αἰσθητικόν animae nostrae
de sole venit C. 1. 12, 14 et
14, 7 et 19, 23
- alas pellitas habet vespertilio
7. 16, 7

INDEX RERVM

alba ficus 3. 20, 1
 Albani a Tullo bis victi 1. 8, 1
 albena uva 3. 20, 7
 Albidius nepos a Catone irrisus
     2. 2, 4
 albigerus olea 3. 20, 6
 Albinovanus 3. 13, 11
 albiverus uva 3. 20, 7
 albula ficus 3. 20, 1
 Alcibiades fortis tantum ad
     crimina 2. 1, 3
 Alcinoi convivium 5. 2, 13;
     7. 1, 14
 Alcmena natus Hercules 1. 20,
     6; Alcmenae carchesium au-
     reum dedit Iuppiter 5. 21, 3
 alea ludere studiose 3. 16, 15
 Alexander Macedo 1. 7, 14
 Alexandria Isin et Sarapin
     maxime colit 1. 20, 13
 Alexandrina olea 3. 20, 6
 Ἀλεξάνδριος Apollo 1. 17, 15
 alimenta quomodo in sangui-
     nem transeant 1. praef. 7
 alimonia quomodo totum ho-
     minem nutriet 7. 4, 22;
     simplex an composita melior
     7. 4, 3 usque 5, 32
 Alliensis pugna 1. 16, 23
 ἀλλοιωτική vis 7. 4, 16
 alternus arbor infelix 3. 20, 3
 altilis gallina 3. 13, 12; altilia
     ibid.; pecudes quomodo al-
     tiles fiant 7. 4, 4; altilis san-
     guis ib. 22
 Amata Laviniae mater 4. 3, 7
 Amazones 1. 17, 18
 ambarvales hostiae 3. 5, 7
 ambitus terrae C. 1. 20, 20sq.;
     caelestis circuli ib. 24
 Amerinum malum 3. 19, 2
 Aminea uva 3. 20, 7
 Ammon pro sole occidente 1.
     21, 19
 amoris curas insomnia sequun-
     tur C. 1. 3, 4
 Amphias Tarseus, ex hortu-
     lano potens 7. 3, 20
 amphicyrtus C. 1. 6, 55sq.

Amphionis fabula unde C. 2
     3, 8
 amulum (cibi luxuriosi genus).
     3. 13, 12
 amygdale nux 3. 18, 8
 an pro circum 1. 14, 5
 ἀνάγκη 1. 19, 17
 Anagnia Hernicorum civitas 5.
     18, 13 et 15
 ἀνάγνωσις Graece lectio cur
     C. 1. 12, 10
 anates 3. 13, 12
 anatomica medicinae propria
     7. 15, 1
 Anaxilaus Rheginorum tyran-
     nus 1. 11, 29
 Anchises 5. 2, 14
 ancillorum ab eo quod est an-
     cille 1. 4, 12
 ancillarum festum Nonis Iuliis
     unde 1. 11, 35sq.
 Ancus rex 1. 10, 12 et 15
 Andro Laodiceus 2. 3, 12
 Andromache 4. 3, 15
 Andromeda sidus C. 1. 14, 21
 Angerona dea 3. 9, 4
 Angeroniae deae sacra 1. 10,
     7sq.
 angina morbo liberatus p. Ro-
     manus 1. 10, 9
 anguillae ubi optimae 3. 15, 7
 Anguis inter Septentriones C.
     1. 18, 5. Arctos secatur C. 2.
     8, 7
 Anicianum pirum 3. 19, 6
 anima quid sit secundum phi-
     losophorum sententias C. 1.
     14, 19sq.; incorporea est,
     et essentia eius in motu est
     C. 1. 14, 19 et 17, 8sq.; C.
     2. 16, 13sq.; αὐτοκίνητος
     C. 2. 15, 6 et 14sq.; causa
     motus C. 2. 13, 1sq. et
     16, 11; est motus se movens
     C. 2. 16, 4; quomodo ex se
     moveatur C. 2. 15, 6sq.; de
     loco in locum movetur C. 2.
     16, 15sq.; semper movetur
     2. 13, 10; Aristoteles voluit

INDEX RERV

probare eam non ex se moveri C. 2. 14, 2sq.; corpus est eius vinculum et sepulcrum C. 1. 11, 3; corpori certa numerorum ratione sociatur C. 1. 13, 11; corpus deserere timet C. 1. 9, 4sq.; quando mori dicatur C. 1. 11, 1 et 12, 16sq. et 13, 12; quare immortalis C. 2. 13, 6; 2. 12, 16; eius immortalitatem Plato ubi docuerit C. 1. 1, 6; post mortem certa animis loca deputata C. 1. 1, 5; tam ante quam post corpus existunt C. 1. 9, 10; ad originem revertunt C. 2. 17, 14; per virtutem in caelum perveniunt C. 1. 9, 3; quales animae circa corpus vagentur C. 1. 9, 5; 1. 13, 10; de re p. bene meritum animae beatitudine fruuntur C. 1. 4, 1; animali mortuo anima vere liberata est C. 1. 11, 2; non solum immortalis sed et deus C. 2. 12, 5; quare musica delectetur C. 2. 3, 7sq.; animalium in corpora descensus C. 1. 12, 1sq.; per Cancrum descendunt, per Capricornum ascendunt C. 1. 12, 1; animae totidem mortes quot sphaerae C. 1. 11, 12; sphaeralis est et habitat in cerebro Sat. 7. 9, 17; anima mundana omnium animalium fons C. 1. 6, 20; ex quibus numeris fabricata C. 1. 6, 42sq.; C. 2. 2, 1sq.; ex pari et impari numero intertexta C. 1. 6, 2; ex septenario ib. 45. (per pauca haec ex locis paene innumeris; nam nulla de re fusius ineptit noster quam de anima.)
animal corpus animatum C. 2. 12, 8; ex corpore et anima constat C. 1. 11, 3; ex diver-

sis constat elementis 7. 13, 2; animalis prima substantia est corpus C. 1. 12, 15; animal sociale est homo C. 1. 8, 6; animalium propagatio Sat. 1. 8, 8; animalium motus C. 2. 15, 6; animalia praeter hominem cur rationis expertia C. 1. 14, 10sq.; solam sentiendi vim atque crescendi cum hominibus commune habent ib. 11; simplici utuntur alimonia 7. 4, 5 et 5, 6; contra multiplicitati asseruntur 7. 5, 7; infirmitas eorum maior quam hominum 7. 5, 10sq.
animales hostiae 3. 5, 1sq.
animositatis ardorem animae ex Martis circulo trahunt C. 1. 12, 14
animus proprie mens C. 1. 14, 3 et 5; nobis cum sideribus communis ibid.; unde homini inditus Som. 3, 4; C. 1. 14, 18; animi hominum immortales Som. 4, 3 et 8, 2; animorum caelestis origo C. 1. 21, 34; animi vim corporis densitate hebescere C. 1. 14, 14; retinendus in custodia corporis Som. 3, 5; C. 1. 14, 4; a corporeis abstrahendus Som. 9, 2; C. 2. 7, 2; animi iam purgati virtutes C. 1. 8, 9; voluptatibus dediti animi Som. 9, 3; C. 2. 17, 3sq.; animum vini moderato usu refici Sat. 2. 8, 6; animum remittere est amittere Sat. 1. 5, 12
Anna Perenna 1. 12, 6; 4. 6, 12
annales maximi cur ita dicti 3. 2, 17
Annii poena, qui divinum monitum neglexisset, 1. 11, 3sq.
annus solis olim Aegyptiis benenotus 1. 12, 2; annus Ro-

mulī decem mensium ib. 3; duo menses a Numa additi 1. 13, 1sq.; quando primo intercalatum ib. 8 sqq.; annus 443 dierum 1. 14, 3; quae a Caesare reperta sint ib. 4sqq.; Aegyptiorum annus nihil operosum habuit 1. 15, 1sq.; error sacerdotum in intercalando ab Augusto correctus 1. 14, 14; annorum diversitas C. 2. 11, 5sq.; magnus vel mundanus annus qualis ib. 8sqq.; unde dictus annus Sat. 1. 14, 4; annus magnus solaris, brevis lunaris C. 2. 11, 6sq. et Sat. 1. 14, 4; anni dimensio est praecipua solis potestas 1. 9, 10; anni quattuor tempora ὥραι dicta 1. 21, 13; Arcadum et Acarnanum annus 1. 12, 2

ansa, v. ara

Antevorta dea 1. 7, 20

Antheaterion mensis 1. 12, 14

ἀντίχειρ pollex 7. 13, 14

Antigonus rex luscus fuit 7. 3, 12

Antiochi exercitus, ab Hannibale irrisus 2. 2, 1; Antiochi bellum 1. 10, 10

antipodes C. 1. 22, 13; zonas pariles nostris habent C. 2. 5, 22;

antipodum numen Proserpina Sat. 1. 21, 3

antiquitas artium parens 1. 5, 4; vocabulorum auctor C. 1. 15, 12; moribus potius quam verbis imitanda 1. 5, 2

Antisthenes Cynicus quomodo a Diogene laudatus 7. 3, 21; sectam eius Horus secutus est 1. 7, 3

antistropha in hymnis deorum C. 2. 3, 5

Antium 1. 23, 13

Antii Restionis lex sumptuaria 3. 17, 13; a servo periculo liberatus est 1. 11, 19

antoeci C. 2. 5, 33

Antonii edictum de sumptibus, eiusque et Cleopatrae luxus 3. 17, 14sqq.; Mutina fugiens scommate notatus 2. 2, 7; eo legem ferente Iulius mensis appellatus est 1. 12, 34

antrum Ithacesium C. 1. 12, 3; antro arboris pro caverna 6. 6, 6

anulus cur manu sinistra et digito qui minimo proximus est gestetur 7. 13, 7sqq.; de anulorum signaturis ib. 12sq.; anulo aureo donatus a Sulla Roscius 3. 14, 13; a Caesare Laberius 2. 3, 10 et 7, 8

aper qui Adonin interemit hie mem significat 1. 21, 4; apri de Tiburti agro 7. 16, 15

apes scriptoribus imitandae 1. pf. 5; a Vergilio et ab Homero descriptae 5. 11, 4 et 6. 6, 19; apis magnitudine embryo C. 1. 6, 65

Aphrodite Venus unde dicta 1. 8, 6

Ἀφρόδιτος 3. 8, 3

Apiana uva 3. 20, 7

Apicia uva 3. 20, 7

Apis bos 1. 21, 20

ἀπλανής sphaera C. 1. 6, 18; 9, 10; 11, 6 et 10; 14, 23; 2. 4, 8; in tertio elementorum ordine terra ἀπλανής est C. 1. 11, 8

Apollo Agyieus 1. 9, 6; nihil nisi sol est 1. 17, 7; diversa eius cognomina apud varias gentes omnia solis potentiam indicant 1. 17, 7 passim (quae cognomina suo loco in indice posita sunt); Apollinis Clarii oraculum 1. 18, 19; Apollinis Γενέτορος ara in qua nullum animal sacrificat-

INDEX RERVM

tur 3. 6, 2; nominis eius etyma a philosophis proposita 1. 17, 7sq.; quasi apellens mala ib. 15; est virtus solis quae divinationibus et curationi praest ib. 5; mendendi potestas ei tribuitur ib. 14; eius sagittae radii solis sunt ib. 12 et 60; Admeti pastor ib. 43; idem qui Ianus 1. 9, 5 et 8; Liber pater 1. 18, 1sq.; Mercurius 1. 19, 7sq.; Aesculapius 1. 20, 4; Pythonem mox natus occidit 1. 17, 52sq.; eius imago barbata 1. 17, 66; cum arcu et sagittis ib. 12 et 13; manu dextra Gratias, sinistra arcum gestat ib. 13; cum clavi et virga figuratur 1. 9, 7; eius lyra chordarum septem quid significet 1. 19, 15; apud Aegyptios Horus vocatur 1. 21, 13; ea vaticinatur quae Iuppiter fatur 5. 22, 14; cur Troiam relinquere dicatur 5. 22, 7; Apollo et Neptunus Troianorum di penates 3. 4, 6
 Ἀπολλωνόβλητοι qui 1. 17, 11
 apophthegmata Homeri et Vergilii proverbiorum vice adhibentur 5. 16, 6sq.
 ἀπόρησις 4. 6, 11
 ἀποσιώπησις 4. 6, 20sq.; 6. 6, 15
 Appius Claudius praemio corripit Potitios 3. 6, 13
 Appius Claudius Salius saltandi peritus 3. 14, 14
 Aprilis unde dictus 1. 12, 8sq.; Veneri sacer ib. et 1. 21, 6
 aprugni lumbi, aprugnumincipit 3. 13, 12
 aqua aere densior 7. 14, 2; calida cur motu fiat calidior 7. 8, 12sq.; frigida et umida 7. 5, 21 et C. 1. 6, 26; aqua et aer in umido coniunguntur

ibid.; aquae corpus et situs C. 1. 22, 5; quid valeat in arboribus 5. 11, 19; dulcis cur melior in abluendo quam salsa 7. 13, 18sq.; marina numquam gelu stringitur 7. 12, 30; nivalis potu perniciosus 7. 12, 24; aqua pota vaticinantur apud Clarium 1. 18, 1; in aqua simulacra veris maiora videntur 7. 14, 1sq.; aqua aetheria est Mercurii et Saturni sphaera C. 1. 11, 8
 Aquarius solis naturam refert 1. 21, 27; cur Saturno assignetur C. 1. 21, 26; Leoni adversus C. 1. 12, 4; sole Aquarium tenente, Manibus parentatur ibid.
 aquilae prope Apollinis imaginem 1. 17, 67; aquilae et draconis pugna apud Homerum et Vergilium 5. 13, 28sq.
 Aquilia olea 3. 20, 6
 Aquinius haruspex 1. 16, 22
 Ara Maxima 3. 6, 12; 11, 7; 12, 1sq.; apud eam nullum lectisternium 3. 6, 16
 arae prius asae dictae, ab ansis 3. 2, 7sq.; aram tangere quid ibid.; arae vicem praestat dicata mensa 3. 11, 5
 Arabia perusto vicina C. 2. 7, 19
 arat frontem pulchre dictum 6. 6, 6
 arbores quae sint felices, quae infelices 3. 20, 2sq.; qualem motum habeant C. 2. 15, 6 et 16, 16; sola crescendi vivunt C. 1. 14, 13; tertius terrenorum corporum ordo ibid.; quando arbores sint serendae 7. 16, 30; plenilunio non deiciendae ib. 29; arboris abscidendae descriptio apud Homerum et Vergilium 5. 11, 9

INDEX RERVM

- Arcadum annus 1. 12, 2
 archetypum Iovis in Homeri
 versibus invenit Phidias 5.
 13, 23; archetypo Vergilius
 usus est Homero ib. 40
 Architidis Veneris apud Assy-
 rios cultus 1. 21, 1
 Aretos numquam mergi C. 1.
 16, 4; Arcton in septentrio-
 nali polo 5. 11, 13
 area praeter aedem assumpta
 3. 4, 2 et 5
 Areopagitae tacentes iudicant
 7. 1, 17
 Argiphontes Mercurius 1. 19,
 12
 argumentum a minore 4. 2, 6;
 a simili ib. 8
 Argi perempti fabula 1. 19, 12
 Ἀργυρότοξος Apollo 1. 17, 47
 Aricini Iunonium vocant Iu-
 nium mensem 1. 12, 30
 Aridices philosophus 7. 3, 13
 aries apud Graecos quomodo et
 unde dictus 1. 21, 19; colo-
 rem mutans quid portendat
 3. 7, 2; per hiemem Aries si-
 nistro incubat lateri 1. 21,
 18; Aries signum C. 1. 6, 50;
 14, 21; 15, 14; 18, 8; 21,
 2sq.; cur primus in zodiaco
 C. 1. 21, 23; Marti assigna-
 tus ib. 26; Sat. 1. 12, 10; ad
 solis naturam refertur 1.
 21, 18
 Aristidis aequitas 7. 3, 17
 armare ferrum veneno, novus
 intellectus 6. 6, 17
 armorum fabricatio apud Ho-
 merum et Vergilium 5. 2, 15
 Ἀρνοκόμης Apollo 1. 17, 45
 arquiteles non nove dictum
 6. 5, 1 et 8
 Arretinum lasar 2. 4, 12
 Arruntia Vestalis 3. 13, 11
 ἀρτεμιδοβλήτοι qui 1. 17, 11
 Artemis Diana cur dicta 1. 15,
 20; 7. 16, 27; Οὐλία 1. 17,
 21
 arteriae receptacula spiritus 7.
 4, 22; arteria τραχεία 7.
 10, 13 et 7. 15, 2sq.
 artium parens antiquitas 1. 5,
 4; mater Aegyptus 1. 15, 1
 asa antiquis ara 3. 2, 8
 Ascanius 4. 5, 10
 Asiana mensa 7. 5, 24
 Asinae cognomentum Corneliis
 unde inditum 1. 6, 29
 Asinastra ficus 3. 20, 1
 Asinius Celer mullum magno
 pretio emit 3. 16, 9
 Asinius Pollio 1. 11, 22
 asinusca uva 3. 20, 7
 asotiam dixere veteres 6. 4, 22
 asparagi 3. 13, 12
 Ἀσφαλίων Neptunus 1. 17, 22
 Assyrii 1. 17, 66; Venerem
 Archidem et Adonin vene-
 rantur 1. 21, 1; Iovis nomine
 solem colunt 1. 23, 10sq.
 ἀστήρ et ἄστρον C. 1. 14, 21
 astrologiae Vergilius peritus 1.
 24, 18; cf. 5. 2, 2
 astrorum in homines potestas
 C. 1. 19, 19 et 27; astris vo-
 lucres immolandas esse 3.
 8, 4; fata significant 1. 17, 3
 Astur 5. 15, 9
 ἀσύμβολον populum dimittere
 3. 12, 2
 Atellana 1. 4, 22 et 10, 3; 2. 1,
 14; 6. 4, 13 et 9, 4
 Athenae Atticae 5. 1, 20; 7.
 1, 17
 Atheniensium menses 1. 16, 41;
 dies eorum 1. 3, 4; Apollinem
 Ἀλεξίκακον appellant 1. 17,
 15; contra Amazonas bellum
 1. 17, 18; servis libertatem
 dederunt 1. 11, 34; Cronia
 celebrant 1. 7, 37
 Atlanticum mare exiguum Som-
 6, 3 et C. 2. 9, 9
 atri dies 1. 15, 22; iidem com-
 munes vocantur 1. 16, 21;
 atrae oves dis inferis immo-
 lantur 3. 9, 11

INDEX RERV

atra palusca ficus 3. 20, 1
 atratus Crassus murenam luxit
 3. 15, 4
 atrium prior pars domus 6. 8, 15
 atrusca uva 3. 20, 7
 Attica Saturnum et Opem co-
 luit 1. 10, 22
 Attis idem qui sol 1. 21, 7sq.
 et 22, 4
 auctumnus siccus C. 1. 6, 60;
 siccus et frigidus 7. 5, 20
 auctumnale tropicum C. 1. 6,
 57; auctumnalis aura C. 1.
 20, 6
 auguralis iuris Vergilius peri-
 tus 1. 24, 17; auguralis virga
 6. 8, 6
 Augusta ficus 3. 20, 1
 Augusti ioci, item aliorum in
 eum 2. 4, 1sq.; cohortes
 libertinorum legit 1. 11, 32;
 dictum eius σπεῦδε βρα-
 δέως 6. 8, 9; triduo servari
 Saturnalia iussit 1. 10, 4; an-
 num correxit 1. 14, 14; men-
 sis Augustus 1. 12, 35
 aura auri pulchre usurpatum
 6. 6, 8
 auratae pisces 3. 15, 3; auratae
 hostiae 1. 17, 29
 aurea saecula C. 2. 10, 6sq.;
 aurea catena Homeri C. 1.
 14, 15
 auricomi rami bene dictum 5.
 14, 8
 aurifices quali igne utantur 7.
 16, 23
 aurigarum descriptio apud
 Hom. et Verg. 5. 11, 20sq.
 auritus non nove dictum 6.
 5, 6
 aurium sensus 7. 9, 21
 Aurora 5. 6, 15 et 9, 11; 6. 1, 31
 Aurunci 1. 5, 1
 auspicandi tempus 1. 3, 7
 Auster car calidus C. 2. 5, 20;
 austri regio 5. 11, 11
 australis cardo C. 2. 5, 19sq.;
 australis extremitas inhabi-

tabilis C. 2. 5, 11sq.; a. pars
 frigore oppressa C. 2. 7,
 18sq.; a. circulus C. 1. 15,
 13; a. vertex ib. 14; eius
 stellae a nobis numquam vi-
 dentur C. 1. 16, 5; australes
 nobis adversi C. 2. 5, 35
 αὐτοκίνητος anima C. 2. 15,
 6sq.
 Autronii Maximi in servum
 saevitia 1. 11, 3sq.
 auxiliorum enumeratio apud
 Hom. et Verg. 5. 2, 15; 15,
 1sq.
 Aventinus mons 3. 12, 3
 Babyloniorum dies 1. 3, 4
 Bacchanalia in Parnasso alter-
 nis annis 1. 18, 5; *Baccha-
 naliarum* 1. 4, 6
 Bacchicus ritus Hyacinthio-
 rum 1. 18, 2
 Bacchus barbatus 1. 18, 10;
 Ἐνυάλιος 1. 19, 1 (v. Liber)
 Bacis taurus soli consecratus
 1. 21, 20
 Balanum Sergii Oratae 3. 15, 3
 balani albi et nigri 3. 13, 12
 balneae pensiles 3. 15, 3; bal-
 neis perniciosus ignis ex oleae
 lignis 7. 16, 24
 barbata Venus 3. 8, 2
 basilica nux 3. 18, 7 et 12
 Βασσαρεύς Liber 1. 18, 9
 beati secundum Vergilium qui
 C. 1. 6, 44
 bellaria 2. 8, 3; 3. 18, 1 et 19, 1
 bellum incipere quando nefas
 1. 16, 16sq.
 beryllus Porſennae 2. 4, 12
 bibendi cur maior voluptas
 quam edendi 7. 12, 20; biben-
 dum et edendum ut vivas,
 non contra 2. 8, 16; *bibiū
 cruorem* bene dictum 6. 6, 17
 bibliotheca vetus 6. 1, 3 et 9, 9
 bidentes hostiae quid 6. 9, 1sq.
 bifera ficus 3. 20, 1

INDEX RERVVM

bimembres non nove dictum 6. 5, 13

bissextum 1. 14, 6

Bitias 5. 11, 29; 6. 2, 32; 7. 1, 14

Boarium forum 3. 6, 10

Boeotii Semelam Bonam credunt 1. 12, 23; Apollinem et Liberum in eodem monte colunt 1. 18, 3

Boeotia ab Homero in catalogi capite locata 5. 15, 2

Bona Dea 1. 12, 21sq.; ab ea mares absterrentur 1. 24, 12

Bootes 5. 11, 13

Borysthenitae servorum ope servati 1. 11, 33

Bosporicum mare 7. 12, 31

bovis figuram pro terra Aegyptii ponunt 1. 19, 13

brevitas in Vergilio 5. 1, 8

Βρισεύς Liber 1. 18, 9

bruma a brevitate dicta 1. 21, 15

Bruti mater Servilia 2. 2, 5;

Brutus se stultum faciebat 3. 20, 5; 1. 12, 32

bulbi sub vitro ingentes videntur 7. 14, 1

bullae gestamen triumphantium 1. 6, 9; pueris concessum ib.

bumamma uva 3. 20, 7

Busiris cur inlaudatus dicatur 3. 5, 9; 6. 7, 5

Cacus 5. 14, 15

caduceus Mercurii 1. 19, 16sq.

caducorum corporum proprium sentire et crescere C. 1. 14, 11 et 19, 23

Caecilii senator 3. 14, 9;

L. Caecilii in C. Caesarem scomma 2. 6, 5

caeleste corpus immortale C. 1. 17, 8; semper movetur ib.;

caelestis circuli centrum terra C. 1. 20, 22; eius magnitudo ib. 23sq.; c. harmonia C. 2. 2, 23sq.; c. corporum con-

centus C. 2. 1, 18sq.; eorum intervalla C. 2. 3, 12sq.

caeli sphaera C. 1. 16, 4; eius conversio diem noctemque concludit C. 1. 20, 27 et 21, 21; motus eius circularis C. 1. 17, 8sq.; ab ortu in occasum procedit C. 1. 18, 4; eius mensura C. 1. 20, 8sq.; aequabiliter a terra distat C. 1. 22, 10; octava sphaera C. 2. 3, 2; sphaera maxima C. 1. 14, 26; vere mundus vocatur C. 1. 20, 8; eius ambitu aer continetur Sat. 1. 21, 8; sub Argi nomine intelligendum 1. 19, 13; puris in praemium concessum C. 1. 13, 1

Caelius tribunus 6. 3, 3

Caeli pudenda 1. 8, 6; C. 1. 2, 11

Caepio servi fide liberatus 1. 11, 21

Caere oppidum 5. 15, 4

Caesar servorum forti opera usus est 1. 11, 32; quomodo annum reformavit 1. 14, 2sq.; 16, 39; Decembri duos addixit dies 1. 10, 2; lasciviebat in Serviliam et Tertiam 2. 2, 5sq.; nimis facilis in adlegendo senatu 2. 3, 10 et 7. 3, 8; molliter vestitus 2. 3, 9; Laberium in scenam coegit 2. 7, 2sq.; Publio palmam dedit ib. 8; rex sacrorum (?) in Lentuli cena 3. 13, 11; triumphales cenas populo dedit 3. 15, 10

caesus sanguis apud Vergilium quid 6. 6, 3

Caletae sepultura 3. 1, 2

Calabra curia 1. 15, 10sq. et 19 calare quid 1. 15, 10

calathum portat Apollinis Hieropolitani imago 1. 17, 68; necnon Sarapidis 1. 20, 13

calceos uno pede portant Aetoli 5. 18, 16

INDEX RERV

Calchas 5. 14, 13
 Caldica ficus 3. 20, 1
 calida generationi favent 7. 6, 8; calida edulia cur stomachum non urant 7. 12, 22sq.; calidus ignis, calidum ferrum quomodo different C. 2. 15, 8
 calix unde dictus 5. 21, 18
 Calliae cena 7. 1, 13
 Calliope C. 2. 3, 2
 calor aquae ex motu vehementior 7. 8, 12sq.; calor solis arefacit, lunae umectat 7. 16, 18; calor umore nutritur C. 2. 10, 11; calor et umoris nimietas res terrenas variavit C. 2. 10, 13; calor diversae qualitates 7. 16, 22sq.
 Calpurniana alba ficus 3. 20, 1
 Calpurniana nigra ficus 3. 20, 1
 calvitium priorem capitis partem primo occupat 7. 10, 2sq.; quae causa eius ibid.; calvitium ex calor inopia 7. 6, 11; in calvitium iocari urbanum 7. 3, 11
 Calypso 5. 2, 10
 camara unde 6. 4, 23
 Camenae a canendo C. 2. 3, 4
 Camerenses 1. 17, 35
 Camers 5. 15, 11
 Camesene Italia, a Camese 1. 7, 19
 Camilla unde dicta 3. 8, 5
 Camillus Tuscis Mercurius 3. 8, 6sq.
 Camirenses 1. 17, 45
 Campania 1. 18, 9; 3. 16, 10; Campanus ager 3. 16, 12
 Campi Elysii C. 1. 11, 8
 Campus Martius 1. 10, 10
 camurus peregrinum verbum 6. 4, 23
 cancer animal retro cedit ita ut sol 1. 17, 63; 21, 23; Cancer signum C. 1. 18, 8 et 16sq.; 20, 6; 21, 3; solis

portarum una C. 1. 12, 1sq.;
 Cancrum lunae assignavit antiquitas C. 1. 21, 24sq.
 candens pro ferventi 5. 17, 13
 canentia lumina 6. 6, 5
 canes in Aegypto fugientes bibunt 2. 2, 7; canis caput in tricipite imagine prope Serapidis statuam 1. 20, 15; Canis Tauro vicinus C. 1. 18, 15
 cani capilli cur albi sint 7. 10, 6
 Caninius Rebilus dialis consul 2. 2, 13; 3. 6; 7. 3, 10
 Cannensis clades 1. 11, 31; 16, 26
 cantandi studium ubique reperiri C. 2. 3, 7; cantare non serii hominis 3. 14, 10
 cantharus quid 5. 21, 2 et 14sq.
 cantu barbaros flecti C. 2. 3, 7sq.
 capilli cursus sensu 7. 9, 8sq.; haedorum capilli 5. 11, 18
 capragines v. caprugini
 Capricornus signum 1. 17, 63; C. 1. 12, 1sq.; 15, 14; solis portarum altera C. 1. 12, 1sq.; cf. Sat. 1. 17, 63; Saturni domus C. 1. 21, 24
 caprificus arbor 1. 11, 36 et 39
 caprigenum pecus non nove dictum 6. 5, 14
 Caprotina Iuno 1. 11, 36; Caprotinae Nonae ib. 40
 caprugini lumbi 3. 13, 12
 caput in corpore arcis loco C. 1. 6, 81; mentis sedes C. 1. 14, 10; sphaericali forma ib. 9 et Sat. 7. 9, 17; capitis pars anterior umidior occipitio 7. 10, 2; capite aperto sacra facere 1. 8, 2; 10, 22; 3. 6, 17sq.; capitibus placare Diem 1. 7, 31sq.; capita aut navia 1. 7, 22; capitis suturae 7. 10, 3
 carbunculus 2. 4, 12

INDEX RERVVM

- carchesium poculum 5. 21, 3sqq.
 Carica ficus 3. 20, 1
 carmen quo dii evocabantur 3. 9, 2sqq.
 Carmentalia 1. 16, 6
 Carna dea 1. 12, 31sqq.
 Carneades 1. 5, 15
 caro cur ad diuturnitatem saliat 7. 12, 2sqq.; cur quaedam digestu faciliores 7. 8, 4sqq.
 Carsitani 3. 18, 5
 Carthago a Romanis devota 3. 9, 13
 Carutius Accae maritus 1. 10, 14 et 17
 Cascellii ICTi dicteria 2. 6, 1
 Casinas ager 3. 16, 12
 Caspium mare C. 2. 9, 7
 Cassandrae raptus 4. 3, 14; 4, 21
 Cassius Tertiae maritus 2. 2, 5; C. Cassius dictatoris violator 2. 3, 13
 Cassinas ager v. Casinas
 castanea nux 3. 18, 7
 castorum testiculi 7. 5, 26
 catadupa Nili C. 2. 4, 14
 catalogorum apud Hom. et Verg. diversitas 5. 15, 1sqq.
 Catamitus 5. 16, 11
 categoria 7. 3, 2
 catena aurea Homeri C. 1. 14, 15
 catillo dicitur lupus Tiberinus 3. 16, 17
 Cato Censorius 1 pf. 13; 2. 1, 15
 Cato Uticensis 2. 4, 18; 3. 15, 6
 Catulus 3. 13, 11
 Caucasus mons C. 2. 10, 3
 causa efficit pathos 4. 4, 11sq. et 22; 5, 3 et 5
 cavernae cerebri 7. 9, 18sq.
 Cebes Socraticus 1. 11, 41
 Cecrops primus in Attica Saturnum coluit 1. 10, 22
 censoris Augusti patientia 2. 4, 25
 centron quid C. 1. 20, 14; non movetur C. 1. 19, 11; 22, 4; centron caelestis circuli terra est C. 1. 19, 11; 20, 22
centumgeminus Briareus eleganter dictum 5. 14, 8
 centurialis vitis 1. 23, 16
centussis lex 3. 17, 5
 cerebrum consilii sedes 7. 5, 15; sine sensu 7. 9, 8; sensus gubernat ib. 15sqq.; vino feritur 7. 5, 14 et 6, 17; cerebrum longum dicitur spinalis medulla 7. 9, 22
 cerei Saturnalibus missitati 1. 7, 32; 11, 48sq.
 Ceres mortalibus segetem tribuit 1. 12, 23; Ceres pro luna 1. 18, 23; mulsum ei libari 3. 11, 1sq. et 9; Cereris et Herculis sacra ib. 10
 caerimonia a carendo 3. 3, 8
 certamen curule apud Hom. et Verg. 5. 13, 3
 Cervisca pirum 3. 19, 6
 Chaos 1. 8, 7; 17, 53
 Charmadas 7. 1, 13
 Charybdis 5. 2, 14; 6, 4sqq.
 Chelae C. 1. 18, 13
 Chia alba ficus 3. 20, 1
 Chia nigra ficus 3. 20, 1
 χιλιάς 1. 5, 9
 chlamydi extentae terra est similis C. 2. 9, 8
 Chloreus 5. 15, 11
 χρηματισμός oraculum C. 1. 3, 2 et 8
 χρηστοί θεοί Penates 3. 4, 9
 chromaticum melodiae genus C. 2. 4, 13
 Χρόνος et Κρόνος idem 1. 8, 6sq.
 Χρυσόκομος Apollo 1. 17, 47
 Ήθονία Ἐκάτη Bona Dea 1. 12, 23
 cibariae leges 3. 17, 13
 cibi diversitas noxia 7. 4 passim; contra 5 passim; cibi calidi cur facilius ore quam

INDEX RERVVM

manu teneamus 7. 12, 22;
 cibi expertem ultra septem
 dies non vivere C. 1. 6, 78
 Cicero (Q.) fratris ioco notatus
 2. 3, 4
 Cilnorum zmaragdus 2. 4, 12
 Cimmericum mare 7. 12, 31
 cingulis caelum et terram esse
 redimita C. 2. 5, 7; 7, 8; eo-
 rum descriptio C. 2. 5, 10sq.
 Cinirus 5. 15, 4 et 9
 Circenses ludi 1. 11, 5; 23, 13
 circuli proprietates C. 1. 20,
 14sq.; circuli undecim cae-
 lum ambientes C. 1. 15, 2sq.
 solis, Mercurii, Veneris cir-
 culi quo ordine 1. 19, 6; solis
 circulus quot stadiorum C. 1.
 20, 22sq.
 circus quid C. 1. 14, 24sq.;
 circus lacteus C. 1. 15, 1sq.;
 superiorum stellarum circos
 solis maiores C. 1. 16, 12
 Circus Flaminius 3. 4, 2
 cirritum pirum 3. 19, 6
 cissybium poculum 5. 21, 11sq.
 citreum malum 3. 19, 2sq.
 civilis dies 1. 3, 10sq.
 civitates deo acceptissimae
 Som. 3, 1; C. 1. 8, 1 et 12sq.
 Clarii Apollinis oraculum 1.
 18, 1 et 19
 classis unde dicta 1. 15, 11
 Claudia 2. 5, 4
clavam Herculi subtrahere 5. 3, 16
 Cleomenes Lacedaemonius 1.
 11, 34
 Cleopatra 3. 17, 14sq.
 clepsydra C. 1. 21, 12
 Clodius a Laberio irrisus 2. 6, 6
 Clusivius Ianus 1. 9, 15
 coccymelum malum 3. 19, 2
 cochleae saginatae 3. 13, 15
 Cocytus fluvius C. 1. 10, 11
coetus hominum iure sociati
 So. 3, 1; C. 1. 8, 1 et 13
 cognomina ex propriis nomini-
 bus tracta 1. 6, 27; et contra
 ibid. sqq.

cohortes voluntariae 1. 11, 32
 coitu cuncta gigni 1. 8, 8; coi-
 tus parvus morbus comitialis
 2. 8, 16
 color incorporeus, sed nun-
 quam sine corpore 7. 14, 10
 coluri duo C. 1. 15, 14
 comitia mense Martio auspica-
 bantur 1. 12, 7
 comitiales dies 1. 16, 3 et 14;
 comitialis morbus 2. 8, 16
 commendaticiae litterae 2. 4, 15
 communes dies qui 1. 16, 21;
 commune somnium C. 1. 3, 11
 Compitalia 1. 14, 9; 16, 6; unde
 dicta 1. 7, 34; quibus verbis
 concipiantur 1. 4, 27
 concava Ditis C. 1. 10, 10
 concentus sphaerarum caele-
 stium C. 2. 1, 8; eius ratio a
 Pythagora deprehensa ib.
 sqq.
 conceptivae feriae 1. 16, 5sq.
 concepti corporis fabrica per
 hebdomadas dispensata C. 1.
 6, 65
 concordia de iustitia venit C. 1.
 8, 7
 condicione non debent homines
 aestimari 1. 11, 10
 conditiva olea 3. 20, 6
 conditivum malum 3. 19, 2
 congiarium petere 2. 4, 4
 comperendini dies 1. 16, 3 et 14
 conscientia virtutis amplissi-
 mum praemium C. 1. 4, 2;
 2. 10, 2; conscientiae tor-
 menta quomodo imaginata
 C. 1. 10, 12
 conscis levia scommata viden-
 tur acerba 7. 3, 14sq.
 Consivia Ops 3. 9, 4
consors nati sepulchro mire dic-
 tum 6. 6, 4
 constructiones inusitatae apud
 Vergilium 6. 6, 10sq.
 consuetudo secunda natura 7.
 9, 7; consuetudo est moris
 cultus 3. 8, 12

INDEX RERVVM

consultatoriae hostiae 3. 5, 5
 contemptor divom Mezentius
 bene dictus 3. 5, 9sqq.
 conticuum 1. 3, 12
 continentia sui ostentatrix 7.
 4, 3
 contraria uni rei simul accidere
 non possunt C. 2. 14, 25; con-
 trario motu feruntur plane-
 tarum orbes C. 1. 18, 1sq.
 conus terrae umbra C. 1. 15, 11;
 in conum produci animam
 C. 1. 12, 5
 conversio diurna caeli C. 1. 18,
 2; c. caelestis hemisphaerii
 C. 1. 20, 27 et 30; c. lucis
 aetheriae C. 1. 6, 58
 convivales quaestiones 7. 3, 23
 convivarum numerus optimus
 1. 7, 12
 convivium tumultuosum et so-
 brium 2. 1, 1; conviviis an
 philosophus interesse de-
 beat 7. 1, 2sqq.
 copioso genere Cicero excellit
 5. 1, 7; sed et Vergilius ib. 9
 cordis figura in bulla 1. 6, 17;
 cor numquam cessat a motu
 C. 1. 20, 7; cor caeli sol ib. 6
 Corinaeus 5. 15, 10
 Corinthus devota 3. 9, 13; circa
 Corinthum urbes et insulae
 terrae motu haustae 3. 6, 7
 Cornelia lex sumptuaria 3. 17, 11
 Cornelius Rufus decemvir Si-
 bylla cognominatus 1. 17,
 27; Cornelius unde Scipio
 nominatus 1. 6, 26; Corne-
 lius Asina ib. 29; Q. Corne-
 lius 3. 13, 11
cornix cornici oculos effodit 7.
 5, 2
 cornu pellucidum natura C. 1.
 3, 20; cornua veli 5. 21, 5
 cornus arbor felix 3. 20, 2
 coronae donaria 3. 11, 6; Co-
 rona signum C. 1. 14, 21
 coronatus populus in ludis
 Apollinaribus 1. 17, 29; a

coronatis ministris acipenser
 illatus 3. 16, 7
 corpora divina caelum et sidera
 C. 1. 14, 8; unde animata ib.
 17; sphaeraliter moventur 7.
 9, 4; corpora caduca C. 1.
 14, 9sq.; quaedam corpora
 luna crescente augentur C. 1.
 11, 7; ex quattuor elementis
 et tribus interstitiis constant
 C. 1. 6, 36; corporum terre-
 norum et superiorum diffe-
 rentia C. 1. 12, 16; 14, 8sqq.;
 corpora solida quibus dimen-
 sionibus constant C. 1. 5, 9;
 6, 36; 2. 2, 3; corporum ter-
 mini incorporei C. 1. 5, 5;
 corpora mathematica C. 1.
 6, 35; corpus geometricum
 C. 1. 6, 22; corpora metallica
 vasta C. 1. 5, 3; omnia cor-
 pora dissolubilia 7. 12, 3;
 corpus faex rerum divina-
 rum C. 1. 12, 15; quamdiu
 animetur C. 1. 13, 11; cor-
 pus non est ipse homo Som.
 8, 2; C. 2. 12, 6; corpus vin-
 culum et sepulcrum animae
 C. 1. 10, 9sqq.; corpus ho-
 mini non praestat motum
 C. 2. 15, 25sqq.; corpora
 humana sola erecta C. 1. 14,
 9; corporum septem motus 7.
 9, 3; C. 1. 6, 81; septem gra-
 dus et partes exteriores C. 1.
 6, 79sq.; corporeae vires quo
 cibo alantur 1. 12, 33
 Coruncanius 1. 5, 1
 corvi salutatores 2. 4, 29; cor-
 vorum et cornicum edacitas
 7. 5, 11
 corylus arbor 3. 18, 5; felix 3.
 20, 2
 cottonium malum 3. 19, 2; fri-
 gidum 7. 6, 13
 Cotta 1. 1, 4
 Crassus orator murenam atra-
 tus luxit 3. 15, 3sq.

INDEX RERVM

- Crassus semel in vita risit 2. 1, 6; apud Parthos extinctus 3. 14, 15
- Crater signum C. 1. 12, 8; crateres Delli in Sicilia 5. 19, 19
- Crates Cynicus 1. 7, 3
- cremandi corpora mos obsoletus 7. 7, 5
- Cremera 1. 16, 23
- crepitantibus flammis* antiquedictum 6. 4, 5
- crescere et sentire hominibus cum ceteris animalibus commune C. 1. 14, 11; crescere caducis corporibus proprium C. 1. 19, 23; crescendi natura de luna venit ib.; quando in homine finis crescendi C. 1. 6, 72
- Creta C. 1. 7, 8; 7. 5, 26
- Cretenses *Δία τὴν ἡμέραν* vocant 1. 15, 14
- crinem morituris abscidere 5. 19, 1sq.
- crispi capilli tardius canescunt 7. 10, 6
- Critobulus 7. 3, 16
- Critolaus Peripateticus 1. 5, 15
- crocodilus de testibus ovis nascitur 7. 16, 7; metu crocodilorum canes Aegyptii fugientes bibunt 2. 2, 7
- Croesus consuluit oraculum Delphicum C. 1. 9, 2; servivit 1. 11, 7
- Cronia sacra 1. 7, 37
- crotala 3. 14, 4 et 7
- cruditas unde eveniat 7. 4, 9sq. et 5, 24
- Crustuminum pirum 3. 19, 6
- cucurbitiva ficus 3. 20, 1
- cucurbitivum pirum 3. 19, 6
- culminea olea 3. 20, 6
- Cumae 1. 11, 21
- Cupidinis apud Platonem descriptio 1. 1, 3
- curis* hasta Sabinia 1. 9, 16
- Curius 1. 5, 1
- cursorum certamen apud Hom. et Verg. 5. 7, 4
- Curtius eques Romanus 2. 4, 22
- curule certamen apud Hom. et Verg. 5. 13, 3
- Cutiliensis lacus 1. 7, 28
- cybi numerorum C. 1. 6, 3; cybus soliditatis perfectio C. 1. 5, 9; 2. 2, 14
- Cylicrani 5. 21, 18
- cymbalorum in Parnasso crepitus 1. 18, 5
- cymbium quid 5. 21, 7
- Cypri imago Veneris barbata est 3. 8, 2
- Cypriorum rex Nicocreon 1. 20, 16
- Cyrenenses 1. 7, 25
- Cytonia mala 7. 6, 13
- d littera saepe interiecta 6. 9, 6; i litterae saepe praepositur 1. 9, 8
- daedala Circe* bene dictum 6. 4, 20
- daemones unde dicti 1. 23, 7; daemon, deus praestes nascenti homini apud Aegyptios 1. 19, 17
- Damasippus 2. 3, 2
- Damoclis gladius C. 1. 10, 16
- Daphnidis apotheosis 3. 5, 7
- Dardanus 3. 4, 7; C. 1. 7, 8
- Darei mater servivit 1. 11, 7
- Daretis fatigatio 4. 1, 2
- deae Eleusinae C. 1. 2, 19
- debilitas misericordiam movet 4. 3, 1 et 8
- decas perfectissimus numerus C. 1. 6, 76
- December Saturni sacrum possidet 1. 7, 23
- decemviri 1. 4, 19; 1. 13, 21
- decima praedae Apollini consecrata 1. 7, 30; decimam Herculi solvere 3. 6, 11; 12, 2
- decimanum pirum 3. 19, 6
- decretum, h. e. *μοῖρα* 5. 16, 8

INDEX RERVM

decurionatus 2. 3, 11
deducere quid 2. 2, 5; *deducere*
 i. q. detergere 3. 3, 10
deductum carmen non nove dic-
 tum 6. 4, 12
 defectio in dicendo 6. 8, 2
 defectus solis et lunae C. 1. 15,
 10
 δεινωσις 4. 2, 1; 5, 11
 Deiphobus 4. 1, 4
 Delius cur dictus Apollo 1. 17,
 32; Delium oraculum C. 1.
 7, 7
 Delli crateres in Sicilia 5. 19,
 19 et 25
 Deloboris Assyriorum rex 1.
 23, 10
 Delos insula unde dicta 1. 17,
 56; aedes ibi Providentiae
 ibid.; Deli fluctuatio 1. 7, 29;
 ara ubi non caeditur hostia
 3. 6, 1; terrae motu nun-
 quam vexata ibid. 7
 Delphicum oraculum 1. 17, 18;
 18, 3; C. 1. 9, 2, cf. 1. 6, 6;
 templum incensum 3. 6, 7
 Δέλφιος Apollo 1. 17, 65
 δέλφος prisca lingua unus 1.
 17, 65
 delubrum quid 3. 4, 1sq.
 Demaratus Corinthius 1. 6, 8;
 3. 4, 8
 δέμας corpus C. 1. 11, 3
 Demosthenes Iuliae moechus 1.
 11, 17
 Demosthenes orator Laidis con-
 cubitum dimidio talento mer-
 cari noluit 2. 2, 11
 denarius primus. numerorum
 limes C. 1. 6, 11
 dentes quando emergant C. 1.
 6, 69; cur sine sensu 7. 9,
 8sq.
 descensus animae C. 1. 12, 1sq.
 desiderii motum ex Veneris
 sphaera anima trahit C. 1. 12,
 14
 deus mundanae molis artifex
 C. 1. 6, 24; rerum omnium

causa et origo C. 1. 14, 6; ani-
 mam mundi fabricans C. 2. 2,
 15; summus et omnium prin-
 ceps τάχαθόν καὶ πρῶτον
 αἰτίον C. 1. 2, 14sq.; om-
 nipotentissimus et vere sum-
 mus C. 1. 17, 12; mentem
 creavit C. 1. 2, 16; 6, 20; 14,
 6 et 15; 17, 12; sola mente
 concipitur C. 1. 14, 2; civi-
 tatibus delectatur Som. 3,
 1; C. 1. 8, 12; deorum tutela
 gubernamur C. 1. 13, 8; di
 sub imaginibus coli malue-
 runt C. 1. 2, 20; deorum nu-
 mero ascribendi urbium con-
 ditores C. 1. 9, 6; deo similli-
 mus ex visibilibus sol C. 1.
 2, 15; omnes deos ad solem
 referri Sat. 1. 17—23; Di
 Penates qui 3. 4, 9sq.; deo-
 rum deus Ianus 1. 9, 16; deo-
 rum tutelarium evocandi mos
 3. 9, 2sq., cf. 5. 22, 7; cum
 dis loquendum tanquam ho-
 mines audiant 1. 7, 6; Romae
 deus tutelarior ignotus 3. 9,
 3; deorum formas insculpi
 anulis nefas habitum 7. 13,
 11; *deos laneos pedes habere*
 proverbium 1. 8, 5; *deus pro*
dea 3. 8, 2
 dextrae partes validiores 7. 4, 21
 diapason harmonia C. 1. 6, 43
 sq.; C. 2. 1, 17 et 25
 διὰ πασῶν καὶ διὰ πάντε C. 2.
 1, 18 et 23
 diapente symphonia C. 1. 6, 43;
 C. 2. 1, 16 et 25
 diatessaron C. 1. 6, 43; C. 2.
 1, 25
 διαβολή 7. 3, 2
 diales consules 2. 2, 13; 7. 3, 10
 diametros quid C. 1. 20, 15sq.;
 in horizonte est orbis 360 sta-
 diorum 7. 14, 16
 Diana et Apollo numen idem
 quod Ianus 1. 9, 5; cur Arte-

INDEX RERVM

- mis vocata 1. 15, 20; 7. 16, 27; Latonae filia 1. 17, 52; Opis vocata 5. 22, 1sq.; eius templum Ephesi 5. 22, 4; id incensum 6. 7, 16
 diatonum melodiae genus C. 2. 4, 13
 dicendi genera quattuor 5. 1, 7sq.
dicteria et *dicta*, h. e. ioci 2. 1, 14
 Didia lex 3. 17, 6
 Didonis lascivientis fabula falsa 5. 17, 5; Dido apud Vergilium ad Apollonii Medeam conformata ib. 4; in mensam libat 3. 11, 7; Didonis convivium 5. 2, 11 et 7. 1, 14; Dido indignata 4. 2, 2 et 3, 7; infesta 5. 2, 14; lugens 4. 6, 5sq.
 Didymaeus Apollo unde dictus 1. 17, 64
 dies conversio minima lucis aetheriae C. 1. 6, 58; horis duodecim absolvitur C. 1. 20, 30; longissimus in Cancro, brevissimus in Capricorno S. 1. 17, 61; dies civilis 1. 3, 10sq.; dies in mensibus retro numerantur S. 1. 16, 41sq.; dies atri 1. 15, 22; iidem communes 1. 16, 21; profesti, festi, intercisi 1. 16, 2sq.; fasti comitiales, statii, comperendini, proeliares ib. 14sq.; postriduani ib. 21; intercalares 1. 13, 9sq.
 δισσῆς semitonium C. 2. 1, 23
 Diespiter diei pater 1. 15, 14
 digestiones quattuor 7. 4, 13sq.
 digitus medicinalis 7. 13, 7sq.
 diluculum 1. 3, 12
 dimensio solidi triplex C. 1. 6, 36; C. 2. 2, 3
 Diogenes Cynicus 1. 7, 3; 11, 7 et 43; Antisthenem laudavit 7. 3, 21
 Diogenes Stoicus 1. 5, 15
 Diomedes 5. 2, 15; 13, 24; accusativus in *-en* 5. 17, 19
 Dionysius Siculus tyrannus C. 1. 10, 16
 Dionysus idem qui sol 1. 18, 7sq.
 Διὸς βάλανος 3. 18, 4
 Dis C. 1. 10, 10; 11, 2; eius sedes secundum Platonicos ib. 4; Diti humana capita sacrificata 1. 7, 31 et 11, 48; Diti sacellum erectum 1. 7, 30; Ditis imperium a lacteo incipit C. 1. 12, 3; Dis pater 3. 9, 10; apud Homerum 5. 16, 13
 δὴς διὰ πασῶν symphonia C. 2. 1, 25
 dissiptum C. 1. 6, 77
 dissonorum concordia 5. 1, 18
dius Ulires Graecismus 5. 17, 15
 Dodona 1. 7, 28
 Dolabella 2. 3, 8
 dolia cur defodiantur 7. 12, 15
 doliola vitrea 7. 14, 1
 Dolon qualis ab Homero et a Vergilio fingatur 5. 16, 9
 dolores unde oriantur 7. 4, 25
 domicilia numinum signa 1. 12, 10; C. 1. 21, 24sq.
 domini quales esse debeant in servos 1. 11, 11sq.
 Domitianus 1. 12, 36sq.; 7. 3, 15
 Domitius cum L. Crasso censor 3. 15, 4; Messalae in consulatione collega 1. 9, 14
 draco unde dictus 1. 20, 3; caudam mordens imago Iani et mundi 1. 9, 12; qui Πύθων vocitatus est 1. 17, 52; dracones in caduceo 1. 19, 16sq.; draconis species ad solem quomodo referatur 1. 20, 2sq.; Aesculapii et Salutis simulacris iunguntur ib. 1; Gigantum pedes in dracones desinebant ib. 9; dracones thesaurorum custodes ib. 3

INDEX RERVM

Drances 5. 2, 15
duabus sellis sedere 2. 3, 10; 7. 3, 8
ducere sollemnis dictio in sacrificiis 3. 5, 8
 dulce mel, suave vinum 7. 7, 16; aliter mel, aliter mulsum dulce dicitur C. 2. 15, 8; dulcia cursint frigida dulciora quam calida 7. 12, 38
 dulcedo ebrietati repugnat 7. 7, 17
 dualis numerus lineae est similis C. 2. 2, 9
 duplaris numerus C. 1. 19, 21; 2. 1, 17
 Duracina uva 3. 20, 7
 duricoria ficus 3. 20, 1
 duumviri 1. 6, 13
 dyas C. 1. 6, 18; 12, 5
 δύνατοι θεοί Penates 3. 4, 9sq.
 Dyrrachium 2. 6, 6
 δυσκρασία 7. 10, 5

e et i litterae in fine indifferent 1. 4, 21
 Eanus Ianus 1. 9, 11
 ebrietas 7. 6, 1sq.; senes crebro ebriari 7. 6, 15; comes ebrietatis oblivio C. 1. 12, 8; ebriis eadem quae argentibus contingere 7. 6, 9; cetera ebrietatis mala ibid. sqq.
 ebur C. 1. 3, 20; ebur ex Etruria 2. 4, 12
 echini in pontificali cena 3. 13, 12
 Echo harmoniam caeli significat 1. 22, 7
 ecliptica linea C. 1. 15, 10; eclipticus locus C. 1. 6, 53
 ephonesis 4. 2, 4 et 6, 17
 edacitas 7. 5, 22; ib. 11
 edictum Antonii de sumptibus 3. 17, 14
 εἰκὼν 4. 5, 1
 Ἐλεεύς Apollo 1. 17, 46
 elementa unde orta 1. 8, 8; praeter ignem non egent ali-

mento 7. 13, 2; fluunt, sed nunquam solvuntur C. 2. 12, 14sq.; eorum connexio C. 1. 6, 25sq. et 36sq.; elementorum ordines tres C. 1. 11, 8; eorum diversitas 7. 5, 21
 Eleusinia sacra C. 1. 2, 19
 Eliisa v. Dido
 eloquentia Ciceronis uniformis 5. 1, 5; diversa eloquentiae genera ib.
 Elpenor 5. 2, 14
 Elysii campi C. 1. 11, 8
 ἐμβόλιμοι menses 1. 13, 10
 enarmonium melodiae genus C. 2. 4, 13
 Ἐνοστήθων Neptunus 1. 17, 22; cf. 5. 13, 11
 ἐντελέχεια C. 1. 14, 19
 Ἐνυάλιος cognomen Martis et Liberi 1. 19, 1
 ἐνύπνιον insomnium C. 1. 3, 2sq.
 epanaphora 4. 6, 23
 Ephesius populus 5. 22, 4; Ephesia Diana ib. et 6. 7, 16
 ἐπιάτης C. 1. 3, 7
 Epictetus 1. 11, 44sqq.
 Epicurus quid de videndi natura putarit 7. 14, 3sqq.; eius opinio refellitur ib. 5sqq.; eius servus Mys 1. 11, 42; eius auditor Colotes C. 1. 2, 3. v. ind. script.
 epiglottis 7. 15, 6sqq.
 ἐπιληψία 2. 8, 16
 Ἐπιμήλιος Apollo 1. 17, 45
 ἐπιμηλὶς malum 3. 19, 2
 ἐπιφάνεια planities C. 1. 5, 9
 epitheta Homerica et Vergiliana 5. 14, 7sqq.
 ἐπιθυμητικὸν animae pars C. 1. 6, 42; 12, 14
 ἐπιτίμησις obiurgatio 4. 6, 24
 epitritus C. 1. 19, 21; C. 2. 1, 15; epitritus primus C. 1. 6, 43
 epogdous C. 1. 19, 21; C. 2. 1, 20
 equitare de ipso equo hominem portante dictum 6. 9, 9

INDEX RERVVM

equus ligneus 5. 2, 4
 Er Platonicus C. 1. 1, 9; 2, 5
 et 12; 5, 1
 Eridanus C. 2. 16, 24
 Ἐρις contentio 5. 13, 31
 Ἐρως numen 1. 19, 17
 errantes stellae cur ita dictae
 C. 1. 14, 26sq.; certum cur-
 sus spatium eis datum C. 1.
 20, 4sq.
 erraticae stellae C. 1. 18, 4;
 20, 5
 error legitimus vagantium C. 1.
 14, 25
 eructandi causa 7. 4, 27
 Ἐρύκη 5. 19, 25
 Erysimachus 7. 1, 13
 Ἐρύθεια insula 5. 21, 19
 essentia animae C. 1. 12, 6;
 essentia se movens C. 1. 14,
 19; essentiae suae contrarie-
 tatem nihil recipit C. 2. 14,
 26; sine essentia sua nihil
 esse potest C. 2. 15, 9
 esuriens bibendo famem sub-
 levat 7. 12, 18
 Etruriae ebur 2. 4, 12
 Etrusci ab Hostilio debellati 1.
 6, 7
 etymologia 5. 19, 17
 etymum 1. 23, 5 (e coniect.)
 Εὐβουλεύς sol 1. 18, 12 et 17
 εὐήνορα χαλκόν apud Home-
 rum 7. 16, 34
 eunuchi cur pillis careant 7. 7,
 8; tibias debiles, vocem gra-
 cilem habent 7. 10, 11sq.
 euphorbium herba 7. 5, 26
 Euporus Gracchi servus 1. 11,
 25
 Euryali mater 4. 1, 5
 Euandri mater 1. 5, 1; Euan-
 drum adit Aeneas 3. 1, 3
 exclamatio movet pathos 4. 6,
 17sq.
 exemplum παράδειγμα 4. 5, 1;
 exemplis magis quam ra-
 tione capiuntur ingenia ple-
 beia 7. 4, 4

eximiae hostiae 3. 5, 6
 exit tela pulchre dictum 6. 6, 5
 expiationum feriae 1. 16, 8
 exprobratio λοιδορία 7. 3, 2
 exta porricere 3. 2, 3
 faba alba et nigra pulmentum
 unius coloris edunt 7. 3, 13
 fabaciae kalendae 1. 12, 33
 Fabius Gurgus 3. 13, 6
 Fabius Maximus Servilianus 1.
 16, 25
 fabrica animae caelum C. 1. 17,
 12; f. mundanae animae C. 1.
 12, 6; f. mundana C. 1. 15,
 5; f. corporum C. 1. 14, 7;
 f. corporea 7. 15, 24, cf. 7.
 4, 3; f. concepti corporis C. 1.
 6, 65
 Fabricius 1. 5, 1
 fabulae cur repertae C. 1. 2,
 7sq.; fabulae insertae cata-
 logis ab Homero et Vergilio
 5. 16, 1
 faex mellis in summum expui-
 tur 7. 12, 8; faex rerum divi-
 narum corpus C. 1. 12, 15,
 cf. C. 1. 14, 15; faex aeris et
 aquae terra C. 1. 19, 12;
 faex philosophiae medicina
 7. 15, 15
 fagus arbor felix 3. 20, 2
 Faleris advectum Iani simu-
 lacrum 1. 9, 13
 Falernus ager fert optimum
 vinum 3. 16, 12; Falernum
 annorum quadraginta 2. 3,
 2; Falernum 3. 20, 7; Fa-
 lernum vetulum 7. 12, 9
 falx Saturni 1. 7, 24 et 8, 9sq.
 Fama dea 4. 5, 11; 5. 13, 31;
 Fama Vergiliana ad Home-
 ricam Erin conformata sed
 infelicitate 5. 13, 31sq.; fa-
 mam factis supergredi 6.
 2, 33
 familia dicti servi 1. 11, 11
 janatica causa 3. 3, 3

INDEX RERVVM

Fannia lex sumptuaria 3. 13, 13; 16, 14; 17, 3; *centussis* vocata 3. 17, 5
 fari quando fas diebus profestis 1. 16, 3; tria sollennia verba fari ib. 14
 farina 3. 13, 12
 farra grandia hiberno pulvere, verno luto 5. 20, 18
 fasti dies qui 1. 16, 3 et 14; fastus an nefastus, ad rem militarem non pertinere 1. 16, 37
 fatalis annus LVI a Scipione non evitabilis Som. 2, 2; C. 1. 6, 83 et 7, 9
 fatalia vitae tempora C. 1. 13, 11
 Fatua a fando 1. 12, 21sq.
 Fauni filia Bona Dea, ipsaque Fauna dicta 1. 12, 21sq.
 Faustus Sullae filius 2. 2, 9
 Faustuli coniunx Acca 1. 10, 17
 fax prima 1. 3, 8 et 15
 febrienti cibus simplex datur 7. 4, 6
 Februarius mensis cur solus sit XXVIII dierum 1. 13, 7; secundus mensis a Numa constitutus ib. 2sq.; intercalationi deputatus ib. 14
 Februus deus 1. 13, 3
 felices arbores qui 3. 20, 2
 fellantes pueri 7. 16, 25
 feminae duodecennales puberes 7. 7, 6; cur vocem habeant graciliorem 7. 10, 13
 Feralium dies 1. 4, 14
 ferculo vehitur deus Heliopolitanus 1. 23, 13
 feriae 1. 16, 3sq.; feriis vim cuiquam facere piaculare 1. 15, 21
 ferrea saecula C. 2. 10, 6
 ferrum natura frigidum 7. 6, 2
 Fescenninos Augustus in Polionem scripsit 2. 4, 21; Fescenninus vocatus Caecilius 3. 14, 9

festi dies qui 1. 16, 2sq.; festis quid agere liceat 3. 3, 10; festorum nomina genitivum pluralis in -orum mittunt 1. 4, 3sq.
 festra quid 3. 12, 8
 fibri iecusculorum 7. 14, 1; pulmonis 7. 15, 2
 ficedulae 3. 13, 12
 ficus a pomis cur secernatur 3. 20, 4; ficorum genera ib. 1sq.; grossi ib. 5; ficus alba felix, nigra infelix ib. 2; ficis recentibus coronari 1. 7, 25
 Fidenae oppidum 3. 9, 13
 Fidenates ancillarum Romanarum astu decepti 1. 11 37sq.
 fidium natura sonora C. 2. 1, 12
 figuris secreta a vilitate defenduntur C. 1. 2, 18; figuris rei significationem tegunt somnia C. 1. 3, 10; figurae quas de vetustate traxit Vergilius 6. 6 passim
 filix arbor infelix 3. 20, 3
 flagellis caesus civis Romanus 4. 4, 17
 flagrum Iovis Heliupolitani 1. 23, 12
 flamen Vulcanalis 1. 12, 18
 flaminica feriata quando 1. 16, 8; omnibus nundinis Iovi arietem immolat ib. 30
 flamma aqua marina incendiatur 7. 13, 24
 Flavius scribe fastos in omnium notitiam prodidit 1. 15, 9
 M. Flavius scribe in ordinando anno Caesari adfuit 1. 14, 2
 Floralia festum 1. 4, 14
 florida oratio apud Vergilium 5. 1, 12
 flutae pisces 3. 15, 7
 fluvii infernales quid significant C. 1. 10, 11; 12, 11

INDEX RERV

folliculus semini circumdatus C. 1. 6, 63sqq.
fons a nullo nasci dicitur C. 2. 16, 23; fontium aquae hieme calidiores, aestate frigidiores 7. 8, 10
formae geometricae C. 1. 5, 12
fortitudo politica virtus C. 1. 8, 7; f. animi iam purgati ib. 9; exemplaris ib. 10
fortuna ab Homero non nominata 5. 16, 8; Fortunarum simulacra apud Antium 1. 23, 13; fortuna pathos facit 4. 3, 6; 4, 22
forum Augusti 2. 4, 9; Boarium 3. 6, 10
Fregellae oppidum 3. 9, 13
frigidum saxum, frigida nix quomodo dicantur C. 2. 15, 8
frigus ex aeris motu 7. 8, 14sqq.
frondescit metallo pulchre dictum 6. 6, 8
fructuum et frugum repertor Saturnus 1. 7, 21 et 25
frumentum optimum fert ager Campanus 3. 16, 12; frumenta luna deficiente colligenda 7. 16, 29
fulgurum susceptiones 1. 16, 8
fulmen Iovi subtrahere proverbium 5. 3, 16; *fulmen belli* non primus Vergilius dixit 6. 1, 46
Fulvius fullonis filius 2. 2, 9
fumifera nox bene positum 5. 14, 8
fumus ciborum dum concoquantur 7. 4, 28; 5, 14 et 22; vini 7. 7, 17
funerum feriae 1. 16, 8
Furiarum maxima 5. 17, 3
Furii prius Fusii dicti 3. 2, 8
Furius tr. mil. aedem Saturni faciendam curavit 1. 8, 1
Gabii oppidum devotum 3. 9, 13
Gabinus saltandi peritus fuit 3. 14, 15

Gaditani 1. 20, 12
Gaditanum fretum 7. 12, 35
galaxias quid C. 1. 4, 5; ultima sphaera continetur C. 1. 9, 10 v. lacteus circulus
Galbae eloquentia et deformitas 2. 4, 8; 6, 3
galla instrumentum sutorium et nomen impudicae mulieris 2. 2, 6
Galli vitis culturam sero didicerunt C. 2. 10, 8
gallicinium diei civilis pars 1. 3, 12
Gallicus motus 1. 11, 37
gallina altis 3. 13, 12; gallinane prius an ovum extiterit 7. 16, 1sqq.
Gangen transnare gloria Romani nominis non potuit C. 2. 10, 3
Ganymedes apud Hom. et Verg. 5. 16, 10sq.
Gargara quid velint apud Verg. 5. 20, 1sqq.
Gargares 5. 20, 8
Gavii Hirrii vivaria 3. 15, 10
Gemini signum C. 1. 6, 51; 18, 8 et 16; 21, 3; cur Mercurio assignati C. 1. 21, 26; pro sole ponuntur Sat. 1. 21, 22
Geminus dicitur Ianus 1. 9, 9 et 15
genae quando primo flore vestiantur C. 1. 6, 72
generale somnium C. 1. 3, 11
generandi facultas 1. 8, 8; C. 1. 6, 71
γενεσις genitura 1. 19, 17
Γενέτωρ Apollo 3. 6, 3
Genitivus Apollo 3. 6, 5
genitura mundi C. 1. 21, 24 et 27
geometricum corpus C. 1. 6, 22; geometrica ratio C. 1. 20, 17 et 32
Germanici nomen Septembri mense inditum 1. 12, 36
Geryonis armenta 1. 11, 47

INDEX RERVVM

Gigantes 1. 20, 8sq.
gladius et *ensis* idem C. 1. 14, 21
glans 1. 21, 4
globis novem connexa sunt omnia Som. 4, 1; C. 1. 17, 2; *globi* septem subiecti C. 1. 18, 1
glomerare gressus apud Verg. quid 6. 9, 8
gloria spernenda C. 2. 10, 2sq., 12, 4; *gloriae* perpetuitas sperari nequit C. 2. 10, 1
glycomarides 3. 13, 12
gnomon C. 2. 7, 15
 γυνῶντι σεαυτὸν Delphico templo inscriptum 1. 6, 6; C. 1. 9, 2
Gorgoneum velamentum 1. 17, 67
C. Gracchum servus tutatus est 1. 11, 25
Tib. Gracchi lex iudiciaria 3. 14, 6
Gradivus Mars 6. 5, 1
gradus virtutum C. 1. 8, 5
Graeca nux 3. 18, 8; *Graeca verba* et *Graecas* declinationes operi suo inseruit Vergilius 5. 17, 15sq.; idem fecere veteres Latini 6. 4, 17sq.; *Graeco ritu sacra facere* 1. 17, 28sq.; *Graeco ritu capite aperto* 1. 8, 2; 10, 22
Graece Vergilius inscripsit carmina 5. 17, 20
Graeci ad lunae cursum annum computabant 1. 13, 8; *mensium dies* quomodo numerarint 1. 16, 40; *Graecorum quorundam annus* 1. 12, 2; de *Graecis* quantum traxerit Vergilius lib. 5. passim
Graeculus poeta in Augustum urbanus fuit 2. 4, 31
Graeculum pirum 3. 19, 6
 γραμμάς *Graeci* lineas vocant C. 1. 5, 7
granata mala 7. 6, 13

gravia per se deorsum ferri C. 2. 14, 12
gravida saltando abortum fecit C. 1. 6, 64
Graviscæ oppidum 5. 15, 4
grossi, fici qui non maturescunt 3. 20, 5
grues 5. 10, 1
Grumentum obsidio S. 1. 11, 23
gubernator navis apud Hom. et Verg. 5. 11, 10sq.
gulae intemperantia 3. 13, 14; *gula vallata* 3. 15, 9; *laccessitur variis condimentis* 7. 4, 31; 5, 23
Gurges Fabius dictus a luxu 3. 13, 6
gustandi sensus 7. 9, 16sq.
 Γυναικεία Θεός 1. 12, 27
 γυναικωνίτις 1. 12, 27
gyros efficit septimus motus 7. 9, 4

Hadriaticum mare 7. 12, 35
 ἀγνίσαι *dis consecrare* 5. 19, 5
Halesus sacratiss 3. 7, 3
 ἄλλα δρῶς 7. 5, 9
Hannibal 1. 11, 26; eius in *Antiochum scomma* 2. 2, 1sq.
harmonia caeli C. 1. 5, 15; 19, 21sq.; cur eam non sentiamus C. 2. 4, 14; quomodo *Pythagoras rationes mathematicas harmoniarum* deprehenderit C. 2. 1, 8sq.; de *harmonia libros tres composuit Ptolemaeus* C. 1. 19, 20; *anima harmonia esse dicitur* C. 1. 14, 19; *harmonia soli amica* Sat. 1. 22, 7
harundinea ficus 3. 20, 1
 ἑαυτὸν τιμωρούμενος C. 2. 15, 19
hebdomas C. 1. 6, 60 et 65; *annorum hebdomas* ib. 72
 Ἑκάτη v. Χθονία
 Ἑκατηβόλος, Ἑκηβόλος *Apollo* 1. 17, 60
Hector 5. 2, 15
Hecuba servivit 1. 11, 7

INDEX RERVVM

hedera thyrsi mucro protegitur
1. 19, 2
Helena quale medicamentum
poculo infuderit 7. 1, 18
Ἡλιόβλητοι qui 1. 17, 11
Heliupolis Assyriorum et Aegyptiorum 1. 23, 10; ibi taurus soli sacer 1. 21, 20
Heliupolites Iuppiter 1. 23, 10
hemisphaeria duo C. 1. 15, 4; inferum et superum Sat. 1. 18, 8; dextrum et sinistrum 1. 21, 18; inferius C. 1. 20, 18; 22, 12; superius Sat. 1. 23, 4; superius Venus, inferius Proserpina 1. 21, 1; h. capitis 7. 10, 3
hemitonium C. 2. 1, 25
ἑπτάς septenarius C. 1. 6, 45; eius perfectio ib. 76
Ἡρα aer est 1. 20, 10
Heraclea urbs 5. 21, 18
Heracleotica nux 3. 18, 7
herbae et arbores sola crescendi vi vivunt C. 1. 14, 13
Herculanea ficus 3. 20, 1
Hercules plures fuere 1. 20, 6; 3. 12, 6; unde victor dictus 3. 6, 9; idem qui Mars 3. 12, 5; Gigantas interemit 1. 20, 8; Geryonis armenta abduxit 1. 11, 47; 12, 28; ab eo relictis Saturnios se vocaverunt 1. 7, 27; Pelasgis suavit ut faustis sacrificiis infasta mutarent ib. 31; cf. 1. 11, 48; Theronis classem fugavit 1. 20, 12; fortissimus 7. 3, 17; decima ei vota 3. 6, 11; 12, 2; Herculi sacra celebrans Euander 3. 1, 3; Vergilius Salios Herculi dedit 3. 12, 1sq.; sacra ei capite aperto facta 3. 6, 17; eius sacro mulieres non adsunt 1. 12, 28; in eius sacris sedentes epulantur 3. 6, 16; Herculis Musarum aedes 1. 12, 16; Herculis et Cereris

sacra 3. 11, 10; Herculis cum aedituo lusus 1. 10, 12sq.; bibax, poculo maria transivit 5. 21, 16; Herculis nodus 1. 19, 16; *Herculi clavam subtrahere* 5. 3, 16; Herculis stella 3. 12, 6
Herennius ab Augusto irrisus 2. 4, 6
ἑρμηνευτικόν, animae pars C. 1. 12, 14
Hermes unde dictus 1. 17, 5
Hermogenes 7. 1. 13
Hermunthi Bacis taurus colitur 1. 21, 20
Hernici a Pelasgis oriundi 5. 18, 15
Herodis porcus felicius quam filius 2. 4, 11
heroes cur apud inferos finxit Vergilius C. 1. 9, 8
Hersilia 1. 6, 16
Hesperia Italia 1. 3, 15; 6. 1, 11
Ἡστία terra 1. 23, 8
hibernus pulvis 5. 20, 18
hiemalia signa 1. 19, 10; hiemalis fructus 1. 21, 4
hiems frigida C. 1. 6, 60; umida et frigida 7. 5, 20; quando fiat C. 2. 7, 11; veluti volnus solis 1. 21, 4; apro figuratur ibid.
Hieropolitani 1. 17, 66
Hilaria festum 1. 21, 10
hilaes et *hilaros* dicebant veteres 1. 4, 16
hira, praecipuum intestinum C. 1. 6, 77
Hispania citior 1. 20, 12; ulterior 3. 13, 7
ἱστάμενος μὴν 1. 16, 41
Hister C. 2. 7, 20; 16, 24
historia post Saturni tempora perspicua est 1. 8, 4; supra Ninum non extat C. 2. 10, 7
historicorum similitudinem vitavit Homerus 5. 2, 9; 14, 11
Histri apud Ennium 6. 2, 32

INDEX RERVVM

histriones a veteribus non inter turpes habiti 3. 14, 11; histri-
num ludus ib. 7

homo et rationis compos est et
sentit et crescit C. 1. 14, 10;
non est corpus sed mens
Som. 8, 2; ab anima move-
tur C. 2. 15, 28; deorum pro-
videntia gubernatur C. 1.
13, 8; animus ei cum caelo
et sideribus communis C. 1.
14, 5 et 15; unde ei datus ani-
mus C. 1. 12, 7sq.; est bre-
vis mundus C. 2. 12, 11; sep-
tenario numero constat C. 1.
6, 62; primi hominum rudes
et silvestres C. 2. 10, 6; ho-
minis in utero formatio C. 1.
6, 63sq.; nascenti adsunt
quattuor numina Sat. 1. 19,
17; eius aetas perfecta C. 1.
6, 73; morbis homines an
muta animalia facilius mor-
bis capiantur 7. 4, 4sq. et
5, 10sq.; hominum duplex
mors C. 1. 13, 5

ὁμοιοπάθεια similitudo passio-
num 4. 6, 9

horae ab Horo nominantur 1.
21, 13; hora sexta diei me-
dius dies dicitur C. 2. 5, 19

ὄραμα visio C. 1. 3, 2 et 9

Horatii trigemini 1. 5, 1

horizon quid C. 1. 15, 15 et
17sq.; 7. 14, 15sq.; ter-
ram dividit C. 2. 5, 9; hori-
zonti sol insidens C. 1. 20, 28

horret ager hastis pulchre dic-
tum 6. 4, 6

Hortensia lex 1. 16, 30

Hortensii luxus 3. 13, 1sq.;
piscinarius a Cicerone dictus
3. 15, 6

hortulanus fuit Amphias Tar-
seus 7. 3, 20

Horus idem qui sol 1. 21, 13

hostes tot quot servi 1. 11, 13
hostiarum duo genera 3. 5, 1;
animales ib. 1 et 5, iniuges 5,

eximiae 6, ambarvales 7;
hostiae maiores 1. 17, 29;
apud Apollinis Deli aram
hostia non caeditur 3. 6, 2

hostis antiquae peregrinus 1. 16,
14

Hostus Tulli Hostilii pater 1.
6, 16sq.; cf. 1. 6, 7

humana corpora cur erecta C. 1.
14, 9

Hyacinthia 1. 18, 2

Hyades 5. 11, 11; C. 1. 18, 5 et
13

hydropicus servus a Publilio
irrisus 2. 7, 6

Hylas histrio 2. 7, 12sq.

hyle formavit omne mundi cor-
pus C. 1. 12, 11; silvestris
ib. 7

ὕληος νοῦς C. 1. 12, 12

Hymettium mel 7. 12, 9

hymni C. 2. 3, 5

ὑπερβαίνοντες dies 1. 13, 10

hyperbole 4. 2, 4 et 6, 15

Hyperborei C. 2. 7, 20

hypercatalectici versus 5. 14, 4

Hyrtacides Hippocoon et Nisus
5. 15, 12

i et e litterae indifferenter in
fine 1. 4, 21

Iana Diana 1. 9, 8

Ianiculum oppidum 1. 7, 19
et 23

ianuae caelestes 1. 9, 9; ianuis
patentibus prandere 3. 17, 1

Ianualis porta 1. 9, 17

Ianuarius mensis a Numa con-
stitutus 1. 13, 3sq.; a Iano
nomen trahit 1. 7, 23; duo-
bus diebus a C. Caesare auc-
tus 1. 10, 2

Ianus ianuis praest 1. 9, 7;
ab eundo dictus ib. 11; histo-
ria eius 1. 7, 19—22; Ianus
primus aera signavit ib. 22;
primus in Italia dis fecit
templum 1. 9, 3; bifrons et
quadrifrons cur 1. 7, 20; 9, 4

INDEX RERV

et 9 et 13; introitus et exitus ei sacri 1. 9, 2; eo auctore seritur generis humani propago 1. 9, 16; bellorum potens ib.; ex eius aede torrentes eruperunt ib. 18; caulae eius bello patent ib. 16; simulacrum eius Faleris advectum ib. 13; Ianum Iovemque praefari 1. 16, 25; primus in sacris invocatur 1. 9, 3 et 9; deorum deus ib. 14; idem qui sol ib. 9 et 17, 42; idem qui Apollo et Diana 1. 9, 5; Iani specie Didymaeus Apollo 1. 17, 64; eius varia cognomina 1. 9, 15; Iunonius 1. 15, 19; eius imago apud Phoenices 1. 9, 12; cum clavi ac virga figuratur ib. 7; simulacrum eius manibus efficit numerum CCCLXV ib. Iapix inglorius 4. 4, 7 Iasides vocantur et Iapix et Palinurus 5. 15, 12 Iason ingratus in Medeam 1. 12, 26 iaspis Iguvinorum 2. 4, 12 Ida mons 5. 20, 6sq. Ἰδαί C. 1. 2, 14; ideis impressa hyle C. 1. 12, 11; idea est anima C. 1. 14, 19 ἰδέωμ proprietas 7. 16, 21 iduare Tusce dividere 1. 15, 17 Idus unde dictae 1. 15, 14sq.; in Numae anno omnes Idus praeter Februarias computabantur a. d. XVII kal. 1. 13, 6sq. iecur 7. 9, 24; est concretus sanguis 7. 4, 19; vertit sucos insanguinem ib. 11 Ἰε Παίδν, ἡ Παίδν 1. 17, 17 Ἰήτορ Apollo 1. 17, 16 et 19 ieiuni magis sitiunt quam esuriunt 7. 13, 1; ieiuno potio videtur esse meracior 7. 12, 17 ignis calidus et siccus 7. 5, 21 et C. 1. 6, 26; caelestis et

sempiternus C. 1. 14, 16sq.; essentia eius in calore et motu C. 2. 15, 17; in perpetuo motu C. 1. 20, 7; alimentum perpetuum desiderat 7. 13, 2sq.; sine ignis beneficio nihil potest videri C. 1. 6, 29; ignis aetherius nobis vitalem calorem dedit C. 1. 21, 35; in sole est et in Martis sphaera C. 1. 11, 8; ignis est anima C. 1. 14, 20sq.; ignis et aer in calore iunguntur C. 1. 6, 27; ultimus ignis C. 1. 1, 9 ignitabulum virtutis vinum 2. 8, 4 illex arbor felix 3. 20, 2 Iliaca urbs 5. 2, 5; Iliacum bellum ib. 6 im pro eum 1. 4, 19 imago pathetica εἰκόν 4. 5, 1 et 9sq.; imagines rerum in oculos ultro meare 7. 14, 6 imago vocis apud Verg. 6. 6, 7 imbres ubi raro cadant C. 2. 7, 19; probant omnia in terram ferri C. 1. 22, 8sq.; ferreus imber apud Verg. 6. 1, 52; 6, 7 imbricum solstitium 5. 20, 14 immobile aliquid esse in rerum natura C. 2. 14, 5; in sphaera nihil praeter centrum immobile C. 1. 19, 11 immortalitas C. 1. 10, 5sq.; C. 2. 13, 7 impar numerus primus ternarius C. 1. 5, 16; impar numerus mas C. 1. 6, 1; imparis numeri honorem respexit Numa 1. 13, 5 imperitia nihil impatientius 7. 4, 30 imperativae feriae 1. 16, 5sq. Inachus 1. 19, 12 inclinatio media noctis 1. 3, 12 incorporalitas animae C. 1. 14, 20; eius prima perfectio in numeris C. 1. 5, 4 et 13

INDEX RERVM

index Metelli pontificis 3. 13, 10
 India 7. 1, 18; 5, 26
 Indicum mare C. 2. 9, 7
 indignatio 4. 2, 1; 3, 6sq.; 5, 5; 6, 6, 16
inermes et inermos dixere veteres 1. 4, 16
 infans quando incipiat dentescere, stare, incedere, lac nutricis horrescere, loqui C. 1. 6, 67sq.; non prius vocem edit quam attingit terram Sat. 1. 12, 22
 infantia misericordiam movet 4. 3, 2; somno dedita 7. 10, 9
 infelices arbores qui 3. 20, 3
 inferi quid secundum Platonicos C. 1. 11, 4sq.; huius vitae inferi C. 1. 12, 7sq.; quid veteres de eis putaverint C. 1. 10, 9sq.; fluvii infernales ib. 11; item poenae ib. 12; inferorum deorum cultus 3. 1, 5; par numerus iis convenit 1. 13, 7; inferorum consultatio 5. 2, 14
 infrequens verbum fugiendum 1, 5, 2
 initium nullum idem est ac id cuius est initium C. 2. 14, 24; 16, 1
 inhabitabilis terrae pars C. 1. 20, 20
 iniuges hostiae 3. 5, 5
inlaudatus quid significet 6. 7, 5 et 12sq.; Busiris 3. 5, 9
 insomnes cur frigidis oblinuntur 7. 6, 7
 insomnium C. 1. 3, 2 et 4
 instauraticius dies 1. 11, 5
 intellectus C. 1. 8, 7; novorum intellectuum excogitatio 6. 6, 17
 intelligentia ex Saturni sphaera C. 1. 12, 14
 intemperantes ἀκόλαστοι 2. 8, 11

intempesta nox 1. 3, 15
 intercalaris dies 1. 13, 19; mensis ib. 8sq. et 10
 intercalationis causa 1. 13, 8sq., initium ib. 20; intermissio 1. 14, 1; mensis Februarius ei deputatus 1. 13, 14sq.
 intercisi dies 1. 16, 2sq.
 intermissio apud Verg. 6. 6, 15
 internundinum 1. 16, 35
 interpositiones apud Verg. 6. 6, 13
 interpretandi vis a Mercurii sphaera C. 1. 12, 14
 interrogandi disciplina 7. 2, 1sq.
 interrogationum congeries apud Homerum 7. 2, 15
 interrogatiunculae breves apud Verg. 4. 2, 4
 interstitia elementorum C. 1. 6, 36 et 40
 intestina principalia C. 1. 6, 77
 Inuus 1. 22, 2; Echus amator ib. 7
 investes pueri et puellae 3. 8, 7
 invidia pathos movet 4. 4, 13; 5, 3
 Io conversa in bovem 1. 19, 12
 ioci diversorum 2. 2, 1sq.; Ciceronis 3; Augusti 4; Iuliae 5; variorum 6; Laberii et Publilii 7
 Ionium mare 7. 12, 35
 Iopas citharoedus 7. 1, 14
 Iovialis stella C. 1. 19, 25; Iovialia pocula 5. 16, 10
 ira furor brevis 4. 2, 9; irati nocere volunt ib. 7
 Iris 5. 9, 1; 19, 1
 ironia 4. 2, 4sq.
 isicium digestu difficile 7. 8, 1sq.
 Isis Alexandriae maxime colitur 1. 20, 13; terra subiaccens soli est ib. 18; 21, 11
 Italia 1. 7, 19; C. 1. 7, 8; cur Hesperia dicta Sat. 1. 3, 15; Iani regnum 1. 7, 19

INDEX RERV

iter solis C. 1. 20, 12
 Ithaca 5. 3, 18; antrum Ithacesium C. 1. 12, 3
 iudiciaria lex Tib. Gracchi 3. 14, 6
 iuglans nux 3. 18, 2sq.
 Iulia Augusti filia 2. 5 passim; eius moechus Demosthenes 1. 11, 17
 Iulius Caesar dictator 1. 12, 34; quomodo annum ordinaverit 1. 14, 2sq.; insolita verba devitanda censuit 1. 5, 2
 L. Iulius Caesar augur 3. 13, 11
 Iulius mensis antea Quintilis 1. 12, 34
 Iulus 4. 3, 3
 Iunia Tertia Cassii uxor 2. 2, 5
 Iuliae kalendae 1. 12, 33
 Iunius Brutus 1. 7, 35; 1. 12, 31
 Iunius mensis 1. 12, 16 et 30sq.
 Iuno aeris arbitra 1. 15, 20; aer 1. 17, 54 et C. 1. 17, 15; aer cum terra 3. 4, 8; luna 1. 15, 20; kalendae ib. 18; ei omnes kalendae dicatae ibid.; Iunonis Monetae aedes 1. 12, 30; Iuno Caprotina 1. 11, 36; Populonia 3. 11, 6; Iouis soror et coniunx C. 1. 17, 15; obstitit Latonae parturienti 1. 17, 52; est inter deos Penates 3. 4, 8; specie victa dolens 5. 16, 11; Iunonis et Veneris iurgium 5. 13, 38; indignata 4. 2, 2; irata 4. 3, 15; Iunonis potentiam habet Bona Dea 1. 12, 23
 Iunonius Ianus 1. 9, 15sq. et 15, 19; Iunonius mensis 1. 12, 30
 Iuppiter caelum dicitur 1. 18, 15; C. 1. 17, 14; eius capite nata Minerva 1. 17, 70; medius aether 3. 4, 8; Iovis oculus sol 1. 21, 12 et 23, 9; idem est qui sol 1. 23 passim; cum dis ceteris profectus in oceanum 1. 23, 1sq.

et C. 2. 10, 11; lucis auctor 1. 15, 14; apud theologos est mundi anima C. 1. 17, 14; animas dat. Sat. 1. 10, 15; apud Tusculanos Maius dicitur 1. 12, 17; Heliopolitanus 1. 23, 10sq.; Iovem unde finxerit Phidias 5. 13, 23; Stator 3. 4, 2; *ab Iove principium* C. 1. 17, 14; Ianum et Iovem praefari 1. 16, 25; Iovis lanx 5. 13, 39; Iovis et Iunonis nuptiae 5. 2, 5; Iovis glans 3. 18, 3; Romae deus tutelaris 3. 9, 4; est inter Deos Penates 3. 4, 8; tauro ariete verve ei non immolatur 3. 10, 3; feriae Iovi consecratae 1. 10, 15; Iovis feriae omnes Idus 1. 15, 15; eius feriae nundinae 1. 16, 30; Iovis reverentia apud Vergilium 5. 13, 38; *fulmen Iovi subtrahere* 5. 3, 16; Iovis sphaera aer habetur C. 1. 11, 8; in ea est vis agendi C. 1. 12, 14; eius stella duodecim annis cursum peragit C. 1. 19, 3; C. 2. 11, 7; eius fulgor hominibus salutaris C. 1. 19, 19sq.; Sagittarius domus eius C. 1. 21, 24; Pisces ei dicantur C. 1. 21, 26
 iusti dies qui 1. 16, 15
 iustitia politica C. 1. 8, 7; animi iam purgati ib. 9; exemplaris ib. 10; servat unicuique suum C. 1. 10, 3; iustitia et pietate venimus in caelum C. 1. 4, 4; cultae praemium, spretae poena C. 1. 1, 7; cf. C. 1. 8, 9; eius necessitas C. 1. 1, 4; eius officium C. 1. 8, 4; amor eius a Platone inoculatur C. 1. 1, 4sq.; octonarius numerus iustitia vocata C. 1. 5, 17; Virgo signum iustitia creditur 1. 21, 24
 Iuturna 4. 4, 25

INDEX RERVM

- iuventa misericordiam movet 4. 3, 4
 Ixionis rota C. 1. 10, 14
 kalendae unde dictae 1. 15, 10sq.; nuptiis copulandis religiosae ib. 21; Iunoni dicatae ib. 18sq. et 9, 16; primis kalendis vitandae nundinae 1. 13, 16
 kalendaris Iuno 1. 15, 18
 Καρνεῖος Apollo 1. 17, 48
 καθεκτική vis 7. 4, 15
 καθελκτική vis 7. 4, 14
 κάτω κοιλία 7. 15, 4
 κόλον 7. 15, 4
 Κοτύλη 1. 7, 28
 κρύος ἀπὸ τοῦ κάρα 1. 21, 19
 Κρόνος 1. 8, 6 cf. 22, 8
 κύβος C. 1. 5, 9sq.; 2. 2, 7sq.
 Labienus libertorum ope servatus 1. 11, 18
 labrusca uva 3. 20, 7
 lac nutricis quando infantes horrescant C. 1. 6, 69; prima alimonia infantium C. 1. 12, 3; quantum valeat in moribus inolescendis 5. 11, 15sq.; vinum nuncupatur in Bonae Deae templo 1. 12, 25; lac caprifici 1. 11, 40; *lac nigri veneni* apud Verg. 6. 6, 9; (lacte recto casu 3. 20, 5)
 Lacedaemonii Bacchico ritu Apollinis sacra celebrant 1. 18, 2; eorum Hyacinthia ibid.; servi eorum manumissi et conscripti 1. 11, 34; adulescentes scommata perferre docti 7. 3, 22
 lacertae 7. 16, 7
 lacteus circulus C. 1. 4, 5; C. 1. 15, 2sq.; 16, 1; beatorum domicilium C. 1. 15, 1; diversorum philosophorum de eo sententiae ib. 3sq.; oblique zodiacum intersecat C. 1. 12, 1
 Laelius 1. 1, 4
 λαγαροὶ versus 5. 14, 1 et 3
 lagea uva 3. 20, 7
 Lais carius se vendebat 2. 2, 11
 languoris descriptio apud Verg. 4. 1, 3
 Lanuvini 1. 3, 13; 3. 18, 6
 Lanuvinum pirum 3. 19, 6
 lanx Iovis 5. 13, 39
 Laodiceus Andro 2. 3, 12
 lapides in vesica nati 7. 15, 21
 T. Lartius dictator 1. 8, 1
 Larentia Acca 1. 10, 13sq.
 Larentinalia 1. 10, 11
 Laribus Compitalia instituta 1. 7, 34; quando iis feriae dedicatae 1. 10, 10; Larum mater Mania 1. 7, 35
 laridum unde dictum 7. 12, 2
 lasar 2. 4, 12
 Lateresianum pirum 3. 19, 6
 Latiar 1. 16, 16
 Latii regnorum successio 3. 8, 14
 Latina lingua brevior quam Graeca 2. 2, 16
 Latinae feriae 1. 16, 6 et 17
 Latini veteres in numerandis mensium diebus Graecos sunt secuti 1. 16, 40
 Latinus 4. 1, 5; 5. 1, 16; 5. 17, 2
 Latona 1. 17, 17; ib. 29 et 52 et 54
 latrunculis diem terere 1. 5, 11
 laureas veteres novis mutare 1. 12, 6
 Laurens ager 1. 11, 21
 Laurentes 1. 15, 18
 lauretum in Aventino 3. 12, 3
 laureum pirum 3. 19, 6
 lauro coronari 3. 12, 3
 lavari oves quando liceat 3. 3, 11sq.
 Lavernium oppidum 3. 16, 4
 Lavinii rem divinam facere 3. 4, 11
 laxamentum ventris 7. 6, 7 et 11, 9

INDEX RERV

lectio a Graecis repetita cognitio vocatur C. 1. 12, 10
 lectisternium 1. 6, 13
 leges bonae e malis moribus 3. 17, 10
 leges sumptuariae 3. 17, 1sq.
 leges sanctae quae 3. 3, 3
 λείμμα Platonī semitonium C. 2. 1, 23
 Lentulus Ciceronis gener 2. 3, 3
 Lentulus flamen Martialis cenam magnificam dedit 3. 13, 11
 leones in navibus Gaditanis 1. 20, 12; leonibus vehitur mater deum 1. 21, 8; leonis caput in tricipite imagine prope Sarapin 1. 20, 15; leones sub simulacro Adargatidis 1. 23, 20; similia de leone apud Hom. et Verg. 5. 10, 7sq.
 Leo signum solis domicilium 1. 21, 16; Aquario adversum C. 1. 12, 4; in eo rudimenta nascendi ib.; eius torridus aestus C. 1. 20, 6
 Leonteus 5. 11, 28
 Lepidianus tumultus 1. 13, 17
 Lepidus a Cicerone irrisus 2. 3, 16; M. Aemilius Lepidus 3. 13, 11; Lepidi lex cibaria 3. 17, 13
 lepores in leporario saginati 3. 13, 14sq.
 leptoludia ficus 3. 20, 1
 Lesbii 1. 17, 45
 Lethe C. 1. 12, 12
 levīa per se sursum ferri C. 2. 14, 12
 lex Antii Restionis 3. 17, 13; Cornelia ib. 11; Didia ib. 6; Fannia ib. 3sq. et 16, 14; Lepidi cibaria 3. 17, 13; Licinia ib. 7sq.; Orchia ib. 2sq.; iudiciaria Tib. Gracchi 3. 14, 6; Maenia 1. 11, 5
 Libanus mons 1. 21, 5
 Liberalia sacra 1. 18, 22; Liberaliorum dies 1. 4, 15

Liber pater dictus Bassareus et Briseus et Hebon 1. 18, 9; idem qui Apollo 1. 18, 1sq.; i. q. sol in infero hemisphaerio ib. 7sq. et 18; sol Liber dicitur ib. 16; in Parnasso monte sacra eius ib. 6; eius oraculum in Thracia ib. 1; eius vestitus ib. 22; i. q. Mars 1. 19, 1sq.; apud Lacedaemonios cum hasta figuratur ib. 2; bellorum potens ib. 4; auctor triumphī ibid.; thyrsō ferit 7. 1, 22; Sabazius dictus 1. 18, 11; aedes in Zilmisso ibid.; Liber in Orphaicis sacris C. 1. 12, 12; eius poculum cantharus 5. 21, 14; Liberi Crater C. 1. 12, 8; Liberi bellaria 2. 8, 3
 liberi soli ius signaculi habebant 7. 13, 12
 libertinis praetexta non indulta, sed eorum filiis 1. 6, 12sq.
 libertini in sacramentum vocati 1. 11, 31sq.
 Libra signum C. 1. 15, 14; 18, 13 et 16; Veneri assignatur C. 1. 21, 24; Sat. 1. 12, 11; aequat noctem diei C. 1. 18, 17; pars est Scorpii C. 1. 18, 13; Sat. 1. 12, 11 et 21, 25
 Libya C. 2. 7, 19
 Libyes 1. 17, 24; 1. 21, 19
 Libystinus Apollo 1. 17, 24sq.
 Licinia lex 3. 17, 7sq.
 Licinia Vestalis 1. 10, 6; alia eiusdem nominis 3. 13, 11
 Liciniana olea 3. 20, 6
 Licinius Crassus optime saltabat 3. 14, 15; Licinius Crassus Dives 3. 17, 7; Licinii unde Murenæ dicti 3. 15, 1sq.; Licinius Augusti libertus 2. 4, 24
 lictores a Tullo instituti 1. 6, 7
 lien 7. 4, 20

INDEX RERVVM

ligna umida calore curvari 7.
 16, 25; quae fabricis utilia
 ib. 29; e quibus ignis quaera-
 tur ib. 23
 ligurritor dictus lupus Tiberi-
 nus 3. 16, 17
 Ligyreus 1. 18, 1
 Lindii 1. 17, 15
 linea a puncto nascitur C. 1.
 6, 35 et 12, 5; de centro
 ducta C. 1. 20, 15; longa
 sine lato C. 2. 2, 5; lineas
 finire punctis C. 1. 5, 7 et 11;
 lineis, superficies terminari
 ib. 7; lineas veteres Graeci
 γραμμάς vocabant ibid.;
 unius dimensionis ib. 9
 lingua Latina brevior quam
 Graeca 2. 2, 16
 Lintirius ager 1. 10, 16
 liquor caloris alimentum 7.
 13, 5
 litare non sola oratio potest 3.
 2, 7; litare quid 3. 5, 4
 litotes apud Homerum 6. 7, 14
 litterae vocales septem C. 1.
 6, 70; litterarum usus C. 2.
 10, 8
 litui duplex significatio 6. 8,
 1sq.
 Liviae comitatus a Iuliae dissi-
 milis. 2. 5, 6
 Liviana ficus 3. 20, 1
 locus misericordiam movet 4.
 3, 9sq.; 4, 20sq.; 6, 2; loci
 qui circa rem dicuntur 4. 5,
 1; loci communes 7. 5, 4
 λογιστικόν, pars animae C. 1. 6,
 42; unde veniat C. 1. 12, 14
 λογοθεωρητος consul 2. 3, 6
 Λολίμιος Apollo 1. 17, 15
 Lollianum pirum 3. 19, 6
 M. Lollii in Galbam scomma 2.
 6, 3
 longitudo sine latitudine C. 1.
 5, 9
 loquacitas senum 7. 2, 14
 loquendum cum hominibus
 tamquam di audiant 1, 7, 6;

loqui quando incipiant in-
 fantes C. 1. 6, 69
 lorum in collo 1. 6, 14; alba et
 nigra lora 7. 3, 13
 lotus arbor felix 3. 20, 2
 Λοξίας Apollo 1. 17, 31
 Lucaria 1. 4, 15
 Lucetius Iuppiter 1. 15, 14
 Lucina 7. 16, 27
 Lucrinae ostreae 3. 15, 3
 luctus habitus 4. 1, 5
 Lucullus piscinarius 3. 15, 6
 Lucumo dictus Tarquinius
 Priscus 1. 6, 8
 ludi in honorem deorum 1. 16,
 3; ludi Apollinares 1. 17, 27
 Ludia ficus 3. 20, 1
 ludus saltatorius 3. 14, 4 et 7;
 histrionum ibid.
 lumbi aprugni et caprugini 3.
 13, 12
 lumina duo (sol et luna) C. 1.
 3, 13; 6, 18; 14, 23 et 25;
 17, 16; 18, 4; 19, 24; lumini-
 bus accensis aras Saturni ex-
 colere 1. 7, 31
 luna et sol duces anni 1. 16,
 44; luna ceteris stellis nota-
 bilior 1. 18, 9; proprio lumine
 caret C. 1. 19, 8sq. eius mo-
 tus C. 1. 18, 2; C. 1. 6, 49sq.
 19, 16; 21, 7; septenario mo-
 vetur C. 1. 6, 48sq.; enas-
 cens in Ariete C. 1. 6, 50; in
 Geminis aliquando bis ib. 51;
 Numae de eius cursu opinio
 Sat. 1. 13, 1; eius cursus et
 defectus C. 1. 15, 10sq.; 20,
 10sq.; nullum calorem im-
 pertit C. 1. 19, 12; eius lumen
 humidum 7. 16, 16sq.; ab
 infantium ore excluditur a
 nutricibus ib. 25; insanos
 facit ib. 26; lunae habitatores
 C. 1. 11, 7; prae ceteris cae-
 lestibus densius habet cor-
 pus C. 1. 19, 12; supra eam
 omnia incorruptibilia C. 1.
 21, 33; lunae sphaera ultima

INDEX RERV

- caelestium C. 1. 16, 12; inde
 crescendi naturam habemus
 C. 1. 19, 23; vitae et mortis
 confinium C. 1. 11, 6; nascentis
 hominis $\tau\acute{o}\chi\eta$ Sat. 1. 19,
 17; sol et luna vitam no-
 stram praecipue moderantur
 C. 1. 19, 23; luna Diana, quae
 et Lucina 7. 16, 27; eadem
 quae Iuno Sat. 1. 15, 20, cf.
 7. 16, 27; Romae dea tute-
 laris 3. 9, 4
 lunaris annus mensis est C. 2.
 11, 11 et S. 1. 14, 4; lunaris
 orbis gravissimo movetur
 sono Som. 5, 2
 Lupercales 1. 16, 6
 lupus pro sole colitur 1. 17, 40;
 lupi caput in tricipite ima-
 gine prope Sarapin 1. 20, 15
 lupus Tiberinus 3. 16, 11sq.
 lustrari civitatem 1. 13, 3
 lustricus dies 1. 16, 36
 lux prima unde dicta 1. 17, 37;
 lucis aetheriae conversiones
 C. 1. 6, 58; lux dicitur anima
 C. 1. 14, 19
 luxus veterum 3. 13, 1sq.;
 15, 1sq.; luxus morum
 aegritudo 7. 5, 32; in cibo-
 rum varietate reprehenden-
 dus ib. 23sq.
 $\lambda\upsilon\kappa\acute{\alpha}\beta\alpha\varsigma$ annus 1. 17, 39
 $\lambda\acute{o}\chi\eta$ quid 1. 17, 37 et 41
 $\Lambda\upsilon\kappa\eta\gamma\epsilon\nu\acute{\eta}\varsigma$ Apollo S. 1. 17, 38
 $\lambda\upsilon\kappa\acute{o}\phi\omega\varsigma$ S. 1. 17, 37
 $\lambda\acute{o}\chi\omega\varsigma$ sol S. 1. 17, 40
 Lycaon Homericus 5. 2, 16sq.
 lychni 6. 4, 18
 Lycius Apollo 1. 17, 36sq.
 Lycopolitana civitas 1. 17, 40
 Lycurgus C. 2. 17, 8; 7. 3, 22
 lyra Apollinis 1. 19, 15
 machaera 6. 4, 22
 Macula cognomen 2. 2, 9
 Maenia lex 1. 11, 5
 Maeotis palus C. 2. 7, 20
 Maevia Galla 2. 2, 6
 magistris Martio mense mer-
 cedes solutae 1. 12, 7
 Magna Mater 1. 12, 20
 magnitudo stellarum C. 1. 16,
 2sq. et 8sq.; m. solis C. 1.
 20, 10
 Magus 5. 2, 16
 Maia Mercurii mater 1. 12,
 19sq.
 Maesta Vulcani uxor 1. 12, 18
 maiores iunioresque 1. 12, 16
 a maiore pathos 4. 6, 5
 Maius tertius mensis 1. 12,
 16sq.
 Maius Juppiter Tusculanis 1.
 12, 17
 mala praeterita meminisse gra-
 tum, nisi et turpia 7. 2, 9sq.
 $\mu\acute{\alpha}\lambda\alpha\gamma\mu\alpha$ moecharum Maecenas
 2. 4, 12
 Mallius vel Manlius tr. mil. 1.
 16, 22; L. Mallius pictor 2.
 2, 10; P. Mallius, Ciceronis
 hospes 2. 3, 11
 malum a nuce quid differat
 3. 19, 1; malorum genera ib.
 2sq.; mala frigida 7. 6, 13
 mandibulis quando dentes
 emergant C. 1. 6, 69
 mandragoras 7. 5, 26; 6, 7
 mane unde dictum 1. 3, 12sq.;
 mane pro bono ib. 13
 Manes 1. 3, 13; per flaminem
 eis sacrificatur 1. 10, 15; Fe-
 bruario mense iis iusta sol-
 vuntur 1. 13, 3; quando pa-
 rentetur iis C. 1. 12, 4; quis-
 que suos patimur Manes C. 1.
 10, 17
 Mania Larum mater 1. 7, 34sq.
 Manlius v. Mallius
 Mantuanum rus 5. 2, 1
 mare Atlanticum Som. 6, 3;
 Bosporicum 7. 12, 31sq.;
 mare pro ara accipiendum
 cum dis marinis sacra facias
 3. 2, 4sq.
 mareotis uva 3. 20, 7
 margarita Cleopatrae 3. 17, 18

INDEX RERV

margaritum Tiberinum 2. 4, 12
 marinae veterum copiae 3. 14, 1 et 15, 1sq.; marina aqua gelu non stringitur 7. 12, 29; sordibus abluendis minus idonea 7. 13, 18sq.; flammam accendit ib. 24
 marmorum iuncturae 7. 16, 24
 Maronia uva 3. 20, 7
 Mars deus 1. 12, 9; pater in sacris vocatur ib. 8; taurus ei non immolatur 3. 10, 4; Ἐνὸς Διὸς 1. 19, 1; aedes eius in Campo Martio 1. 10, 10; simulacrum eius apud Accitanos 1. 19, 5; primus mensis ei sacer 1. 12, 5; i. q. sol 1. 17, 68 et 19, 1sq.; i. q. Hercules 3. 12, 5sq.; primo erat in Scorpio C. 1. 21, 24; Arietis signum ei deputatum ib. 26 et Sat. 1. 12, 10; biennio zodiacum percurrit C. 1. 19, 3; C. 2. 11, 7; horribilis terris Som. 4, 2; rutilat C. 1. 19, 19; eius sphaera ignis C. 1. 11, 8; animositatem tribuit C. 1. 12, 14
 Marsica ficus 3. 20, 1
 Marspiter 1. 19, 3
 Martiale agonium 1. 4, 15
 Martius mensis 1. 12, 3 et 5sq.
 Mater Deum 1. 21, 7sq.; 23, 20
 Mater Magna 1. 12, 20
 materia silvestris C. 1. 6, 9; materia movet pathos 4. 4, 12sq. et 5, 3sq.
 materialis alluvio C. 1. 12, 7
 mathematica corpora C. 1. 5, 7; 6, 35sq.; 2. 2, 4
 matronae saltantes 3. 14, 5; servis cenas apponebant mense Martio 1. 12, 7
 Mattianum malum 3. 19, 2
 maturare fugam quid sit 6. 8, 7sq.
 Mauritania 3. 13, 9

Medea maleficas herbas secans 5. 19, 9; Iasona adamavit 5. 17, 4; quidam eam Bonam Deam putant 1. 12, 26
 medici aegris simplicem cibum dant 7. 4, 6 et 5, 12; igni ex sarmentis utuntur 7. 16, 23
 medicina philosophiae faex 7. 15, 15; medicinae et divinationis cognatio 1. 20, 5
 Medicus Apollo 1. 17, 15; Aesculapius 1. 20, 4sq.
 medietas interiecta praestat vinculi firmitatem C. 1. 6, 23; medietas in orbe vocatur centron C. 1. 20, 14
 meditatio moriendi philosophia C. 1. 13, 5
 medulla cur sine sensu 7. 9, 11; medulla spinalis ib. 22
 Μεγάλοι θεοί Penates 3. 4, 9sq.
 mel dulce est C. 2. 15, 8; 7. 7, 16; ebrietati repugnat ib. 17; mel optimum Tarentinum 3. 16, 12; recentissimum et in fundo dolii optimum 7. 12, 9 et 13; repertor mellis Saturnus 1. 7, 25
 melampsithia uva 3. 20, 7
 mellarium 1. 12, 25
 melodiae tria genera C. 2. 4, 13
 membra nigra septem C. 1. 6, 77; membra corporis septenario distributa ibid.; singula membra ad singula ministeria facta 7. 15, 18
 membrana ovi C. 1. 6, 63
 memoria animalibus pro ratione data C. 1. 14, 12; memoriae defectus est opinionis ortus C. 1. 12, 9
 Memphis civitas 1. 21, 20
 Menelaus 1. 7, 10; 7. 2, 15
 Menippus 1. 11, 42; Menippeae, v. Varro in ind. auct.
 mens divina C. 1. 2, 14; 8, 10; mens diviniore anima C. 1. 14, 3; ex deo nata C. 1. 2, 14

INDEX RERVVM

- et 16; 6, 8 et 20; 14, 15; 17, 12; mentis pater deus C. 1. 14, 6; mens et deus ultra animam C. 1. 2, 16; mens mundi anima C. 1. 14, 14; sphaericis corporibus infusa C. 1. 14, 9; nobis cum caelo sideribusque communis C. 14, 4; mundi officia implet C. 1. 12, 12; de se animam creat C. 1. 14, 6 et 15; 17, 12; mens est proprie homo Som. 8, 2; eius sedes in capite C. 1. 14, 10; S. 1. 19, 14; mentis summa velocitas ib. 9; vices temporum nescit C. 1. 6, 8; mens mundi sol et Iuppiter Som. 4, 2; C. 1. 17, 14; S. 1. 18, 15
- mensa dicata arae vicem praestat* 3. 11, 5; quando liceat in mensam libare ib. 7; mensae secundae 2. 8, 1sq.; *mensa Sicula vel Asiana* 7. 5, 24
- mensis a luna dictus* C. 2. 11, 6; *lunaris annus* ib. et 11; *Sat.* 1. 14, 4; *media conversio est, inter annum et diem* C. 1. 6, 58 et 60; *mensis initium ab exortu lunae* *Sat.* 1. 15, 5; *mensis Aegyptiorum XXX dierum* 1, 15, 1; *mensium diei quomodo numerentur* 1. 16, 40; *mensium numerus Romuli aetate incertus* 1. 15, 6; *quot dies cuique mensi e Romuli ordinatione* 1. 12, 3 et 8 et 38; 15, 5sq.; e *Numae ordinatione* 1. 13, 6sq.; e *Caesaris ordinatione* 1. 14, 6sq.
- menstrua esse frigida* 7. 7, 9
- Mercurius hominum mentes excitat et sopit* 1. 17, 22; *deorum nuntius* 1. 19, 8sq.; *Argiphontes* ib. 12; *Hermes* ib. 9 et 17, 5; *sermonis potens* 1. 12, 20; *mentis potens* 1. 19, 9; *solis virtus est* quae sermonem impertitur 1. 17, 5; *eius pennae monstrant solis velocitatem* 1. 19, 8; *i. q. Apollo* ib. 7; *cum terra coniungitur* 1. 12, 20; *simulacrum eius quadratum* 1. 19, 14; *mater eius Maia* 1. 12, 19; *Tuscis Camillus* 3, 8, 6; *caduceus eius* 1. 19, 16sq.; *tetrachordum* ib. 15; *Mercurii stella* ib. 7; *anno zodiacum absolvit* C. 1. 19, 4; *Mercurius et Venus comites solis* Som. 4, 2; C. 1. 19, 4sq.; *eius sphaera est aethera aqua* C. 1. 11, 8; *cum Mercurio prima orta est Virgo* C. 1. 21, 24; *Gemini ei deputati* ib. 26
- meretricio habitu prostantes deae* C. 1. 2, 19
- meridianus circulus* C. 1. 15, 16sq.
- meridies* 1. 3, 14; C. 2. 5, 19
- mero sumpto oracula effari* 1. 18, 1
- Meroe civitas* C. 2. 8, 3
- μεσέντερον* *intestinum* C. 1. 6, 77
- mespilum serum, pirum* 3. 19, 6
- Messala augur* 1. 16, 28; *Messala cognomen unde* 1. 6, 26sq.
- Messana Siciliae urbs* 3. 15, 7; *capta* 1. 6, 26; *eius tyrannus Anaxilaus* 1. 11, 29
- messis hominum apud Homerum* 5. 15, 6
- metallica corpora* C. 1. 5, 3
- Metelli Pii luxus* 3. 13, 6sq.
- metuentes cur pallescant* 7. 11, 7
- Mezentius* 3. 5, 9sq.; 4. 3, 8 et 4, 23
- Μαιφόνος* *Martis cognomen* 1. 12, 9
- Micythus servus Anaxilai* 1. 11, 29
- Midias* 4. 4, 2 et 13
- Milesii* 1. 17, 21

INDEX RERVVM

Milesium pirum 3. 19, 6
 militiae onere liberat septima
 annorum hebdomas C. 1. 6,
 74
mille cum genitivo pluralis
 usurpabant veteres 1. 5, 3sq;
 mimos componere 2. 7, 7
 Minerva ex uno parente nata
 C. 1. 6, 11; e Iovis capite
 prognata 1. 17, 70; summum
 aetheris cacumen 3. 4, 8;
 Iovis ignem iaculatur 5. 22,
 8; Diomedii flammam addit
 5. 13, 34; *crassa Minerva* 1.
 24, 13
 Minotaurus 1. 17, 21
 a minore argumentum 4. 2, 6;
 a minore pathos 4. 6, 1
 miseratio 4. 6, 1; 6. 6, 16
 misericordia 4. 2, 1 et 10sq;
 3, 1sq.; 5, 2 et 11
 Mnestheus 4. 6, 21; 5. 17, 19
 mobile omne ab alio moveri
 C. 2. 14, 7
 modus movet pathos 4. 4,
 12sq. et 21
 μοῖρα apud Homerum 5. 16, 8
 mola potentior ampliora grana
 confringit 7. 8, 6
 mollusca nux 3. 18, 9
 μὲν et mas et femina, par et
 impar C. 1. 6, 7; C. 2. 2, 17;
 omnium initium et finis C. 1.
 6, 8; a prima causa orta ib. 9;
 punctum C. 1. 12, 5; C. 2. 2, 8;
 non ipse numerus sed nume-
 rorum origo C. 1. 6, 7; C. 2.
 2, 8 et 14, 24; neque generatur
 neque generat C. 1. 5, 16;
 mens est. ex summo deo nata
 C. 1. 6, 8; integra et indivi-
 dua ib. 9; septenario aptis-
 sime iungitur ib. 10
 moralis philosophia C. 2. 17, 15
 morborum causae 7. 4, 11 et 30
 mores sibi quisque dat 1. 11,
 10; moribus praeteritis viven-
 dum 1. 5, 2
 moretum 3. 18, 11

moriendi meditatio philoso-
 phia C. 1. 13, 5; moriendum
 non sua sponte sed deo vo-
 cante ibid.
 mors hominis duplex C. 1. 13,
 5sq.; mors animae C. 1. 10,
 7sq.; 11, 1; mors animalis
 ib. 13, 5; mors naturalis C. 1.
 13, 11 et 13; non timenda
 ib. 19; mors voluntaria ib.
 10sq.; qui violenter sese
 interemerunt, eorum animae
 circum cadaver vel mortis
 locum oberrant ib. et 14sq.;
 mortis deus Dis C. 1. 11, 2
 mortalitatis sedes C. 1. 12, 16
 mortuos cantu prosequi C. 2.
 3, 6; mortuos cremandi mos
 obsoletus 7. 7, 5
 mos quid 3. 8, 8sq.
 motus corporei septem C. 1. 6,
 81; 7. 9, 3; motus genera C. 2.
 14, 8sq.; non omni motu de
 loco in locum quid movetur
 C. 2. 16, 16; motus nullus ex
 duobus motu carentibus C. 2.
 15, 30; in omni motu tria con-
 sideranda C. 2. 14, 18; princi-
 pium motus anima C. 2. 13,
 12; 14, 3 et 13; essentia ani-
 mae motus C. 2. 16, 13; ratio
 Aristotelica C. 2. 14, 7sq.; mo-
 tus semper vitae comes C. 1.
 17, 8; in caeli corpus primum
 ex incorporeis migravit ib. 9;
 caeli motus necessario circu-
 laris ib. 10; globorum subiec-
 torum motus caelo contra-
 rius C. 1. 18, 1sq.
 movere est facere C. 2. 14, 25;
 moveri semper dupliciter ac-
 cipitur C. 2. 13, 8; quid sit
 movere seipsum C. 2. 15, 18;
 moveri non necessario pas-
 sionem significat ib. 19; 14,
 25; quatenam aliquando mo-
 veri desinant, quae num-
 quam C. 2. 15, 9

INDEX RERV

Mucius quidam malevolus 2. 2, 8

Q. Mucius Ictus 1. 3, 9

muliebria corpora optime ardent 7. 7, 5

mulieres vestitu tenuiore contentae, cur 7. 7, 7 et 12; celerius generationi habiles ib. 6 et 11; frigidae sunt ib. 1sq. et 8sq.; umidae ib. 3 et 9; levem et splendidam cutem habent ib. 3 et 8; 6, 17; caro earum pinguis 7. 7, 10; sanguine plenae ib. 4; crebro purgantur ib. 4 et 9; 10, 11; C. 1, 6, 62; corpus muliebre plurimis consertum foraminibus 7. 6, 18; mulier quomodo usurpetur 1. 3, 9; sacris Herculis feminam interesse nefas 1. 12, 28; mulieres a Papirio puero elusae 1. 6, 22

mullus septem milibus nummum 3. 16, 9

mulsum quodnam optimum 7. 12, 9; mulso Cereri libari 3. 11, 9; item Herculi ib. 10

Munatius Plancus 3. 17, 16sq. mundanae animae fabrica C. 1. 12, 6; eius motus C. 2. 16, 24sq.; eius aeternitas in motu C. 1. 17, 8; mundanus annus C. 2. 11, 8sq.; mundana conversio C. 1. 18, 4; m. fabrica S. 1. 15, 5; m. voluntas C. 1. 18, 8 et 19

mundus est caelum C. 1. 20, 8; C. 2. 11, 12; mundum quidam Ianum voluerunt Sat. 1. 9, 11; appellant Iovem 1. 18, 15; τὸ πᾶν C. 1. 17, 5; universitatis principium 7. 16, 8; mundi vertex est medium caelum C. 1. 21, 23; eius descriptio C. 1. 17, 5; dividitur in elementa ter quaterna C. 1.

11, 8; mundi natalis C. 1. 21, 23; genitura ib. 24 et 27; fabrica C. 1. 12, 6; duae eius partes, mutabilis et immutabilis C. 1. 11, 5sq.; qua parte mortalis C. 2. 12, 12; quomodo immortalis C. 2. 13, 1sq.; nihil eius perire C. 2. 12, 13; sitne aeternus C. 2. 10, 6sq.; eius aeternitatis in motu est C. 1. 17, 8; motus est animae impulsu C. 2. 2, 19; 3, 12; mundi anima quomodo fabricata C. 1. 6, 2; 2. 2, 1; quomodo sonum efficiat C. 2. 2, 19; 3, 11sq.; m. anima animarum fons C. 1. 6, 20; viventibus omnibus vitam ministrat C. 2. 3, 11; mundi anima apud theologos Iuppiter C. 1. 17, 14; mens mundi C. 1. 14, 14; mens mundi est sol C. 1. 20, 6; Sat. 1. 18, 15 et 17; 19, 9; mundi conditor deus C. 2. 10, 9; mundus dei templum C. 1. 14, 2; deorum domus Sat. 1. 23, 8; mundus dracone figuratur a Phoenicibus Sat. 1. 9, 12; magnum corpus vocatur a Vergilio C. 1. 17, 5; mundus, magnus homo; homo, parvus mundus C. 2. 12, 11

mundus patens 1. 16, 16

Murenæ cognomen unde 3. 15, 1sq.; murenæ ubi optinae ib. 7; Hirri murenæ ib. 10; murenæ mortuam lugere ib. 4

mures in Aegypto de terra nasci 7. 16, 12

murices 3. 13, 12

murteum pirum 3. 19, 6

Musae novem C. 2. 3, 1; cur Camenae ib. 4; earum munus sermo Sat. 1. 19, 7; earum praeses Apollo ibid. et C. 2. 3, 3; ad laetitiam adhiben-

INDEX RERVVM

- dae 7. 1, 16; Herculis Musarum aedes 1. 12, 16
 musculi 7. 9, 5sq.
 musicae vis C. 2. 3, 7sqq.; sextantum numeri musicae apti C. 2. 1, 14
 musicae melodiae tria genera C. 2. 4, 13
 musteum malum 3. 19, 2; pirum 3. 19, 6 (v. app. crit.)
 mustum 7. 7, 14sqq.
 muta animalia 7. 5, 7 et 11; mutae litterae 7. 1, 9
 mutabilis mundi pars C. 1. 11, 6
 Mutinensis pugna 2. 2, 7
 myrapium pirum 3. 19, 6
 myricae 7. 16, 24
 Mys philosophus 1. 11, 42
 Mysia 5. 20, 3sqq.
 mysteria figuris celantur ne vilescant C. 1. 2, 18
- Naevianum pirum 3. 19, 6
 Ναηαίος Apollo 1. 17, 45
 narium vis 7. 9, 21
 nascendi rudimenta in Leone C. 1. 12, 4; nascenti homini quae adsint numina Sat. 1. 19, 17; nascentium prima alimonia lac C. 1. 12, 3
 nasi erectio aut depressio 7. 3, 11
 natalis mundi dies C. 1. 21, 23; natalium feriae Sat. 1. 16, 8
 natura artifex C. 1. 6, 63; naturae arcana per fabulosa tractantur C. 1. 2, 17; naturarum Isis 1. 20, 18
 naturalis mors C. 1. 13, 11; naturalis philosophia C. 2. 17, 15
 Nausicaa 5. 2, 13; 7. 13, 25sqq.
 navia aut capita 1. 7, 22-
navi plena tollere vectorem 2. 5, 9
 Naxii 1. 17, 45
 Neapolis 1. 11, 21
 Neapolitani 1. 18, 9
- necessitas decreti C. 1. 19, 27; n. rerum C. 1. 22, 2; n. vocatur interstitium inter terram et aquam C. 1. 6, 37
 necessitudo movet pathos 4. 4, 22
 nectar C. 1. 12, 11
 nefasti dies qui 1. 16, 13
 negotiosae virtutes C. 1. 8, 12
 Nemesis 1. 22, 1
 νηπενθής quid 7. 1, 18
 Neptunus 1. 17, 22; N. et Apollo di penates Troianorum 3. 4, 6; Neptuno taurum immolare 3. 6, 4; 10, 4sq.; 5. 13, 11
 nervorum syzygiae septem 7. 9, 19; nervis unde praestetur virtus 7. 9, 24; nervus de corde ad digitum anularem 7. 13, 8
 Nestoris prudentia C. 1. 3, 15
 Netos Mars Accitanis 1. 19, 5
 Neutos taurus 1. 21, 20 adn.
 Nicocreon rex Cypriorum 1. 20, 16
 nigra ficus 3. 20, 1; nigra membra C. 1. 6, 77; nigram bacam ferentes arbores infelices 3. 20, 3
 Nilus C. 2. 16, 24; Nili catadupa C. 2. 4, 14
 Ninus C. 2. 10, 7
 Nisus 4. 6, 12
 nix quid 7. 12, 27; aqua ex nive resoluta noxia ib. 24sq.; nives aestivas quaerere 7. 5, 32
 nocens se iudice absolvitur nemo C. 1. 10, 12
 Noctiluca 3. 8, 3
 noctua Augusti somnos rum-pens 2. 4, 26
 nodi digitorum C. 1. 6, 80; nodus Herculis Sat. 1. 19, 16
 nomenclator Augusti 2. 4, 15
 nomina et cognominibus nata 1. 6, 27
 Νόμος Apollo 1. 17, 43

INDEX RERV

Nonae unde dictae 1. 15, 13;
 N. Caprotinae 1. 11, 40; cur
 a Romanis celebratae et a
 nundinis segregatae 1. 13,
 18; copulandis nuptiis reli-
 giosae 1. 15, 21; qui menses
 septimanas habeant, qui
 vero quintanas 1. 12, 3; 13,
 6sq.; 14, 8
νόρρα χαλκόν apud Home-
 rum 7. 16, 34
 nova luna novi mensis initium
 1. 15, 5
 novenarius numerus C. 2. 2, 12
 nox terrae umbra C. 1. 20, 18;
 noctis divisio Sat. 1. 3, 12sq.
noctu pro nocte 1. 3, 16 et
 4, 2sq.; nox concubia ib.
 17sq.; *nox* pro noctu ib. 19
 nubes quid C. 1. 22, 9
 nucum genera 3. 18; nuces et
 mala quomodo distent 3.
 19, 1
nudius quartus 1. 4, 24
 Numa Pompilius, Agonalio-
 rum repertor 1. 4, 7; quali
 virtute pollens C. 2. 17, 8;
 quomodo annum ordinaverit
 Sat. 1. 13; intercalationem
 adinvenit 1. 13, 20; quomodo
 dies in mensem distribuerit
 1. 16, 2sq.
 Numa apud Vergilium 5. 15, 11
 Numanus 4. 3, 7
 Numantina uva 3. 20, 7
 numerus par et impar, duplaris
 et triplaris C. 1. 6, 1; impar
 mas, par femina C. 1. 6, 7; 2.
 2, 17; primus impar tria C. 1.
 5, 16; imparis honor a Numa
 servatus Sat. 1. 13, 5; nu-
 meri Scipioni fatales ex octo-
 nario et septenario C. 1. 6, 1;
 qui numeri pleni C. 1. 5,
 3sq. et 14sq.; septenarius
 plenus C. 1. 6, 1 et deinceps
 usque dum curras insanus;
 senarius plenus 7. 13, 10; cf.
 C. 1. 6, 12sq.; numerus su-

perficie et lineis antiquior
 C. 1. 5, 12; numerorum ratio
 geometriae applicata C. 2.
 2, 8; numeri ante animam
 mundi fuerunt C. 1. 6, 4;
 quomodo mundi anima ex iis
 fabricata sit ibid. et 46; 2. 2,
 14; intervalla quomodo sup-
 pleta ib. 20; per quos nu-
 meros fiat iugabilis compe-
 tentia ib. 18 et C. 1. 19, 21;
 numerorum certa ratione
 sociari animas corporibus
 C. 1. 13, 11; quinam efficiant
 solidum corpus C. 2. 2, 13;
 quinam sonum efficiant C. 2.
 1. 12sq.; numeri tria et
 quattuor multiplici ratione
 sociantur C. 1. 6, 40
 Numidica ficus 3. 20, 1
 numina varia unius dei effectus
 varios 1. 17, 4; numinibus
 imagines adsignavit anti-
 quitas C. 1. 2, 20
 Nundina dea 1. 16, 36
 Nundinae a quo institutae 1.
 16, 32sq.; sintne feriae ib.
 6sq. et 28sq.; fastae factae
 ib. 30; Nundinarum dies 1.
 13, 18; in anni principem
 diem vel in Nonas cadentes
 vitabantur ib. 16
 nuptiis copulandis qui dies reli-
 giosi 1. 15, 21sq.
 nutrices pueros sub luna te-
 gunt 7. 16, 25; nutricis lac
 ad mores multum valet 5.
 11, 15
 nymphae 7. 1, 16
 oboedientia interstitium inter
 aerem et ignem C. 1. 6, 39
 obiurgatio habet pathos 4. 6,
 24
 obliqui quinam sint nobis C. 2.
 5, 36
 oblivio ebrietatis comes C. 1.
 12, 8; oblivionis fluvius C. 1.
 10, 10

INDEX RERVVM

obsecratio acta bello Punico secundo 1. 6, 14
 occiduum tempus 1. 3, 14
 occipitium siccum 7. 10, 2sq.
 Oceanus terram ambit et dividit C. 2. 9, 1sq.; Sat. 1. 23, 2; tenet zonam perustam C. 2. 9, 4 et 10, 10; Oceani accessio et recessio C. 1. 6, 61; 2. 9, 3; exiguus Som. 6, 3; in oceanum profectus Iuppiter cum dis ceteris C. 2. 10, 11; S. 1. 23, 2
 Octavius Ciceronis scommate notatus 7. 3, 7
 Octavius Herrenus 3. 6, 11
 octennium 1. 13, 11
 octo solidum corpus C. 2. 2, 10; numeri octo et septem convenerunt ut Scipioni fatalem summam conficerent C. 1. 6, 3
 October mensis Domitianus dictus 1. 12, 36
 octonarius numerus solidus et plenus C. 1. 5, 11; 2. 2, 11; ad caeli harmoniam aptus C. 1. 5, 15; in numeros pares resolvitur, igitur Iustitia a Pythagora dictus ib. 17
 oculorum vis 7. 9, 21; orbitas 7. 3, 12; domesticum profluvium 7. 14, 13; eorum sanitati prodest metallum 7. 16, 33; oculus Iovis sol 1. 21, 12; 23, 9
 offulae 3. 17, 11
 οἶτρος 4. 2, 1; cf. 4. 5, 11
 olearum genera 3. 20, 6; ignis de oleae lignis perniciosus balneis 7. 16, 24
 oleaster 3. 20, 6
 oleum gelu stringitur, vinum non 7. 12, 29sq.; optimum in dolii summitate ib. 13sq.; optimum fert ager Casinas 3. 16, 12
 Olympia 1. 11, 29

Olympius Iuppiter 5. 13, 23;
 Olympum nutu concutit ibid.
 ὄλυνθοι fici 3. 20, 5
 omentum 7. 9, 13
 ὄνειρος somnium C. 1. 3, 2 et 10sq.
 Opalia 1. 10, 18
 operimenta corporum 7. 7, 7; doliorum 7. 12, 15
 Opas legatus regis Assyriorum 1. 23, 10
 opinandi naturam a sole habemus C. 1. 12, 14
 opinio minus cautis pro vero C. 1. 10, 3; opinionis ortus C. 1. 12, 9; opinio non est quae idoneis firmatur auctoribus 1. 10, 2
 Opis Dianae comes et ipsa Diana 5. 22, 1sq.
 oppida devota 3. 9, 13
 Ops terra 1. 10, 20; Saturni coniunx ib. 19; est Fauna et Fatua et Bona Dea 1. 12, 21sq.; Ops Consivia 3. 9, 4
 Optatus (Optanus) praefectus classis 3. 16, 10
 oraculum χρηματισμός C. 1. 3, 2 et 8sq.; oraculum Delphicum C. 1. 9, 2; Sat. 1. 17, 18; Apollinis Clarii 1. 18, 19sq.; oracula apud Ligyreos mero sumpto effantur ib. 1; oraculum de Sarapide et sole 1. 20, 16
 Orata, Sergii cognomen 3. 15, 2sq.
 oratio pathetica qualis esse debeat 4. 2, 1sq.
 orator nonnisi orando probatur 7. 1, 11; oratorum diversitas 5. 1, 5
 oratorii nervi apud Vergilium 1. 24, 8
 orbiculatum malum 3. 19, 2; pirum ib. 6
 Orbilius grammaticus 2. 6, 4
 orbes C. 1. 14, 24sq.; i. q. circus C. 1. 15, 2; orbis dupla

INDEX RERVVM

diametro octuplari magnitudine C. 1. 20, 32
 orchas olea 3. 20, 6
 Orchia lex 3. 17, 2sq.
 Orcus 5. 19, 1
 ore signato simulacrum Angeloniae 1. 10, 8
 Orion C. 1. 18, 5; 5. 11, 11
 ornamenta fanorum 3. 11, 6
 Orphei fabula C. 2. 3, 8; Orpheus occisus 4. 3, 13; 4. 16; diu lugens 4. 3, 16; 6. 12
 oscilla Diti sacrificari 1. 7, 31
 Osciis verbis usi veteres 6. 4, 23
 Osinius 5. 15, 7
 Osiris sol 1. 21, 11sq.; quomodo hieroglyphicis litteris significetur ib. 12
 ossa cur sine sensu 7. 9, 8sq.; unde dolor ossi secto ib. 13
 Ostia 1. 11, 21; 3. 16, 10; 7. 13, 18
 ostreae 3. 13, 12; Lucrinae 3. 15, 3
 ostrealia Sergii 3. 15, 3
 Otacilius Pitholaus 2. 2, 13
 otiosae virtutes C. 1. 8, 12
 otium molestum quidnam 2. 7, 6
 oves quando lavare liceat 1. 16, 12; 3. 3, 11sq.; cur bidentes appellatae 6. 9, 1sq.; ovis idulis 1. 15, 16
 ovum elementis comparandum 7. 16, 6; ova avium semina-ria ib. 13; ovum prius an gallina ib. 1sq.; ovum in Liberi sacris ib. 8; ova pavonum insanis pretiis empta 3. 13, 2; ovi membrana C. 1. 6, 63
 Pachynum promontorium 1. 17, 24
 S. Pacuvius tr. pl. 1. 12, 36; Pacuvius Taurus 2. 4, 4
 Paeon Apollo 1. 17, 15sq.
 Paestanus sinus 6. 4, 9
 pagani 1. 16, 6

Paganalia 1. 16, 6
 παλαιζεν 3. 2, 11
 Palamedes 4. 4, 5
 palati sensus 7. 9, 21
 palearum igne utuntur aurifices 7. 16, 23
 Palici dei 5. 19, 15sq.
 Palinurus 4. 3, 16; 5. 2, 14; 7. 9; 11, 10sq.
 Pallas apud Vergilium lamentatus 5. 2, 15
 Pallas numerus septenarius C. 1. 6, 11
 pallor metuentibus unde 7. 11, 7
 palpebrae nudatae 7. 16, 33
 Pan ab Arcadibus ὁ τῆς ὄλης κύριος dictus 1. 22, 2; i. q. Inuus et sol. ibid.; niveae munere lanae lunam illexit 5. 22, 9
 Panchaea 5. 17, 15
 Pandarus 5. 11, 29; 6. 2, 32
 panes Picentes 3. 13, 12; panibus Herculi et Cereri sacrificari 3. 11, 10
 Pannuceum malum 3. 19, 2
 Pantheum templum 3. 17, 18
 papaveris sucus 7. 5, 26; 6, 7
 Papirius puer cur Praetextatus vocatus 1. 6, 20sq.
 par et impar numerus C. 1. 6, 1 sq.; par femina ibid.
 παραβολή 4. 5, 1 et 7; parabolas duas temeravit Vergilius 5. 13, 13; parabola a Vergilio in angustum contracta 5. 13, 26
 παράδειγμα 4. 5, 1sq.
 paralleli quinque C. 1. 15, 13
 Paralys Periclis filius 1. 1, 6
 παράλυσος ex nimio frigore 7. 6, 9
 parentare atro die non licet 1. 16, 25; parentare Manibus C. 1. 12, 4
 parentum cura praecipua in educandis liberis 1. praef. 1; parentibus praesentibus quae scommata admittenda 7. 3, 18

INDEX RERVM

Paridis iudicium Homero non commemoratum 5. 16, 10
 Parnassus mons 1. 18, 3sq.
 Partemetis sacerdos 1. 23, 10
 Parthenium mare 7. 12, 35
 Parthia 1. 23, 14
 Parthi cum concubinis ineunt convivia 7. 1, 3
 partus vitalisne sit septima hora discernitur C. 1. 6, 67; sexus futuri discretio quomodo noscatur ib. 17; partus humani dispensatio ib. 65sq. tempus ib. 14
 Pasiphae 4. 6, 3
 passerum populator serpens 5. 14, 13
 passiones animae C. 1. 13, 9; in homine quales C. 1. 8, 11
 passiva verba C. 2. 15, 13sq.
 pastorale opus Vergilii 5. 2, 4
 Patavini 1. 11, 22
 patera quid 5. 21, 4
 pater dictus Ianus 1. 9, 15sq.; Mars et Liber 1. 19, 2; pater mentis deus C. 1. 14, 6
 paterfamilias 1. 11, 11; stomachum sic vocari 7. 4, 17
 pathetica oratio 4. 2, 1sq.
 pathos quo habitu a Vergilio depingatur 4. 1, 1sq.; quo tenore orationis exprimitur ib. 2, 1sq.; ab aetate 4. 3, 1sq.; a fortuna ib. 6; a debilitate ib. 1 et 8; a loco ib. 9sq.; a tempore ib. 16; a causa 4. 4, 1sq.; a modo et a materia ib. 12sq.; pluribus locis coniunctis ib. 19sq.; tacite et quasi per definitionem ib. 23; a simili 4. 5, 1; ab exemplo ib. 2; a parabola ib. 7; ab imagine ib. 9sq.; a minore 4. 6, 1; a maiore ib. 5; praeter spem ib. 6sq.; a sperato ib. 8; a similitudine passionis ib. 9; a sermone converso ad

inanimam ib. 10; ab addubitatione ib. 11sq.; ab attestatione 13sq.; ab hyperbole ib. 15sq.; ab exclamatione ib. 17sq.; a taciturnitate ib. 20sq.; ex repetitione ib. 23; ab obiurgatione ib. 24
 pati in mundo quid sit C. 1. 11, 5
 patibulum 1. 11, 5
 patientiae beneficium 1. 10, 8; patientia Augusti 2. 4, 19
 patina ostrearum 3. 13, 12
 patriae conservatoribus certus locus est in caelo constitutus Som. 3, 1; C. 1. 8, 1sq.; patria movet pathos 4. 4, 22
 patrimi et matrimi pueri 1. 6, 14
 Patroclus 5. 2, 15sq.; 7, 9
 Πατρόος Apollo 1. 17, 42; Πατρώοι Θεοί Penates 3. 4, 13
 Patulcius Ianus 1. 9, 15sq.
 Paulia olea 3. 20, 6
 pausam dixere veteres 6. 4, 23
 Pausanias 7. 1, 13
 Pausia olea 3. 20, 6
 pavonum ova 3. 13, 1
 Pelasgi primi Italiae incolae 1. 5, 1; a Pelasgo duce appellati 5. 18, 15; Diti sacellum erexerunt 1. 7, 28sq.
 Pelignus Vettius 1. 11, 24
 pelorides 3. 13, 12
 πέμματα 2. 8, 3
 penates qui 3. 4, 6sq.
 pensiles balneae Sergii 3. 15, 3
 penum struere 1. 24, 22
 perfecta omnia a natura formari 7. 16, 11
 Pericles 1. 1, 6
 pericula praeterita meminisse iuvat 7. 2, 9
 Perpennia Vestalis 3. 13, 11
 perpetuitas animarum C. 1. 1, 5
 Perseus philosophus 1. 11, 42

INDEX RERV

Perseus sidus C. 1. 14, 21
 Persica malus 3. 19, 4
 Persicum malum i. q. mollusca
 nux 3. 18, 10; 3. 19, 1
 persona histrionis 7. 14, 7
 perusta zona C. 2. 7, 10
 pestilentia apud Thucydidem 4.
 1, 3; apud Lucretium et Ver-
 giliū 6. 2, 7sq.; a pecudi-
 bus inchoata 7. 5, 10; Ro-
 mae 1. 6, 15; Athenis 1. 1, 6
 Phaeaces 5. 2, 10 et 7. 1, 14
 Phaedon Socraticus 1. 11, 41
 Phaedrus 7. 1, 13
 Φαῖνός Apollo 1. 17, 34; 1.
 18, 12sq.
 φάντασμα visum C. 1. 3, 2 et
 7sq.
 φανταστικόν, pars animae C. 1.
 12, 14
 φάσεις lunae C. 1. 6, 55
 Phidiae Iuppiter Olympius 5.
 13, 23
 Φιλῆσιος Apollo 1. 17, 49
 Philippus a Cicerone piscinarius
 dictus 3. 15, 6
 Philocrates C. Gracchi servus
 1. 11, 25
 philosophandum in conviviis
 quomodo 7. 1, 16
 philosophi sintne soli beati C.
 1. 8, 3; quatenus virtutes iis
 convenient C. 2. 17, 4; con-
 veniantne philosopho fabulis
 uti C. 1. 2, 4sq.; philosophus
 etiam tacendo probatur 7.
 1, 11; philosophi nonnulli
 servi fuerant 1. 11, 41sq.
 philosophia ars artium et disci-
 plina disciplinarum 1. 24, 21;
 meditatio moriendi C. 1. 13,
 5; doctrina philosophiae vere
 hominem facit C. 1. 16, 9;
 eius ductu anima a corpore
 recedit C. 1. 8, 4; docet om-
 nium rerum moderationem
 7. 1, 6; ferit non sentientes ib.
 22; debeatne conviviis inter-
 esse ib. 2sq.

Philostratus Peripateticus 1.
 11, 42
 Philotis ancilla 1. 11, 38
 Philoxenus gruis gulam opta-
 bat 2. 8, 14
 Phlegethon fluvius C. 1. 10, 11
 φλέγμα 7. 10, 6 et 10
 Phoenices imaginem mundi per
 serpentem exprimunt 1. 9,
 12; Venerem et Adonin co-
 lunt 1. 21, 1
 Φοῖβος Apollo 1. 17, 33
 φῶτα duplicem sensum habet
 1. 7, 31; cf. 11, 48
 Phryges quomodo solem et Ma-
 trem Deum colant 1. 21,
 7sq.; 23, 20
 Phrygia mater 3. 1, 2; ex Phry-
 gia delati Penates 3. 4, 7
 φθίνων μῆν 1. 16, 41
 physica philosophia 7. 15, 14sq.
 φυσικόν, animae pars C. 1. 12,
 14; 14, 7; 19, 23
 pica Augustum salutans 2. 4,
 30
 Picentini panes 3. 13, 21
 pietas Scipionis C. 1. 10, 3
 pilenti arca 1. 6, 15
 pilleus 1. 11, 12
 pilleolata uva 3. 20, 7
 pili unde creentur 7. 7, 3
 Pinarius et Furius coss. 1. 13,
 21
 Pinarius et Potitius 1. 12, 28;
 Pinarii 3. 6, 12sq.
 pinea materies 6. 4, 10; nux 3.
 18, 14
 pinguescere feminas et eunu-
 chos 7. 10, 14
 piper 7. 5, 26; 8, 7
 pirorum genera 3. 19, 6
 pirus arbor felix 3. 20, 2; p. sil-
 vatica infelix ib. 3
 Pisae oppidum 5. 15, 4
 pisces in mare seminati 3. 16,
 10; pisces asperi 7. 8, 4;
 Pisces signum 1. 21, 27; C. 1.
 21, 26

INDEX RERVVM

piscinae Romae pretiosissimae 3. 15, 6
 piscinarii qui 3. 15, 6
 Pisistratus 7. 1, 12
 Piso Ciceronis gener 2. 3, 16
 Pitholaus 2. 2, 13
 placentas a secundis mensis removet Varro 2. 8, 2; placentas in Saturni festo missitari 1. 7, 25
 Plancus quidam adulter 2. 2, 6
 planetae v. stellae vagae
 planities C. 1. 5, 9
 plebeia ingenia exemplis capiuntur 7. 4, 4
 plenilunium 1. 15, 15
 plenitudo numerorum C. 1. 5, 4
 Pliades 5. 11, 10sq.
 πλωταί, murenæ et anguillae 3. 15, 7
 Plutonis faux 1. 16, 17
 poculorum Graecorum nomina et genera 5. 21 passim
 podagrae causa 7. 4, 25; podagra Vatinii 2. 4, 16
 podagrici pedes 2. 7, 6
 poenae infernales C. 1. 10, 12
 Poeni 7. 1, 14; Poenus (Hannibal) 2. 2, 3
 poetarum fabulae ex philosophiae fonte depromptae 1. 17, 2
 poetica tuba omnia in maius extollit C. 2. 8, 4
 Ποσειδών Apollo 1. 17, 45
 πολιορκήταροι senes 7. 10, 1
 politicae virtutes quae C. 1. 8, 3; apud Scipionem C. 1. 10, 2
 pollex unde dictus 7. 13, 14
 Pollionis in Augustum iocus 2. 4, 21; Pollionis filius 3. 7, 1
 pollucere populum 3. 12, 2; cf. 3. 16, 17
 pollutio caedis 3. 1, 1
 πόλος quid 1. 17, 9
 Polyphemus cithara canens 7. 1, 14 app. crit.
 Polypoetes 5. 11, 28

poma in scenam missa 2. 6, 1
 pompa Circensis 1. 6, 15; deliciarum p. 3. 16, 8; venerationis pompa 5. 13, 26; laudis pompa C. 1. 20, 1
 Pompeiana ficus 3. 20, 1
 Pompeius Ciceronis facetias impatienter tulit 2. 3, 7sq.; Caesaris gener ib. 8; Pompeio tradendus Vettius 1. 11, 24
 Pompeius Macula 2. 2, 9
 Pompilius philosophus 1. 11, 42
 pondera nutu suo in terram ferri C. 1. 22, 4 et 13
 pons sublicius 1. 11, 47
 Pontica nux 3. 18, 7
 Ponticum mare dulcius ceteris 7. 12, 34
 pontificum ius servavit Vergilius 1. 24, 16
 pontificum annales 3. 2, 17; pontificalis cena 3. 13, 10sq.
 pontifex minor 1. 15, 9 et 19
 Pontius in Scipionis villa 3. 16, 4
 Popilia Vestalis 3. 13, 11
 populeae coronae 3. 12, 1
 populi Romani in maiores et iuniores divisio 1. 12, 16
 Populia, urbanissima femina 2. 5, 10
 Populifugia 3. 2, 14
 Populonia Iuno 3. 11, 6
 porca Bonae deae immolatur 1. 12, 23; Iunoni 1. 15, 19
 porcus Troianus 3. 13, 13
 porricere proprium sacrificii verbum 3. 2, 2
 Porsenae beryllus 2. 4, 12
 porta Ianualis 1. 9, 17; Trigemina 3. 6, 10; portae solis C. 1. 12, 1sq.; Cancer et Capricornus Sat. 1. 17, 63
 portus descriptio apud Hom. et Verg. 5. 3, 18
 postliminio redire 3. 16, 7
 postridui dies atri 1. 15, 22; 16, 21
 Postumius tr. mil. 1. 16, 22

INDEX RERVM

Postumius Fidenatium dictator 1. 11, 37
 Postvorta dea 1. 7, 20
 potestas et si supplicet cogit 2. 7, 2
 potionum remedia ex contrariis 7. 5, 25sq.
 Potitius v. Pinarius
 potus num in pulmonem perveniat 7. 15, 2sq.; qui potus vitandi 7. 4, 7sq.; potus deorum hyle C. 1. 12, 11
 πρακτικόν, pars animae C. 1. 12, 14
 Praecianum pirum 3. 19, 6
 praecinctus male Caesar 2. 3, 9
 praecox ficus 3. 20, 1; malum 3. 19, 2; pirum ib. 6; casus rectus non est *praecoquis* 6. 8, 13
 praedictiones cum cura scrutandae C. 1. 7, 4sq.
 praefari Ianum Iovemque 1. 16, 25
praefiscine 1. 4, 21
 praegnans sus Herculi et Cereri immolatur 3. 11, 10
 praemia post mortem bonis speranda C. 1. 8, 2
 Praenestina nux 3. 18, 5
 Praenestini 1. 12, 30; 3. 18, 6
 praestigiae inhonestae 3. 14, 7
 praeter spem pathos 4. 6, 6
 praetextae origo 1. 6, 7sq.
 praetextata aetas 1. 6, 25; praetextata verba 2. 1, 9
 praetor 1. 16, 14; 4. 27
 Pramnia uva 3. 20, 7
 Precia uva 3. 20, 7
 Priamus 4. 2, 2
 primum movens immobile C. 2. 14, 3
 principio nulla est origo Som. 8, 4
pristine et *pristini* 1. 4, 21
proclive et *proclivi* 1. 4, 21
 proeliares dies qui 1. 16, 3 et 15
 proelium sumere quando nefas 1. 16, 18

profanum quid 3. 3, 3sq.
 profesti dies qui 1. 16, 2sq. et 13sq.
proiectum quid significet 6. 4, 14
 prolusio rhetorica 7. 5, 4
 promptior manus (dextra) 1. 17, 13
 Pronoea Athena 1. 17, 55
 pronuntiandi motum confert Mercurius C. 1. 12, 14 (v. Mercurius)
properare et *maturare* contraria 6. 8, 11
 prophetae Aegyptiorum sacerdotes 7. 13, 9
 Propontis 7. 12, 34
 proprietates verborum Vergilio familiaris 3. 2, 1
propter viam facere 2. 2, 4
 proscribere qui potest, in eum difficile scribere 2. 4, 21
 Proserpina, Bona Dea 1. 12, 23; pro inferiore terrae hemisphaerio 1. 21, 1; retinet Adonin ib. 3; porca ei sacrificatur 1. 12, 23; Diti et Proserpinae sacrum est mundus patens 1. 16, 17; Proserpinae ramum consecrat Aeneas 3. 1, 8
 prosiciae gelidae 7. 12, 33
 prosivum malum 3. 19, 2
 Protagoras 1. 1, 6
 πρῶτον αἴτιον C. 1. 2, 14
 providentia inest prudentiae C. 1. 8, 7; Providentiae aedes Sat. 1. 17, 55; providentia naturae 5. 11, 16; Providentiae ministra Fortuna 5. 16, 8
 provincialis cuiusdam asper in Augustum iocus 2. 4, 20
 prudentia politica C. 1. 8, 7; animi iam purgati C. 1. 8, 9; exemplaris ib. 10; prudentia Scipionis C. 1. 10, 3; prudentiae officium C. 1. 8, 4
 prunus arbor felix 3. 20, 2

INDEX RERVVM

pruscus arbor infelix 3. 20, 3
 psallere turpe habitum 3. 14, 5
 psaltria in Agathonis convivio
 2. 1, 5
 ψαμμάσια quid significet 5.
 20, 13sqq.
 Psithia uva 3. 20, 7
 psittacus Augustum salutans
 2. 4, 30
 ψόγος 7. 3, 2
 πρέπναι quid 5. 21, 5
 Ptolemaeorum tyrannis 1. 7, 14
 pubertatis aetas C. 1. 6, 71; in
 feminis et pueris 7. 7, 6; pu-
 bertatis incipientis gratia 5.
 13, 24
 publicae feriae 1. 16, 5; publi-
 cum somnium C. 1. 3, 11
 Publicius tr. pl. 1. 7, 33
 pudicitia C. 1. 8, 7
 pudor pathos 4. 1, 4; unde nas-
 catur rubor 7. 11, 3sq.
 puellas biennio maturius quam
 pueri tutela liberari C. 1.
 6, 71
 puer quando puber 7. 7, 6 et
 C. 1. 6, 71; pueri ut cum
 patribus in curiam ne irent
 SC factum 1. 6, 25; pueri
 Maniae deae mactati 1. 7, 35;
 pueri fellantes 7. 16, 25
 pueritia misericordiam movet
 4. 3, 3; cur non canescat 7.
 10, 10
 pugilum in explorandis viri-
 bus consuetudo C. 1. 6, 73;
 pugilum certamen apud Verg.
 5. 7, 5
 pulla ficus 3. 20, 1
 pulmentorum varietas 7. 4, 31;
 pulmenta ex alba et nigra
 faba unius coloris 7. 3, 13
 pulmo receptaculum potus 7.
 15, 2sqq.; solidus et leviga-
 tus ib. 9; umore gaudet ib. 13
 puls fabacia 1. 12, 33
 pulvis admiscetur aquae ad
 lavandum 7. 13, 22

punctum non potest dividi C. 1.
 16, 10sq.; est monas C. 1.
 12, 5; 2. 2, 8; unum apud
 geometras puncti locum ob-
 tinet C. 1. 5, 11; ex eo nasci-
 tur linea C. 1. 6, 35; 12, 5;
 protractum lineam efficit C. 2.
 2, 5; est lineae principium
 C. 2. 14, 24; punctis finiun-
 tur lineae C. 1. 5, 7 et 11;
 puncti locum obtinet terra
 C. 1. 16, 6 et 10sqq.
 Punicum bellum secundum 1.
 6, 13; 3. 16, 1; inter duo bella
 Punica 3. 14, 4; bello Punico
 servi militarunt 1. 11, 30;
 ludi Apollinares instituti 1.
 17, 27
 Punicum malum 3. 19, 2
 pupula oculi 7. 14, 11; C. 1. 6, 68
 purgati animi virtutes C. 1.
 8, 8
 puri dies 1. 16, 24
 purpura 3. 13, 12; purpurae
 usus in praetexta 1. 6, 9sqq.;
 purpurae Tyriae obscuritas
 2. 4, 14
 putredo pecudum unde 7. 16,
 17; cf. 1. 17, 57
 Pylades hystrio 2. 7, 12sqq.
 Pyrgi oppidum 5. 15, 4
 Pyrrhi nex 4. 3, 15
 Pythagoreorum mystica sensa
 C. 1. 2, 9; iusiurandum C. 1.
 6, 41
 Pythagorici octonarum iusti-
 tiam vocaverunt C. 1. 5, 17
 πύθειν 1. 17, 50
 Πύθιος Apollo 1. 17, 50 et 61
 Pytho 1. 17, 17; Pythonis
 interempti fabula ib. 51sqq.
 quadratum corpus C. 1. 5, 10;
 quadrata Mercurii statua 1.
 19, 14
 quadrupes eques recte dictum 6.
 9, 10
 quadruplus numerus C. 1. 19,
 21; C. 2. 1, 19

INDEX RERVVM

quaestiones convivales 7. 3, 23
 qualitates binae in singulis elementis C. 1. 6, 25
 quaternarius numerus C. 1. 6, 23; 2. 2, 10; eius laus C. 1. 6, 23; Pythagoreorum tetractys ib. 41
 quattuor corpori longo latoque assimilatur C. 2. 2, 6; quattuor duplicata solidum corpus efficiunt C. 1. 5, 11; et generatur et generat ib. 16
 quattuordecim ordines 2. 3, 10
 quercus arbor felix 3. 20, 2
 querelae 4. 2, 5
 querquedulae elixae 3. 13, 12
 quinarium ad caeli zonas refertur C. 1. 6, 18; eius virtutes ibid.; rerum omnium numerus ib. 20
 quinta essentia C. 1. 14, 20
 Quintilis mensis 1. 12, 3. 5. 34
 L. Quintus praetor 7. 3, 15 adn.
 Quirianum malum 3. 19, 2
 Quirinus Ianus 1. 9, 15sq.
quirites apes dixit Vergilius 6. 6, 19

 radius olea 3. 20, 6
 ranae de terra et imbre natae 7. 16, 12
 ratio, prima animae pars C. 1. 6, 42; animae purissima pars C. 1. 14, 7; sedes eius in capite ib. 10; ea carent animalia ib. 11; tam ratione quam sensu carent arbores ib. 13; ratio inest prudentiae C. 1. 8, 7; in caelestibus fit sono causa modulaminis C. 2. 1, 7; quid visui conferat 7. 14, 17
 ratiocinatione quando amicitur anima C. 1. 12, 14
 rationalis philosophia C. 2. 17, 15
 Restinum (fundum) 1. 11, 16
recens caede locus apud Verg. 6. 6, 3

reciprocatio aeris 7. 12, 3
 recrementa 7. 15, 4
 rectores rerum publicarum C. 1. 4, 3; urbium C. 1. 9, 9
 reges cum dis enumerantur C. 1. 9, 6
 regia 1. 15, 19
 regina sacrorum 1. 15, 19
 rei publicae consulitur politicis virtutibus C. 1. 8, 6; eius servatores beatitudinem consequuntur Som. 3, 1; C. 1. 8, 1sq.; earum rectoribus convenire negotiosas virtutes C. 2. 17, 4; cogendi ad militiam qui mos variis rebus p. C. 1. 6, 74
 religio C. 1. 8, 7; quid 3. 3, 8
 religiosi qui 3. 3, 10; religiosos de quibusnam rebus interrogandus 7. 2, 13
 remedia potionum 7. 5, 25sq.
 remissio iusta militiae C. 1. 6, 74
 remus in aqua videtur fractus 7. 14, 20
 reo qualisnam oratio necessaria 4. 2, 1sq.
 repetitio 4. 6, 23; repetitiones amoenae 5. 14, 6; in catalogo eas non fugit Homerus 5, 15, 14sq.
 reprehendendi disciplina 7. 2, 1sq.
 Restio v. Antius
 retrimenta 7. 4, 18
 Rebilus v. Caninius
 reus voti quis 3. 2, 6; Brutus voti reus 1. 12, 31
 rex conventus 1. 5, 13; mensae 2. 1, 3; sacrorum 1. 16, 9; 3. 13, 11
 Reginorum tyrannus Anaxilaus 1. 11, 29
 Rhegium C. 2. 15, 7
ῥεῖα ζῶοντες θεοί 5. 16, 14
 rhetores decem Attici 5. 1, 20
 rhetorica sitne conviviis introducenda 7. 1, 4; rhetoricae

INDEX RERVM

- inventa apud Verg. 1. 24, 14; cf. lib. 4 passim
 ῥεῦματα 7. 4, 24
 Rhodia uva 3. 20, 7
 Rhodopeiae arces 5. 17, 15
 Rhoebus, Mezentii equus 4. 6, 10
 ridicularia fundere 3. 14, 9
 rivos deducere 1. 7, 8; 3. 3, 10
 Romae nomen Latinum ignotum 3. 9, 3
 Romanorum dies 1. 3, 6sq.
 Romuli virtus C. 2. 17, 8; Romuli nutrix Acca Sat. 1. 10, 17; quomodo Romulus annum ordinaverit 1. 12, 3sq.; populum ut diviserit ib. 16; primus intercalasse dictus 1. 13, 20; quomodo cuiusque mensis initium sumpserit 1. 15, 5sq.; nundinas instituit 1. 16, 32
 ros aeris et lunae filius 7. 16, 31
 Roscius histrio 3. 14, 11sq.
 rotati in orbem vertiginem patiuntur 7. 9, 2sq.; rotari in orbem C. 1. 6, 81
 rotunda aedes in Zilmis colle 1. 18, 11
 Rubile pirum 3. 19, 6
 rubor pudoris unde 7. 11, 3sq.
 Rubrum mare C. 2. 9, 7
 rubrum malum 3. 19, 2
 rubus arbor infelix 3. 20, 3
 ructuum causa 7. 4, 27; 5. 22sq.
 rurale opus Vergilii 5. 2, 4
 russi coloris vexillum 1. 16, 15
 rustici et pagani 1. 16, 6
 Sabinarum raptus 1. 6, 16; 9, 17
 Sabini a Tarquinio domiti 1. 6, 8; a Tullo ter 1. 8, 1; eorum cum Romanis ad collem Viminalem pugna 1. 9, 17; eorum lingua quirin est hasta 1. 9, 16; terenum molle 3. 18, 13
 sacrum quidnam 3. 3, 2sq.; 7, 3sq.; sacra celebritas 1. 16, 4; sacri homines 3. 7, 5sq.; sacra diurna et nocturna 1. 3, 6; sacrorum ritus quomodo a Vergilio observati 3. 1, 1sq.; sacrum (i. e. imperatoris) convivium 3. 16, 7
 sacerdotibus cura dierum et mensium est commissa 1. 14, 6; eorum error in intercalando ib. 13
 sacratus Halesus 3. 7, 3
 sacrificia 1. 16, 3; Pelasgorum 1. 7, 31sq.; sacrificiis soni musici adhibiti C. 2. 3, 4
 saginati lepores 3. 13, 14sq.; item cochleae ib. 15
 Sagittarium primo optinebat Iuppiter C. 1. 21, 24; omnium zodiaci domiciliorum imus 1. 21, 26
 sagittis radiorum iactus significatur 1. 17, 60; sagittis certantes apud Verg. 5. 7, 6
 Salaria sacra Tiburtium 3. 12, 7
 Salii Marti dicantur 3. 12, 1; Herculi a Verg. dati ib. 5; eorum carmina 1. 9, 14; 15, 14; Appius Claudius Salius 3. 14, 14
 salis natura quomodo carnem conservet 7. 12, 1sq.; salibus inesse pingue quiddam 7. 13, 23
 Sallentina olea 3. 20, 6
 salsamenta 3. 17, 9; cf. 7. 3, 6
 salsitas aperit meatus 7. 13, 23
 saltandi peritus Appius Claudius Salius 3. 14, 14; saltare apud veteres non turpe habitum 3. 14, 4sq.; saltare canticum 2. 7, 13; saltare Oedipodem ib. 15
 saltatorius ludus 3. 14, 4 et 7
 Salus ad lunae naturam refertur 1. 20, 1sq.; qui Salutem nominasset, ferias observabat 1. 16, 8

INDEX RERV

sambuca 3. 14, 7
 Samothrace 3. 4, 7sq.
 sanctum quid 3. 3, 5sq.; sanctum flumen (Tiberis) 6. 1, 12
 sanguen arbor infelix 3. 20, 3
 sanguis calore privatus in san-
 niem vertitur 7. 12, 4; san-
 guinis abundantia indicium
 caloris 7. 7, 4; sanguine ca-
 rentia nullum cibum quae-
 runt 7. 13, 4; in naturam lac-
 tis albescit 5. 11, 16; san-
 guine velut curru vehitur na-
 tura 7. 11, 8; sanguis anima
 C. 1. 14, 20
 sapientes qui C. 1. 8, 3; caeli
 possessionem expetunt C. 1.
 9, 6; morte in immortalita-
 tem migrant C. 2. 12, 2; qua-
 lis mors eis appetenda C. 1.
 13, 6sq.
 sapientia agnitio rerum divi-
 narum C. 1. 8, 3; sapientia
 perfecta animae quid sit
 C. 1. 9, 1
 Sarapis ab Alexandrinis cultus
 1. 20, 13sq.; eius templa
 extra urbes 1. 7, 14sq.; a
 Romanis vix admissus ib. 15
 sarmentorum igne utuntur me-
 dici 7. 16, 23
 σάθρη membrum virile 1. 8, 9
 Saturnalia eorumque origo 1. 7,
 18sq.; Tulli aetate Romae
 instituta 1. 8, 1; quo die ce-
 lebrata 1. 10, 2sq.; Satur-
 naliorum dies feriat, non
 festi 1. 11, 50; cf. 1. 1, 1; Sa-
 turnalibus optimo dierum 2.
 1, 8; Saturnalibus bellum
 sumere nefas 1. 10, 1; 16, 16;
 famuli tum cum dominis
 vescebantur 1. 10, 22; immo
 ante eos 1. 24, 23; cur hic
 mos 1. 12, 7; totalicentia ser-
 vis permissio 1. 7, 26; Satur-
 nalia clamitare 1. 10, 18; Sa-
 turnalibus cerei mutuo missi-
 tabantur 1. 7, 31sq.

Saturnia oppidum 1. 7, 23sq.
 Saturnia stella Som. 4, 2; C. 1.
 19, 18
 Saturnii ab Hercule in Italia
 relictii 1. 7, 27
 Saturnius collis 1. 7, 27
 Saturnus deorum princeps 1. 7,
 13; Caelum castravit 1. 8, 6;
 a filio pulsus ibid. et C. 1. 2,
 11; in compedibus 1. 7, 5
 et 11; filios devorans ib. 10;
 i. q. sol 1. 22, 8; temporum
 auctor ibid. et 1. 8, 7; quasi
 Sathurnus ib. 9; a satu dic-
 tus 1. 10, 20; eius uxor Ops
 ib. 19; S. et Ops caelum et
 terra ib. 20; Cecrops primus
 iis aram statuit ib. 22; a Iano
 hospitio exceptus 1. 7, 21sq.
 eius tempore nihil privatum
 1. 8, 3; peritiam ruris edo-
 cuit 1. 7, 21; eius falx ib. 24
 et 8, 12; quomodo a Cyrenen-
 sibus cultus 1. 7, 25; Ster-
 culius ibid.; aera in eius ho-
 norem signata ib. 22; ara ei
 a Iano statuta ib. 24; a Pe-
 lasgis cultus ib. 30; of. 1.
 11, 48; habet aram ante Se-
 naculum 1. 8, 2; eius aedes
 aerarium ib. 3; cur Tritones
 in fastigiis eius templi ib. 4;
 eius fana in Aegypto extra po-
 moeria 1. 7, 15; ante Ptole-
 maeorum aetatem Aegyptii
 eum non receperunt ib. 14sq.;
 a Romanis maxime cultus
 ibid.; humanis hostiis olim
 cultus ib. 31; res divina ei
 aperto capite fit 1. 8, 2 et
 10, 22; December eius
 sacrum possedit 1. 7, 23;
 eius festo bellum sumere ne-
 fas 1. 10, 1; 16, 16; Saturni
 sphaera C. 1. 19, 3; est aqua
 C. 1. 11, 8; intelligentiam
 dat C. 1. 12, 14; Saturni
 stella C. 1. 19, 16; malefica
 ib. 20 et 26; triginta annis

INDEX RERVM

- orbem peragit ib. 3 et 16sqq.
et 21, 7; in genitura mundi
Saturnus in Capricorno mea-
bat ib. 24; Aëurius Sa-
turno datur ib. 26
- satyri unde dicti 1. 8, 9; in Par-
nasso monte auditi 1. 18, 5
- saxum vetustum Deli insulae 3,
6, 6
- scabies curanda 3. 3, 11
- scabri nobis videntur veterum
versus 6. 3, 9
- Scaevola pontifex 1. 16, 10sq.;
P. Scaevola Sextus 3. 13, 11
(quae lectio vera esse nequit)
- Scantianum malum 3. 19, 2
- scari magno aestimati 3. 16, 10
- Scaudianum malum 3. 19, 2
- sceptra cum oculo quid signi-
ficet 1. 21, 12
- scintilla stellaris essentiae
anima C. 1. 14, 19
- Scipio Africani pater a servo
servatus 1. 11, 26
- Scipio Tullianus C. 1. 1, 2; cf.
Sat. 1. 1, 4; eius somnium
quale sit C. 1. 3, 12; eius per-
sonae convenit generale som-
nium ib. 14; eius pietas et
prudentia C. 1. 10, 3; aliae vir-
tutes C. 1. 10, 2sqq.; somnii
propositum C. 1. 4, 1; quo
anno triumphavit C. 2. 11, 16
- Scipionis Africani et Numan-
tini de suae aetatis luxu
testimonium 3. 16, 3
- Scipionibus unde nomen indi-
tum 1. 6, 26
- scitamenta 7. 14, 1
- scommata 7. 2, 2; 3, 1sqq.; con-
dicio dicentis scommata com-
mendare potest 7. 3, 20
- σκοπός propositum C. 1. 4, 1
- Scorpius Marti et Veneri dica-
tum signum C. 1. 21, 24; Sat.
1. 12, 11; solis naturam re-
fert 1. 21, 25; eius pars Libra
ib. 12, 11; C. 1. 18, 13
- Scrophia cognomen unde 1.
6, 30
- sculna Antonio et Cleopatrae
certantibus fuit Munatius
Plancus 3. 17, 16
- scurra consularis Cicero 2. 1, 12
- Scylla 5. 2, 14; 6, 6sqq.
- scyphus 5. 21, 2sqq.
- Scythicum mare 7. 12, 31
- Sebadius sol et Liber Pater
dicti 1. 18, 11 adnot.
- secundae mensae v. mensa
- sedentes Opi sacrificant 1. 10, 21
- sedile in Herculis sacris 3. 6, 16
- Segetiam et Seiam qui nomi-
nasset ferias observabat 1.
16, 8
- σεληνόβλητοι qui 1. 17, 11
- Seleucus rex 1. 11, 27
- sella curulis a Tullo instituta
1. 6, 7; sellis duabus sedere
2. 3, 10; 7. 3, 8
- σημα C. 1. 11, 3
- Semele Bona Dea 1. 12, 23
- semen generatio est 7. 16, 13;
exile facit vini potus 7. 6, 8;
semen in foetum quomodo
crescat C. 1. 6, 62sqq.; semi-
nis definitio 7. 16, 13; semi-
nisne an alimenti maior vis
in infantibus 5. 11, 15sqq.;
semina omnium rerum de
caelo fluxisse 1. 8, 8; semina
virtutum C. 1. 10, 2
- sementivum pirum 3. 19, 6;
sementivae feriae 1. 16, 6
- Semiramis C. 2. 10, 7
- semitonium C. 2. 1, 22sqq.
- Semoniam qui nominasset fe-
rias observabat. 1. 16, 8
- Sempronia Lentuli socrus 3.
13, 11; saltandi perita 3.
14, 5
- Semurius ager 1. 10, 16
- Senaculum 1. 8, 2
- senarius numerus unde constet
C. 1. 6, 12; eius vis ib. sq.;
plenus atque perfectus 7.
13, 10

INDEX RERVVM

senecta misericordiam movet 4. 3, 5; frigida et sicca 7. 10, 8; loquax aetas 7. 2, 15
 Senemuris Aegyptiorum rex 1. 23, 10
 senex de quibus sit interrogandus 7. 2, 14; senes ad flexum difficiliore 7. 6, 19; facile inebriantur ib. 15sq.; facile ieiunium ferunt 7. 13, 4; ab Homero πολιορκῆται vocati 7. 10, 1sq.; senes etiam sanos ebriorum malis laborare 7. 6, 21
 sensificum spiramentum 7. 9, 20
 sensus quibusnam corporis partibus non insit 7. 9, 8sq.; a cerebro ministrari ib. 9; cur sensus in capite locati ib. 17 et C. 1. 6, 81; sensus quinque Sat. 2. 8, 10; 7. 9, 16; sensus rationis ope confirmati 7. 14, 17sq.; sensum exercitium consonum anima esse dicitur C. 1. 14, 19
 sentibus prodigia mala comburuntur 3. 20, 3
 sentire et crescere mutis animalibus cum homine communia C. 1. 14, 10; sentiendi natura de sole venit C. 1. 12, 14; 19, 23; caducorum corporum propria ibid.; sentiendi vis cur indita animae C. 1. 14, 7sq.
 septem neque generatur neque generat C. 1. 5, 16; numeris septem et octo anima mundi contexta est C. 1. 6, 3; v. septenarius
 Septembrem mensem Germanicum nominavit Domitianus 1. 12, 36
 septenarius numerus unde constet C. 1. 6, 34; tribus modis coniungitur ib. 6; gemina eius vincendi vis ib. 34; eius potentia ib. 47; perfectio ib. 74; laus ib. 45sq.;

multis rationibus plenus ib. 1 et 82; monas ei aptissime iungitur ib. 10; virgo et Pallas vocatur ib. 11; septenario anima mundi generata est ib. 45; eo constat hominis formatio ib. 62; corporis membra eo disponuntur ib. 77; luna movetur ib. 48; eius multiplicatio perfectam aetatem facit ib. 75; eius decas meta vivendi ib. 76; periculum sanitatemque aegris denuntiat ib. 81
 septentrio C. 2. 5, 18; septentrionis fenestram nunquam admittere solem C. 2. 7, 12; septentriones numquam occidere C. 1. 16, 4; eorum compago non solvitur C. 1. 18, 5
 septentrionalis circus C. 1. 15, 13; C. 2. 5, 15; eius extremitas inhabitabilis C. 2. 5, 11; perpetuo frigore oppressa C. 2. 7, 20; septentrionalis polus ib. 12; vertex C. 1. 15, 14; hic semper a nobis videtur C. 1. 16, 4
 sepulcrum animae corpus C. 1. 10, 10; 11, 3
 sepultura Patrocli et Palinuri 5. 7, 9
 Serestus 5. 15, 8
 Sergiana olea 3. 20, 6
 Sergius Orata unde dictus 3. 15, 3
 sermones quales in convivii esse debeant 7. 1, 1sq.; sermones temporis et loco aptare sapientiae est ib. 20
 serpentes e terra nati 7. 16, 12; in Bonae Deae templo 1. 12, 25; serpens passerum populator 5. 14, 13
 serum pirum 3. 19, 6
 servi non contemnendi 1. 11, 2sq.; familiares dicti ib. 11; servi philosophi ib. 41sq.; servis cenas apponebant ma-

INDEX RERVM

- tronae mense Martio, domini Saturnalibus 1. 12, 7; Saturnalibus eis tota licentia permessa 1. 7, 26; eorum honore gaudere Saturnum 1. 10, 22; dis curae esse servos 1. 11, 2; non haberi eos hostes, sed fieri ib. 13; servorum fidelium et fortium exempla ib. 16sqq.; eorum bellica virtus ib. 30sqq.
- Servilia M. Bruti mater 2. 2, 5
- Servilianus a Servilio dictus 1. 6, 27
- Servilii Gemini in Mallium pictorem dictum 2. 2, 10
- servitium nullum Saturni aetate 1. 7, 26
- servitus voluntaria omnium turpissima 1. 11, 9
- Servius Tullius Nonis natus 1. 13, 18; primus intercalasse putatur 1. 13, 20; nundinas instituit ibid.; de hac re Cassii opinio 1. 16, 33; ei parentabant nundinis ibid.
- Severus Cassius ineptus accusator 2. 4, 9
- Severus princeps 3. 16, 6
- sexagenarios maiores de ponte deicere* 1. 5, 10
- Sextilianum serum pirum 3. 19, 6
- Sextilis mensis, postea Augustus 1. 12, 3 et 35
- Sibylla cognominatus Cornelius Rufus 1. 17, 27
- Sibylla insaniens 4. 1, 5
- Sibyllini libri consulti 1. 6, 13; 17, 27; Sibyllinum carmen ib. 25
- Sicani 1. 5, 1
- siccum eloquendi genus apud Vergilium 5. 1, 11; in eo Fronto dominatur 5. 1, 7
- Sicilia 1. 17, 24; maxime fertilis 1. 8, 12
- Sicilienses a Pelasgis vexati 1. 7, 30
- Sicula mensa 7. 5, 24; aula C. 1. 10, 16; Dionysius ibid.; Siculum fretum 3. 15, 7sq.
- sidereus calor C. 1. 15, 7; sidera hominum mens ib. 1
- sidus quid C. 1. 14, 21; divina ib. 18; eorum proprius motus humano visui non patet C. 2. 11, 9; soli vicina non videntur C. 1. 18, 14sqq.; unde $\theta\epsilon\omicron\lambda$ dicantur Sat. 1. 23, 3
- sigilla 1. 11, 49
- Sigillaria festum 1. 10, 24; 1. 11, 46sqq.
- signandi causa veteres anulos gestabant 7. 13, 12
- signifer, zodiacus (q. v.) C. 1. 21, 22
- signinum pirum 3. 19, 6
- signum, sidus C. 1. 14, 21; punctum C. 1. 16, 10; cum sole oriens et occidens semper obscuratur C. 1. 18, 14; signa $\zeta\phi\delta\iota\alpha$ appellantur C. 1. 21, 22; unum signum duodecima caeli pars ib. 18; signa omnia ad solis naturam referri Sat. 1. 21, 18sqq.; in zodiaco latitudinem exigere C. 1. 15, 9; diversa signa diversis numinibus assignata C. 1. 21, 24sqq.; quatenus vagantes in quibus signis in genitura mundi ibid.; eorum ordo C. 1. 18, 7sq.; S. 1. 12, 10sq.; sex superiora, sex inferiora Sat. 1. 21, 2; signorum observatio ab Aegyptiis excogitata C. 1. 21, 9sqq.; signa tropica C. 1. 12, 1; de adversis oblique denuntiant C. 1. 7, 1
- D. Silanus 3. 13, 11
- silvatica pirus arbor infelix 3. 20, 3
- silvestre malum 3. 19, 2
- silvestris materia C. 1. 6, 9; tumultus C. 1. 12, 7; 22, 6

silvicolae Fauni non nove dictum 6. 5, 9
similia similibus gaudere 7. 7, 12; *nutriri* 7. 5, 17
a simili pathos 4. 5, 1
similitudo passionis movet pathos 4. 6, 9
simulacra cur in aqua veris maiora 7. 14, 1sq.
sinapi 7. 8, 7
sinciput aprugnum 3. 13, 12
sinistrae partes debiliores 7. 4, 21
Sinon 4. 3, 6; 5. 2, 4
Sirenes C. 2. 3, 1
sis levatae maior voluptas quam famis 7. 12, 20; *edendo non sublevatur* 7. 12, 18sq.
amaragdus 2. 4, 12
Σμινθεύς Apollo 1. 17, 48
sociale bellum 1. 11, 32; *sociale animal homo* C. 1. 8, 6
Socrates in Platonis Symposio 1. 1, 3; 2. 1, 3; 7. 1, 13; *bibebat et edebat ut viveret* 2. 8, 16; *Timaei non coaevus* 1. 1, 5; *sed nec Parmenidis ibid.*; *eius in Critobulum iocus* 7. 3, 16; *quid de cibis suadere solitus fuerit* 7. 4, 32
Socratica cohors 1. 11, 41; *maiestas* 2. 1, 4; *nasus depressio* 7. 3, 11; *Cebes Socraticus* 1. 11, 41
sodalitates a Romulo institutas esse 1. 16, 32
sol unde dictus 1. 17, 7; C. 1. 20, 4; *anni spatio zodiacum percurrit* C. 1. 6, 50; 19, 4 et 16; Sat. 1. 13, 9; 14, 3; *eius per XII signa motus* C. 1. 6, 50; *ab ortu in occasum* C. 1. 18, 2; *ab occasu in orientem ib.* 12; *zodiaci terminos non excedit* C. 1. 15, 7; *tropicos nunquam excedit* C. 2. 7, 10sq.; 8, 1; *perustae fines non excedit* C. 2. 7, 17; Sat. 1. 23, 2; *tribus tantum car-*

dinibus recipitur C. 2. 7, 12; *eius defectus* C. 1. 15, 10sq.; *eius cursus omnium rerum vices dispensat* C. 1. 20, 5; *singulis mensibus singula signa emetitur* C. 1. 18, 12; *plures dies in Geminis consumit* C. 1. 6, 51; *primo cum Leone oriebatur* C. 1. 21, 24; *in Ariete et Libra noctis dieique horas aequat* C. 1. 18, 13 et 17; *eius portae Cancer et Capricornus* C. 1. 12, 2sq.; Sat. 1. 17, 63; *septimo signo vides suas variat* C. 1. 6, 57; *ad eius naturam omnia zodiaci signa referuntur* Sat. 1. 21, 18; *solis amfractus et reditus pro anno* C. 1. 6, 83; *praecipua eius potestas in dimetiendo anno* S. 1. 9, 10; *in constituendo anno Romano* Sat. 1. 14, 3sq.; *sol et luna duces anni* Sat. 1. 16, 44; *annus solis dicitur magnus* C. 2. 11, 6; *solis mensura* C. 1. 16, 10; 20, 9 et 25sq.; *quomodo inventa ib.* 12; *octies terra maior ib.* 32; *terra esse maiorem constat* C. 1. 16, 11; *probatur lunae defectu* C. 1. 20, 10; *eius orbis matutinus solito maior apparet* 7. 14, 2; *quantum distet a terra* C. 1. 20, 18 et 21; *circuli per quem sol meat ambitus* C. 1. 16, 10; *iter solis quomodo metiendum* C. 1. 20, 12sq.; *sol cuncta illustrat* Som. 4, 2; *defectu suo nihil patitur* C. 1. 15, 12; *terrenae fecunditatis auctor* Sat. 1. 18, 23; *sol et luna praecipue vitam nostram moderantur* C. 1. 19, 23; *est nascentis hominis daemon* Sat. 1. 19, 17; *solis duo maximi effectus* Sat. 1. 17, 16; *eius vulnus*

INDEX RERVVM

hiems 1. 21, 4; superum clarum, inferum caeruleum vocant Aegyptii Sat. 1. 19, 10; solis natura Sat. 1. 21, 17sq.; venti de eo sumunt substantiam ib. 9; haurit umorem radiis 7. 16, 18; aestate putrefacit carnes ib. 20; eius temperatus calor est morborum omnium fuga S. 1. 17, 14; est lumen maximum C. 1. 20, 3; dux ceterorum luminum Som. 4, 2; C. 1. 20, 3sq.; Sat. 1. 17, 3; mens mundi Sat. 1. 18, 15; C. 1. 20, 6; cor caeli ibid.; mundi caput rerumque sator Sat. 1. 19, 14; Iovis oculus Sat. 1. 21, 12; apud Platonem deo simillimus C. 1. 2, 15; sphaerarum omnium moderator Sat. 1. 22, 7; ei amica harmonia caeli ibid.; oceani unda pascitur Sat. 1. 23, 2; prae ceteris sideribus praestans Sat. 1. 23, 6; vitae auctor C. 1. 6, 57; ignis aetherei fons C. 1. 20, 3 et 7; sentiendi opinandique naturam dat C. 1. 12, 14; 19, 23; eius sphaera ignis elementum C. 1. 11, 8; eius radius naturam ignis secum fert C. 1. 19, 13; a Gigantibus poenas sumit Sat. 1. 20, 8sq.; qui locus eius sphaerae assignetur C. 1. 19, 1sq.; eius comites Mercurius et Venus Som. 4, 2; C. 1. 19, 4sq.; 2. 4, 9; cur *fere medium* eum dixerit Cicero C. 1. 19, 14; diversae eius virtutes nomina dis dederunt Sat. 1. 17, 4; omnes eius virtutes ad unius simulacri speciem redactae Sat. 1. 17, 66; ad solem omnes deos poetae referunt Sat. 1. 17, 2; in diurno hemisphaerio Apollo, in no-

turno Dionysus vocatur Sat. 1. 18, 8; sol Apollo est Sat. 1. 17 passim; (v. et Apollo); est Liber Pater (q. v.) 18 passim; Mars 19, 1-6; Mercurius 19, 7-18; Aesculapius 20, 1-5; Hercules ib. 6-12; Sarapis ib. 13-18; Adonis 21, 1-6; Attis ib. 7-10; Osiris ib. 11-12; Horus ib. 13; bos Neutos et bos Apis et bos Bacis ib. 20-21; Nemesis 22, 1; Pan ib. 2-7; Saturnus ib. 8; Iuppiter 23, 1-16; Adad ib. 17-20; soli nullum simulacrum finxit antiquitas C. 1. 2, 16; eius simulacrum barbatum apud Assyrios Sat. 1. 17, 66; eius simulacra apud Aegyptios Sat. 1. 18, 10; pennata Sat. 1. 19, 10; in eius capite pinguntur radii Sat. 1. 20, 12; solis armenta violata 5. 2, 14
solatium periculorum fortius apud Vergilium quam apud Homerum 5. 11, 8
soliditas corporum C. 1. 5, 9; e planitie eicitur C. 1. 6, 35
solidum corpus quomodo efficiatur C. 2. 2, 7; eius dimensio triplex ib. 3; solidum nihil sine terra C. 1. 6, 29
Solinus ager 1. 10, 16
solistimum tripudium 5. 13, 30
Solonis virtus qualis C. 2. 17, 8
solstitia duo C. 1. 6, 57; 12, 1; unde dicta C. 2. 7, 10
σῶμα corpus C. 1. 11, 3
somniandi modi C. 1. 3, 1sq.
somnia quid C. 1. 3, 2; eius genera ib. 10sq.; Scipionis somnium quale ib. 12sq.; omnes philosophiae partes hoc complecti C. 2. 17, 15; somniorum portae C. 1. 3, 17; somnia de adversis sem-

INDEX RERVVM

per obliqua C. 1. 7, 1; Homericum somnium ib. 4
 somnus ex umore contingit 7. 10, 9; frigidis reducitur 7. 6, 7; somni descriptio apud Hom. et Verg. 5. 3, 12; 11, 30
 sonus dulcis aut asper unde veniat C. 2. 1, 5sq.; acutus aut gravis C. 2. 4, 1sqq.; sonus ex motu Som. 5, 1; C. 2. 1, 2sqq.; quibus numeris efficiatur ib. 12sq.
 sopor leti consanguineus 5. 7, 11
 sospitalis deus Apollo 1. 17, 13 et 25
spatiator vocatus Caelius senator 3. 14, 9
 species rerum in mente contineri C. 1. 6, 20; specie mutata res interire videri C. 2. 12, 13
 speculatio nocturna apud Hom. et Verg. 5. 2, 15
 speculorum imagines unde veniant 7. 14, 7sq.; speculi instar luna C. 1. 19, 12; in speculo quaerere faciem 3. 13, 4; de speculo Homeric operis formata Aeneis 5. 2, 13
 spes est passio C. 1. 13, 17; praeter spem pathos 4. 6, 6; e sperato pathos ib. 8
 σπεῦδε βραδέως 6. 8, 9
 sphaera solida ex globo et rotunditate efficitur C. 1. 14, 22; in ea nihil primum, nihil postremum C. 1. 21, 23; sphaerae medietas centrum C. 1. 20, 14; eius ultimus locus est qui medius C. 2. 4, 7; sphaeras circa aliquid immobile moveri C. 1. 17, 10; sphaeras dicimus ipsarum stellarum corpora C. 1. 14, 23; sphaerae in universum sunt novem C. 2. 4, 8;

quae moventur, octo sunt ib. 9; C. 1. 5, 15; sphaera ἀπλανής C. 1. 6, 18; 9, 10; 11, 6 et 10; 14, 23; 21, 29; extrema summus deus vocatur C. 1. 17, 12; maxima est caelum C. 1. 14, 26; stellifera et omnes continens C. 1. 6, 47; sphaerae septem subiectae C. 1. 14, 23; 21, 1; septem vagantes C. 1. 6, 47; 11, 10; duo lumina et vagae quinque C. 1. 14, 23; hae inferiora omnia gubernant C. 1. 6, 47; earum ordo secundum Platonem C. 1. 19, 1sqq.; 21, 27; omnium lumen in sole est C. 1. 20, 3; earum ex motu concentus Som. 5, 1; C. 2. 1, 2sqq.; cur eum non audiamus C. 2. 4, 14; earum soni septem Som. 5, 2; C. 2. 1, 3; horum cur alius acutior, alius gravior Som. 5, 2; C. 2. 1, 2sqq.; earum intervalla C. 2. 3, 12; quomodo inferiorum stellae in zodiaci signis meare dicuntur C. 1. 21, 1sq.; sphaera arte facta C. 1. 15, 15
 sphaerali motu caelum moveri 7. 9, 4; sphaerali natura est anima ib. 17; sphaerica forma sola mentis capax C. 1. 14, 8sq.
 sphondyli 3. 13, 12
 spicas tenet Iuppiter Heliopolitanus 1. 23, 12
 spirae ingentes bulborum 7. 14, 1
 spiramentum quod animam cerebro ministrat 7. 12, 3; sensificum ib. 20
 spirandi alimentum 7. 9, 18; ministeria 7. 9, 24
 spiritus haustu privatus ultra horas septem non durat C. 1. 6, 78; spiritus densus circa terram C. 2. 4, 7; spiritus dicitur anima C. 1. 14, 19;

INDEX RERV

spiritus fortior incipiens
quam desinens C. 2. 4, 5
in spongiam incumbere 2. 4, 2
sponsio Antonii et Cleopatrae
3. 17, 15sq.
squalere quid et unde dictum
6. 7, 6 et 17sqq.
squama 6. 7, 18
stadia quot in ambitu terrae
C. 1. 20, 20
stare dicitur id ad quod acce-
ditur 1. 16, 43; quando inci-
piat puer C. 1. 6, 69; stare
hostiam ad aras 3. 5, 8
stati dies qui 1. 16, 3 et 14
staticulos dare 3. 14, 9
stativae feriae 1. 16, 5sq.
Statoris Iovis aedes 3. 4, 2
statuae in publico locatae C. 1.
4, 2; de diversorum deorum
statuis quaere sub propriis
nominibus
στεινός patibulum 1. 11, 5
stellae sunt corpora divina
C. 1. 14, 17sq.; θεοί dicun-
tur Sat. 1. 23, 3; globosae et
rotundae C. 1. 14, 22; sem-
piterni ignes ib. 18; terra
maiores C. 1. 16, 9; quaedam
semper, quaedam nunquam
a nobis videntur C. 1. 16, 3;
specie similes C. 1. 14, 22;
propria luce lucent C. 1. 19,
9; 20, 3; volvuntur proprio
motu C. 1. 17, 16; eorum pro-
prios motus non videmus
ibid. et C. 2. 11, 9; fixae non-
nisi cum caelo moventur
C. 1. 17, 16; vagae ibid. et
19, 24; erraticae C. 1. 14, 21;
18, 4; 20, 5; cf. 1. 14, 25 et
1. 18, 2; contrario motu
feruntur C. 1. 18, 1sqq.;
stellae et sidera C. 1. 14, 21;
earum nomina hominum
commenta C. 1. 19, 18; stellis
aves immolari 3. 8, 4
stellaris essentia C. 1. 14, 19
stephanitis uva 3. 20, 7

Sterculius Saturnus 1. 7, 25
στερεόν corpus solidum C. 1.
5, 9sqq.
στέργος privatio 6. 7, 15
stili umbra C. 1. 20, 26sq.
stilorum diversitates 5. 1, 16
Stonii (corrupta lectio) oppi-
dum Italiae 3. 9, 13
Strabo 2. 4, 18
strophæ et antistrophæ C. 2.
3, 5
struthium malum 3. 19, 2
Styx fluvijs C. 1. 10, 11
suave et dulce distinguuntur 7.
7, 16
suberies arbor felix 3. 20, 2
Sublicius pons 1. 11, 47
successio procreatione conti-
nuatur 7. 16, 11
sucus transit in sanguinem 7.
4, 19; suci qualitas ib. 9sqq.
Sullae nomen unde 1. 17, 27
L. Sulla optime cantabat 3.
14, 10; ei Roscius carissimus
ib. 13; eius filius Faustus 2.
2, 9; eius de Caesare opinio 2.
3, 9
Sullana lex sumptuaria 3. 17, 11
Q. Sulpicius ad Alliam pugna-
vit 1. 16, 23
sumina 3. 13, 12; 16, 18
summus deus vocatur caelum
C. 1. 17, 12sq.; summus et
princeps omnium deus C. 1.
2, 14; 14, 15
sumptuariae leges 3. 17, 6 et
10 et 13
superficie terminari omnia cor-
pora C. 1. 5, 5; superficies
prima incorporea natura post
corpora ib. 6; lineis termina-
tur ib. 7; ex linea eicitur C. 1.
6, 35; quid sit apud geome-
tras C. 2. 2, 6; superficies
terrae C. 1. 22, 8
superi nobis di, inferis nos C. 1.
3, 6; 10, 7
Supernas adamas 2. 4, 12
suprema tempestas quid 1. 3, 14

INDEX RERVVM

sus praegnans terrae hostia 1. 12, 20
 suturae capitum 7. 10, 3
 Syene civitas C. 2. 7, 15; 8, 3
 Symaethus fluvius 5. 19, 17sq.
 symphoniaci servi 2. 4, 28
 symphoniae musicae C. 1. 6, 43; C. 2. 1, 24
 συνουσία 2. 8, 16
 Syriae Herodes rex 2. 4, 11
 syzygiae nervorum 7. 9, 20
 tabulae duodecim 1. 3, 9; 3. 17, 8
 taciturnitas 4. 6, 20
 tactus 7. 9, 16 et 21
 Tanais flumen C. 2. 7, 20; 16, 24
 tangere terram sacrificantes 1. 10, 21; 3. 2, 7; aras 3. 9, 12
 Tantali poena C. 1. 10, 13
 Tarentina vel terentina nux 3. 18, 13; Tarentinum serum
 pirum 3. 19, 6; Tarentinus
 ager fert optimum mel 3. 16, 12
 Tarentum cur ab Horatio molle
 dicatur 3. 18, 13
 Tarquinius Priscus 1. 6, 8; Lu-
 cumo dictus ibid.; Samothra-
 cicis religionibus imbutus 3.
 4, 8; L. Tarquinius rex aedem
 Saturni fecit 1. 8, 1; Tarqui-
 nius Superbus 1. 7, 34; 1.
 12, 31
 Tarquitiu 5. 2. 17
 Tarseus Amphias 7. 3, 20
 Tartarus 5. 3, 5
 Tatiu 1. 9, 17 et 16, 32
 taurigenum semen non nove
 dictum 6. 5, 14
 taurus pro sole cultus 1. 21, 20;
 v. Apis, Bacis, Neutos; qui-
 bus dis immolatur 3. 10, 4
 Taurus sidus C. 1. 14, 21; Sat.
 5. 11, 11; Tauri signum C. 1.
 18, 8 et 13; 21, 3; cur Veneri
 assignetur C. 1. 21, 26; Sat.
 1. 12, 10; quomodo ad solem
 referatur Sat. 1. 21, 20

taxare 6. 7, 8
 τειχεσβλήτης Mars 1. 12, 9
 Tellana atra ficus 3. 20, 1
 Tellus mater 3. 9, 11sq.
 temetum C. 1. 3, 4
 temperamentum orationis Ver-
 gilianae 5. 1, 13
 temperantia, politica virtus,
 C. 1. 8, 7; animi iam pur-
 gati ib. 9; exemplaris ib. 10;
 eius officium ib. 4; effectus
 ib. 7; Scipionis temperantia
 C. 1. 10, 4
 temperatae zonae C. 2. 5, 12 et
 16sq.; eius partes C. 2. 7,
 19sq.
 temperatio mundi sol C. 1.
 20, 8
 tempestas suprema 1. 3, 14;
 tempestatis signa de Arato
 5. 2, 4; tempestas Homerica
 et Vergiliana 5. 2, 13; 4, 4;
 6, 1; in principio Aeneidos a
 Naevio desumpta 6. 2, 31
 tempestivum quid 6. 4, 16
 templum dei est mundus C. 1.
 14, 2
 tempus non fuit ante mundum
 C. 2. 10, 9; cf. Sat. 1. 8, 7;
 ex solis cursu colligitur ibid.
 et C. 2. 10, 9; incipit a luna
 (i. e. omnia supra lunam ae-
 terna sunt) C. 1. 11, 6; tem-
 pora quattuor anni Sat. 1.
 21, 13; tempus occiduum S.
 1. 3, 14; tempus omnia metit
 Sat. 1. 8, 9sq.; tempus signi-
 ficatur in tricipite imagine
 Sat. 1. 20, 15; tempus movet
 pathos 4. 3, 16
 tepor veris C. 1. 20, 6
 ter terna C. 1. 6, 3; ter terna
 ter ibid. et C. 2. 2, 12
 Terentii unde dicti 3. 18, 13
 terentina nux v. Tarentina
 terenum molle Sabinorum
 lingua 3. 18, 13
 teres forma sola divina C. 1.
 12, 5

tergere veteres fossas (cum viduis coire) 1. 15, 21; cf. 3. 3, 10

Terminalia 1. 13, 15

termini corporum incorporei C. 1. 5, 5

Termutia olea 3. 20, 6

ternarius medio numero vincitur C. 1. 6, 23sq.; prima linea est C. 2. 2, 12; eius laus C. 1. 6, 23sq. et 42

terra caelestis circuli centron C. 1. 20, 22; 22, 3sq.; immobilis ibid. et 19, 11; C. 2. 4, 7sq.; Sat. 1. 23, 8; in eam pondera feruntur C. 1. 22, 1sq.; 2. 5, 26; infima C. 1. 22, 2; sphaerarum nona et ultima Som. 4, 3; C. 1. 22, 1sq.; vere postrema C. 1. 16, 12; ad caelestem circum est punctum ib. 6 et 10 et 11 et 13; cf. C. 2. 9, 9; ab omni parte caelum suspicit C. 2. 5, 9; lumine solis clarescit, non relucet C. 1. 19, 12; frigus vel calorem a caelo habet C. 2. 7, 2; quae partes eius habitabiles C. 2. 5, 11 et 22sq.; cinguli eius ib. 8; extremitates eius inhabitabiles ib. 11; parvae sunt habitabiles partes ib. 1sq.; Som. 6, 3; cf. C. 2. 9, 6; oceano ambitur C. 2. 9, 1sq. omnis terra quattuor insulae C. 2. 9, 4; quam formam sit nostra pars ib. 8; quantus sit terrae ambitus C. 1. 20, 20; C. 2. 6, 3sq.; diametros C. 1. 20, 18sq.; quanto maior sit sol C. 1. 20, 9; terrae globositas C. 1. 15, 16; 16, 6; 22, 8; C. 2. 5, 5; terrae umbra est nox C. 1. 20, 18; terrae conus C. 1. 15, 11; terra est quasi elementorum faex C. 1. 19, 12; C. 1. 22, 6; terrae contactu vox homini

datur Sat. 1. 12, 20; sine terra nihil solidum C. 1. 6, 29; terra sicca et frigida ib. 26; Sat. 7. 5, 21; terrae et aquae per frigidum coniunctio C. 1. 6, 27; terrae et ignis ib. 24; terrae aere vehitur Sat. 1. 21, 8; terrae aetheria est luna et sphaera ἀπλανής C. 1. 11, 8; ex terra et igne constare animam C. 1. 14, 20; ex terra et aqua ibid.; terrae imago Aegyptiis est bos Sat. 1. 19, 13; terrae superius hemisphaerium Venus, inferius Proserpina Sat. 1. 21, 1sq.; terrae Mater Deum habetur ib. 8; 23, 20; Magna Mater vocatur Sat. 1. 12, 20; eius hostia sus praegnans ibid.; Maia ibid.; Ops Sat. 1. 10, 20; 12, 21; Bona Dea Fauna Fatua ibid.; Isis Sat. 1. 20, 18; 21, 11; Latona Sat. 1. 17, 54; Vesta Sat. 1. 23, 8; Adargatis ib. 18; terrae natura validior quam seminis in formandis arboribus 5. 11, 19

terrae motus 3. 6, 7

Tertia, C. Cassii uxor 2. 2, 5

testiculi castorum 7. 5, 26

tetrachordum 1. 19, 15

tetractys Pythagoreorum C. 1. 6, 41

Teucer C. 1. 7, 8

Thalia nymphea 5. 19, 18

Thasia nux 3. 18, 8

Thebae Boeotiae 1. 20, 6

Thebe urbs Asiae 5. 14, 12

θεοί pro sideribus 1. 23, 3

θεωρητικόν, pars animae C. 1. 12, 14

θεός γυναικεία Medea 1. 12, 26

Theron rex 1. 20, 12

Theseus 1. 17, 18 et 21

Thracia 1. 18, 11

Thrasimenus v. Trasimenus

Θυμβραῖος Apollo 1. 17, 49

INDEX RERV

θυμικόν, animae pars C. 1.
 6, 42; unde veniat C. 1. 12,
 14
 θύον malum citreum 3. 19, 5
 Θυαίος Apollo 1. 9, 6
 thyrsus Liberi 1. 19, 2; 7.
 1, 22
 Tiberini pisces 3. 16, 11sq.;
 Tiberinum margaritum 2.
 4, 12
 Tiberis flumen 3. 1, 3sq.
 tibiae eunuchorum curvantur
 7. 10, 11
 tibiarum sonus C. 2. 4, 5
 tibicines acipenserem ad men-
 sam comitati 3. 16, 7
 Tibur malum 3. 19, 2
 Tiburtium sacra Saliaria 3. 12
 7; Tiburs ager 7. 16, 15
 Timaeus Socratis non aequalis
 1. 1, 5
 timentes cur pallescant 7. 11,
 7sq.; cur se concacent ib. 9
 timor passio C. 1. 13, 17; timo-
 rem in felici esse non posse
 C. 1. 10, 16; cum amore mis-
 ceri non posse Sat. 1. 11, 12
 timosum pirum 3. 19, 6
 tineas necat citreum malum 3.
 19, 4
 Tiresias 5. 2, 14
 Titanus furor C. 1. 12, 12
 Tithonus 5. 6, 15; 9, 11
 Titianum pirum 3. 19, 6
 toga picta 3. 13, 9; a Tullo
 instituta 1. 6, 7; toga Hor-
 tensi ex composito defluens
 3. 13, 4
 togata gens 6. 5, 15; togatus
 nullus aspicitur Saturnali-
 bus 1. 6, 2
 tonus C. 2. 1, 20sqq.
 Toronius Flaccus mango 2. 4,
 28
 toto caelo errare, proverbium 3.
 12, 10
 τραχεῖα ἀρτηρία 7. 10, 13 et
 15, 2sqq.
 τράχηλος media pars veli 5. 21, 5

τραγήματα 2. 8, 3
 Traianus imperator 1. 23,
 14 sqq.; eius temporibus
 scripsit Plinius 3. 16, 5 et 7
transmittunt pro transeunt 6. 4, 9
 transversi nobis quinam C. 2.
 5, 36
 Trasimenus lacus 1. 11, 31
 Tremellius Scropha 1. 6, 30
 tremor metuentibus unde 7.
 11, 8
tremulum lumen pulchre dictum
 6. 4, 7
 tria primus omnium impar C. 1.
 5, 16
 tribuni plebis 1. 3, 8
 Trigemina porta 3. 6, 10
 trigonalis forma C. 1. 6, 22
 trigonum corpus C. 1. 5, 8
 trinundinum 1. 16, 34; 3. 17, 7
 triplaris numerus C. 1. 19, 21;
 C. 2. 1, 18
 tripudium 5. 13, 30
 tristis pro amaro 6. 5, 5
 Tritones in fastigio Saturni ae-
 dis 1. 8, 4
 triumphus auctor Liber 1. 19, 4
 triumphalia tempora 2. 4, 21
 Trivia Diana 1. 9, 6
 Troiae eversionem a Pisandro
 transcripsit Vergilius 5. 2, 4;
 Troiam relinquens Apollo 5.
 22, 7
 Troianus porcus 3. 13, 13
 tropica signa C. 1. 12, 1; tropi-
 cum vernum, aetivum
 C. 1. 6, 57; tropicum utrum-
 que zodiaco terminos facere
 C. 2. 8, 1; tropici duo C. 1.
 15, 13; C. 2. 5, 15; tropicus
 aetivus Sat. 1. 17, 26
 tuba poetica 5. 11, 25; C. 2. 8, 4
 tubae et verbenae 3. 6, 5
 Tullianum pirum 3. 19, 6
 Tullus Hostilius 1. 8, 1; magi-
 stratum insignia instituit 1.
 6, 7sqq.
 tumuli Patrocli et Palinuri 5.
 7, 10

INDEX RERVM

Turacem agrum p. Romano
reliquit Acca 1. 10, 16
turdus macer defenestratus 2.
4, 22
turdus piscis 3. 13, 12
ture supplicare 3. 13, 8
turicremae arae 6. 5, 7
Turnus 4. 4, 20; 6, 10 et 21; 5.
1, 16; 2, 15; 13, 35 et 39;
15, 5; 6. 3, 4
Turraneanum pirum 3. 19, 6
turris angulosa eminens visa
rotunda videtur 7. 14, 20
Tusci cur plures Nonas habeant
1. 15, 13
Tusculanum Hortensii 3. 13, 3;
Symmachi 7. 7, 14
Tusculanus ager fert optimam
ficum 3. 16, 12
a Tusculanis in Romanos fastos
transit Maius 1. 12, 17
tussis 7. 15, 9
tutela quando pueri et puellae
liberentur C. 1. 6, 71
Tutela ancilla 1. 11, 38
tutelares deos evocare 3. 9,
2sq.
Tutilina dea 1. 16, 8
Τύχη ab Homero non nomi-
natur 5. 16, 8; luna est 1.
19, 17
tyrannus nunquam timoris ex-
pers C. 1. 10, 15; Dionysii
exemplum ib. 16
Tyrys quomodo Herculem colat
1. 20, 7
Tyria purpura 2. 4, 14
Tyrrhenum mare 7. 12, 35

ubera grandescunt eunuchis
7. 10, 14
Ὀβλιος, epitheton Apollinis et
Artemidis 1. 17, 21
Ulixes apud Nausicaam 7. 13,
25sq.; eius errores apud
Homerum 5. 2, 10sq.; tem-
pestas 5. 6, 1; aerumna 5.
11, 6sq.; praeclara facinora
7. 1, 19

ulnis quibusdam se amplectun-
tur elementa C. 1. 6, 27
umbilici reliquiae quandonam
iactentur C. 1. 6, 68
umbra terrae nox C. 1. 20, 18
umbracula non nove dictum 6.
4, 8
Umbrosus dies 1. 3, 4sq.
umida anni conversio C. 1. 6, 60
umor superfluum in corpore 7.
10, 10; umoris multitudo
morborum causa 7. 4, 25;
umoris vel caloris exuberan-
tia rerum terrenarum vicissi-
tudines facit C. 2. 10, 12;
umore nutritur calor 1. 23, 2
uncia C. 1. 20, 16
undae ex aede Iani eruperunt 1.
9, 18
unguis sine sensu 7. 9, 11; quo-
modo dolorem faciat ib. 14
unio Cleopatrae pretiosissima
3. 17, 17
unum apud geometras puncti
locum obtinet C. 1. 5, 11
Urania unde dicta C. 2. 3, 2
urbes omnes in alicuius dei tu-
tela sunt 3. 9, 2; earum de-
vovendi ritus ib. 7sq.
Urbinus servi fidelitate ser-
vatus 1. 11, 16
C. Urbinus quaestor 3. 13, 7
urendi corpora mos obsoletus 7.
7, 5
uri boves feri 6. 4, 23
urina 7. 15, 20
urticae 3. 13, 12
usta zona C. 1. 15, 13; usta ter-
rae pars C. 1. 22, 9
uterus exoneratur C. 1. 6, 62
uxore praesente qualiter nos
irrideri patiamur 7. 3, 18

vagae sphaerae septem C. 1.
6, 18; 11, 10; 2. 4, 8; stellae
quinque C. 1. 17, 16; 19, 24;
21, 9 et 16
vagantes sphaerae C. 1. 6, 47;
stellae C. 1. 14, 25

INDEX RERVM

Valerianum serum pium 3. 19, 6
 Valerii prius Valesii dicti 3. 2, 8
 Valerius Maximus Messanam cepit 1. 6, 26
 varices Ciceronis 2. 3, 5
 variola uva 3. 20, 7
 vasa et sacra supellex 3. 11, 6
 Vatinius Augusti scommate notatus 2. 4, 16; a populo lapidatus 2. 6, 1; eius in Cicero-nem scommma 2. 3, 5; Cice-ronis in eum ibid.
 ve particula quid significet 6. 8, 18
 vectigalia mense Martio loca-bantur 1. 12, 7; vectigalio-rum in genitivo pluralis 1. 4, 12
 vector fututor 2. 5, 9
 vehemens quid significet 6. 8, 18
 vehere quid significet 6. 7, 7
 Veii oppidum 3. 9, 13
 Veiovis 3. 9, 10
 Velabrum 1. 10, 15
 velari loca qua pompa vehere-tur 1. 6, 15
 velivolum mare prius Ennius dixerat 6. 5, 10
 venae 7. 4, 22
 venator de quibusnam rebus interrogandus 7. 2, 13
 Veneria stella C. 1. 19, 25
 Venetus Vergilius 5. 2, 1
 venti configentes 5. 13, 14sq.; nulla in iis est aequalitas 1. 21, 9; sumunt de sole sub-stantiam ibid.; ventorum vices 1. 17, 58
 ventriculus 7. 15, 4
 ventris orificia 7. 4, 17; eius laxamentum 7. 11, 9; eius cutis 7. 8, 2; corpus ib. 7; ven-ter cerebri 7. 9, 19
 venucula uva 7. 20, 7
 Venus e spuma orta 1. 12, 8; genetrix ibid.; matrimonia componit ib. 11; Aprilis ei

sacer ib. 8 et 12sqq.; Salio-rum carminibus non laudata ib. 12; sub regibus ignota ib. 13; matronae verno aequi-noctio sacrum ei faciunt ib. 15; animalia generandi fa-culta ad eam translata 1. 8, 8; eius simulacrum in Pan-theo 3. 17, 18; Architis Assy-riis 1. 21, 1; luna est 3. 8, 3; barbata ib. 2; Venus Adonin, lugens quid significet 1. 21 2sqq.; Venus est superius terrae hemisphaerium ib. 1; Aeneae mater 1. 12, 8; arma filio a cornuto marito poscit 1. 24, 7; Veneris et Iunonis iurgium 5. 13, 38; Venerem Iuppiter solatur 6. 2, 31; Venus stella et Mercurius co-mites solis Som. 4, 2; C. 1. 19, 2sqq.; C. 2. 4, 9; Veneris annus C. 1. 19, 4sqq.; C. 2. 11, 7; Veneri in Zodiaco Tauri signum dicatum est C. 1. 21, 26; Sat. 1. 12, 10; et libra Scorpii pars ib. 11; eius stella benigna C. 1. 19, 20sqq. eius sphaera pro aere C. 1. 11, 8; quid unde habeamus C. 1. 12, 14; Venus calidis omnibus provocatur 7. 6, 8
 Venustus Flaviani pater 1. 5, 13
 ver calidum C. 1. 6, 60; calidum et umectum 7. 5, 20
 verbenae et tubae 3. 6, 5
 verbum insolens effugiendum 1. 5, 1sq.
 verborum proprietas Vergilio familiaris 3. 2, 1sqq.
 verecundia C. 1. 8, 7; 4. 1, 2; 7. 2, 5
 Vergiliae C. 1. 18, 5 et 13
 Verianum malum 3. 19, 2
 vernale aequinoctium 1. 21, 6
 verno luto, hiberno pulvere grandia farra 5. 20, 18
 Veronensis poeta (Catullus) 2. 1, 8

INDEX RERVM

versus a Vergilio ex Homero ad
verbum paene translati 5. 3,
1sq.; versuum Homericorum
vitia Vergilius imitatus
est 5. 14, 1sq.; veterum
versus scabri 6. 3, 9
vertex septentrionalis C. 1. 15,
14; australis ibid.; vertex
sphaerae C. 1. 22, 7
vertigo unde oriatur 7. 9, 2sq.
verum latens quomodo anima
perspiciat C. 1. 3, 18; vera
per figmenta quomodo refe-
rantur C. 1. 2, 10sq.
vesanus quid significet 6. 8, 18
vesica 7. 15, 19; 3. 16, 15
vespera 1. 3, 15
vespertilio 7. 16, 7
Vesta et terra 1. 23, 8; est inter
Penates 3. 4, 11; potens dicta
ibid.; eius ignis renovabatur
Kal. Mart. 1. 12, 6
Vestales virgines 1. 17, 15; 3.
13, 11 v. et Licinia
vesti citreum interiectum 3.
19, 4sq.
vestibulum quid 6. 8, 14sq.
veterani in Augustum dictum
2. 4, 27
Vettius monumentum patris co-
luit 2. 4, 10; Vettius Pelignus
Italicensis 1. 11, 24
veteres proprie et signate locuti
6. 7, 9
vetustas adoranda 3. 14, 2;
vetustatis in Vergilio affec-
tatio 1. 24, 19
vexare quidnam 6. 7, 4 et 7sq.
vexillum in arce positum 1.
16, 15
viae ἀγυιαί 1. 9, 6
Vibonensis sinus 6. 4, 9
vicissitudinis rerum humana-
rum causa C. 2. 10, 10
Victor Hercules 3. 6, 9sq.
Victoriae signum 1. 17, 67
victus primorum hominum qua-
lis C. 2. 10, 6
videndi ratio 7. 14, 3sqq.

vidua unde dicta 1. 15, 17; vi-
duae, non virgines, feriis du-
cendae 1. 15, 21
vim alicui facere ferris piacu-
lare est 1. 15, 21
Viminalis collis 1. 9, 17
Vinalia 1. 4, 6 et 9
vinculum animae corpus C. 1.
11, 3
vindictae exigendae animositas
in servis 1. 11, 27
vinum optimum fert ager Fa-
lernus 3. 16, 12; in infantia
dulce, cum pubescit, suave est
7. 7, 15; vetustissimum opti-
mum 7. 12, 9; cur in vase
semipieno servatum acescat
ib. 11; in dolii medietate op-
timum ib. 13; meracius iei-
uno quam saturo ib. 17; mi-
tescere vinum quando mul-
sum fiat 3. 11, 9; raro conge-
lescit 7. 12, 28sq.; natura
frigidum est 7. 6, 2sq.; po-
tus nec bene concumbas nec
pater fias ib. 8; stomacho
lasso adhibetur ib. 4; som-
nus eo conciliatur ib. 7; vina
Aegyptiaca frigida 7. 8,
9sq.; natura vini umida 7.
12, 10; calor eius ad furorem
bellicum excitat 1. 19, 2;
vini moderatus usus lau-
dandus 2. 8, 5sq.; varia
vina vitanda 7. 4, 7 et 13;
vini auctor Liber 1. 19, 2;
cur ἀθήνη οἶνον dixerit Ho-
merus 7. 12, 28; vino plata-
nos irrigavit Hortensius 3.
13, 3; vinum in Bonae Deae
templum non suo nomine
infertur, sed lac nuncupatur
1. 12, 25
viperae in medicamentis 7. 5, 26
vir gregis pro capro 6. 6, 7; viro-
rum victimis placabatur Sa-
turnus 1. 7, 31; virorum vox
cur gravior 7. 10, 13; viri
frigus magis sentiunt quam

INDEX RERVVM

- feminae 7. 7, 7 et 12; viros
vocare feriis illicitum 1. 16,
19
- vires corporis quando decre-
scere incipiant C. 1. 6, 74;
fabis et lardo maxime robo-
rantur 1. 12, 33
- virga Attinis 1. 21, 9; Inui 1.
22, 4
- Virginus tr. mil. 1. 16, 22
- virgines patrimae matrimae-
que 1. 6, 14; virgo dicitur
septenarius numerus C. 1. 6,
11; virgini fit vis in nuptiis
Sat. 1. 15, 21
- Virgo signum C. 1. 18, 17; Sat.
1. 21, 24; cum Mercurio
primo ortum est C. 1. 21, 24
- viridia 1. 4, 11
- virilibus erectis figuratur Mer-
curius 1. 19, 14
- virtutum genera C. 1. 8, 5; ne-
gotiosae et otiosae ib. 12 et
2. 17, 4; virtutes politicae C. 1.
8, 5; purgatoriae ib. 8; animi
iam purgati ib. 9; exemplares
ib. 10; virtutes sola fieri beatos
C. 1. 8, 3; virtutis effectus
est beare ib. 12; virtutum
ideae in mente ib. 10; earum
officia secundum Stoicos ib.
4; earum semina infixae sem-
per elucere C. 1. 10, 2; vir-
tutis praemium amplissi-
mum in conscientia C. 1. 4, 2;
C. 2. 10, 2; minus perfectum
in gloria ibid.; virtus et vo-
luptas sibi maxime contra-
riae 7. 4, 32
- vis agendi in Iovis sphaera est
C. 1. 12, 14
- visio $\delta\rho\alpha\mu\alpha$ C. 1. 3, 2 et 9 et 12
- visum $\phi\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\sigma\mu\alpha$ C. 1. 3, 2 et 7
- visus 7. 9, 16 et 21; visui tria
sunt necessaria 7. 14, 18; vi-
sus hominis ultra CLXXX
stadia non procedit ib. 15;
C. 1. 15, 18; visum quando
movere incipiat puer C. 1. 6,
68; visus unde sit in oculis
7. 14, 13
- vita animae in quo consistat
C. 1. 10, 7; vita quae vulgo
existimatur mors est C. 1.
11, 2; vitae humanae perfec-
tum spatium C. 1. 6, 76;
vitae finem expectandum,
non praecipitandum Som. 3,
5; C. 1. 13, 7; vitae finem
latere hominem necesse est
C. 1. 7, 9; vitam nihil aliud
quam vivere in corpore pu-
tant C. 1. 10, 10; vitae no-
strae arbitri sol et luna C. 1.
19, 23; vitam de sole omnia
mutuantur C. 1. 6, 57
- vitalibus humanis praest Car-
na dea 1. 12, 31
- vitis arbor felix 3. 20, 2; vitis
cur extendatur super caput
Bonae Deae 1. 12, 25; vitis
centurialis 1. 23, 16
- vitro formando ignis ex myrica
optimus 7. 16, 23
- vitula facere quid sit 3. 2, 16;
vitula pro vitulatione ib. 14;
Vitula dea ib. 13sq.
- vitulari quid 3. 2, 11
- vivaria Hirri 3. 15, 10
- vivendi meta est septenarii de-
cas C. 1. 6, 76
- vocales litterae septem C. 1.
6, 70
- vocare viros feriis non licet 1.
16, 19
- volatile ferrum pulchre dictum
6. 5, 15
- volemum pirum 3. 19, 6
- volones qui 1. 11, 30
- volubilitas mundana C. 1. 18, 8
et 19; caelestis C. 1. 17, 11
- volucres astris immolantur 3.
8, 4
- volumen Homericum 5. 16, 8;
Vergilianum 5. 3, 17 (viden-
tur hi revera codices fuisse
ex multis foliis compacti)

INDEX RERVVM

P. Volumnius 3. 13, 11
 voluntaria mors qualisnam laudabilis C. 1. 13, 10
 voluntariae cohortes 1. 11, 32
 Volupiae sacellum et ara S. 1. 10, 7sq.
 voluptas sitne virtuti semper inimica 7. 4, 32; 5, 28; quid de ea doceat Aristoteles 2. 8, 10sqq.; gustus et tactus voluptas cum beluis communis ib. 12; quae voluptas vitanda ibid.; Stoici voluptatem ut hostem repudiant, Epicurei sectantur 2. 1, 8; seriis et studiosis ab ea cavendum 7. 4, 32; utendi modo fit honesta vel inhonesta 7. 5, 28; summam voluptatem quomodo definiverit Epicurus 6. 7, 15
vomit undam antique dictum 6. 4, 3
 vomitoria in spectaculis 6. 4, 3
voti reus, voti damnatus quid significant 3. 2, 6
 vox nascenti ex terrae contactu datur 1. 12, 20; in feminis et eunuchis cur acutior 7. 10, 12; vocis potens Mercurius 1. 12, 20; vocis concordia unde proveniat C. 2. 1, 12
 Vulcanalis flamen 1. 12, 18
 Vulcanus cur Mulciber dicatur 6. 5, 1sq.; eius uxor Maia vel Maesta 1. 12, 18
 vulnera ex aeneo mucrone minus noxia 7. 16, 34
 vultur Tityi iecur tondens quid significet C. 1. 10, 12
 Xanthippus Periclis filius 1. 1, 6
 Xeniaes Corinthius Diogenem emit et emisit manu 1. 11, 43
 zanas (dub. lect.) 3. 8, 6
 Zeno Stoicus 1. 11, 42

Zilmissus collis 1. 18, 11
 ζῳδια C. 1. 21, 22
 zodiacus circus C. 1. 15, 8; unde nominatus C. 1. 21, 16 et 22; eius ambitus C. 1. 6, 49; e quibus sideribus constet C. 1. 21, 1; eorum ordo C. 1. 18, 7sqq.; quae quibus nominibus appellantur et quorum domicilia numinum esse credantur Sat. 1. 12, 10sqq.; omnia ad solem referri Sat. 1. 21, 18sqq.; sex superiora, sex inferiora ib. 2; de tropico in tropicum obliquatus est C. 2. 7, 17; est solis via ib. 10; 10, 10; quomodo sol et luna et planetae in zodiaci signis ferantur C. 1. 21, 2sqq.; cur eundem zodiacum aliae stellae longiore, aliae brevior tempore percurrant ib. 5sqq. quo tempore sol eius circuitum conficiat S. 1. 13, 9; quomodo divisus in XII partes C. 1. 21, 2 et 11; zodiacum tribus lineis constare C. 1. 15, 12; lacteo oblique intersectari C. 1. 12, 1; per zonas temperatas volvi C. 2. 8, 5sqq.; de zodiaco delapsa anima C. 1. 12, 13
 zona quid C. 1. 15, 2sqq.; usta C. 1. 15, 13; usta semper flammis obnoxia C. 2. 7, 17sqq.; zonae caeli quae longe a sole absunt cur perpetuo frigore laborent C. 1. 19, 9; 20, 8; zonae temperatae C. 2. 5, 12; eius partes C. 2. 7, 19; quae zonae habitabiles C. 2. 5, 10sqq.; easdem zonas esse in caelo quae sunt in terra C. 2. 7, 3sqq.
 Zopyrion Borysthenitas oppugnavit 1. 11, 33
 Ζυγός, Libra, Scorpii pars prior 1. 12, 11

ADDENDA INDICI RERVVM

- Adargatis dea 1. 23, 18
 Aegyptios in anno ordinando
   secutus est Caesar 1. 16, 39;
   Aegyptios Liberum colere
   1. 18, 10
 Aegyptus in potestatem p. R.
   redacta 1. 12, 35
 Aemilianus cognomen 1. 6, 27
 aequinoctia duo 1. 19, 15; ver-
   num 1. 12, 14
 alium 1. 7, 35
 Ἀνταύγης sol 1. 18, 12
 Apollo pro capitibus capitibus
   supplicari iussit 1. 7, 34; de-
   cima ei consecrata ib. 31
 Arcades Pana colunt 1. 22, 3
 Atheniensium ad Romanos le-
   gati 1. 5, 14
 Augustus a Marone per epistu-
   lam compellatus 1. 24, 11
 Aventinus mons 1. 11, 25

 bifrons Ianus 1. 9, 4

 caelum Iuppiter appellatur 1.
   18, 15
 Caelius mons 1. 12, 31
 Caelius (C. Acilius) senator 1.
   5, 16
 Capitolium 1. 6, 13; 15, 10
 caprae pascendo alta petunt
   1. 17, 63
 cerei Saturnalibus missitati 1.
   7, 32
 Circenses ludi 1. 6, 15
 Clodius 1. 5, 5
 compeditus Saturnus 1. 8, 5
 comperendini dies 1. 16, 3 et
   14
 Consivius Ianus 1. 9, 15

 Creta 1. 17, 21
 Cynici 1. 7, 3; Cynicae saturae
   1. 11, 42

 December priscum nomen ser-
   vat 1. 12, 37
 denarii nummi 1. 7, 22
 draco in signo Apollinis Hiero-
   politani 1. 17, 67

 Flaccus, L., repetundarum reus
   2. 1, 13

 Galli 1. 16, 23
 genitura hominis 1. 19, 17
 Germania 1. 11, 32
 Geryon 1. 7, 31; 12, 28
 Gratiae 1. 7, 12; Gratiarum
   numerus 1. 17, 13

 Hebon cognomen Liberi 1. 18, 9
 Hercules a Tyriis et Aegyptiis
   colitur 1. 20, 7; etymon eius
   nominis 1. 20, 10
 hieroglyphicae litterae 1. 19, 13;
   21, 12

 Ἰαώ deus 1. 18, 19sqg.
 Illyricum 1. 11, 32
 indigitare 1. 12, 21; 17, 15

 Κιλλαιῶς Apollo 1. 17, 48

 Lacedaemonii Liberum colunt
   1. 19, 2
 laneos pedes habere deos, pro-
   verbium 1. 8, 5

 mercatores Mercurio sacrificant
   1. 12, 19
 Milo, T. Annius 1. 5, 5

ADDENDA INDICI RERV

Mnevis taurus 1. 21, 20	Sabazius deus 1. 18, 11
Oropus 1. 5, 14	sapientes septem 1. 6, 6
Οἶλιος Apollo 1. 17, 21	senatus 1. 6, 13; 19—25; senatus consultum 1. 12, 35
papaverum capita 1. 7, 35	Sicilia 1. 6, 26
Pelasgi 1. 8, 2; 11, 48	solstitium aestivum 1. 17, 61; 18, 10; hiemale 1. 18, 10
peregrini 1. 6, 12	speluncae Bacchicae 1. 18, 3
philosophia ars artium 7. 15, 14	Thebais regio 1. 17, 40
prima fax 1. 3, 8 et 15	Tiberis flumen 1. 11, 21
publicani 1. 14, 1	trinoctium 1. 3, 9
Remus frater Romuli 1. 10, 17	usurpata mulier 1. 3, 9
Romuli casa 1. 15, 10	

AD SOMNIVM SCIPIONIS SVPPLEMENTVM CRITICVM

I Somnii verba his Commentarii locis laudantur

- 156, 13 ostendebat — 14 loco: 1. 4, 5
 156, 26 nam — 157, 2 effugeris: 1. 5, 2
 157, 5 sed quo — 12 revertuntur: 1. 8, 1, cf. 1. 8, 12–13; 9, 1
     sed quo — 8 fruuntur: 1. 4, 4
 157, 12 hinc profecti huc revertuntur: 1. 12, 3
 157, 12 hic ego — 15 arbitraremur: 1. 10, 1
 157, 15 immo — 18 mors est: 1. 10, 6
 157, 16 qui — 17 evolaverunt: 1. 11, 3
 157, 21 quaeso — 158, 7 videamini: 1. 13, 3–4
 157, 25 nisi — 27 potest: 1. 13, 19 *nonnullis tamen omissis*
 157, 27 homines — 158, 3 mirabili: 1. 14, 1
 157, 29 hisque — 158, 1 ignibus: 1. 14, 4 et 16 et 18
 158, 1 quae — vocatis: 1. 14, 18 et 21
 158, 3 divinis animatae mentibus: 1. 14, 9 et 18
 158, 4 retinendus — 5 corporis: 1. 14, 4
 158, 7 sed sic — 12 quem vides: 1. 4, 4
 158, 12 erat — 16 videbantur: 1. 4, 5
 158, 12 erat — 14 nuncupatis: 1. 15, 1
 158, 14 ex quo — 20 vincebant: 1. 16, 1
 158, 16 erant — 17 vidimus: 1. 16, 7
     quas — 17 vidimus: 1. 16, 3
 158, 17 et eae — 18 suspicati sumus: 1. 16, 8
 158, 19 stellarum — 20 vincebant: 1. 16, 8
 158, 25 novem — 159, 14 pondera: 1. 17, 2–4
 158, 25 novem — globis: 1. 14, 24
 158, 27 arcens — 28 ceteros: 1. 17, 13; 2. 4, 8
 158, 28 in quo — 29 sempiterni: 1. 17, 17
 158, 30 qui — caelum: 1. 17, 6
 159, 1 quam — nominant: 1. 19, 18
 159, 3 ille — Iovis: 1. 19, 18
 159, 4 quem — dicitis: 1. 19, 18
 159, 4 deinde — 5 obtinet: 1. 19, 14
 159, 5 dux — 6 temperatio: 1. 20, 1; 2. 3, 3
 159, 5 dux — 6 reliquorum: 1. 20, 4–5
 159, 9 in infimoque — accensa: 1. 19, 14
 159, 10 infra — 11 datos: 1. 21, 34
 159, 12 nam — 14 pondera: 1. 22, 1 (*partim et 1. 22, 3 et 4*)

SVPPLEMENTVM CRITICVM

- 159, 15 quid hic — 32 locum: 2. 1, 2—3
 159, 15 quid hic — 19 efficitur: 2. 2, 21
 159, 16 qui complet — 17 sonus: 2. 4, 15
 159, 17 intervallis — 19 distinctis: 2. 3, 12 et 16
 159, 22 et natura — 26 infimus: 2. 4, 1
 159, 25 acute — 26 infimus: 2. 4, 4
 159, 28 illi — 30 nodus est: 2. 4, 9
 160, 16 vides — 161, 2 parvus vides: 2. 5, 1—3
 160, 16 in ipsis — 17 interiectas: 2. 5, 29
 160, 18 interruptos — 19 possit: 2. 5, 31
 160, 20 partim obliquos — 21 vobis: 2. 5, 32
 160, 22 terram — 23 cingulis: 2. 5, 28
 160, 23 e quibus — 25 vides: 2. 7, 7
 160, 25 medium — 26 torreri: 2. 7, 8
 160, 27 quorum — 28 vestigia: 2. 5, 35
 160, 30 omnis — 32 mari: 2. 5, 6, cf. 2. 9, 6
 161, 1 qui — 2 vides: 2. 9, 9
 161, 10 quin — 15 possumus: 2. 10, 1
 161, 18 praesertim — 32 conversam: 2. 11, 1—3
 162, 16 tu vero — 25 movet: 2. 12, 1
 162, 25 nam quod — 163, 16 aeterna est: 2. 13, 1—5
 163, 16 hanc — 27 revertuntur: 2. 17, 2—3
 163, 16 sunt — 19 pervolabit: 2. 17, 10
 163, 19 idque — 21 abstrahet: 2. 17, 11

II Variarum lectionum ad Somnium Scipionis spicilegium

[In notis meis *l. a.* significat 'libri aliquot a Zieglero adhibiti'.]

- 155, 1 consule] consuli *coni. Sigonius*
 155, 9 ipse recreor] ipso recreor *l. a.*, recreor ipso *V Ziegleri*
 155, 15 noctem prod.] prod. noctem *V Ziegleri*
 156, 1 de via] de via fessum *Zieglerus ex libris recentioribus*
 156, 2 hic mihi] hic ergo mihi *l. a.*
 156, 3 fere] saepe *l. a.*
 156, 10 trade memoriae] memoriae trade *l. a.*
 156, 17 a nobis hereditarium] hereditarium a nobis *l. a.*
 156, 24 ingenii consiliique tui] ingeniique tui consiliique *Zieglerus ex Bambergensi libro, qui tamen sescenties verborum ordinem solus corrumpit*
 157, 6 conservaverint] conservarint **SEDP** ad 1. 4, 4; **SEDPB** ad 1. 8, 1
 157, 11 harum] earum 1. 8, 1, sed harum 1. 9, 1
 157, 12 conservatores] servatores 1. 8, 1; 1. 9, 1, vereor ne recte
 157, 13 tam] tamen **PBC** ad 1. 10, 1, ubi meliores libri **SED** tam habent
 157, 17 dicitur vita] dicitur esse vita 1. 10, 6 (dicitur vita esse C)
 157, 18 aspicias] aspicias *coni. Heinrich eleganter*

SUPPLEMENTVM CRITICVM

- 157, 25 cum *om. l. a.*
 is] hic 1. 13, 3
- 157, 28 hoc templo] templo hoc 1. 13, 4; 1. 14, 1
 hisque] iisque *A Ziegleri*
- 158, 3 circulos] circos 1. 13, 4; 1. 14, 1
- 158, 4 animus est] est animus *l. a.*
- 158, 6 humanum *om. 1, 13, 4*
- 158, 11 vixerunt] vixere 1. 4, 4
- 158, 13 circus] circulus **SePD¹BC** ad 1. 4, 5; **P** ad 1. 15, 1
- 158, 15 omnia mihi] mihi omnia **SEPDC** ad 1. 16, 1; **D** ad 1. 16, 2
cetera om. omnes mei ad 1. 4, 5 (non 1. 14, 25; errat Zieglerus), sed habent ad 1. 16, 1
- 158, 19 citima terris] citima a terris *coni. I. F. Gronov*
- 158, 21 iam] iam vero *l. a.*
- 158, 29 cui] huic 1. 17, 2
- 159, 4 deinde de septem mediam] deinde subter mediam *omnes mei et Ziegleri hoc loco; ad 1. 17, 3 SED habent deinde de septem mediam, P habet deinde septem mediam, C habet deinde subter mediam, Bambergensis libri testimonio caremus; ad 1. 19, 14 E habet deinde de septem mediam, SC habent deinde septem mediam, librorum PDB testimonio caremus. conferendi sunt hi Macrobiani loci: 1. 19, 1 „dissentire a Platone Cicero videri potest, cum hic solis sphaeram quartam de septem, id est in medio locatam dicat . . .“; 1. 19, 3 „a Saturni sphaera, quae est prima de septem . . .“; 1. 19, 14 „sed his hoc adiciendum est, cur Cicero, cum quartum de septem solem velit, . . . non abrupte medium solem sed fere medium dixerit.“ haec dico caprimulgi cuiusdam gratia, qui subter quasi lectionem difficiliorem defendebat*
- 159, 9 in *om. SPC* ad 1. 17, 3 et **E** ad 1. 19, 14
- 159, 10 iam] eam 1. 17, 4; *cf. 1. 21, 34 „quod autem ait nihil infra lunam esse divinum . . .“, unde vides Macrobius eam legisse*
- 159, 17 coniunctus] disiunctus 2. 1, 2; 2, 22; 3, 12; 3, 16
- 159, 18 parte] partium *l. a.*
- 159, 25 acute et excitato] acute excitato 2. 1, 3; 4, 1; 4, 4; acuto et excitato *l. a.*
 una] *sic omnes mei ad 2. 1, 3; cf. 2. 4, 7 „ut causa sit terrae in una sede semper haerendi“, ubi ima BC, codices minoris pretii*
- 159, 27 medium mundi] mundi medium 2. 1, 3
- 159, 28 duorum] modorum **P** ad 2. 1, 3, *sed duorum omnes mei ad 2. 4, 9*
- 160, 3 praecipitat] praecipitatur *l. a.*
- 160, 15 consequi gloriam] gloriam consequi *l. a.*
- 160, 16 angustis in locis] angustis locis 2. 5, 1
- 160, 18 incolant] *sic SPBC* ad 2. 5, 1, *ubi incolunt ED*

SUPPLEMENTVM CRITICVM

- 160, 23 et] atque 2. 5, 28, *sed* et 2. 5, 2
 160, 28 vestrum] nostrum **PC** ad 2. 5, 3
 160, 31 angusta] angustata **PBC** (*foede erravi*), angusta **D** et sic
 omnes mei ad 2. 5, 3 et 2. 9, 8
 insula est] est insula 2. 5, 3 et 6; 2. 9, 6 bis
 161, 1 quem] quod **EDC** ad 2. 5, 6
 161, 10 illa *om.* 2. 10, 1
 161, 11 a patribus acceptas] acceptas a patribus 2. 10, 1
 161, 19 nostrum] vestrum *l. a.*
 161, 21 reditu] reditum *l. a.*
 161, 22 cum autem] re ipsa autem cum 2. 11, 2
 161, 26 hominibus] omnibus *l. a. satis putide*
 161, 28 quandoque] si quando *l. a.*
 161, 30 principium] idem principium 2. 11, 3
 161, 31 cuius] *hic errare videtur Zieglerus, nam haec lectio et in*
Parisino 6371 reperitur. cuius et omnes mei ad 2. 11, 3
 162, 5 dedideris] dederis *l. a.*
 162, 8 sed] si *coni. Wagenvoortius acute*
 162, 23 ille *om. aliquot Ziegleri, ipse alii*
 mundum] mundus *l. a.*
 ex *om.* 2. 12, 1; 12, 12
 162, 24 mortalem] mortalis *l. a.*
 162, 29 sese movet] se ipsum movet 2. 13, 1, et *cf. Tusc. Disp.*
 1, 53
 162, 31 principio] principii 2. 13, 2 et *Tusc. 1, 53*
 162, 32 ex] e 2. 13, 2 et *Tusc. 1. 53*
 163, 2 numquam] non *libri plerique ad 2. 13, 3, sed numquam*
S¹E¹, optimae notae libri
 163, 10 a se ipso moveatur] ipsum se moveat 2. 13, 5; se ipsum
 moveat *Tusc. 1, 54*
 163, 13 animal] anima *l. a. et Parisinus 6371, quod non dispexeram;*
ad 2. 13, 5 vero omnes mei habent anima
 163, 15 sese] se ipsa 2. 13, 5
 163, 16 optimis in rebus] in optimis rebus *l. a.*